Prof. Dr. Ergün AYBARS

ATATÜRK ÇAĞDAŞLAŞMA ve LAİK DEMOKRASİ

İleri Yayınları

Prof. Dr. Ergün AYBARS

ATATÜRK ÇAĞDAŞLAŞMA VE LAİK DEMOKRASİ

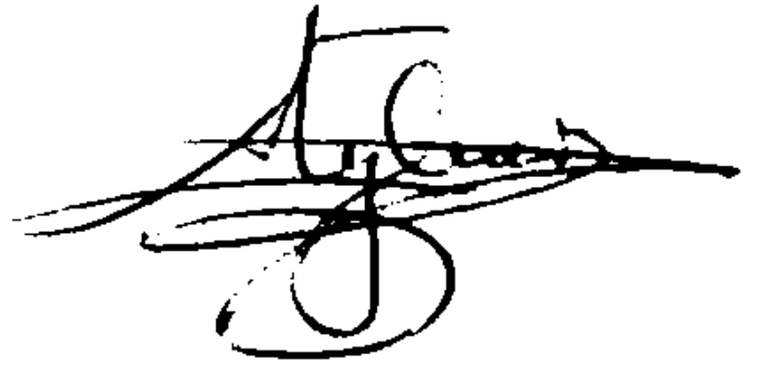
Yayına Hazırlayan
Erkan SERÇE

İLERİ KİTABEVİ

İLERİ KİTABEVİ YAYINLARI
SSK. İşhanı A Blok No: Z02
Konak • İZMİR Tel : 484 98 08

1. Baskı : İzmir • 1994
Dizgi : DİZTEK • Tel : 441 30 72
Baskı : ÇAĞDAŞ Matbaacılık • Tel : 425 79 28

Yayına Hazırlayan : ERKAN SERÇE
Kapak Fotoğrafı : Yaşar AKSOY arşivinden alınmıştır

Atatürk ve Türk Devriminin
Yılmaz Savunucusu
Meslektaşım, Dostum ***YILMAZ BİLEN****'in*
Anısına....

İÇİNDEKİLER

ATATÜRK İLKELERİ VE DEVRİM TARİHİ DURUM TESBİTİ 9

TÜRKİYE CUMHURİYETİN KURULUŞU 18

TÜRKİYE'DE DEMORASİ VE FİKRİ KAYNAĞI 30

Türk Demokrasisi 34

Tanzimat ve I. Meşrutiyet 36

II. Meşrutiyet 39

Milli Mücadele 43

Türkiye Cumhuriyeti 48

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Sonrası 56

Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı 61

Demokrat Parti ve Sonrası 63

27 Mayıs Dönemi : Kurucu Meclis 68

1961 Anayasası 69

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCENİN BOYUTLARI 75

Atatürkçü Görüşte Dış Politika 82

Mazlum Uluslar ve Atatürk 85

Atatürk ve Uluslararası İlişiler 86

ULUSLAŞMA VE ÇAĞDAŞLAŞMA LİDERİ ATATÜRK 91

ULUSAL VE LAİK DEVLET KURUCUSU ATATÜRK 99

HALKÇILIK 114

ATATÜRKÇÜ POLİTİKADA DEVLETÇİLİK 122
Osmanlı İmparatorluğunun Yapısı 125
Milli Mücadele 128
İzmir İktisat Kongresi 130
Devletçiliğe Geçiş 134

ATATÜRK VE İNKILAPÇILIK 143
İnkılabın Tanımı 147
Türk İnılabının Önemi 149
Atatürk'e Göre İnkılap ve İnkılapçılık 149
Atatürk'e Göre Türk İnkılabı 154
Türk İnkılabının Geri Kalmış Ülkelerde Etkileri ve İnkılapçılık 157

ATATÜRK EĞİTİM İLKELERİ 163
Milli Eğitim 168
Laik Eğitim 169
Eğitim ve İlim 170
Demokratik Eğitimde Barış ve Evrensellik 171
Eğitimde Halkçılık 174

ATATÜRKÇÜLÜK VE KARŞI GÖRÜŞLER 178

"SOL KEMALİZME BAKIYOR" (MU?) 192

ATATÜRK İLKELERİ VE DEVRİM TARİHİ DURUM TESBİTİ

Türk Devrim (İnkılâp, Revolution) tarihi ve bu olay ile Atatürk tarafından gerçekleştirilen "Türkiye Cumhuriyeti" Tarihini ele alırken, herşeyden önce konunun zaman tesbitini ve olayın tanımını yapmak gerekmektedir. Konunun zaman sınırlarını tesbit ederken Devrim Tarihi, Cumhuriyet Tarihi, Osmanlı Tarihi, Selçuklu Tarihi, Genel Kültür Tarihi gibi ayrımlara dikkat etmeliyiz. Genel Türk Tarihi konusu içine bugün ve geçmişte yaşayan bütün Türkler'in tarihi girer. Selçuklu Tarihi, Selçuklu İmparatorluğunun, Osmanlı Tarihi ise Osmanlı İmparatorluğu'nun zaman sınırları içindeki tarihi inceler. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunu ve hayatını inceler. Türk Devrim Tarihi ise bir olayı inceler. Bu olay Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ve ulusun geçirdiği değişimin olduğu için Cumhuriyet Tarihi ile iç içedir, onun başlangıcıdır. Devrim bir yerde durur, fakat Cumhuriyet'in tarihi devam eder. Fransız Devrimi ve Fransa'nın son çağ tarihi de bunun en açık örneğidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. y.y. ve 20. y.y. tarihi büyük bir çöküntünün, bu çöküntüye çare arayışı ve bunların iç ve dış etkilerinin tarihidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı 30 Ekim 1918'de Mondros'la sona erer. Gerçi resmî varlığı sürmektedir. Fakat siyasî egemenlik hakkı İtilâf Devletleri'nin elindedir, onların istediği biçimde sürmektedir. Sevr denen ve İmparatorluğun resmi parçalanma belgesi olabilecek belgenin uygulanamayışının sebebi ise Anadolu'da M. Kemal Paşa'nın başlattığı Ulusal Mücadeledir. Öyleyse konunun kronolojik sınırla-

rını belirlerken başlangıç noktası, Ulusal-Mücadele fikrinin ve eyleminin ortaya çıkışı tarihidir. Tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak fikri ve eylemi M. Kemal'in Samsun'a ayak basmasıyla başlamıştır. Amasya Genelgesi bu fikrin ortaya konuşu, yeni bir Türk devletinin siyasî, idarî, askerî örgütlenişinin de başlangıcıdır. Atatürk'ün Nutuk'a 19 Mayıs 1919 tarihi ile başlaması bir rastlantı değil, hiç kuşkusuz bu tarihi gerçeği ortaya koymasıdır.

Amasya Genelgesi ile ortaya konan ve Erzurum–Sivas Kongreleri ile işlenen fikirler ve hareket yeni bir Türk devletinin kuruluşundan başka bir şey değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmaya yönelik, İngiliz, Amerikan himayesi gibi politikaları ve bölgesel kurtuluş çarelerinin geçersizliğini gören Atatürk'ün yöntemi bir ulusal ihtilâldi. *"Osmanlı Devleti, onun istiklâli, padişah, halife, hükümet, bunlar hepsi medlûlû (kavramı) kalmamış bir takım bîmâna (anlamsız) sözlerden ibaretti...*

Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hakimiyeti millîyeye müstenit (dayanan), kayıtsız şartsız müstakil (bağımsız) yeni bir Türk Devleti tesis etmek (kurmak)."

Atatürk'ün hareket noktası, Osmanlıyı kurtarmak değil, tam tersine Osmanlı'nın ömrü tükendiği için, Türk ulusuna dayanan yeni bir Türk devleti kurmaktır. Bunu sağlamak için, baş vurduğu yöntem açıktır. *"Osmanlı hükümetine, Osmanlı padişahına ve müsliminin halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmek lâzım geliyordu."*[1]. Amasya Genelgesi ile ortaya konan fikirler bu yöntemin ortaya konmasıdır. Bu ulusal ihtilâldir [2] Bu genelge ile ortaya konan ve Erzurum Sivas Kongrelerinde biçimlenen, ulusa mal olan bu hareket, yalnızca düşmana karşı bağımsızlık mücadelesi değil, aynı zamanda ulusal egemenlik mücadelesi idi. Siyasî, idarî ve askerî bir örgütlenme ile giderek Padişah–Halifenin otoritesinin yerine, Anadolu'da ulusa dayanan yeni bir otorite geçti. Bunun en önemli hareketi de B.M.M.'nin açılışı oldu. Egemenliğin kaynağı değişiyor ve egemenlik İstanbul'dan Ankara'ya geçmekle kalmıyor, Padişah–Halife'den ulusa geçiyordu. Böylece yeni devlet kuruluyor ve Türk adı devletin de adı oluyordu.

Görülüyor ki Türk Devrimi'nin (İnkılâb–Revolution) başlangıcı 19 Mayıs 1919'dur. Ancak bu Devrimi doğuran sebepleri ve gelişmeleri incelerken kuşkusuz 19 ve 20. y.y. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihini incelememiz gerekir.

Düşmanın Türkiye'den atılması ile bağımsızlık savaşı sonuçlansaydı, yani Padişah ve Osmanlı düzeni kalsaydı, Türk Devrimi dediğimiz olay gerçekleşmezdi. Savaş'ın kazanılmasından sonra, Saltanat'ın kaldırılışı, ertesi yıl Cumhuriyet'in ilânı ve 1924'de Hilâfet'in kaldırılışı devleti ulusal ve lâik temelleri üzerine oturttu. Bu sistem ise Fransız Devrimi ile gelen insan hakları sisteminden başka bir şey değildi. Medenî kanun ve diğer kanunlar, şapkanın giyilmesi, tesettürün kaldırılışı, tekke ve zaviyelerin kapatılışı, yeni harfler Türk milletinin sosyal hayatını köklü bir biçimde değiştirdi. Türk dili ve tarihi üzerindeki yeni yaklaşım ve milletin sosyal hayatının bu köklü değişimi "Atatürk Önderliğinde Türk Kültür Devrimi"ni oluşturdu. Bu köklü değişim Atatürk'ün deyişiyle Yeni Türk Devleti'nin Osmanlı İmparatorluğu ile ilgisi olmadığını gösteriyordu. Atatürk 5 Kasım 1925'de Ankara Hukuk Mektebi'nin açılışında yapılan ve yapılmakta olan bu köklü değişikliği Türk İnkılâbı olarak tanımlıyordu. *"Türk İnkılâbı nedir? Bu İnkılâp kelimenin ilk anda akla getirdiği ihtilâl anlamından başka, ondan daha geniş bir değişmeyi anlatmaktadır. Bugünkü devletimizin şekli asırlardan beri gelen eski şekilleri bertaraf eden en gelişmiş şekli olmuştur... Büsbütün yeni kurumlar vücuda getirerek eski hukukî esasları temelinden yıkmak teşebbüsündeyiz" (3).* Atatürk'ün de tanımladığı gibi ilk anda akla gelen ihtilâl anlamından daha geniş bir olayı ifade eden Türk Devrimi'nin ilkeleri, yani fikri, batılılar tarafından Kemalizm diye tanımlandı. Bizim Atatürkçülük diye isimlendirdiğimiz bu ilkeler, *"Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Lâiklik, Halkçılık, Devletçilik, İnkılâpçılık"* olarak yine Atatürk tarafından belirlendi, tanımlandı ve 5 Şubat 1937'de Anayasa'ya kondu. Görülüyor ki, bu ilkeler ve bunun yanı sıra Atatürk tarafından tanımlanan başka fikirler de bütünleşerek Türk Devrimi'nin temelini oluşturdular. Türk toplumunun siyasî, sosyal, hukuki, ekonomik, kültürel yapısında köklü ve ani bir değişmeyi tanımlayan Türk Devrimi'nin başlangıcını 1919 olarak belirlemiştik. Bağımsızlık savaşı içinde, ulusal egemenliği de adım adım gerçekleştiren bu hareket, devlet ve toplum hayatının ve temel kurumların köklü bir biçimde değişmesiyle, Atatürk'ün ölümünden önce başarıyla yerine oturdu. O'nun ölümü ile Devrim (İnkılâp, Revolution) süreci de sona eriyordu. Atatürk'ün eseri olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ise hayatı sürmektedir. Burada Türk Devrim Tarihi'nin zaman sınırını çizmek gerekir; bunu 1938 olarak belirleyebiliriz. Kuşkusuz tarihi değişimleri bu kadar kesin çizgilerle ayırmak çok zordur. Fakat 1919–1938 Türkiye tarihinin, Türk ulusunun dünya

görüşünün, yaşam biçiminin, devlet sisteminin, bütün yapısının ani ve köklü bir değişimi geçirdiği dönem oldu.

Konunun tanımlanması ve kullanılan terimlerin tesbiti ise ayrıca önem taşımaktadır. Fransızca "Revolution" kelimesinin karşılığı olarak bu gün "İhtilâl, İnkılâp, Devrim" terimlerini kullanıyoruz. Terim diyorum, çünkü sözlük karşılığı çıplak bir biçimde tanımlanan bir çok kelimenin, tarihi süreç içinde anlamları değişmekte ve genişleyebilmektedir. Yuvarlanmak, devrilmek anlamında kullanılan lâtince, "Revelvere" kelimesinden gelen "Revolution"un geniş anlamda âni, şiddetli ve köklü bir değişmeyi tanımlaması, 1789'da Fransa'da siyasal, sosyal, ekonomik yapıyı değiştiren olayla oldu. Lâtince kökten gelen bu kelimenin karşılığında Fransızca ve İngilizce sözlüklerde ve ansiklopedilerde, "Renversement, Invertion, Revirement, Overthrow" gibi açıklamalar görülmektedir. 1789'da Fransa'da patlayıp bütün Avrupa'ya yayılan Revolution karşılığında Türkçe kelime olmadığı için Arapça kökenli "İnkılâp" ve "İhtilâl" kelimeleri kullanıldı. Batılıların Türk Revolution'u olarak tanımladığı olayı Atatürk Türk İnkılâbı olarak tanımladı. Görülüyor ki İnkılâp ve onun daha dar anlamda kullanılan ihtilâl kelimeleri Revolution karşılığıdır. Atatürk 9 Mart 1935 yılında, C.H.P. dördüncü kurultayını açarken yaptığı konuşmada "Türk Devrimi" diyerek, "Devrim" kelimesini de İnkılâp karşılığı kullandı. Yakın tarihimizde ideolojik yaklaşımlar yüzünden kelimelerin etkisi ve anlamı değişik biçimlerde yorumlandı. Bugün "İnkılâp ve Devrim" sık sık kullanılmaktadır. Kuşkusuz Türk Devrimi (İnkılâp) sınıfsal bir hareket değildir. Ulusal, laik bir devletin kuruluşunun ve Türk toplumunun ümmet düzeyinden ulus düzeyine geçişinin, kısaca çağdaşlaşma olayının ifadesidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarihte içinde bulunan durumu görmeden, Türk Devrimi (İnkılâp) geniş olarak Türkiye Cumhuriyeti tarihi anlaşılamaz. 10 yıl savaştan perişan çıkmış, harabeye dönmüş bir ülke, nüfusunun 1/4'ünü (en dinamik genç nüfus) yitirmiş bir ulus, ilkel ziraat ve yabancıların elinde bulunan bir ekonomi, yokluk, dış borçlar, iç ve dış politika gibi büyük sorunlar, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin çözmesi gereken sorunlardı.

Bu dönemin sorunlarını incelemek için önce bunları belirlemek gerekir.

a) Siyasî yapı (devlet yapısı ve yeni ideoloji),

b) Sosyal yapı (ümmet–millet geçişi, çağdaşlaşma),

c) Ekonomi, teknoloji,

d) Zihniyet (Düşünce),

e) Din,

f) Kültür (Sanat, edebiyat).

Bütün bu değişiklik, Türk Devrimi'nin temel ilkeleri veya başka deyişle Atatürkçülük ilkeleri olarak belirlendi. Altı ilke halini almış olan sözleri bunların açıklamasıdır. "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." sözü bile, yalnızca Türk ulusu için değil, bütün doğu uluslarının kendisine yol gösterici olarak seçmeleri gereken bir ilke olmuştur. Binlerce yıldır yalnızca dinî mürşit seçen doğu toplumlarının içinde Atatürk'ün bu sözü bir devrimdir.

Türk Devrimi veya Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin 1919–1938 arası tarihi ile bu yıllarda yapılan araştırmalar çok azdır. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi, dönemin içinde yaşanılmaktadır. İkincisi, ideolojik yaklaşım ve bunun yeni kuşaklara benimsetilmesinin zorunlu oluşudur.

Atatürk bu yeni dönem tarihçilerine, çalışmalarında yol gösterirken tarafsız olunması ve özgürce çalışmalarını şu sözleriyle belirtti. *"Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak mahiyet alır", "... daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça, bunları cesaretle ortaya koymak."*

Atatürk 1930'dan sonra Türk dili ve tarihi üzerine çalışmaları yoğunlaştırdı. Türk Dili ve Tarihi Tetkik Cemiyetleri'nin kuruluşu ve daha sonra isimleri değiştirilerek, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumunun oluşması, yeni tarih anlayışının ifadesi oldu. İslam ve Osmanlı anlayışına dayanan tarih açıklaması yerine ulusun tarihi anlayışı geldi.

Dönemin içinde yaşanılması sebebiyle araştırmalar ve yazılan eserler yeterli olamıyordu. Hiç kuşkusuz en önemli eser, yazılışındaki bilimsel yöntemi ve belgesel oluşu sebebiyle bugün halâ geçerliliğini koruyan "Nutuk"dur. Daha çok siyasî ve askerî olayları ele alır. Nutuk, İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak da yayınlandı. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından yayınlanan "Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti" devletin okullarında okutulan resmî tarih kitabı idi. Bu dönemde 1930–1939 yılları arasında yazılan kitaplar daha çok ideolojik yönü ele alıyorlardı. 1933–1934 Üniversite Reformu ve Üniversitelerde Türk Devrim Tarihi derslerinin okutulmaya başlanması ile Türk gençliğine, Türk

İstiklâl Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilkeleri öğretilip benimsetilmeye çalışıldı. Yine aynı tarihlerde Yusuf Hikmet Bayur, dış politika üzerine, daha çok belgesel bir çalışma yayınlandı. Cemal Bilsel'in Lozan'ı anlatan kitabı da yine aynı yaklaşımı yansıtıyordu. Diğer yandan devletin resmî yayınları "On Beşinci Yıl Kitabı" ve "Ayın Tarihi" iç, dış ve ekonomik bilgileri veriyordu. Genelkurmay Başkanlığı'nın İstiklâl Savaşı ile ilgili askerî yayınları bulunuyordu. Yeni dönemin hukuk yapısındaki değişiklik üzerine onuyla ilgili yeni çalışmalar yayınlandı ve üniversitelerin ders konularını oluşturdular. "Türk Medeni Kanunu, Borçlar, Ticaret v.s.". Aynı tarihlerde yabancı ülkelerde de Türk Devrim Tarihi üzerine yayınlar çıkmakla beraber, bunlar çoğunlukla dönemin, Avrupa'nın genel yapısının etkisinde kalıyorlardı. "Armstrong, Türkiye Nasıl Doğdu, Bozkurt Mustafa Kemal", Hery Elisha Ellen "The Turkish Transformation, Chicago 1935", Gottahard Jaeschke "Neue Literatür uber die Turkische Republik Orientalistische Literaturzeitung (Doğu Bilimleri Edebiyat Gazetesi) 1937". Yine Türkiye ile ilgili olan, Arnold J Toynbee, "Turkey, London 1926" adlı kitabı, önemli bir tarihçinin yaklaşımını belirtir. Grace Mary Ellison, "An English Woman in Angora, London 1923" adlı kitabı da bu yılların içinde yayınlandı. Paul Gentizon "Mustafa Kemal ou L'orient en Marche, Paris Bossard, 1923" kitabı M. Kemal ve reformları işler. Yalman'ın "Turkey in The World War, Yale University Press 1930" kitabı, Türkiye'nin I. Dünya Savaşındaki siyasî, askerî, ekonomik ve kültürel durumunu gösteren ilk önemli çalışmalardandır.

Harry Nicholas Howard, The Partition of Turkey, A. Diplomatic History 1913–1923, University of Oklahoma Press 1931" önemli bir kitaptır. İkinci Dünya Savaşı bu konudaki çalışmaları erteledi.

1950'den sonra içte ve dışta Türk Devrimi Tarihi ve Atatürk üzerine geniş bir yayın başladı. Bunların hepsini saymak olanaksız olmakla beraber, bazılarını ele alabiliriz. Enver Ziya Karal'ın başlattığı ve Nimet Asan tarafından yapılan bir program içinde Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri–Tamim Telgraf Beyannameleri" 5 ciltlik yayını çok önemlidir. Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Karabekir, Rauf Orbay gibi, İstiklâl Savaşında Atatürk'ün yanında bulunmuş ve sonra araları açılmış olan kişilerin anıları ve daha başka anılar bu tarihlerde önemli yer aldılar. Gazetelerde anılar ve yorumlar, tarihi diziler yayınlanmaya başladı. Cumhuriyet, Tanin, Dünya, Ulus, Vatan, daha sonra diğer günlük gazeteler de aynı yolu izlediler. Küpür biriktir-

me ve bir küpür koleksiyon yolu açıldı. Fikrî bakımdan yayınlanan kitaplar ve siyasî–askerî yönün incelenmesine ağırlık veriyordu. Tayyip Gökbilgin'in "Milli Mücadele Başlarken" adlı eseri ilk ayrıntılı örneklerden birisi idi. 1960'dan sonra Türk ve yabancı yazarlar daha ayrıntılı çalışmalara başladılar. Şevket Süreyya Aydemir "Tek Adam, İkinci Adam", Sabahattin Selek "Anadolu İhtilâli" gibi. Yine aynı yıllarda 100 soruda serisi içinde Türk Devrimi Tarihine önemli yer verildi. Aynı yıllarda olaya daha gerilere de gidilerek yaklaşılmaya başlandı. İkinci Meşrutiyet ve İttihat Terakki konusu da önem kazandı. 1955 yılı özellikle Laiklik konusunun geniş bir biçimde ele alındığı yıl oldu. Bülent Dâver'in "Laiklik, Ankara 1955" kitabı ve yine aynı yıl yayınlanan Ali Fuad Başgil'in "Din ve Laiklik" kitabı önemli yayınlardır. Aynı konuyu Çetin Özek "Türkiye'de Laiklik, İstanbul 1962" adlı kitabı ile inceledi. Bu konuda ilk önemli yabancı yayınların başında Gothard Jaeschkel'nin 1957 yılında Almanca yayınlanan "Der İslâm in der Neuen Türkei" (Yeni Türkiye'de İslâmlık) kitabı gelir.

Yabancı yazarların da konuya ilgileri bu tarihlerde arttı. Siyasî, kültürel, sosyal değişiklikleri inceleyen çok önemli bir eser Bernard Lewis, "The Emergence of Modern Turkey, London 1961." Lord Kinross "Atatürk, The Rebirth of a Nation, London 1964" eseriyle Atatürk'ün hayatını geniş bir biçimde olaylarla birlikte işliyordu. Kemal H. Karpat' ın "Turkeys Politics" Newzegy 1959' kitabı ile Türkiye'nin demokrasi gelişmesini ve çok partili demokrasiye geçişini inceliyordu. Z.Y. Hershlag "Turkey (An Economy in Transition), Zerusalem 1958" Türk ekonomisi üzerine geniş bir çalışma ortaya koyuyordu. Bu yıllarda üniversitelerde konuyla ilgili doktora çalışmaları başlarken, 1970'li yıllarda Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kürsüleri kurulmaya başlandı. Aynı yıllar konunun yalnızca askerî, siyasî, ideolojik değil, sosyal, kültürel, ekonomik yönlerinin de önemini ortaya koydu. Türkiye'de Marksist yaklaşımla konunun incelenmesi ve komünist faaliyetlerin araştırılması da bu yıllarda başladı. Fethi Tevetoğlu "Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler 1910–1960, Ankara 1967" çok önemli bir araştırma yayınlandı. Bu yazarın yaklaşımı sağcı olmakla beraber, belgeleri önemli yer tutar. Bunun tam karşıtı olabilecek bir çalışma da, Mete Tunçay "Türkiye'de Sol Akımlar (1908–1925), Ankara 1967" adlı eseridir. Aynı yazarın "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923–1931)" adlı eseri de aynı eğilimdedir. E. Aybars'ın İstiklâl Mahkemeleri[4] çalışmaları ile Seçil Akgün'ün çalışmaları[5], Dil ve Tarih

Coğrafya Fakültesi'nde bu dalda hazırlanan ilk çalışmalar oluyorlardı.

Konunun sosyal–ekonomik yönüyle ele alınıp incelenmesi özellikle 1960'lı yıllara başladıktan sonra 1970'li yıllarda geniş bir çalışıcı kitlesini bu sahaya çekti. Ancak bu dalda araştırma yapanların çoğunlukla materyalist bir yöntem kullanmaları da görülüyordu. Bu çalışmalar için Muzaffer Sencer, Emre Kongar, Stefanos Yerasimos, Çetin Yetkin, İsmail Cem, Yalçın Küçük gibi yazarların yayınlarını sayabiliriz.

Herhangi bir bilimden faydalanmak için o bilimin yöntemini bilmek ve yerinde uygulamak gerekir. Her bilim başlangıçta kendi sahasını diğer bilimlerden ayırmaya, çerçevesini çizmeye çalışır.

Bu çerçeve içerisinde uygun yöntemler kullanarak bilgi edinilir, konuların özellikleri, ilişkileri araştırılır, olayların sebep–sonuç bağları incelenir ve bilimsel bir yapı kurulur.

Tarih bilimi de gelişirken aşağı yukarı diğer bilimlerin geçtiği yolu takip etmiş ve 3 önemli safhadan geçilmiştir:

1. *Hikayeci Tarih Anlayışı:* Olaylar hiç bir yorum yapılmadan anlatılmıştır.

2. *Pragmatik Tarih Anlayışı:* Tarih yazan kişi kendinden sonrakilere bir şeyler öğretmek ister. "Tarih tekerrürdür" görüşü bu anlayışın dayanağıdır. Tarihteki kişilerin rollerini, olayların sebeplerini araştırır ve bundan ders çıkarır. Halbuki tarih kişilerle, tesadüflerle açıklanamayacak kadar karmaşıktır.

3. *Bilimsel Tarih Anlayışı:* Pozitif bilimlerde geliştirilen yöntemlerden faydalanıp olayların meydana geliş sebeplerini ve bunları etkileyen faktörleri inceler. Deliller ortaya çıkarılır ve belli bir yaklaşımla yorumlanır. Deliller için tarihin kaynaklarına inmek, bunları belli bir yönteme göre tasnif edip, inceleyip değerlendirmek gerekir. Bu göründüğü kadar kolay değildir. Bugün devlet arşivinde Osmanlılara ait milyonlarca bilgi tasnif edilmemiş bir durumdadır. Kaynakların değerlendirilmesi teorik bilgilerle sağlanamaz, bu bir kişinin değil bir ekibin hatta bir kurumun altından kalkabileceği bir iştir. Tarihin diğer bilimlerle alış–verişte bulunmasına da bağlıdır. Çünkü hiç bir bilim diğer bilimlerle etkileşmeden gelişemez. Nitekim, tarih bilimi de bir çok bilimin katkısıyla gelişmiştir. Felsefe, Sosyoloji, Ekonomi, Hukuk ile ilgili bilimler tarihten yararlanır, tarihte bu bilimlerin sonuçlarını bilerek araştırma alanlarında kullanır ve araştırmalarının yönünü tayin eder.

Pozitif bilimlerden, insanî bilimlere kadar bütün bilimler tarihten yararlanır, tarih te aynı şekilde bütün bilimlerin sonuçlarından kendi araştırmaları açısından yararlanır. Çok çeşitli kaynakların ayrı ayrı incelenmesi çok çeşitli bilim dallarının araştırma tekniklerinden yararlanmayı gerektirir.

NOTLAR:

1– **Nutuk,** s. 10–12.

2– İstiklâl Mahkemeleri bu devrimin en önemli organları oldular. E. Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri.** C. I. Ankara 1975, C. II. Ankara 1982.

3– **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** C. II. Ankara 1959. s. 237.

4– Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri,** C. I. 1920–1923 ve C.II. 1923–1927, Ankara 1975, 1982.

5– Seçil Akgün, "Hilâfet'in Kaldırılışı ve Sonuçları" (Doktora tezi), **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu,** İstanbul 1981.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU

Türkiye Cumhuriyeti, gerek geçmişteki Türk devletlerinin, gerekse çağdaşı olan devletlerin kuruluşlarında karşılaştıkları güçlüklerden çok daha büyüklerini yenmek zorunda kalmıştır. Hatta, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu hazırlayan Türk Devrimini diğer devrimlerle (Fransız ve Rus) karşılaştırdığımızda görürüz ki, Türk Devrimi iç ve dış büyük güçlükleri yenmiştir. Fransız ve Rus Devrimleri kendi iç bünyelerinde yaşanırken, Türkiye önce emperyalizme karşı silâhlı bir mücadele vermek zorunda idi. Mazlum uluslar üzerindeki etkisi açısından ele alındığında da, Türk Devrimi bu yönde en etkili olanıydı.

Tarihte kurulan Türk devletlerinin sayısı yüzün üzerindedir/ Bugün Cumhurbaşkanlığı Forsu üzerinde bulunan onaltı yıldız, yalnızca büyük olan, İmparatorluk düzeyinde devletleri gösterir. Hemen tüm Türk devletlerinin geçmişte kurulurken karşılaştığı güçlükler, çağlarının gereği olarak, yerel, yani yakın çevrenin güçlükleri idi. Hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlenme ve gelişme dönemindeki dış güçlükler de bir dereceye kadar çevreden gelmekteydi. Oysa Türk İstiklâl Savaşı ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti, karşısında hemen tüm dünyanın büyük devletlerini bulmuştu. Atatürk, B.M.M.'nin açılışı vesilesiyle yaptığı bir konuşmada bu durumu şu şekilde dile getirmektedir: *"23 Nisan Türkiye millî tarihinin başlangıcı ve yeni bir dönüm noktasıdır. Bütün bir husumet dünyasına karşı ayaklanan Türk halkının, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni vücuda getirmek hususunda gösterdiği harikayı ifade eder..."*[1] Gerçekten de Türk milleti, Cumhuriyetin temellerinin atıldığı, ulusal egemenliğe dayanan yeni bir Türk devletinin kuruluşunun ifa-

desi olan Millî Mücadele'de, yalnız dünyanın en güçlü devletlerini değil, onunla işbirliği yapan Padişah–Halifenin de iradesini yeniyordu. Bu büyük, üstün başarıdır ki, bu olaya Türk mucizesi dedirtiyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulabilmesi için yenilmesi gereken üç büyük güçlük vardı:

1– Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletlerinin Türkiye'yi işgal etmiş olan silâhlı kuvvetleri ve bu kuvvetlerin arkasında olan ve Türkiye'ye "Avrupa'nın Hasta Adamı" damgasını vurmuş bulunan, Türk siyasî egemenliğine son vermek isteyen ve Türk'ün ana vatanını yağmalamak isteyen iradenin yenilmesi,

2– Kurulduğu dönemde kendi çağına göre ileri olan, fakat ortaçağ sistemi olup, ilerleyen çağlara ayak uyduramayarak giderek bozulan, yaşama olanaklarını yitirmiş bulunan Osmanlı İmparatorluğu kurumlarının tasfiyesi,

3– Osmanlı Devletinin ve kurumlarının yerine, çağdaş uygarlığın esasını oluşturan, çağdaş uygarlığın dünya görüşünün ürünü olup, tanrı hakları sistemini yıkarak, insan hakları sistemine geçilmesiyle gelen kurumlan getirmek gerekiyordu.

Bu üç güçlük birbirinden ayrı veya birbirini izleyen zincirleme bir sırayla yenilmek durumundaymışlar gibi gözükmekteyseler de, her üçü de Atatürk'ün fikir ve hareketindeki üstün yöntemiyle iç içe bir durumda fakat bir tarihi süreç izlenerek yenildiler.

Atatürk daha 1902 yılında genç bir subay iken, Osmanlı İmparatorluğunun dağıldığını ve çöktüğünü görmüş, kurtuluşu Osmanlı Islahatçıları veya İttihatçılar gibi Osmanlı İmparatorluğunu yaşatmakta aramamış, tam tersine *Türk ulusunun çoğunlukta bulunduğu topraklar üzerinde Türk ulusunun dinamik gücüne dayanan bir Türk devleti kurmayı düşünmüştür.* İkinci Meşrutiyeti de yeterli bulmayıp, bunun köklü bir devrime dönüştürülmesi gerektiğini savunmuştu. Cumhuriyetçi düşüncelerinden dolayı İttihat Terakki içinde yalnız kalmıştı. Atatürk Samsun'a çıktığı gün, bu iki temel fikri vicdanında ulusal bir sır olarak sakladığını ve bunları zamanı geldikçe, aşama aşama uyguladığını Nutuk'ta belirtmektedir.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra ülkenin kurtuluşu için ortada çeşitli fikirler oluşuyordu. İngiliz himayesi, Amerikan mandası, Müdafaa–i Hukukçuların oluşturduğu yerel kurtuluş çareleri. Atatürk bütün bu fikirleri temelsiz bulur ve tek çarenin Türk ulusuna daya-

nan bağımsız yeni bir Türk devletinin kuruluşu olduğunu görür. Bunun ancak "Ya İstiklâl, ya ölüm" parolasında anlamını bulan silahlı bir bağımsızlık savaşı ile başarılacağına inanır. Bu inancını millete maletmek için Amasya Genelgesi ile savaşı başlatır. Bu genelge hem bağımsızlık savaşının, hem de egemenlik savaşının esaslarını içermektedir. Yalnızca düşman ordularına karşı değil, Osmanlı Padişahına ve Halifesine karşı orduyu ve ulusu isyan ettirmek esasları ortaya konur. Böylece yukarıda belirttiğim gibi üç maddede ortaya koyduğumuz güçlükleri yenmek için bu üç aşamayı bütünleştirir. Ancak Padişah–Halife'yi doğrudan karşısına almaz. Çünkü ulus ve ordu yüzyıllardan beri dinî ve geleneksel otorite tanıdığı kişinin hiyanetinden habersiz ve onsuz kurtuluşu düşünmemektedir. Milli bağımsızlık savaşının, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde açıkça ortaya çıktığı biçimde, giderek millî egemenliğe doğru geliştiğini gören Padişah ve çevresi, Millî Mücadele'nin amansız düşmanı oldular. Millî egemenliğin meşrulaşmasının en önemli aşaması olan T.B.M.M.'nin açılmasını engellemek isteyen Padişah, Şeyhülislâm ve Osmanlı Hükümeti, Mustafa Kemal ve arkadaşlarına karşı 11 Nisan 1920'de "Fetva, Ferman, Hükümet Bildirisi" yayınlayarak Türk halkını Milliyetçi kadroya karşı isyana kışkırttılar ve bir çok yerde ayaklanma çıktı. M. Kemal ve arkadaşlarını da gıyaben idama mahûm ettiler.

Bütün bu güçlükleri, öneminin iyi anlaşılabilmesi için ayrıntılı bir biçimde ele almak gerekir. Bir makale sınırları içinde buna imkân olmadığından kısaca belirtmeye çalışacağım.

Türk Bağımsızlık Savaşı, yalnızca Yunanlılarla yapılan bir savaş değildi. Böyle olsa idi çok basit ve çok kısa sürerdi. Başlangıçta da belirttiğimiz gibi Türk Bağımsızlık Savaşı'nın askerî cephesi, batının iradesine ve silâhlı kuvvetlerine karşı yapılıyordu. Bu savaş Trablus–Balkan ve Birinci Dünya Savaşları ile Türkiye'nin varlığına yönelik, "Doğu Sorunu"nu kendi istedikleri biçimde çözmek, "Hasta Adam"ın mirasını yağmalamak isteyenlerin bir dizi plânlı saldırılarına arşı yapılıyordu. Bu bakımdan onun askerî bağlantılarını iyi bilmek gerekir. Birinci Dünya Savaşında Türk ulusu, Çanakale'de İngiliz–Fransız, Kafkasya'da Rus, Suriye ve Irakta İngiliz kuvvetlerine karşı savaştı. Dünyanın en büyük devletlerine karşı yaptığı bu savaştan yenik çıkmasına rağmen anavatan topraklarına düşman askerini sokmamıştı. Dört yıl savaş sonunda galipler de amansız Türk direnişi karşısında perişan bir durumda idiler. İngiltere ve Fransa Türklerin savaşa katılması sebebiyle sa-

vaşın iki yıl daha uzatılmış olduğunu ve bunun kendilerine birer milyondan daha çok insan ve milyarla ölçülen servet kayıplarına yol açtığını belirterek Sevres'de bunun faturasını ödetmek istediler. Yalnızca Çanakkale'de bile kaybettikleri insan sayısı üç yüz binden çok idi. İngiltere, Irak ve Suriye cephelerinde bir milyondan fazla asker kullanmıştı. Bu başarısı yeterli olmadığı için, Araplar da Türkler aleyhine kullanılmışlardı. Türkler yönünden de durum çok korkunç idi. Türkiye bu savaşta bir milyondan çok insan (genç nüfus) kaybetmişti, Anadolu'da savaş sonrası durum çok kötü idi. Ekonomik yıkıntı, savaşın ağır kayıpları, Atatürk'ün 1917 sonbaharında yazdığı raporda görüldüğü gibi korkunçtu. 1919 yılı başında ülkenin görünümü büyük bir yıkıntıyı andırıyordu. Türk nüfusu 11-12 milyon kadar idi. Savaşta büyük topraklar yitirilmiş, ağır kayıplar verilmiş, moral yıkılmış ve halk galiplerin vereceği karara razı görünümde idi. Padişahın izlediği politika da bu yoldaydı. Ayrıca ülke nüfusunun ve ekonomisinin en yoğun ve gelişmiş olduğu İstanbul, Trakya, İzmir dahil, bütün Anadolu düşman işgali altında idi. Bu sebeple bu yörenin kaynaklarından yararlanmak hemen hemen imkansızdı. Bu bakımdan Türkiye geri kalan yörelerin fakir kaynaklarına dayanmak zorunda idi. Bütün bu şartlar altında Türkiye'yi başarıya götüren, Atatürk'ün, Türk ulusunun karakterinde gördüğü bağımsız yaşama inancı olmuştur.

Atatürk, bu imkansız şartlar altında Türk ulusunun şerefine yakışır şekilde silahlı bir savaşla, tam bağımsız yeni bir Türk devletinin kurulacağına inanan tek insandı. Bu inancını ulusuna da benimsetmeyi başardı. Bağımsızlık Savaşında dinî ideoloji yerine ulusal ideolojiyi tek birleştirici dinamik güç olarak kullandı. Bu ideoloji aynı zamanda yeni Türk devletinin de ilkesi oluyordu. Atatürk, bu ilkeyi millî egemenlik şekline dönüştürmeyi, millî birlik örgütlenmesi ile başardı. T.B.M.M.'nin açılışı ile de meşru zemine oturttu. Padişah–Halifeye bağlılığın ciddiyetini gören Atatürk, savaş içinde bir iç bölünmeye meydan bırakmamak için bu kurumun üstüne gitmedi. Fakat, Teşkilât–ı Esasiye Kanunda "Hakimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir" hükmü ile yeni devletin sistemini de belirliyordu. Fakat savaşın bitmesine kadar iç sorunları ertelemeyi uygun buldu.

10 Eylül 1922'de İzmir'e giren, muzaffer Türk ordularının başkomutanı M. Kemal savaşın askerî yönünden bittiğini, şimdi ikinci dönemin, uygarlık savaşının başladığını açıklıyordu. Bunun ilk uygulaması, çağdaş ulusal–laîk devlete geçişi engelleyen kurum olan Saltanat–Halife

makamının birbirinden ayrılışı ve Saltanatın 1 Kasım 1922'de kaldırılışı oldu. Bu olaydan bir ay sonra Atatürk yurt gezisine çıkarak gerçekleşecek devrim için kamuoyu yoklaması yapmak amacıyla İzmit'te basın toplantısı düzenledi. Amacı cumhuriyet rejimi için kamuoyu oluşturmak idi. T.B.M.M.'nin açılışı ve Teşkilât–ı Esasiye ile oluşturulan sistemde gerçekte devletin şekli Cumhuriyet idi. Fakat Lozan görüşmelerinin sürdüğü, barışın henüz kesin sağlanmadığı bir dönemde Atatürk, cumhuriyet ilânını düşünmüyordu. Cumhuriyet ilânı için önce barışın sağlanması gerekiyordu. Fakat bu dönemde Atatürk, cumhuriyet fikrini ortaya koyuyor ve bu fikir çevresinde bütünleşmeyi hazırlıyordu. Bu hazırlık safhasında Atatürk'e karşı muhalefet boş durmuyordu. Saltanatın kaldırılışı yalnızca başlangıç idi. Sıra hilâfete de gelecekti. Bu gidişi engellemek isteyenler Halifenin etrafında bütünleşmeye çalıştılar. Onlara umut veren bir durum vardı. Yeni Türk devleti kurulmuştu, fakat adı henüz devlet değildi. Kuruluş döneminin koşulları gereği devlet adı yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve devlet başkanı yerine de T.B.M.M. Başkanı vardı. Bu durumdan yararlanan gerici ve tutucular, Meclis'e, Atatürk'ün seçilme hakkını kısıtlayıcı bir kanun önergesi verdiler. Buna göre altı ay bir yerde devamlı oturmayan, doğduğu yer sınırlar dışında kalmış bulunan kimseler milletvekili seçilemeyecekti. Atatürk her iki şıkta da milletvekili seçilemeyecek demekti. Vatan savunması görevi için bir yerde altı ay oturmamıştı. Doğduğu yer Selânik de sınır dışında kalmış idi. Atatürk bu stratejiyi kararlı tavrı ile bozdu. İkinci oyun, Atatürk'ün Ocak 1923'te çıktığı yurt gezisi sırasında Hoca Şükrü tarafından Ankara'da yayınlanan bildiri idi. "Halife Meclisin, Meclis Halifenindir" ifadesi ile son bulan bu bildiri ile Saltanat ile Hilâfetin ayrılamayacağı, bütün gücün Halifeye ait olduğu ileri sürülüyordu. Bu, ulusal egemenliğe bir saldırı idi. İzmit'te bulunan M. Kemal (Atatürk), Hilâfet konusunda yaptığı açıklamada *"Türkiye Büyük Millet Meclisi Halifenin değildir ve olamaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi yalnız ve yalnız milletindir."* yanıtını verdi. 16 Ocak 1923'te yaptığı basın toplantısında, yapılacak devrim konusunda gazetecilere bilgi verdi. Hilâfetin din ile ilgisi olmadığını, siyasî bir makam olduğunu söyledi. *"İdare–i maslahatçılıkla inkılâp yapılamayacağını"* ileri sürdükten sonra *"İnkılâbın kanunu mevcut kanunların üstündedir. Bizi öldürmedikçe, bizim kafamızdaki cereyanı boğmadıkça, başladığımız inkılâp ve ilerleme bir an bile durmayacaktır."*[2] dedi. Cumhuriyet'e gidişin, mutlaka bir kadro işi olduğunu gördüğü için Müdafaa–i Hukuk

Grubu'nu, siyasî bir yapıya dönüştürdü. Bunun dışındaki grupların yararlı olmadığını belirtti. Görüşmelerde birleştirici bir tutum izlerken, karşı çıkanlara da kararlı tavrını gösteriyordu. 27 Ocak 1923'de İzmir'de annesinin mezarı başında *"...bu kadar kan dökerek, milletin elde ettiği hakimiyetin korunması ve savunması için gerekirse annemin yanına gitmekte asla tereddüt etmeyeceğim. Millî hakimiyet uğrunda canımı vermek için bir vicdan ve namus borcu olsun."*[3] diyerek and içti. Halifeye siyasî otorite kazandırmakla saltanatı geri getirmek isteyenlere karşı yaptığı konuşmada, Cumhuriyetçi gidişteki kararlılığını ortaya koydu:

"Eğer onlara karşı benim şahsımdan birşey anlamak isterseniz, derim ki. ben şahsen onların düşmanıyım. Onların menfî istikamette atacakları bir hatve, yalnız benim şahsi imanıma değil, yalnız benim gayeme değil, o adım benim milletimin hayatı ile alâkadar, o adım milletimin hayatına karşı bir kasıt, o adım milletimin kalbine havale edilmiş zehirli bir hançerdir. Benim ve benimle hemfikir arkadaşlarımın yapacağı şey mutlaka ve mutlaka o adımı atanı tepelemektir.

Şüphe yok ki arkadaşlar, millet bir çok fedakârlık birçok kan bahasına, en nihayet elde ettiği umdei hayatiyesine kimseyi tecavüz ettirmeyecektir. Bugünkü hükümetin, meclisin, kanunların, Teşkilâtı Esasiye'nin mahiyet ve hikmeti hep bundan ibarettir.

Sizlere bunun da fevkinde bir söz söyliyeyim. Farzı mahal eğer bunu temin edecek kanunlar olmasa, bunu temin edecek meclis olmasa, öyle menfi adım atanlar karşısında herkes çekilse ve ben kendi başıma yalnız kalsam, yine tepeler yine öldürürüm[4].

Tüm muhalifler, O'nun gücünden ve kararlı tutumundan endişe ile O'na karşı olmada birleşiyorlardı. Fakat Atatürk başladığı yoldan taviz vermeyen bir devrimci idi. Bir yandan "Halk Fırkası"nın kurulacağını duyururken, diğer yandan da İttihat Terakki'nin tarihe karışmış olduğunu hatırlatıyordu. Kesilmiş bulunan Lozan görüşmelerini muhalefet, İsmet Paşa'ya ve M. Kemal'e karşı bir koz olarak kullandılar. Bir zamanlar "Mandacı" olup, "Ya istiklâl, ya ölüm" parolasını zor anlayanlar, şimdi suçlayıcı tavır içinde idiler. Hatta Trabzon mebusu, Şükrü Bey'in Topal Osman tarafından öldürülüşü de, muhalefet için bir saldırı fırsatı oldu. Bütün bunlara rağmen Atatürk, 1 Nisan 1923'de Meclis'in dağılması kararını Meclisten geçirdi. Millî Mücadele Meclisi'nin görevi son bulmuştu. Meclisin dağılmasından önce "Hiyanet-i Vataniye Kanunu"

nda değişiklik yapılması sağlandı. Saltanatı geri getirmek için çalışanları vatan haini kabul eden, ihtilâlci bir değişiklik yapıldı. İnkılâp kendini korumak için Cumhuriyete gidişi engellemek isteyenleri tasfiye için inkılâp kanunlarına başvuruyordu.

Cumhuriyet'in ilân edilmesi, Lozan görüşmelerinin sonuçlanmaması sebebiyle gecikiyordu. Atatürk, Hilâfetçilerin, devlet başkanlığı makamının boş olmasından dolayı çıkardıkları iç bunalımları, yabancıların Türkiye'de devlet şeklinin belirlenmemiş olması sebebiyle, Türkiye'yi istikrarlı bir durumda görmelerini engellemek ve en önemlisi "batılı anlamda çağdaş bir yönetimi" kurmak için Cumhuriyet'in ilânının bir an önce gerçekleşmesini istiyordu[5]. Cumhuriyet'in anlamı, ulusal–laîk çağdaş bir devlet ve millet olmayı ifade ediyordu. Atatürk cumhuriyet fikrine 1902 yılından beri sahiptir. Daha Erzurum'da bulunduğu 1919 Temmuz–Ağustos arasında, Mazhar Müfit Bey'e *"Zaferden sonra, hükümet biçimi cumhuriyet olacaktır."* diye not ettirmişti. Hatta bu kadarla yetinmemiş, laîklik, kadın hakları, latin harfleri ve diğer devrim hareketleri konusunda kararını belirtmişti. Amerikalı General Harboard da O'nun Cumhuriyetçi olduğunu görmüştü. Fransa'da yayınlanan Le Temps 24 Ağustos 1919'da Anadolu'da bağımsız bir Cumhuriyet ilân edilebileceğini yazmıştı. Amiral de Robeck de İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a aynı şekilde bilgi vermişti[6].

Lozan görüşmelerinin Türkiyenin lehine sonuçlanması ve anlaşmanın İtilâf Devletleri tarafından da onaylanması üzerine Atatürk 9 Ağustos 1923'te Halk Partisinin kurulmasını gerçekleştirdi. Artık Cumhuriyet'in ilânını engelleyebilecek dış tehlike, yani savaş sona ermiş, barış imzalanmıştı. Eylül ayı başından itibaren kamuoyunu Cumhuriyet için hazırlamayı hızlandıran Atatürk, Hakimiyet–i Milliye'de, Anayasa değişikliği konusunda bir haber yayınlattı. 24 Eylül'de Viyana gazetesi Nöye Fraye Presse'nin muhabiri ile yaptığı röportajda Atatürk düşüncesini kamuoyuna açıkladı:

"Teşkilât–ı Esasiye Kanununa göre hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir. İcra kudreti teşrîî selâhiyeti milletin yegane hakiki mümessili olan mecliste tecelli ve temerküz etmiştir.

Bu iki kelimeyi bir kelimede hulâsa etmek kabildir.

"Cumhuriyet". Yeni Türkiye'nin emr–i teceddüdü daha nihayet bulmamıştır. Harpten sonra Türk teşkilât–ı esasiyesinin inkişafı henüz kat'î bir şekil almış addedilemez. Tadilât ve tashihat yapmak ve daha

mükemmel bir hale getirmek elzemdir. İkmaline başlanan bu iş henüz bitmemiştir. Kısa bir zaman zarfında Türkiye'nin bugün fiilen almış bulunduğu şekil kanunen de tesbit edilecektir. Yakın bir âtide bu meseleye ait hükümet teklifatı Meclise arz edilecektir. Bu teklifatın bütün mevaddı Teşkilât–ı Esasiye Kanununun inkişaf ve ikmaline ait bulunacaktır. Bütün Avrupa ve Amerika'daki Cumhuriyetler nasıl esas itibariyle yekdiğerinden ayrı değilse, aralarındaki fark nasıl yalnız şekle ait bulunuyorsa, Türkiye'nin de bu Cumhuriyetlerden farkı sırf bir şekil meselesidir. Diğer cumhuriyet usulüyle idare edilen memleketlerde olduğu gibi bizim de hakimiyete malik bir parlamentomuz vardır. Yalnız bizde Büyük Millet Meclisi hem teşriî hem de icraî selâhiyete maliktir. Başka yerde olduğu gibi bizde de vekiller kendi vekâletlerine ait işlerden mes' uldürler. Başka yerlerde yeni Türkiye Devleti icra vekillerinin millet meclisi elinde bir oyuncak olduğu zanediliyor. Bu hatadır, vekillerin mes'uliyetine ve vaziyetine ait meselede, Teşkilât–ı Esasiye Kanununda yapılacak tadilât ile tesbit edilmiş olacaktır. Netice itibariyle reis–i cumhurdan, reis–i hükümetten ve mes'ul vekillerden müteşekkil bir hükümet teşkil edeceğiz.

Yeni Türkiye'nin payitahtı meselesine gelince, bunun cevabı kendiliğinden zahir olur: Ankara Türkiye Cumhuriyeti'nin payitahtıdır[7].

Bu açıklamadan sonra basında tartışma başladı. İkdam, Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanı olmamalıdır. Fevzi Paşa olmalıdır. M. Kemal Paşa ise hükümet başkanı olmalıdır diye yazıyordu. 13 Ekimde Ankara'nın başkent ilan edilmesi bir adım daha ilerlediğini gösteriyordu. Bu tartışmalar sürerken Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü 22 Ekimde bir bildiri yayınlayarak, Anayasa'da ve kabine usulünde değişiklik yapılarak devletin adı *"Türkiye Cumhuriyeti"* olacaktır diye açıklama yaptı[8]. Bundan sonra ise artık bu adın resmen konmasına kalıyordu.

24 Ekim günü kabineden başlayan istifalar 27 Ekimde bütün kabinenin çekilmesi ile sonuçlandı. Her bakanın Meclis tarafından tek tek seçilmesi usulünün yanlışlığının başlattığı bunalım üzerine Atatürk 28 Ekim günü işe el koydu ve gece arkadaşlarını Çankaya'ya davet etti. Burada, ertesi gün cumhuriyet ilân edileceğini açıkladı. İsmet Paşa ile de gerekli anayasa değişikliği önerisini hazırladı. 29 Ekim 1923 günü akşam Cumhuriyet ilân edildi ve Atatürk Cumhurbaşkanı seçildi.

Görülüyor ki ikinci güçlük yenilirken, üçüncü güçlüğün aşılmasında

da oldukça ileri yol alınıyordu. Cumhuriyet'in ilanı ile herşey bitmiş değildi, çağdaşlaşmanın en büyük engeli olan Hilâfet halâ duruyordu. Atatürk Hilâfetin kaldırılışında da aynı yolu izledi. Başında Hilâfet lehine açılan bir kampanyanın yanı sıra, radikal kanat da Halifelik bütçesi diye bir bütçe olamayacağını belirterek bu kurumun anlamsızlığını açıklıyorlardı. Hükümet yanlısı basın da aynı yolu izliyordu. Hilâfetin kaldırılması için kamuoyu hazırlanması, karşı tepkilerin yoğunluğunu da arttırdı. İstanbul basınının Cumhuriyet'e muhalif kanadı ağır bir dille saldırıya başladı. Ağa Han ile Emir Ali'nin Türkiye'nin içişlerine karışma sayılacak mektuplarını bu basın yayınladı. Bunun üzerine İstanbul 'a bir İstiklâl Mahkemesi gönderildi. Bu mahkemenin sonunda basın mensupları beraat etti. Cumhuriyet, basına yumuşak bir gözdağı verdi[9]. Mahkemenin görevinin sona ermesinden bir ay kadar sonra da 3 Mart 1924'de Hilâfet kaldırıldı. Genç Türkiye Cumhuriyetini tehdit eden en önemli olay, irticanın Şeyh Sait ayaklanması ile ortaya çıkışı oldu. Fakat Atatürk bu olay karşısında asla taviz vermedi. Devrimci İsmet Paşa kabinesini kurdurdu ve arkasından Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarıldı. Ankara ve İsyan Bölgesi İstiklâl Mahkemeleri kuruldular. Cumhuriyet ve Devrime karşı koyan bütün güçler tasfiye, ulusal birliği sağlamak amacıyla çalışan bu mahkemenin (1925-1927) devrim hareketlerinin başarılmasında çok büyük yararı oldu. Bu mahkemeler ve diğer olağanüstü güçler, yalnızca Türkiye Cumhuriyetini sarsılmaz temeller üzerine daha sağlam bir biçimde oturtmak ve ülkeyi çağdaş uygarlığa ulaştırmak amacıyla kullanıldılar. Bu bakımdan Türk Devrimi, özgürlüğü, insan haklarını, kısacası demokrasiyi getiren bir devrimdir. Özgürlük için devrim yapılır. Özgürlükle birlikte devrim yapılmaz. Bu sebeple Türk demokrasisi, Türk Devriminin sonucudur.

Görülüyor ki Atatürk, devrimi gerçekleştirirken, Türk ulusunun karakterini çok iyi anlamış, önce öğretici, inandırıcı bir kamuoyu hazırlama aşamasıyla işe başlamıştır. İkinci aşamada ise fikirlerini uygulamaya geçirmiştir ve bu aşamada direnişlere asla taviz vermemiş ve devrimin kanununu kullanmıştır. Üçüncü aşamada ise yapılan devrimin yerleşmesi için ulusu ve gençliği eğitmek yöntemini kullanmıştır. Bunun en somut örneği ise "Türk Devrim Tarihi Dersleri"nin okutulmasıdır.

Buraya kadar Cumhuriyetin kuruluşu ve Devrim fikirlerinin yerleşmesi için başvurulan yöntemi kısaca açıklamaya çalıştım. Şimdi Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını hazırlayan ve çağdaş uygarlık düzeyine

çıkarmak için Atatürk'ün fikirlerinden hayata geçen ve Türk toplumunu uluslaştıran ve çağdaşlaştıran ilkeleri de kısaca belirtmek istiyorum. Bu ilkeler tarihi oluşumu, yani kronolojik sırasına göre *"Milliyetçilik, Halkçılık, Cumhuriyetçilik, Lâiklik, Devletçilik ve İnkılâpçılık"* olarak sırayla ve birbiriyle bütünleşerek gerçekleşti. Bunu yine Atatürk'ün fikirlerinden doğan, ilmi ve aklı rehber alan ilkeler, insan hakları, barış gibi uluslararası konuları kabul eden değerler tamamladı. Bütün bu fikirler çağdaş dünyayı oluşturan fikirlerdi. Bu fikirler Fransız Devrimi ile hayata önce Avrupa'da geçmişti. Türkiye'de Atatürk tarafından bir sentez ile orijinal, kendi ulusunun karakterine ve zamanın değişen şartlarına göre hayata uygulandı.

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti dış ve iç çok büyük güçlüklerin yenilmesiyle kurulmuştur. Dış güçlüklerin yenilmesiyle Türk bağımsızlığı tüm dünyaya kabul ettirilmiştir. İçte ise ortaçağ karanlığı, fanatik düşünce ve onun gücü yenilmiş, çağdaş dünya görüşüne, Atatürkçü dünya görüşü sentezi ile ulaşılmıştır. Tüm bu başarının dinamik gücünü ise milliyetçilik ve laiklik sağlamıştır. Millî ve Lâik Cumhuriyet olma, batının özellikle demokratik ülkelerinin de temelini oluşturan felsefedir. Türkiye'nin kendisine seçtiği çağdaş örnek, Batı Avrupa'nın özgürlükçü demokratik kuşağı oldu. Orta Avrupa'nın faşist ve Doğu Avrupa'nın komünist ülkeleri Türkiye için hiçbir zaman örnek olmamıştır. Türkiye'nin tercihi Cumhuriyet Anayasalarının da özünü ve ruhunu oluşturur.

Atatürk'ün "Cumhuriyet" ile neyi kast ettiğini, nasıl bir ideal cumhuriyet amaçladığını, O'nun sözlerini olduğu gibi vererek belirtmeye çalışacağım[11].

Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Mecliste yaptığı konuşma:

"Son senelerde milletimizin fiilen gösterdiği kabiliyet, istidat, idrak, kendi hakında kötü fikir besliyenlerin ne kadar gafil ve ne kadar tetkikten uzak, görünüşe düşkün insanlar olduğunu pek güzel ispat etti. Milletimizin haiz olduğu özelliklerini ve liyakatini hükümetinin yeni ismiyle, medeniyet dünyasına daha çok kolaylıkla göstermeğe muvaffak olacaktır. Türkiye cumhuriyeti, cihanda işgal ettiği mevkie lâyık olduğunu eserleriyle ispat edecektir.

Daima, muhterem arkadaşlarımın ellerine çok samimi ve sıkı bir surette yapışarak onların şahıslarından kendimi bir an bile ayrı görmiyerek çalışacağım. Milletin teveccühünü daima dayanak noktası sayarak hep beraber ileri gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaf-

fak ve muzaffer olacaktır."

"Türk milletinin tabiat ve âdetlerine en uygun olan idare, Cumhuriyet idaresidir" (1924).

"Bugünkü hükûmetimiz, devlet teşkilâtımız doğrudan doğruya milletin kendi kendine, kendiliğinden yaptığı bir devlet teşkilâtı ve hükûmettir ki, onun ismi Cumhuriyettir. Artık hükûmet ile millet arasında mazideki ayrılık kalmamıştır. Hükûmet millettir ve millet hükûmettir. Artık hükûmet ve hükûmet mensupları kendilerinin milletten ayrı olmadıklarını ve millettin efendi olduğunu tamamen anlamışlardır" (1925).

"Cumhuriyet ahlâkî fazilete dayanan bir idaredir. Cumhuriyet fazilettir. Sultanlık korku ve tehdide dayanan bir idaredir. Cumhuriyet idaresi, faziletli ve namuslu insanlar yetiştirir. Sultanlık korkuya, tehdide dayandığı için korkak, alçak, sefil, rezil insanlar yetiştirir. Aradaki fark bunlardan ibarettir" (1925).

"Temeli büyük Türk milletinin ve onun kahraman evlâtlarından oluşan büyük ordumuzun vicdanında, akıl ve şuurunda kurulmuş olan Cumhuriyetimizin ve milletin ruhundan mülhem prensiplerimizin bir vücudun ortadan kaldırılması ile bozulabileceği fikrinde bulunanlar, çok zayıf dimağlı bedbahtlardır. Bu gibi bedbahtların, Cumhuriyetin adalet ve kudret pençesinde lâyık oldukları muameleye maruz kalmaktan başka nasipleri olamaz. Benim naçiz vücudum birgün elbet toprak olacaktır; fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet yaşıyacaktır. Ve Türk milleti emniyet ve saadetinin kefili olan prensiplerle medeniyet yolunda, tereddütsüz yürümeğe devam edecektir" (1926).

"Biz din işlerini millet ve devlet işleriyle karıştırmıyoruz. Millet ve devlet işlerinin Kâbesi millî egemenliğin belirlediği Büyük Millet Meclisi'dir. Din işlerinin mihrabı ise insanların, şahısların vicdanlarıdır."

"Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî dini yoktur. Devlet idaresinde bütün kanunlar, nizamlar ilmin çağdaş medeniyete temin ettiği esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve tatbik edilir. Din telâkkisi vicdanî olduğundan, Cumhuriyet, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin çağdaş ilerlemesinde başlıca muvaffakiyet etkeni görür."

"Türk milleti, halk idaresi olan cumhuriyetle idare olunur bir Devlettir. Türk Devleti lâiktir. Her reşit dinini seçmekte serbesttir."

"Demokrasi prensibinin en asrî ve mantıkî tatbikini temin eden hü-

kûmet şekli cumhuriyettir."

"Asrî bir cumhuriyet kurmak demek milletin insanca yaşamasını bilmesi, insanca yaşamanın neye bağlı olduğunu öğrenmesi demektir."

"On yaşını bitiren Cumhuriyetimiz daha kurulurken kendine çizdiği hareket hattını adım adım takip etmiş ve kısa müddet içinde yakın mazinin biriktirdiği karanlıkları dağıtmaya muvaffak olmuştur" (1933).

"Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz Cumhuriyeti kurduk, o on yaşını doldururken demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe uygulamaya koymalıdır" (1933).

"Cumhuriyet, yeni ve sağlam esaslariyle, Türk milletini emin ve sağlam bir istikbal yoluna oyduğu kadar, asıl fikirlerde ve ruhlarda yarattığı güvenlik itibariyle, büsbütün yeni bir hayatın müjdecisi olmuştur" (1936).

NOTLAR:

1– **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** C. 5 s. 97.

2– İsmail Arar, **Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı**, İstanbul 1968, s. 48–49.

3– **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** c. Ankara 1959, s. 55–57.

4– **Söylev ve Demeçler,** s. 116.

5– Enver Ziya Karal, "Atatürk ve Devrim", **Atatürk ve Cumhuriyet'in Duyurulması,** Ankara 1980, s. 30.

6– Karal, s.34-35. Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919 –1922),** Ankara 1975.

7– **Söylev ve Demeçler,** c. 3. s. 63–64.

8– **Karal,** s. 36–37.

9– Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri,** c. 2. Ankara 1982. Yalnız İstanbul Baro **Başkanı** Lütfi Fikri **Bey**, Halifeyi isyana kışkırtmak suçundan beş yıl hapse mahkûm oldu. Fakat bir ay sonra Meclis tarafından cezası af edildi.

10– **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Hazırlayan. Utkan Kocatürk, Ankara 1984, s. 58–63. **Atatürk'ten Düşünceler,** Derleyen: Enver Ziya Karal, İstanbul 1981, Kaynak olarak: **Nutuk** ve **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Tamim Telgraf ve Beyannameleri,** I, II, III, IV, V. ciltler, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1959, 1964.

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ VE FİKRİ KAYNAĞI

Türkiye'de demokrasi tarihinin veya demokratikleşme aşamalarının incelenmesi çoğu kez duygusallığa ve dolayısıyla subjektifleşmeye eğilim göstermektedir. Kuşkusuz son yüz elli yıllık tarihimizin ele alınmasında karşımıza çıkan tablonun, Avrupa'daki demokratikleşmeye benzememesinin, farklı sosyal-ekonomik siyasal ve kültürel bir yapıya sahip olunmasının bunda payı çok büyüktür. Avrupa'da (buna A.B.D.'ni de dahil edebiliriz) demokrasinin altında Antik Greko-Romen, hümanizm-Rönesans-Reform, Kapitalizm (ticaret ve sanayi), ulusal kültür, ulus olma bilincine ulaşma, Hristiyanlık İmparatorluğu'nun Türk olan unsuru bu benzer ortak değerlerin ve yapının hemen bütünüyle dışındadır. Bu sebeple Türkiye'de demokrasi tarihinin incelenmesinde bu büyük farklılığı, kıyaslamalı olarak görmek gerekir. "Demokrasi" gerek kelime olarak, gerekse ortaya koyduğu sistem olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanması ve başarılabilmesi olağanüstü derecede zor idi. Buna rağmen bugün Türkiye'nin dünyada gelişmekte olan ülkeler içinde demokrasiyi bütün güçlüklerine rağmen yaşatabilen bir ülke olmasının sebeplerini yine son yüz elli yıllık tarihin içinde aramak gerekir.

Konunun anlaşılabilmesi için Avrupa (Batı uygarlığının tümü kast edilmektedir) tarihine bakmak ve özellikle oradaki gelişmeleri kısaca görmek gerekir. Avrupalı tarihçiler, "Biz Avrupalılar Hellas'ın çocuklarıyız". "Bizim uygarlığımız Helleniktir" demektedirler [1]. Yeni Avru-

pa'nın oluşmasında kapitalizmin, şehirleşmenin, coğrafi keşiflerin, ticaret burjuva sınıfının oluşmasının, Türklerin İstanbul'u (Bizans'ı) ele geçirmeleri sonucu antik çağ orjinal eserlerinin İtalya'ya taşınmasının etkilerinin sonucunda Rönesans'ı [2] görürüz. Yeni bir dünya görüşü olan Rönesans ve ondan ayrılmayan Hümanizm'in getirdiği yeni yorum, insanı değer görmekte, bilim, sanat, edebiyat, felsefe vs. de özgür düşünceyi savunmakta idi. Bu yeni anlayış özellikle Kilise'nin despotizmine karşı çıkıyor, onun mutlak ve dehşet dolu baskısı (Engizisyon) karşısında, felsefi düşüncenin özgürlüğünden siyasi özgürlüğe kadar uzanan ve bireyin varlığını ve hakkını savunan bir yoruma dayanıyordu. Bu yeni görüşün etkisi kısa zamanda görüldü. Türkler'in Avrupa'yı fethetmeleri tehlikesini ileri sürerek, Hristiyan birliğini Kilisenin etrafında sürdürmeye çalışan Papaların bütün gayret ve afaroz gibi güçlü bir silaha sahip olmalarına rağmen XVI. yüzyılda Reform'a [3] engel olunamadı. Uzun yıllar Hristiyanların birbirleriyle kanlı çatışmalarına yol açan bu dönem yeni Avrupa'nın özellikle İtalyan edebiyatçıları ve tarihçileri kendilerinden önceki dönem için "Orta Çağ" terimini kullandılar. Orta Çağ'ı, kilisenin egemen olduğu dönem olarak nitelediler ve bu terimi diğer bir yorumla "karanlık çağ" olarak değerlendirdiler. Her çeşit Yenileşmenin ve İlmin baskı altında tutulduğu ve feodal bir dönem olan Orta Çağ'a karşı Rönesans tarihçileri ağır eleştiriler getirdiler.[4]

Yeni Avrupa, eski Yunan felsefesini inceledikçe ona sahip çıktı. Antik felsefe sözüyle de yalnızca eski Yunan felsefesini tanımladı. Bilmek ve bilgiyi ve herşeyin ilk sebebini araştırmak ve öğrenmek bu büyük oluşumun esası oldu [5]. Bu yeni dönemin daha iyi anlaşılabilmesi için Ortaçağ ve özellikle din (kilise) otoritesinin (siyasi-hukuki) ne olduğu ve nasıl yıkıldığına bakmakta yarar var. Eski Batı Yunan-Roma uygarlığı ve Eski Doğu Mezopotamya arasında özellikle Tanrı anlayışı arasında oldukça büyük fark vardır. Eski Doğu'da din yalnızca doğa olayları ve bunlarla ilgili sırlara açıklama getirmekle kalmamakta, toplum hayatı ve devletin işleyişi, kurumların yapısı hakkında da açıklamalar getirmekteydi. Hükümdarlar Tanrının yeryüzündeki temsilcileri, hatta onların yeryüzündeki kişileşmiş biçimleri sayılmaktaydılar. Hükümdarlar yüksek ilahi otoritenin ve değişmez kaderin mutlak ifadesi idiler ve dolayısıyla emirleri ilâhi olarak mutlak idiler. Orta Doğu'nun tek Tanrı anlayışı özellikle İsrail teokrasisiyle ortaya çıkmaktadır. Tanrısal gücün bir yönetim ilkesi olarak kullanılması bakımından

İsrail Teokrasisi bu açıdan Orta Doğu'nun kendisinden sonra gelen teokrasilerine örnekti. Rahipler yönetime katılmakta idiler. Kralın baş rahip olması teokratik yapıyı daha da kuvvetlendiriyordu. Tanrısal iradeye bağımlı olarak çalışan sistemi gözetmek, Tanrı ile halk arasındaki itaat ilişkilerini sağlamak ve adalet üzre hüküm sürmek kralın görevidir [7]. Eski Batı'da Yunan ve Roma'da din anlayışında mutlaklık yoktur. Burada Tanrısal anlayış daha da somutlaşmıştır. Tanrılar insan özelliklerine sahiptirler. Hatta Tanrı heykelleri insan biçimindedir. Ruhban sınıfının siyasi alanda yetkisi bulunmamaktadır. Tanrılar Olimpos Dağı'nın üzerinde yaşarlar, insanlardan farkları ölümsüz olmaları ve doğa üstü güçlere sahip olmalarıyla sınırlıdır. Hatta büyük işleri başaran kimselerin Tanrısallaşması da mümkün görülmekteydi. Delfoi rahiplerinin nüfuzları, Doğu rahiplerini hatırlatırcasına etkili olmaya başladıysa da, bunların siyasi ortama müdahalesiyle olumsuz sonuçlar doğdu. Hellenizm devrinde doğu dinlerinin etkisiyle, Doğu Tanrılarına da itibar eden Yunan dini zamanla ruhanileşti ve soyutlaşmaya başladı [8].

Eski Yunan felsefesi ve hür insan anlayışıyla, Roma'nın devlet hukuk sistemi bugünkü Batı uygarlığının da temelini oluşturmaktadır. Roma'nın güçlü olduğu dönemde Orta Doğu'da Hristiyanlık doğdu. Fakirlerin ve ezilenlerin umutlarını dile getiren bu din bir bakıma ihtilalci özellik gösteriyordu. Roma'nın çöküşü sırasında İmparator Konstantin'in 312'de yayınladığı kararnamesiyle Hristiyanlık serbest, bir süre sonra da devlet dini oldu. Kilise önderleri, toplumda egemen olan koşulları Tanrının iradesi olarak göstermeye başladılar. İsa'nın "Krala ait olanı Krala, Tanrıya ait olanı Tanrıya verin" sözünün etkisi Kilise güçlendikçe kaybolmaya başladı. St. Poul'ün "Herkes yüksek otoriteye itaatle yükümlüdür. Çünkü her otoritenin kaynağı ilâhidir" sözüne uygun olarak, siyasi ve hukuki otorite ilâhi bir kimlik almaya başladı. Altıncı yüzyıldan itibaren Papalar Tanrının manevi otoritesini temsil eden Kilisenin, Tanrının maddi otoritesini temsil eden Krallardan üstün olduğunu kabul ettirmeyi başardılar [9].

Hristiyan teokrasisi tüm Avrupa'ya egemen oldu. Kilisenin otoritesi, siyasi, hukuki, ekonomik, sosyal edebi, güzel sanatların tümünü içine alıyordu. Bir şeyin (Hukuki, siyasi, ilmi, edebi sanatsal vb.) doğruluğunun kabulü ve hayata uygulanması için, o şeyin Kilisenin kurallarına ve yorumlarına uyması gerekiyordu. Aksi durumda kişiler Engizisyonda, işkence edilerek yargılanır ve suçunun derecesine göre

ölüme kadar çeşitli cezalara çarptırılırlardı. Galileo'nun dünyanın yuvarlak olduğunu ve güneşin çevresinde döndüğü iddiası sebebiyle yargılanması ve ölümden tövbe ederek kurtuluşu bunun en açık delilidir[10]. Bir yandan da Kilisenin otoritesine karşı Roma hukukunun canlandırılması ile Kilisenin mülkiyet sahibi olmaması ve laik hükümetlerin işlerine karışmaması şeklindeki Güzel Philippe'in başlattığı akımlar sürüyordu. İbn-i Rüşd'ün etkisiyle laik hükümet fikri kuvvetleniyordu. 14. yüzyılda Pierre Dobua lâik hükümeti savunarak, sonraki yüzyıllara kapıyı açmıştı. Devlet-din işlerinin ayrılması, dinin insanın vicdanı ile ilgili olduğu anlayışı gelişti. Buna göre bireyler dini inançlarına göre serbest olarak toplanıp örgütlenecekler, devlet kendisine zararları dokunmadıkça onları hoşgörüp koruyacaktır; devlet hiçbir mezhepten yana olmayacaktır. Çünkü devletin görevi yurttaşların bu dünyadaki mutluluğunu sağlamaktır[11]. Din ve devlet işlerinin ayrılması konusunda çok etkili bir yazar da Spinoza oldu. Felsefi düşüncenin din karşısında bağımsızlığını savunan yazar, din ile ilimin alanlarının ayrı olduğunu ortaya koyup, birbirinin işine karışmamalarının gerektiğini ileri sürdü[12]. Bütün bu gelişmeler "Aydınlanma"nın hazırlanmasını sağladı. "Akıl dini", "Doğal Din" anlayışı, devletin kaynağını ilahi olmadığı anlayışını kuvvetlendirdi. Locke, din ve devlet işlerinin ayrılmasını ve kuvvetler ayrılığına dayanan bir devlet anlayışını savundu. Voltaire Kilisenin siyasi-hukuki otoritesine karşı mücadelesini "düşünce ve vicdan özgürlüğü" tezine dayandırdı. Rousseau demokrasi ve Montesqieu kuvvetler ayrılığı tezini işlediler. Bunun yanı sıra, Avrupa'da burjuva sınıfı her geçen gün ekonomik bakımdan güçleniyordu. Feodal üretim ilişkilerinin yerini kapitalist üretim ilişkileri almıştı. Fakat siyasal-hukuki yapıya egemen olan hala aristokrasi-ruhban ikilisi ve onlara dayanan Kraldı. İngiltere'de burjuvazi, gücünü kabul ettirmeyi başarmış ve 1688'de sorun büyük ölçüde çözülmüştü. Oysa Kıta Avrupası'nda ve özellikle Fransa'da Fransız Devrimi feodal dönemin sonunu getirdi. İnsanların özgür, kanun önünde eşit ve mutlu olmayı aramaya hakları bulunduğu, adalet gibi değerler Avrupa'nın 19. yüzyıl boyunca mücadelelerinde esas oldu. Bir bakıma 19. yüzyıl özgürlük mücadeleleri yüzyılı oldu. 20. yüzyıla girildiğinde dünya daha da küçüldü. 19. yüzyılda ortaya çıkmış olan "Marksizim ve Irkçılık" Birinci Dünya Savaşı sonrası Komünizm ve Faşizm şeklinde siyasi sistemlere dönüştü. Demokrasiler tehdit altında görünüyordu. İkinci Dünya Savaşı demokrasilerin galibiyetiyle sonuçlandı.

Demokratik ülkelerin demokratikleşme tarihine bakıldığında, özetle şu noktaları görüyoruz. Ulus olma aşamasını tamamlamak, ekonomik refah düzeyinin yükselmesi ve kapitalist gelişmeyi sağlamak, düşünce vicdan özgürlüğü anlayışını toplumun bütün kesimlerine yerleştirmek ve demokratik siyasi tecrübe sahibi olmak. Bütün bunlar Türkiye açısından ele alındığında, Türkiye'nin bu yapıya sahip olmadığı halde nasıl başarmaya çalıştığı ve güçlükleri daha iyi anlaşılır.

Türk Demokrasisi

Orta Çağın genel karakterini oluşturan bir devlet biçimi olarak teokratik esasa göre kurulmuş bulunan Osmanlı devleti'nde, temel yasa "şeriat'tır. Şeriat, dinsel bir inanış biçimi, toplum düzeni, ahlak sistemi, tarihin açıklanması[13] ve devlet düzenidir. Tanrı ile kul ilişkisine dayanan yaşam biçimi siyasal olunca, egemenliğin kaynağı da buna bağlı olarak ilahileşmişti. Bütün zamanlar için konmuş, hemen tüm islam devletlerinin değişmez anayasası olan Kur'an[14] Osmanlı Devleti'nin de temel yasası idi. Osmanlı Devleti, kuruluş yönünden Türk, hukuk sistemi yönünden İslam idi. Türklerin Araplardan ayrı bir yaşam biçimi ve dünya görüşü olması sebebiyle, Tanrı hukuk yapısı anlayışından çok, insan hukuk yapısına bağlı olan hareketleri "Örf hukuku"nun oluşmasını hazırladı. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu çeşitli ırk ve dinlere bağlı halkları bünyesinde bulundurduğundan, İslam hukuku yalnız müslümanlara uygulanabiliyordu. Her çeşit haklar yönünden müslümanlar eşit kabul edilmiş, devlet yönetiminde görev alabilmek için de, kesinlikle islam hukukuna tabi olmak gerekmiştir. Müslüman olmayanlar ise, kendilerine tanınmış olan haklar çerçevesinde serbest olup, din ve mezhep hakları garanti altına alınmıştır. İslam hukukundan yararlanamadıkları için de siyasal haklar tanınmamıştı. Devlet yönetimine katılmak hakkına rağmen müslüman olanların da can ve mal güvenlikleri bulunmamaktaydı[15].

Osmanlı Devleti'nde egemenlik, biri tanrısal diğeri ise hanedan hakları olmak üzere iki kaynaktan oluşur. Taht "takdir-i ilahi"ye açık olması[16] dolayısıyla kutsaldır. Yenilikçi bir padişah olan II. Selim bile "Tanrı, ecdadınızın mirası olan taht-ı hümayunu sana ita ve ihsan etti" espirisiyle[17] tahta çıkmıştı. Tanrıya, ya da Tanrı İradesine dayanan bir sistimde otoritenin daha güçlü ve denetimsiz kullanılabilmesi, sorumluluk taşımaması sebebiyle Osmanlı Padişahları ulemanın da et-

kisiyle, saltanatlarını, Saltanat hukuku yerine Tanrı hukuku sistemine dayandırmayı tercih etmişlerdir. İslam teokrasisinde gördüğümüz bu sistem, hristiyan teokrasisinde de vardır. Bu bakımdan tüm Orta ve Yeni çağlar da teokratik devlet sistemi hemen bütün Avrupa'da ve İslam dünyasında egemen olmuştur. İstanbul'un alınması ve birlikte devlet anlayışına, Bizans'ın mutlak otorite anlayışı da girince Osmanlı Padişahlarının yetkileri iyice güçlenmiştir.

İktidar yetkisini, Tanrıdan alan Padişah'ın sorumluluğu da yine Tanrıya karşıdır. İktidar, Padişah'ın seçtiği Sadrazam ve Şeyhülislam tarafından yürütülmekte fakat iktidarı temsil yalnızca Padişah'a aittir. Padişah'ın yalnızca Tanrıya karşı sorumlu olması sebebiyle, onun iktidarını denetleyebilecek bir güç ve yasal bir kuruluş bulunmamaktadır. Divan, Padişah tarafından seçilmiş olduğu için onun da denetim yetkisi ve olanağı yoktur. İslam devlet ve hukuk anlayışında devletin başında bulunanların adil olması gerekmekte, adalet ilahi bir emir olarak tanımlanmakta; adaletsiz, müstebit ve müstekit olan hükümet ahlaksız olarak belirtildiğinden; Halife (veya sultan) Hak yolundan ayrıldığı takdirde şeriatın tayin ettiği hükümler içersinde kendisini hal veya katl (huruç yahut ihtilal) bütün müslümanlara vaciptir. İslam devlet anlayışına göre Osmanlı Devletinde de Padişah, devleti Şeriat'a göre idare etmek zorundaydı. Bu örgütlenmiş bir sistem değildi. Gerçi Kanuni devrinde konmuş bir kanunnamede padişah'ın doğru yoldan ayrılması durumunda ulema ve vükelanın ordu reislerini haberdar ederek Padişahı tahttan indirerek yerine "Osmanlı Hanedanı"ndan başka birisini çıkarabileceği belirtilmiştir[18]. Ancak bu uygulamanın nasıl yapılacağı belli olmadığı gibi, zaman zaman Şeyhülislam fetvasıyla Yeniçeri ocağı tarafından başvurulan bu yöntem, hukuki de değildir. Yeniçeri ocağının bütün yenilik hareketlerine bu yöntemle karşı çıktığı göz önüne alınırsa, iktidarın denetimi, toplumsal vicdandan doğan bir biçimde değil, ocağın ve ulemanın çıkarları doğrultusundadır. Padişahlar tahttan indirilmiş, hatta öldürülmüş olmalarına rağmen, Hanedan'ın kutsal bir anlam kazanmış olması sebebiyle, tahta mutlaka hanedandan biri getirilmiş, hanedanlığın değiştirilmesi düşünülmemiştir. Görülüyor ki Padişah'ın "keyfi" yönetimini sınırlamak ve denetlemek sağlam bir örgüte değil padişah tarafından atanan Şehülislamlann karakteri Ile Padişahların insafına ve din korkusuna kalmaktadır[19].

Yukarıda kısaca belirttiğimiz gibi Orta çağ'ın devlet ve toplum anlayışı olan dinsel esaslar 1789'da Frasız Devrimi ile yıkılıp, Tanrı

hakları sistemi yerine, insan hakları sistemi kuruldu. Teokratik devlet ve onun dayandığı esaslar çökerken, çağımızı hazırlayan devlet ve toplum anlayışının da temelleri atılıyordu. Ulusal bağımsızlık ve ulusal egemenlik (halk egemenliği) savaşlarının ve mücadelelerinin yüz yılı olan 19. yüzyıl anayasacılık açısından da özellikle Avrupa'da halkların iktidarı seçmek, denetlemek, yani iktidara siyasal katılma için yaptıkları mücadeleler yüzyılı oluyordu. Halkın iktidara katılmak için elde ettiği başarılar, bu yüzyılın anayasalarına da iktidarın yetkilerinin kısıtlanması, daha yaygın bir biçimde halk tarafından denetlenmesi, seçme ve seçilme haklarının engeniş anlamda gerçekleşmesi biçiminde yansımaktaydı. Batı'daki bu gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nun önce Hristiyan azınlığını etkiledi ve Yunan, Sırp, Bulgar isyanlarını hazırladı. Türk toplumunu etkilemesi ise Müslüman olmanın verdiği ayrı dünya görüşü sebebiyle çok gecikti. Türk topluluğun önce, ümmetten ulus olmaya geçmesi gerekiyordu.

Tanzimat ve I. Meşrutiyet

III. Selim zamanında başlayan ve Batı'nın prensiplerinden esinlenen, Padişahların kendi yetkilerini kullanırken, egemenliğini sınırlayan bir İslâmi siyaset sistemi olan "meşveret" usulünü getirmesi, üstten gelen, halka dayanmayan, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtarılması için batı kurumlarını örnek alınması ve iktidarın "keyfi" uygulama yerine denetlenmesi, bunun batılı anayasacılık hareketlerinde gördüğümüz gibi bir metne bağlanarak Tanzimat Fermanı ile ilanı II. Mahmut'un, gerçekleştirmeye çalıştığı yenileşme hareketlerinin bir sonucu idi. Fransız Devrimi'nin ortaya koyduğu "İnsan ve Yurttaş Hakları" bildirisindeki değerler de üstten gelen, fakat toplumun ihtiyacından doğan bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'na giriyordu. Tanzimat Fermanı'nda yer alan "can, mal, ırz ve namus" dokunulmazlığı, keyfi yönetimin sınırlandırılması, tabii haklar, eşitlik gibi kavramlar da tanınmaya başlanıyordu ve Islahat Fermanı ile tamamlanıyordu. Fakat bütün bunların herhangi bir yaptırım gücü bulunmamaktaydı. Padişah tarafından bir lütuf olarak veriliyor ve güvence olarak yine Tanrı korkusuna bağlanıyordu. Tanzimatın yeni esaslar kabulü, İslâmi devlet esasları yerine, batıda demokratik mücadelelerden geçerek kurulmuş olan meşruti bir sistem amaçlayan bir neslin yetişmesini hazırladığı da kuşkusuz gerçektir.

Tanzimat Devri, Osmanlı Müslüman-Türk unsuru için çok önemli bir dönüm noktası oldu. Kurumlarda, haklar sisteminde ve eğitimde lâik etkiler görülmeye başladı. Avrupa'ya öğrenci gönderildi. Bunlar Avrupa'da Fransız Devrimi'nin getirdiği fikirleri, meşruti monarşi düşüncesini ve daha da önemlisi Türk tarihini ve İslâmdan önce de Türk tarihi ve kültürü olduğunu öğrendiler. Avrupa'nın kendilerine Türk dediğini gördüler. Ziya Paşa, Namık Kemal, Şinasi, Ali Suavi ve diğerleri, İmparatorluğun kurtuluşu konusunda kendilerini sorumlu gördüler ve 1865'de "Genç Osmanlılar" adıyla gizli bir dernek kurdular. Kırım Savaşı'ndan sonra İmparatorluğun çöküntüsü büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışması daha da arttı. Genç Osmanlılar "Osmanlılık" düşüncesi çevresinde bütün Osmanlı halkını birleştirerek meşruti bir sistemin kurulmasıyla İmparatorluğun kurtulacağına inanıyorlardı. Onlara göre bu tarihe kadar zaten "Osmanlı" kavramı üstün bir birleştirici öge olmuştu. Devletin adı "Devlet-i Osmaniye", İmparatorluk toprakları "Memalik-i Mahrusa-i Osmani"dir. Bu sebeple Genç Osmanlılar Cemiyeti'nin amacı Meşrutiyet İlânını sağlamak idi. Bunu da Sultan Abdülaziz'in ikna edilmesiyle gerçekleşebileceğini düşünüyorlardı. 1867 yılında, Cemiyet'in çalışmaları duyuldu ve bazı üyeleri tutuklandı, bir kısmı da yurt dışına kaçarak mücadelelerini Paris-Londra gibi şehirlerde sürdürdüler. Londra'da Ali Suavi "Muhbir"i, Ziya Paşa ile Namık Kemal "Hürriyet"i çıkardılar. Bu gazeteler aracılığı ile Genç Osmanlılar'ın düşünceleri de daha açık biçimde görüldü: "Eşitlik, hürriyet, adalet bireyin doğal hakları, vatan sevgisi[20], bireyleri birleştirici ideoloji unsuru; meşrutiyet de hükümet şekli" olarak kabul ediliyordu. Babıâlinin politikalarını eleştiren Genç Osmanlılar, güçlükler sebebiyle çalışmalarını devamlı sürdürememelerine rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'nda düşünceye dayanan politikayı eleştirmenin başlamasını getirdiler. Her şeyin din yönünden açıklanmaya çalışıldığı bir toplumda bu başlangıç, sivil halkın politik bilinçlenmesi ve örgütlenmesi, batılı anlamda kendini devlet işlerinde sorumlu görmesi, iktidarın insan iradesiyle seçilip değiştirilmesi ve denetlenmesi konularında büyük bir dönüm noktası idi. Bu tarihe kadar Padişahlardan gelen, İmparatorluğu kurtarmak için yapılan ıslahat hareketlerinin yerini şimdi, halkın içinden ve batı düşünceleriyle yetişen aydınların imparatorluğu kurtarma girişimleri alıyordu. Dolayısıyla devletten gelen ıslahat hareketlerine karşı gerici çevrelerin tepkilerinin yerini, şimdi aydınlardan gelen yenileşme isteklerine karşı devletin tep-

kisi aldı. Genç Osmanlılar'ın çabasının sonucunda askeri bir müdahale ile 1876'da Abdülaziz tahttan indirildi ve "Kanun-i Esasi" ilan edilerek meşruti sistem kuruldu. 1877 baharında kurulan Meclis-i Mebusan'a bütün Osmanlı tebaasının temsilcileri katıldı. Böylece tarihte bir eşi daha olmayan, Türk, Arap, Rum, Ermeni, Bulgar, Sırp, Arnavut, Romen, vs. ulusların temsilcilerinin aynı çatı altında birleştikleri bir meclis oluştu. Dillerin farklılığı yüzünden tercümanlar kullanıldı. Ancak bu meclisin yaşaması mümkün görünmüyordu. Rum'un kafasında "Megal-i İdea", Bulgar'ın kafasında "Büyük Bulgaristan", Ermeni'nin kafasında "Ermenistan" bulunuyordu. Arap Milliyetçiliğinin etkisi de başlamış olduğu için, İslamiyet de artık birleştirici olma niteliğini taşımıyordu. 1877 - 1878 Osmanlı - Rus savaşında uğranılan ağır yenilgi, I. Meşrutiyet'in sonu ve Abdülhamit istibdadının da başlangıcı oldu.

Kanun-i Esasi ulusal bir ihtilâl sonucu ilan edilmemiş olmakla beraber, tüm halkın siyasi hakları yönünden eşitliği, devlet yönetimine katılması ve denetlemesi, parlamenter sistemle bir temele oturtulmaya çalışıldı. Yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki yetki ve görevler belirtilmiş olmakla beraber, aralarında denge yoktu. Kanun-i Esasi devletin monarşik ve teokritik niteliğini değiştirmedi. Zaten egemenliğin kaynağının ve devletin teokratik yapısının değiştirilmesi düşünülmemektedir. Hatta Saltanat'ın Osmanlı Hanedanı'na ait olduğu, Padişah'ın kutsal ve sorumsuz bulunduğu esasına bağlanıyordu.

I. Meşrutiyet'in başarılı olamamasının bir çok sebebi vardı. Kanun-i Esasi'nin Padişah'a tanıdığı çok geniş yetkiler, savaş, barış yapma, polis raporuna dayanarak istediği kimseyi sürgün etmek (ilk sürgün Mithat Paşa'ya uygulandı), milletvekillerinin Padişah'ın onayı olmadan kanun teklifinde bulunamaması gibi yönleri sistemin zayıflığına yol açtı. Halkın kültür düzeyinin çok düşük oluşu, sosyo ekonomik yapının feodal nitelik göstermesi, yabancı baskılar ve özellikle siyasal partilerin bulunmayışı, bürokrasinin üst kademesinde görevli birçok kimsenin (Cevdet Paşa, Ahmet Vefik Paşa fibi) Meşrutiyete karşı ve Abdülhamit yanlısı olmaları, Meşrutiyet'in küçük bir gruba dayanması ve Rus yenilgisinin yol açtığı ordu üzerindeki moral çöküntüsü sebebiyle sahipsiz kalan Meşrutiyet anlayışı ile Kanun-i Esasi'nin yerini istibdat kolayca aldı.

İkinci Meşrutiyet

20. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu bir yandan dıştan ve içten parçalanırken, diğer yandan ekonomik ve mali yönden de batının denetimi altına girmişti. Bunun sonucu olarak, ulusal servet hızla dışarı akmakta, halk yoksullaşmaktaydı. Abdülhamit'in istibdat rejimi dolayısıyla yenileşme (batılılaşma) çabaları ve halkın demokratik gelişimi durmuştu. Abdülhamit Almanya'dan getirdiği uzmanlara güçlü bir hafiye örgütü kurdurtmuştu. Sansür ülkenin her köşesinde çıkan yayınları kontrol ediyordu. Hürriyet, ihtilâl gibi kelimeler lügat kitaplarından çıkartılmıştı. Hatta "mithat" adı, Mithat Paşa'yı hatırlatacağı düşüncesiyle kullanılmaz olmuştu. Bu adı taşıyanlar ise kendilerine "miret" dedirtmişlerdi. Bir çok eser yasaklanmıştı. Baskı rejimi ve hafiye korkusu tüm Türk milletinin batı kültürü ve düşüncesinden yararlanmasını engellemekteydi [21]. En küçük kuşku duyulanlar İmparatorluğun uzak yerlerine sürgün edilmekteydiler. Korkuya dayanılarak kurulan bu rejimin sembolü de Yıldız Sarayı oldu. Saraya binlerce "Jurnal" yapılmakta, bunların çoğu kin, iftira ve yalan ürünü idi. Jurnalcilere hiçbir ceza verilmemesi, Jurnalciliği bir örgüt haline getirmişti. Yalnızca aydınlar değil, devletin küçük, büyük bütün memurları, bakanları hatta Sadrazam bile izlenir ve Saray'a bilgi verilirdi [22].

1889 yılında İbrahim Temo İstanbul'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurarak, Abdülhamit'e karşı gizli bir örgütlenmeyi başlattı. Aynı yıl Ahmet Rıza Bey'de Paris'te Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurdu. Gerek yurt içinde, gerekse dışarda bunun gibi cemiyetler kuruldu. Tümüne birden Jön Türk "Genç Türk" hareketi denen bu hareket, 1876 Kanun-i Esasi'sini yeniden yürürlüğe koyarak Meşruti rejimi getirmeyi amaçlıyordu. Bu dağınık "Jön Türk" hareketini bir merkezde toplamak ve müşterek bir program çizmek amacıyla 4 Şubat 1902 günü Paris'te bir toplantı yapıldı. Abdülhamid'i devirmek için yapılacak ihtilâle ordunun katılıp katılmaması ve yabancı desteği sağlanıp sağlanmaması konusunda temel düşünce ayrılıkları İttihat ve Terakki'nin bu ilk toplantısında iki ana grubun oluşmasına yol açtı. Prens Sabahaddin'in başında olduğu grub, ordu ve dış yardımın ihtilâle müdahalesini istiyorlardı. Bu sebeple Müdahaleci grub adını aldılar.

Abdülhamid daha başlangıçtan beri gerek yurt içinde, gerekse yurt dışındaki Jön Türk hareketini bastırmak için elinden geleni yapmıştı.

Fakat buna rağmen İttihat ve Terakki özellikle Makedonya'nın şehir ve kasabalarındaki türk garnizonlarının bulunduğu yerlerde örgütlenmeye devam etti Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarını hemen her yerinde rejimden hoşlanmayanlar örgüte girdiler. Selanik yeni bir merkez durumunu aldı. Bu gelişmelerin Makedonya'da yani Türkiye'nin Avrupa topraklarında gelişmesinin sebebi vardı. Makedonya'da yalnızca Türkler yaşamıyordu. Yunan, Sırp, Bulgar ve diğerleri de bulunmaktaydılar. Yabancı devletler bu hristiyan halk üzerine baskı yapılmasına izin vermiyorlardı. Bu sebeple Abdülhamid'in baskısı Makedonyada etkili olamıyordu. Diğer yandan, 1885 yılından sonra Bulgar ve sonra Yunan, Sırp çeteleri Makedonya'yı kendi topraklarına katmak için çıkardıkları olaylar ve çete faaliyetleri büyük devletlerin dikkatini çekmiş ve 1903 yılında Makedonya'da bir Avrupalı Jandarma gücünün kurulmasını öngören Mürzsteg anlaşmaları yapılmıştı. Makedonya'da asayişi sağlamak ve Islahat yapmakla görevli olan bu yabancı subaylarla (Fransız, İngiliz, İtalyan, Avusturyalı ve Rus) yanyana çalışan Türk subayları, Saray tarafından şüpheli kişi olarak damgalanacaklarını bile bile yabancılarla sık sık görüşüyor ve onlardan bilmedikleri birçok yeni gelişmeleri öğreniyorlardı. Bu ilişkiler Türk subayları üzerinde başka etkiler de yapıyordu. Avrupalı subayların parlak üniformaları ile rahat yaşantıları ve Türk subaylarına aşağılayıcı bir biçimde yukarıdan bakmaları, aylarca maaşlarını bile alamayan Türk subaylarının Abdülhamid'in baskısı altında süfli yaşantılarından utanç duymalarına da yol açıyordu. Ayrıca kendi toprakları üzerinde adeta bir işgal ordusu gibi bulunan bu yabancı subayların varlığı Türk subaylarını kızdırıyor ve milliyetçilik duygularını güçlendiriyordu. Öyle ki Makedonya'da İttihat ve Terakki'nin yeminli üyesi olmayan genç Türk subayı kalmamış gibiydi. İttihat ve Terakki'nin çok gizli bir biçimde örgütlenme konusundaki başarısı, Makedonya'daki uluslararası Jandarma subaylarını burnunu dibindeki bu gelişmeleri görmelerini engelledi. Başlangıçta Anayasa'yı yürürlüğe koydurtmak amacıyla gelişen Jön Türk hareketi ihtilalci bir yöne kaydı ve yalnızca bir Türk girişimi oldu. Abdülhamit rejimi devirip yerine, yabancı müdahaleye son verecek ve ülkeyi kurtaracak bir hükümet kurmayı amaç edindi [23]. Abdülhamid'in izlediği dış politika "İdare-i Maslahat" politikasından başka bir şey değildi. Her dış sorunu, sorunun ortaya çıktığında çözmek için ne gerekiyorsa, herhangi bir dış baskıya fırsat vermeden örtbas etmek, her baskı karşısında İmparatorluğun topraklarından fe-

dakarlık ederek olayları geçiştirmek esasına dayanıyordu. Ordu, alaylı ve mektepli diye ikiye ayrılmış, yükselme Saray'ın keyfine bağlanmıştı.. Donanma Haliç'te çürütülmüştü. En basit insan hakları kaldırılmıştı. Rejime karşı oluşan tepkinin güçlenmesinde bunların büyük etkisi oluyordu.

1905'te Uzak Doğu'da Rusya'nın Japonya'ya yenilmesi, bir Asya devletinin batılı bir devleti yenebilmesinin mümkün olabileceğini de göstermiş, meşruti bir idare sayesinde Osmanlı imparatorluğu'nun da aynı başarıyı gösterebileceği umudunu uyandırmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküntü içinde olduğunu gören Balkan devletleri (Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan, Karadağ) Makedonya topraklarını paylaşmak için amansız bir mücadeleye girişmişlerdi. Makedonya'daki silahlı olayları bastırmak için burada görevlendirilen Uluslararası Jandarma kuvveti de etkili olmadı. 1908 yılına gelindiğinde Makedonya patlamaya hazırdı./8-9 Haziran 1908 de İngiltere Kralı ile Rus Çarı Reval'de bir araya gelerek Osmanlı İmparatorluğu ve Boğazlar sorununu görüştüler./Yayınladıkları bildiride ise makedonya'da ıslahat yapılmasını istediklerini belirttiler. İngiltere'nin Rusya ile anlaşarak, Alman tehlikesi karşısında Türkiye'yi Rusya'ya bıraktığı ve dolayısıyla İmparatorluğun Avrupa topraklarının parçalanacağı kuşkusunu yarattı. Bu sebeple İttihat ve Terakki'nin 1876 anayasasını geri getirmek çalışmaları yoğunlaştı.

3 Temmuz 1908'de Yüzbaşı Niyazi Bey, yanındaki birlik ve sivil fedailer ile Resne'de dağa çıktı. Anayasa ilan edilmedikçe de dağdan inmeyeceğini bildirdi. Makedonya'daki askeri birliklerin de Sarayı dinlememesi ve Saraydan yollanan askeri birliklerin başarısızlığı, halka güven verdi. 20 Temmuz'da Manastırlı müslüman halk meşrutiyet istediklerini söyleyerek ayakladı. Aynı gün Binbaşı Enver Bey de Niyazi Bey'e katıldı. Makedonya'da Saray'ın sözü geçmiyordu. 23 Temmuz'da Manastır'da Binbaşı Vehib bey İttihat ve Terakki'nin Meşrutiyeti ilan ettiğini bildirdi. Bu gelişmeler karşısından çerisiz kalan Abdülhamit 24 Temmuz'da Anayasa'yı tekrar yürürlüğe koyarak, Meşrutiyet'i ilan etti. 30 yıl sürmüş olan Abdülhamit'in istibdat rejimi sona erdi. 25 Temmuz'da bütün siyasi suçlular af edildi, sansür kaldırıldı ve 30.000 kişilik hafiye örgütü dağıtıldı.

Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Selanik'de toplanan İttihat ve Terakki Cemiyeti Kongresi'ne Mustafa Kemal Bey (Atatürk) de katıldı. Yaptığı konuşmada, Meşrutiyet'in ilanı ile sorunların bitmediğini,

bunun bir inkılâp değil, yalnızca bir ihtilal, başlangıç olduğunu belirttikten sonra, Cemiyetin siyasi parti haline getirilmesi, ordunun politikaya karışmaması, Cemiyet içinde eşitlik sağlanması, gizli hiziple üstünlük kurulmamasını, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını önerdi. Bu önerilerinden dolayı "Cumhuriyetçi" olmakla suçlanan M. Kemal Bey'in istekleri red edildi. Yalnız Cemiyet Ekim 1908'de "Fırka" adını aldı.

Seçimler Kasım sonu ile Aralık başı 1908'de yapıldı. 285 kişilik meclisde İttihat ve Terakki 160 Türk ve Arap milletvekilin meclise girmesini sağlarken, rakibi olan diğer partileri yenerek çoğunluğu sağladı. Meclis'de 27 Arnavut, 26 Rum, 14 Ermeni, 10 Slav, 4 Musevi milletvekili bulunuyordu. Meclis ancak 17 Aralık'da açılabildi. İttihat ve Terakki, hükümeti kurma görevini üzerine almayarak, perde arkasında kaldı. Meclis'de üstünlüğü sağlamış olan İttihat ve Terakki Padişah'ın yürütme gücünü sıkı şekilde kontrol ediyordu. Anayasa'nın 60. maddesine göre Ayân'ın üyelerini Padişah'ın seçmesi hakkına dayanan İttihat ve Terakki, Padişah'a baskı yaparak eski rejim sırasında kötü ünü olanları Ayandan çıkarttırdı.

Meşrutiyet'in ilânı, M. Kemal'in de dediği gibi sorunları çözmeye yetmedi. İçte ve dışa yeni sorunlar çıktı, demokratik bir geçmişi olmayan ülkede, yeni özgür ortam ve buna dayalı siyasal partilerin sebep olduğu partizan çekişmeleri yarattı. 31 Mart gerici ayaklanması yeni bir çalkantıyı getirdi. Bulgaristan'ın bağımsızlığını resmen ilanı, Bosna Hersek'in Avusturya tarafından ilhakı, Trablus ve Balkan savaşları peşpeşe geldiler.

Yeni Meclis kuruculuk vasfını taşımadığı için yeni bir anayasa hazırlamaktansa eskisi üzerinde değişiklikler yapmakla yetindi. Bakanlar Kurulu'nun Meclisi-i Mebusan'a karşı sorumlu oluşu, Padişah'ın yetkilerinin sınırlanışı, halkın denetime katılması önemli bir gelişme idi. Ancak devletin teokratik niteliği varlığını sürdürüyor ve Padişah'ın kutsal ve sorumsuz olduğunu belirten hükümler kalıyordu. Fakat 23 Ocak 1913'de Bâbı-Âli baskınıyla iktidara el koyan İttihat ve Terakki, Padişah yetkilerini genişletirken, ulusal egemenlik kavramından söz etmiyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için Tanzimat sonrası ortaya çıkan, Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük fikirleri, ayrı ayrı uygulama olanaklarını da bulmuş olmalarına rağmen, ulusa dayanmayan çağ-

daş değerleri getirmeyen, yalnızca imparatorluğun varlığını sürdürme amacına dayanan hareketler olduklarından başarısız oldular/ Genç Osmanlılar, İmparatorluğu "Osmancılık", Abdülhamit ise "İslamcılık" fikri etrafında birleştirmek istiyorlardı/ En geç uyanan Türkçülük ise Turancılık biçiminde sınırsız bir amaç güdüyordu. Tüm bu fikirler I. Dünya Savaşı ile yıkıldılar. Öyleki I. Dünya Savaşı soha erdiğinde Türkiye'de ayakta kalan biricik ideoloji de milliyetçilik idi[24]/ Ancak bu ideolojiyi çağdaş bir temele ve gerçekçi bir amaca oturtmak gerekiyordu. Atatürk'te ulusal sınırlar kavramı daha 1907 yılında vardı. A.B.D. Başkanı Wilson'un prensipleri de bunu gerçekleştirebilmek için, Mondros Mütarekesi ile çökmüş ve parçalanmış Osmanlı İmparatorluğu yerine yeni bir devletin kurulması için politik ortamı da hazırlanıyordu.

Millî Mücadele

Mondros'da, Osmanlı Devleti, koşulları ağır bir mütareke imzalamıştı. Müttefikler emperyalist ihtiraslarla "Hasta Adam"ın mirasını yağma etmek için ülkeyi pay etmeye başlamışlardı. Atatürk'ün deyişiyle, "Büyük Harbin uzun yılları süresinde, ulus yorgun ve fakir bir durumda. Ulus ve ülkeyi Genel Savaş'a sokanlar, kendi yaşamları endişesine düşerek kaçmışlar. Saltanat ve Hilafet mevkiini işgal eden Vahdettin, müstereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini düşündüğü deni önlemler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki kabine aciz, haysiyetsiz, cebin yalnız padişahın iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını devam ettirebilecek herhangi bir vaziyete razı"[25].

İzmir'in işgali karşısında vatanı koruma görevini yapmayan Padişah'ın yerine, ulus "hukukunu bizzat korumaya" karar verdi. Padişah'ın aczi ve teslimiyetçi tutumu karşısında uluşun önderliğini yapan Atatürk "Bu durum karşısında bir tek karar vardı/Ulusal egemenliğe dayanan, kayıtsız ve koşulsuz bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak"[26] diyerek, bağımsızlık savaşının amacını belirliyordu. Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşı yalnızca düşman ordularına karşı yapılmıyordu. Amasya Genelgesi'yle belirtilen ulusal egemenliği getiren, teokratik bir devlet yerine ulusal laik bir devlet kurmanın da savaşı idi/daha Erzurum'da arkadaşı Mazhar Müfit Bey'e, savaşın kazanılmasından sonra Cumhuriyetin ilanı, Saltanat ve Hilâfetin kaldırılacağını ve çağdaş

Türkiye'nin esaslarını not ettiren Atatürk, daha işin başında son amacın ne olduğunu kesinlikle saptamıştı. Bu sebeple Türk Devrimi, Atatürk'ün düşüncesinden doğarak, gerçekleşen bir başarılar dizisidir[27].

Amasya Genelgesi'nde ulusun kurtuluşunun, ulusun kendi iradesine bağlanması, Erzurum Kongresi'nde, "kuvay-ı milliyeyi etken ve milli iradeyi üstün kılmak" esasının belirlenmesi ulusal bir ihtilal olarak örgütleniyordu. Gerçi, başlangıçta hareket bir askeri ayaklanma biçiminde görülmüştü. Fakat Atatürk'ün meşruluk anlayışı ve ulusa olan inancı, hareketi ulusallaştırırken; Erzurum ve Sivas Kongreleri ile tüm asker ve sivil güçlerin bir otorite altına alınması da başarılıyordu. Ulusal bir örgütlenme, Atatürk'ün buna bir ruh vermek için her ulus bireyini ve düşüncesini buna bağlamaktaki üstün yeteneği[28] sayesinde Anadolu'da Padişah iradesinin yerini alıyordu. Ulusal bağımsızlık için Sivas Kongresi sırasında zorlu günler geçirecektir. "Mandacılar"ın karşısında yalnız kalan Atatürk'ün kararlılığı sonunda üstün gelecektir. Atatürk'e göre "Esas, Türk milletinin onurlu ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam bağımsızlıkla sağlanabilir". Yabancı bir devletin himayesi altında yaşamak acizliktir[29]. Atatürk için başarısızlık söz konusu değildir. "Bir millet varlığını ve bağımsızlığını sağlamak için, düşünce sınırlarını aşan girişimler ve özverilerde bulunduktan sonra başarılı olur. Ya başarı olmazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hüküm etmek demektir."[30] diyen Atatürk, türk ulusu için başarısızlığın söz konusu olamayacağını Sivas'da bir yabancıya böyle anlatıyordu.

Ulusal Savaş, dış düşmana karşı vatanın kurtuluşunun ilk amaç saymakla beraber, savaş başarıya erdikçe, aşama aşama "ulusal egemenlik" iradesinin bütün esasları da tarihi bir zaruret olarak [31], önüne geçilmez bir şekilde gerçekleşiyordu. Bunu anlayan hanedan, Ulusal Savaşın amansız düşmanı olduğu gibi Atatürk ile beraber yola çıkmış olanlardan bazıları da ulusal egemenlik ve devrime doğru gelişmelerde, kendi idrak sınırlarına geldikçe Atatürk'ün yanından ayrılarak karşısına geçmeye başlayacaklardır.

T.B.M.M.'nin açılması ile birlikte, ulusal egemenlik fikrinin meşruluğu tartışılmaz bir biçimde ortaya konurken; Atatürk'ün "yeni bir Türk Devleti" ülküsünü de gerçekleşiyordu "Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur" hükmü, yeni Türk Devleti'nin egemenlik anlayışını, kaynağını halktan alan insan hakları esaslarına dayanıyordu. 23 Nisan 1920'de

egemenlik İstanbul'dan Ankara'ya (saltanattan halka) geçmekle kalmıyor, egemenliğin kaynağı ve yapısı da kökten değişiyordu. Yasama ve yürütme yetkilerini elinde toplayan T.B.M.M. bir ihtilal meclisi olarak tarihsel bir sorumluluk yükleniyordu. Meclisin kurucusu Atatürk bu olayı, "23 Nisan Türkiye milli tarihinin başlangıcı ve yeni bir dönüm noktasıdır. Bütün bir dünyanın husumetine karşı ayaklanan Türkiye halkının [32], Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni vücuda getirmek hususunda gösterdiği harikayı ifade eder [33] diyerek; ulusal iradenin eseri olarak gösteriyor. Hatta meclis toplanmadan önce ordu toplanmasını, sonra gerekirse bir meclis toplanmasını ileri sürenlere, "Meclis halk iradesinin meşru temsilcisidir, önce Meclis sonra ordu. Asker ve vergi toplamak için kararı halkın temsilcileri verebilir" yanıtını vererek ulusal iradeye ve egemenliğe olan inancını belirtiyordu. Türk Ulusu uzun savaş yılları içinde bitkin ve perişan düşmüştü. Türkiye'de yaygın bir biçimde düşman işgali kabulleniyordu. Yöresel direnmeler ise yeterli olamıyordu. Padişah tahtını kurtarabilmek için düşmanla işbirliği yapıyordu. padişah iradesinin yüzyıllardır kökleşmiş dinsel ve geleneksel etkisinde olan, bu iradenin dışında bir irade bilmeyen Türk ulusu, Padişahın ihanetinden habersiz olduğu için, başlangıçta Ulusal Savaş ile bütünleşmiyordu. Ancak Atatürk'ün, ulusu savaşa kazandırmakta ve yeni bir devlet kurmadaki dehası bütün zorlukları yenecektir.

20 Ocak 1921 tarihinde "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu"nda "Türk Devleti" sözü yer alıyordu. Atatürk'ün devlet kuruculuğundaki çabaları ve inancı başarıyla sonuçlanıyordu. böylece "ulus egemenliği", "halk egemenliği" ilkesine dayanan yeni bir devlet kurulurken, Yasa'nın 2. maddesinde yer alan "yürütme kudreti ve yasama yetkisi milletin yegane temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır" ilkesiyle, egemenliğin kaynağının halka geçtiği, ulusun kendi iradesi olarak belirleniyordu [34]. Olağanüstü tehlike karşısında B.M.M. yasama ve yürütme kuvvetlerini kendinde toplarken, ihtilal mahkemeleri olan İstiklâl Mahkemeleri kurarak da yargı yetkisini de kendinde bulunduruyordu [35]. Olağanüstü tehlike karşısında başvurulan bu kuvvetler birliği sistemi, Atatürk'ün bu durumda uygulanabilecek tek yol olarak gorduğü çözümdür.

Ulusal devlet ilkesine dayanan devletin temelleri atılırken, onun ayrılmaz bir parçası olan laiklik ilkesi ise ancak savaşın bitmesi ve ayrı bir savaşımla başarılabilecektir. Uluslaşmayı başaramayan toplumların modernleşmeyeceğini (çağdaşlaşamıyacağını) belirten Atatürk için

uluslaşmak ve ulusal devlet kurmak ve ulusal bağımsızlığı kazandırmak, savaşın birinci bölümüdür. Emperyalizmin askeri işgalinden kurtulmakla sorun bitmeyecektir. Asıl önemlisi, Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine erişmesidir. Ulusal Savaş içinde temelleri atılan "Atatürk Milliyetçiliği", sosyal bir ulusalcılıktır. Osmanlı imparatorluğu döneminin tüm tutumlarının hiç birini, yeni Türkiye'nin siyasal yapısının tutacağı yol olarak görmeyen Atatürk, ulusun güçlü, mutlu ve sürekli yaşaması için devletin tüm ulusal bir siyasa izlemesi ve bu siyasanın iç örgütlere uygun ve dayalı olması gerektiğini belirterek, yeni Türkiye'nin ulusal siyasasını şöyle açıklıyor: "Ulusal sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı sürdürmek; ulusun ve ülkenin gerçek mutluluğuna, kalkınmasına, çalışmak... gelişi güzel büyük özlemler peşinde ulusu uğraştırmamak, harcamamak [36]... Uygarlık dünyasından insanca karşılık ve dostluk görmeyi beklemek..." [37].

Ulusal Savaş, ulusal benliğin idraki Türk halkının Atatürk'ün önderliğinde ümmetten ulus haline geçişin tarihidir. Atatürk Türk ulusunun ortak duygusu olan din duygusunu sömürmekten özenle kaçınmıştır. Milliyetçilik duygusunu sarsılmaz bir inançla kullanmış ve halkı bu yeni değer etrafında birleştirmeyi ve Türk askerini bu inançla savaştırmayı başarmıştır [38]. Osmanlı İmparatorluğu'nda, "Osmanlılık her şeye damgasını vurmuştu. Toprak "Memalik-i Mahrusa-i Osmaniye" devlet "Devlet-i Al-i Osmani", hatta sanat ve tüm değerler bu şekilde tanımlanmıştır. Savaşlar bile halkın değil Osmanlı'nın savaşı olmuştur. Ulusal Savaş ile tüm bu değerler yıkılıyordu. Atılan her adım, her girişim, başına bir sıfat alıyordu. "Milli sıfatı, Mücadele millidir, Mücadelenin siyasi programı millidir. misak-ı Milli, varılmak istenen sınırlar millidir; Hareketin enerji merkezi olmak üzere kurulan teşekkül millidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi" [39]. Savaş millidir. Halkın kendi savaşıdır. Atatürk milliyetçiliği, ırkçılığı kesinlikle red eden, halk (ulus) egemenliği ilkesine dayanan birleştirici bir ilkedir.

14 Ağustos 1920'de, daha savaşın başında yaptığı konuşmada Atatürk izlenen politikanın, kuvvetin, kudretin, egemenliğin idarenin doğrudan doğruya halka verilmesi olan "halkçılık" olduğunu belirtirken; Türk milliyetçiliğinin esaslarını da bütün uluslara hürmet ve riayet eden, bütün ulusların gereklerini tanıyan, "hodbinane ve mâğrurâne olmayan" bir milliyetçilik biçiminde açıklıyordu [40].

Din temeline dayanan Osmanlı İmparatorluğu'nda halkı birleştiren en önemli değer de yine din olduğu için, bayramlar da dinsel bayramdır. Oysa tüm Batı'da ulusal bağımsızlık ve egemenlik hareketleri ulusların bayramları olarak kutlanmaktadır. Ulusal bağımsızlık ve egemenlik savaşı yapan Türk ulusunun iradesinin eseri olan Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ulusal bayram olması da kaçınılmazdı. Bu amaçla bir yıl sonra yani 23 Nisan 1921'de Atatürk'ün yanında olanlar bu büyük günün "iyid-i Milli" olarak kabulü için bir yasa önerisinde bulundular. Öneriyi yapanlar ulusal bayramın üzerinde hiçbir bayram olmayacağını belirtirken buna karşı çıkan meclis içindeki gericiler, "böyle nümayişlerin bayram olmamasını ve dini itikatlar varken milli bayrama ihtiyaç olmadığını"... ileri sürüyorlardı. Gericilerin azınlıkta kalması üzerine, yapılan bir öneri ile de "iyid-i milli sözü sadeleştirilek "Milli Bayram" önerisi kabul edildi[41].

Büyük zaferden sonra toplanacak barış konferansına Osmanlı Hükümeti'nin katılmak istemesi, Saltanat sorununu ortaya koyuyordu. Atatürk Sadrazam Tevfik Paşa'ya yolladığı yanıtta, T.B.M.M.'nin kuruluşundan beri ancak T.B.M.M. Hükümeti'nin var olduğunu, İstanbul'un siyasi varlığının bulunmadığını kesin bir dille belirtiyordu[42]. 1 Kasım 1922'de Saltanat'ın kaldırılışı ile altı yüzyıllık Osmanlı egemenliği sona ererken Atatürk'ün şu tarihi sözleri O'nun ulusal egemenlik konusundaki kararlılığını belirtiyordu: "egemenlik, saltanat, kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk milletinin egemenlik ve saltanatına el koymuşlardı; bu tesallutlarını altı asırdan beri devam ettirmişlerdi. Şimdi de Türk milleti bu saldırganların hadderini ihtar ederek, hakimiyet ve saltanatını, isyan ederek, kendi eline, bilfiil almış bulunuyor. Bu bir olup bittidir. söz konusu olan, millete saltanatını, egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız? meselesi değildir. mesele zaten bir olup bitti gerçeği açıklamaktır. Bu mutlaka olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseliyi tabii görürse, fikrimce uygun olur. Aksi takdirde, yine gerçek usulü dairesinde ifade olunur. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir". Ulusal egemenlik bu güçlü iradenin eseridir. Atatürk bundan asla ödün vermez. Ulusal egemenliğin ve laik devletin en büyük engeli olan Saltanat–Hilafet makamının siyasal gücü yok edilmişti. Türk Devriminin ikinci bölümü olan Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma eylemi başlıyordu. Atatürk Meclis içinde ve dışında bu oluşuma karşı çıkanlara, Halifeye siyasal güç kazandırmak isteyenlere kararlılığını, 23 Ocak 1923'de bir

yurt gezisinde yaptığı " İnkilabın kanunu mevcut kanunların üstündedir. Bizi öldürmedikçe, bizim kafamızdaki cereyanı boğmadıkça başladığım devrim ve ilerleme bir an bile durmayacaktır". 27 Ocak'ta İzmir'de annesinin mezarı başında milletin bu kadar kan dökerek elde ettiği egmenliğin konrunması uğruna annesinin yanına gitmedikçe bir an bile duraksamayacağını belirten sözleriyle açıklıyor; 20 Mart 1923'de Konya'da yaptığı bir konuşmada da gericilere karşı tek başına kalsa dahi "yine tepeler ve yine öldürürüm" sözleriyle, dönülmez yolun anlamını vurguluyordu.

Özgürlük için devrim yapılır, özgürlükle birlikte devrimyapılamaz. Bu cümleyi açarak konuya açıklık getirmek istiyorum. Türk Devriminin milli, laik, cumhuriyet ve demokrasi fikirlerinin kaynağını Fransız Devrimi oluşturur. "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi"nin esasları tüm Avrupa uluslarına örnek olmuş, ulusal devlet ve ulusal egemenlik fikrine dayanan mücadeleler 19. yüzyıl boyunca Avrupa'daki gelişmelerin özünü oluşturmuştur. İnsan hakları fikrinin başarısının bir sonucu olarak, özellikle Batı Avrupa'da demokrasinin geliştiğini görüyoruz. Halkın iktidarı seçmek, denetlemek biçiminde hak ve yetkilerinin genişlemesi ve yaygınlaşması, ulus iradesinin belirdiği anayasalarda açıkça yer almaktadır. Avrupa'da bu gelişmeler 1830 ve 1848 ihtilalleri, İtalyan ve Alman birliklerinin kuruluşunda etkili oldu. Ancak bütün Avrupa demokratikleşme başarısı gösteremedi. Batı Avrupa İngiltere, Fransa, Belçika, Danimarka, Hollanda, İsveç, Norveç vb.) ülkeleri cumhuriyet veya meşrutiyet şeklinde olsun, demokrasi yolunda büyük gelişmeler gösterdi. Bunlara Okyanusun öteki yakasındaki A.B.D.'ni de katabiliriz. Oysa Doğu Avrupa'da çarın despotizmi sürmekteydi. Orta Avrupa kuşağında ise her iki etkiyi birden görmek mümkündür. Birinci Dünya Savaşı içinde Rusya'da çıkan ihtilal ile çarlık yıkıldı ve Komünist-totaliter bir rejim kuruldu. Sosyo-ekonomik yapısı bozulan Orta Avrupa'da Komünizme karşı faşist rejimler kurulmaya başladı. İtalya'da, 1922'de ve 1932'ye kadar geçen dönemde hemen tüm Doğu Avrupa'da Çekoslovakya hariç Faşist ve Nazi rejimleri kuruldu. Batı Avrupa'da İspanya ve Portekizde de Faşist rejimler kurulmaktaydı.

Türkiye Cumhuriyeti

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda Avrupa'nın tablosunu iyi değerlendirmek gerekir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu sağlayan

ve hazırlayan Bağımsızlık Savaşı İngiltere, Fransa ve onların güdümlerinde bulunan Yunanistan'a karşı yapılmıştı. Atatürk bu olayı emperyalizme karşı bir savaş olarak tanımlıyordu. Savaştığı ülkeler ve Lozan'da bağımsız Türk Devleti'ni kabul ettirdiği devletler İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Batı Avrupa'nın demokratik ülkeleriydiler. Atatürk, Türkiye Cumhuriyetini kurduktan sonra ülkeyi ve ulusu çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak mücadelesini başlattığı zaman, kastettiği çağdaş uygarlık, demokratik olan bu ülkeler, onların dünya görüşü idi. Atatürkçü dünya görüşü olarak da tanımlanan Türk Devrimi'nin ilkeleri çağdaş uygarlık sentezinden alınıyordu. Bu bakımdan çağdaş uygarlık Atatürk'e göre ne bir Hristiyanlık uygarlığı ne Rönesans ve Reform, ne Antik Çağ, nede Kapitalizmdir. Batı denilen bu uygarlık bütün bunların bir sentezidir./Temelinde akıl ve ilim olan bu sentezin bütününün özümsenmesi ve Türkiye'ye yeni bir dünya görüşü olarak getirilmesi Türk Devrimi'nin ifadesi olmaktadır./ Bu bakımdan Türk Devrimi Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş uygarlık düzeyine çıkartılması olayıdır./ Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi modelde yaptığı tercih bu tabloda açıkça görülmektedir. Atatürk Komünist ve Faşist rejimlere itibar etmedi/ Batı Avrupa kuşağında gördüğümüz çok partili parlementer Batı Demokrasisini tercih etti./ İstiklâl Savaşı'nda savaştığı ülkelerin modelini örnek aldı. Uygarlık tanımlamasında tek uygarlık olduğunu, bu uygarlığa bigane kalanların bu uygarlığın ateşi ile yanıp mahvolacağını da belirtti. Çağdaşlaşma ve modernleşmenin başarılabilmesi için ilk yapılacak şey ulusal benliğini bilmektir/ Türk İstiklâl Savaşı'nın yapıldığı yıllarda dünyanın üçte ikisi sömürgeydi./ Atatürk'e göre bunun esas sebebi bu toplumların ulusal benlikten yoksun olmalarıydı. Çünkü toplumsal bağı oluşturan eğitim ve terbiyeleri ulusal değildi.

Her devrimin bir fikri ve amacı vardır. Türk Devriminin fikir ve amacını Atatürk'ün şu sözleriyle açıklıyabiliriz : "Fransa İhtilâli bütün cihana hürriyet fikrini nefh eylemiştir ve bu fikrin halen esas menbaı bulunmaktadır. Fakat bu tarihten beri beşeriyet terakki etmiştir. Türk demokrasisi Fransa İhtilâli'nin açtığı yolu takip etmiş lâkin kendisine has vasf-ı mumeyyizi ile inkişaf etmiştir. Zira her millet inkılâbının içtimaî muhitinin tazyikatı ve ihtiyacına tabi olan hal ve vaziyetine ve bu ihtilâl ve inkılâbın zaman-ı vukuuna göre yapar"[43]./Demokrasi ve cumhuriyet sözleri Atatürk tarafından sık ve eş anlamlı olarak kullanılmaktadır./ Devletin siyasi modelinde demokrasiyi vazgeçilmez bir sistem olarak

kabul eden Atatürk, "İrade ve egemenlik ulusun tümüne aittir. Demokrasi prensibi ulusal egemenlik şekline dönüşmüştür. Bir ulusu oluşturan bireylerin o ulus içinde, her çeşit özgürlüğü, yaşamak özgürlüğü, çalışmak özgürlüğü, düşünce ve vicdan özgürlüğü, güven altında bulunmalıdır" sözleriyle, yeni Türkiye'nin demokratik fikir temellerini de atıyordu. Hak ve adalet kavramları, özgür bir toplumun sosyal yapısına vücut verdiğinden Atatürk Türkiye'de iktidarı, hak ve adalet olarak anlıyor ve bunu meşru temel yapıyordu. Öğretisinin temelinde yatan değerler içinde bu değerler üstündür. Meşruluğunu yitirmiş Osmanlı Devletini ve kurumlarını yıkmakla kalmıyor, yerine meşru ve çağdaş Dünya görüşünün eseri olan yeni değerler ve kavramlar getiriyordu. Laik devlet öğretisinin yanısıra modern hukuk ve öğretisi için gereken hamleler yapılıyordu. Rejimin kuruluş biçimi bir devrimdi. Demokratik amaca ulaşılma için tek yol bu idi. Kurulan yeni rejim demokrasi ilkelerine bağlı amacını açıkça ilan eden ve toplumu demokratik ideale göre eğitmeyi amaç edinen bir rejimdir. "Cumhuriyet rejimi erdemlilik ahlâkıdır. Korku ve tehdide dayanan Sultanlık ise zelil, sefil insanlar yetiştirir" diyen Atatürk, erdemli insanların ancak özgür yetişen insanlar olduğunu belirtir. "Ulusa efendilik yoktur, hizmet vardır" sözü yeni rejim anlayışının ifadesidir. Devlet işlerinde sorumluluk anlayışını Atatürk şu sözle açıklıyordu. "Ben yaptıklarım için vicdanıma, milletime ve tarihe karşı sorumluyum" Samsun'da 25 Ağustos 1924'de öğretmenlere yaptığı konuşmada, yeni kuşakların yetiştirilmesinde rejimin felsefesini, Tevfik Fikret'in şiirinden aldığı şu cümle ile dile getiriyordu: "Hiçbir zaman hatırınızdan çıkmasın ki Cumhuriyet sizden (fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür) nesiller ister". Daha ileriki yıllarda da aynı konuyu açıklıkla ifade etmiştir: "Biz Türkler, ruhen demokrat doğmuş milletiz. Şuna emin olabilirsiniz ki, dünya üzerinde yaşamış ve yaşayan milletler arasından ruhen demokrat doğan yegane millet Türk milletidir[44]". Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk'ün en çok önem verdiği bir ilkesi laikliktir. Ulusal egemenlik, ulusal birlik ve milliyetçilik ilkesini de tanımlayan laiklik, aynı zamanda demokrasinin de vazgeçilmez bir parçasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasi fikrinin işlendiği ve Atatürk'ün Türk devrimine bu yönüyle temel olan en önemli eseri, Atatürk'ün yazdığı "Vatandaşa Medeni Bilgiler" kitabıdır. Gerçek bir "Demokrasi öğretim ve eğitimi" baş yapıtı değerindeki[45] bu kitap, okullarda demokrasi eğitim ve öğretimi amacıyla ders kitabı olarak okutuldu. Atatürkçü

dünya görüşünün insanlığın XXI. yüzyıla girerken hala ardından koştuğu demokrasi ilkelerine, insanlık ülkülerine en uygun yaklaşımını ortaya koyan bu kitapta, Atatürk cumhuriyet, yani demokrasi düzenine özgü insan ve yurttaş hak ve görevleri kavramını bütüncül bir anlayışla görüp açıklamaktadır. Bu kitapta Atatürk ulusal ahlakımızın, uygarlık ilkeleriyle özgür düşünce ile güçlendirilmesi tezini işlemekte; akıl çağı, sanayi devrimi, kapitalizm, sömürgecilik, sosyalizm, faşizm ve demokrasi tecrübelerini yaşayan insanlık için, en gerçek yaşama biçimi olarak demokrasiyi öngörmektedir.

Türk Devrimini, Türkiye Cumhuriyetinin demokrasiye bir hazırlık ve geçiş süreci olarak tanımlayan Maurice Duverger ve batı uygarlığının dört beş yüzyılda yaptıklarını birkaç yıla sığdıran Atatürk'ün bu başarısını büyük bir olay olarak değerlendiren Toynbee'nin görüşleri ve UNESCO'nun Atatürk'ün 1963'de 25. ölüm yıldönümünü anmak ve 1981'de yüzüncü doğum yıldönümünü kutlamak için aldığı kararla, Türk Devriminin tüm insanlığa örnek olan başarısı dolayısıyla hümanist ve demokratik değerleri sebebiyle Atatürk'e gösterdiği ilgi Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik anlayışını da belirtir.

Atatürk'ün eseri olan Türkiye Cumhuriyeti'nde rejimin yapısını anlamak için başvuracağımız bir yer eğitim kurumu ve elbette eğitim felsefesidir. Her rejimin bir insan yetiştirmek davası vardır. Türkiye Cumhuriyeti eğitim felsefesi Atatürk tarafından çizilmiş ve tüm sistem Batı örneğine göre düzenlenmeye başlanmıştır. Bu bakımdan Türkiye'nin eğitim felsefesi demokrasi, barış, insan hakları gibi evrensel değerlere dayanmaktadır. Yukarıda tanıttığımız medeni Bilgiler Kitabı bunu açıkça ortaya koyar. Yeni Türk eğitim sistemi özgür insan anlayışına, aklın ve ilmin üstünlüğüne dayanmaktadır. Okul programları ve ders kitapları bu amaca uygun olarak yeniden yazıldı ve düzenlendi[46]. Tevhid-i Tedrisat kanunu ile eğitim birleştirilirken lâik, akılcı, ilmi ve yalnız ulusal gerçek temellere oturtulmaya başlandı. Millet Mektepleri ile eğitimin yaygınlaştırılması sağlanırken Harf ve Dil Devrimi ile büyük bir başarı gösterildi. Daha sonra Üniversite Reformu ile eğitimin alacağı demokratik ve çağdaş yapı belirlendi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin rejiminin yapısını belirlemeye yarayan önemli bir kurum Meclis'tir. T.B.M.M.'nin kuruluş ve çalışması üzerinde durmak gerekir. Türkiye'nin demokrasi tarihinde ilk meclis I. Meşrutiyetle gerçekleşmişti. I. Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi uzun ömürlü olmadı. Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki ağır yenilginin yarattığı or-

tamdan yararlanan II. Abdülhamit Meclis-i Mebusan'ı dağıttı ve Kanun-i Esasi'yi uygulamadı. Despotik bir biçimde kendi iktidarını korudu. I. Meşrutiyet denemesinin başarısızlıkla sonuçlanmasının asıl sebebi, bu hareketin halka mal olmaması, siyasi partilerin bulunmaması, kültürel birikim ve ekonomik taban yokluğu ile bu birikimin sağlanmasını hazırlayan demokratik deneyimlerin olmayışı idi. II. Abdülhamid'i meşrutiyeti yeniden ilanına zorlayan İttihat ve Terakki hareketi ile 1908'de yeniden meclisli ve anayasalı bir dönem başlamış oldu. Hatta 1909'da "31 Mart" olayı, Abdülhamit'in tahttan indirilişi ve Anayaşa değişikliği ile Padişah haklarının sınırlanmasına rağmen egemenlik kaynağından bir değişiklik yapılmadı ve Padişahın dini otoritesi üzerine gidilmedi.

II. Meşrutiyet dönemi siyasi fikir, siyasi partiler anarşisini ve İttihat Terakki ile en büyük rakibi olan Hürriyet ve İtilâf Partisi arasında düşmanlıkla açıklanan bir partizanlığa yol açtı. Bu partizan düşmanlık Balkan Savaşı'nda en acı biçimiyle yaşandı. Orduya da bulaşmış olan partizanlık Balkan Savaşı faciasına yol açtı. II. Meşrutiyet de Bâb-ı Ali baskını ile iktidara el koyan İttihat ve Terakki'nin mutlak iktidarı ile son buldu. Görülüyor ki her iki meşrutiyet denemesi de savaş sonunda yıkıldılar.

Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce İttihat-Terakki kendisini feshetti. Mütareke Dönemi'nde Hürriyet ve İtilaf Partisi ise İngilizlerle işbirliğine girdi. Atatürk Samsun'a ayak basar basmaz başlattığı İstiklal Savaşı'nı yeni bir siyasi kadrolaşma tabanı üzerine oturttu. Çoğunluğu eski İttihatçı olan bu kadro, Sivas Kongresi sırasında İttihatçılık yapmıyacağına yemin etti. Yeni siyasi kadrolaşma ve örgütlenmenin adı "Müdafaa-i Hukuk" hareketi idi. Anadolu ve Rumeli'deki bütün dağınık Müdafa-i Hukuk örgütleri Sivas kararı ile "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirildiler. Bu bir bakıma siyasi bir mektep, diğer yandan kurtuluş mücadelesinin örgütü olacak idi. Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması ve İstanbul'un İngilizler tarafından işgali üzerine Mustafa Kemal Ankara'da bir "Kurucu Meclis" toplanacağını duyurdu. Fakat kurucu kelimesi ihtilâl meclisi anlamını vereceği için arkadaşlarından bile tepki gelince Mustafa Kemal "selahiyet-i Fevkalede-yi Haiz Meclis" formülü ile Meclisin ihtilâlci karakterini korudu. Meclisin toplanması çalışmalarının sürdüğü bir sırada Ankara'ya gelen Yunus Nadi Bey ortada bir ordu bulunmadığını görünce çok şaşırmış ve Mustafa Kemal ile yaptığı görüşmede meclis

toplamakta vakit kaybedilmemesini, her şeyden önce ordu kurulmasını teklif etmişti. Bir asker olan M. Kemal'in yanıtı meşruluk anlayışının ve yeni Türk Devleti'nin kuruluşundaki temel fikri ifade etmesi bakımından büyük önem taşır:

"... bir devre yetiştik ki, onda her iş meşru olmalıdır. Millet işlerinde meşruiyet, ancak milli kararlara istinat etmekle, milletin temayülat-ı umumiyesine tercüman olmakla hasıldır... evvela meclis, sonra ordu... orduyu yapacak millet ve ona niyabeten meclistir. Çünkü ordu demek yüzbinlerce insan ve milyonlarca servet ve saman demektir. Buna iki üç şahıs karar veremez. Bunu ancak milletin karar ve kabulü meydana çıkarabilir[47]. Atatürk B.M.M.'nin açılışı ve İstiklâl Savaşı'nı milli iradeye dayanan, meşru bir temele oturtmakla kalmıyordu. B.M.M.'nin açılışı ile egemenlik İstanbul'dan Ankara'ya taşınırken, egemenliğin dini ve geleneksel kaynağı yıkılarak, milli irade egemenliğin kaynağı oluyordu. Ancak olağanüstü dönemin şartları altında Meclis kuvvetler birliği esasına dayandı, hatta İstiklâl Mahkemeleri ile de ihtilâlci yargı metodunu da kullandı. Savaş dönemi Meclisi'nin 16 Nisan 1923'de dağılmasından sonra toplanan yeni Meclis Lozan'ı tasdik ve arkadan da Cumhuriyet'i ilân eden Meclis oldu. Bu yeni Meclis savaş dönemi Anayasası (Teşkilâ-ı Esasiye) yerine, yeni bir Anayasa hazırladı.

20 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu savaş döneminin şartları içinde hazırlanmıştı. Egemenliğin tekliği ve kayıtsız şartsız millete ait olduğu ilkesini getiriyordu. Böylece yepyeni bir egemenlik kaynağına dayanan, yepyeni bir devlet kurulmasının ifadesini taşıyordu.

1924 Anayasası Cumhuriyet ilkelerine dayanan ve çok partili demokrasinin oluşumunu hazırlayan bir anayasadır. Egemenlik ulusa aittir ve onun adına kullanma yetkisi T.B.M.M.'nindir. Doğal olarak da meclis üstünlüğü görüşü ağır basıyordu. Bu yasada bulunan devletin dini İslâmdır hükmü ise 1928'de kaldırılınca, Türkiye Cumhuriyeti'nin milli, lâik, halkçı (Demokrasinin açık ifadesi) bir cumhuriyet olduğu kesinlik kazandı. Bu Anayasanın uygulandığı dönemde Medenî Kanun, Borçlar, Ticaret ve Ceza Kanunları gibi lâik ve modern kanunlar kabul edildi. Kıyafet ve günlük hayatla ilgili önemli köklü değişiklikler gerçekleştirildi.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası bu Anayasa zamanında Kasım 1924'de kuruldu ve Şeyh Sait İsyanı üzerine çıkarılan Takrir-i Sükûn

Kanunu ile Mart 1925'de kapatıldı. 1930'da Atatürk tarafından arkadaşı Fethi Bey'e kurdurtulan Serbest Cumhuriyet Fırkası da yine Fethi Bey tarafından kapatıldı. Bu her iki çok partili deneme de Türkiye Cumhuriyeti'nin milli ve özellikle lâiklik ilkesine karşı bir tehdit ve tehlikenin oluşmasına yol açtıkları için kapanmışlardı. Cumhuriyet ve ülke tehlikede olduktan sonra siyasi partilerin varlığının bir anlamı olmaz görüşünde olan Atatürk için çok partili denemeyi ertelemekten başka çare kalmamıştı. Terakkiperver Parti Türk Devrimi'nin en buhranlı yılları olan 1923-1927 arasında doğmak istemişti. Oysa devrim çok parti ile yapılamazdı. Serbest Parti ise 1923 - 1930 ekonomik buhranı sırasında ve Cumhuriyet'in henüz 7 yaşında olduğu bir tarihte kurulmuş büyük bir tehlikenin doğmasına yol açmıştı. Ama hiç şüphesiz Türkiye 1946'da çok partili uygulamaya, bir anayasa değişikliği yapmaya gerek görmeden 1924 Anayasası ile geçmişti. Çünkü tek parti Türkiye için ideal bir rejim değil, devrimin yerleşmesi, yani Türkiye Cumhuriyeti'nin sarsılmaz temelleri üzerinde yerleşmesi için bir araç, başka bir deyişle demokrasiyi hazırlayan bir geçiş sürecidir.

Başta da belirttiğimiz gibi özgürlük için devrim yapılır, özgürlükle birlikte devrim yapılamaz. Türk devriminin burada tanımını yapmak gerekiyor. Türkiye'yi geri bırakmış kurumlan kaldırıp, yeni bir dünya görüşünün eseri olan çağdaş kurumları ani ve köklü bir biçimde kuvvet yoluyla getirmek, Devrimin genel tanımına da bakarsak, yaşama olanağı kalmayan bir sosyal, ekonomik, siyasi düzenin ve kurumlarının, kuvvet yoluyla birdenbire yıkılması; yerine yeni bir dünya görüşüne dayanan bir düzenin getirilmesidir. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti'ni bir devrim eseri kabul ediyor ve buna Türk Devrimi diyorsak; bu olayı kendi mantığı ve tarihi şartları içinde değerlendirmemiz gerekir.

Demokrasinin bir ülkede yerleşebilmesi için demokratik bir sürecin yaşanması ve şartların oluşması gerekir. Avrupa'da demokrasinin, ulusal devletlerin kurulmasından ve sanayi devriminden sonra ortaya çıktığını gözönüne alırsak; demokrasinin gerçekleşebilmesi için milli birlik, iç barış, ekonomik taban ve kültürel birikimin bulunması gerektiğini görürüz. Bu sebeple Türkiye'de de demokrasi, bu şartlar gözönüne alınmadan düşünülemez. Atatürk siyasi partiler konusunda, ülke var olmadan siyasi partinin ne anlamı var derken özellikle bu şartları lüzumlu görüyordu. Bağımsızlık Savaşı'nın yeni bittiği, 1912 - 1922 arası on yıl savaş yaşamış, nüfusunun büyük bir kısmını yitirmiş, halkı

fakir, hastalıkların perişan ettiği harap bir ülkede, demokrasinin uygulamasını beklemek ancak hayaldir. Cumhuriyet'in çıkardığı ilk kanunlar arasında "İzale-i Şekavet Kanunu"nun bulunduğunu belirtmek sosyal bünyenin hastalığını da göstermek için yeterlidir.

Demokrasi, ki buna Atatürkçü düşüncenin tanımlanması bakımından çağdaş uygarlığın siyasi biçimi de diyebiliriz, ancak uluslaşma sürecini tamamlamış, ulusal devlet kurmuş, modernleşmenin en önemli bir aşaması olan lâikliği başarmış toplumlarda gerçekleşebilmektedir. Bu bakımdan Türkiye'de demokrasi için önce uluslaşma, ulusal devlet, ulusal birlik, ekonomik bir taban ve kültürel bir birikim gerekiyordu. Bu da ancak bir inkılâp (devrim) ile gerçekleşebilirdi. Türk Devrimi Türkiye'de demokrasinin temelini atması, şartlarını oluşturması açısından büyük bir özellik gösterir.

15 Nisan 1923 tarihinde, Hiyanet-i Vataniye Kanununa Saltanatı geri getirmek isteyenleri vatan haini kabul eden bir madde eklendi. Cumhuriyet'in ilânı ile, Atatürk'ün bu devrimci gidişi arkadaşları ile arasının bozulmasını da hızlandırır. Cumhuriyetin ilanından sonra sıranın Hilâfetin kaldırılmasına geldiği görülüyordu. Basının muhalif kanadında H. Cahit Yalçın, Lütfi Fikri Beyler gibi yazarların ağır saldırıları yoğunlaşmıştı. Lütfi Fikri Bey yazılarında halifeyi direnmeye kışkırtıyor ve saltanatın savunuculuğunu yapıyordu. Aynı tarihlerde Ağa Han Başbakan İsmet Paşa'ya bir mektup göndererek, Hilafetin kaldırılmamasını istedi. Bu mektuplar Başbakanın eline geçmeden İstanbul basınında yayınlandı. İsmet Paşa, devletin içişlerine karışmak sayılan bu mektupların basında yayınlanmasının meclisde gizli bir oturumda ele aldı ve İstanbul'a bir İstiklâl Mahkemesi gönderilmesini istedi. K. Karabekir Paşa ve arkadaşları karşı çıktılar, fakat meclis çoğunluğu İstiklâl Mahkemesi gönderilmesini kabul etti.

İstanbul İstiklâl Mahkemesi, Ocak 1924'de sona eren çalışmalarında basın mensuplarını yargıladı ve hepsi Lütfi Fikri Bey dışında beraat ettiler. Lütfi Fikri Bey beş yıla mahkum olduysa da Şubat 1925'de Meclis'den çıkartılan bir af kanunu ile af edildi. Bjylece İstanbul basınına Hilâfet konusunda bir gözdağı veriliyordu. İstiklâl Mahkemesi'nin görevine son verilmesinden yaklaşık bir ay kadar sonra 3 Mart 1924'de laiklik yolunda büyük bir başarı sağlandı. Hilâfet kaldırıldı. Laik eğitimin temeli olan "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" kabul edildi. Dikkat edilecek olursa bu Kanunlar "Milli-Laik-Cumhuriyet"in alt yapısını sağlıyacak değişikliklerdir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Sonrası

1923'de Cumhuriyet ilan edildiği zaman işin daha başında bulunuluyordu. Her ne kadar Milli Mücadele demokratikleşmenin esasını oluşturan ulusal egemenlik sisteminin temelini atmışsa da laik devlet ve modern ulus ve hukuk sistemi kurulmadan yapılanlar yıkılabilirdi. Atatürk, Fransız Devrimi sonrası yeniden imparatorluk ve krallığın kurulduğunu biliyordu. Diğer yandan II. Meşrutiyet döneminde çok partili uygulamanın siyasal-düşünsel bir anarşiye nasıl yol açtığını görmüş ve yaşamıştı. Bu sebeple Türk Devrimi'nin başarılması süreci içinde aynı hastalıkların tekrar yaşanmasını istemiyordu. Kaldı ki 1923'de Cumhuriyet ilan edildiği tarihte Türkiye'nin sosyal ve ekonomik görünümü ise tek kelime ile korkunçtu. On yıl savaş, açlık, sefalet kişi başına düşen ulusal gelir yüz doların altında fakir bir ülke, salgın hastalıklar ve savaşlar sebebiyle nüfusu azalmış, genç nüfusu tükenmiş bir tablo. Bu görünümün içinden yeni bir toplum ve devlet yaratma mucizesi, dünya yüzündeki "mazlum uluslar" için ilk örnek olacaktı. Bir yandan devrim, diğer yandan İngiltere ile savaş tehlikesi, isyanlar ve yetersiz bütçelerle kalkınma ve ulusal ekonomiyi kurma çabaları, Cumhuriyetin ilk yasalarından olan "İzale-i Şekavet (Soygunu yoketme) Kanunu" eşkiyalığın ne boyutta olduğunu gösterir. Yeni devletin kağıt parası kırsal kesimde geçmiyor, eğitilmiş kadrolar olmadığı için toplum eğitimi en büyük sorunların başında geliyordu. 1924 yılında üniversite öğrenci sayısı iki binin altında idi.

Hilafetin kaldırılması siyasi kadrodaki bölünmenin açıkça ortaya çıkmasına sebep oldu. Dışta Musul sorununun, içte devrimin yaşandığı bir sırada muhalefetin yeni bir siyasi parti kurmak yolundaki çalışmaları, 1908 Meşrutiyet döneminin endişelerini yaratıyordu. Muhalefet, demokrasinin tek partili olamıyacağını ve M. Kemal'in Cumhurbaşkanı olarak partiler üstü yansız kalmasını istiyordu. M. Kemal ise "Buna şüphe yok ama iş Cumhuriyet'in ilanı ile bitmemiştir. Dünya medeniyet alemine katılmak için de geçici bir süre muhalif bir cephe yaratılmaması gereklidir[49]." diyordu. O'nun yansız kalması inkılâbın durması demekti. Fakat bir yandan İstanbul'un muhalif basınının eleştirileri ağır bir biçimde çoğalırken; diğer yandan yeni bir parti doğuyordu. Meclis'te İsmet Paşa Hükümetine karşı baskı arttı ve özellikle mübadele ile Yunanistan'dan gelen Türk ailelerinin sıkıntıları ileri sürülerek, konu bir güven oyu isteme boyutlarına ulaştı. Kasım başında İsmet Paşa güven oyu aldı, fakat 17 Kasımda yeni parti "Te-

rakkiperver Cumhuriyet Fırkası" adıyla kuruluşunu tamamladı. Başkan Kazım Karabekir Paşa, Genel Sekreter Ali Fuat Paşa idi. Adnan Adıvar, Rauf Bey, Rafet Paşa gibi önemli isimler bu yeni partide yer aldılar. Bu partinin Cumhuriyet kelimesi kullanması üzerine H.P. de adını "Cumhuriyet Halk Partisi" yaptı. Terakkiperver Partinin özellikle (Fırka, efkâr ve itikad-ı diniyye hürmekârdır) ve her yeniliğin halkın kararı alınarak yapılabileceği prensipleri, henüz doğan genç Cumhuriyetin sosyal bünyesinde bir iç parçalanmayı da beraberinde getirdi. Bu gelişmelerin üzerine Kasım ayı sonunda İsmet Paşa Hükümeti çekildi ve ılımlı Fethi Bey Hükümeti kuruldu. Ancak bu, ne dengeyi sağlayabildi, ne de Şeyh Sait ayaklanmasının çıkmasına engel olabildi. Cumhuriyet'e düşman olanlar, Padişahın Anadolu'daki kışkırtıcı ajanları (50), halkı şeriat adına isyana kışkırtıyorlardı. Yeni kurulan siyasi parti bir yandan bu irtica için umut olurken, diğer yandan ittihatçıların birikme yeri oluyordu.

Fethi Bey, Şeyh Sait isyanını eşkiya hareketi olduğunu belirterek sıkıyönetim tedbirleri ile ayaklanmanın bastırılacağını savunuyordu ve Terakkiperver Parti de bu görüşü destekliyordu. Atatürk tarafından acele Ankara'ya çağrılan İsmet Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın Çankaya'da yaptıkları toplantıdan sonra bu ayaklanmanın basit bir olay olmadığı, ülkenin iç güvenliği ve Cumhuriyet'i tehdit ettiği kararına varıldı. Fethi Bey Terakkiperver Parti başkanına "Partilerinin kapatılması için kendilerine duyuru yapmakla görevlendirildiğini" bildirdi. Parti kendini kapatmayı kabul etmedi. Fethi Bey istifa etti ve 4 Mart 1924'de İsmet Paşa kabinesi kuruldu. Aynı gün "Takrir-i Sükûn Kanunu" kabul edildi ve İstiklâl Mahkemeleri kurulması yoluna gidildi. Martta da İstiklâl Mahkemeleri kurulması yoluna gidildi. Martta da İstiklâl Mahkemeleri'nin üyeleri seçildi. İsyan bölgesinde ve Ankara'da, idam kararları da dahil, verdikleri kararların derhal infazı yetkisi ile kurulan bu mahkemeler devrimin yargı organı oluyorlardı. İsyan bölgesi İstiklâl Mahkemesi ise Cumhuriyete karşı işlenen bütün suçlara bakacak idiler. Fransız İhtilâl mahkemeleri örneğinden alınan bu mahkemeler milli birlik, milli ve laik Cumhuriyet hareketinin başarılmasını sağlayacaklardı. Bu mahkemeler devrim düşmanı her teşebbüsü, hürriyet, eşitlik, birlik ve Cumhuriyet'in bölünmezliği ilkesine, devletin iç ve dış güvenliği aleyhindeki her suikasti ve padişahlığı tekrar kurmak hedefini güden, milli hakimiyete karşı koyan bütün komploları yargılamak ve cezalandırmak yetki ve amacı ile kuruldular. Bu nitelik-

leri bakımından 1924 Anayası'nın da zorlandığını görüyoruz. Yeni kurulmuş olan genç Cumhuriyet dünya görüşünü gerçekleştirmek, devrimi tüm kurumlarıyla yerleştirmek için devrimin kanununa başvururken, amaçta demokrasiye yöneliyordu.

Hükümet Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanarak, Cumhurbaşkanı'nın onayı ile Tevhid-i Efkâr, İstiklâl, Son Telgraf, Aydınlık, Orak Çekiç, Sebi-ül Reşat gazetelerini kapattı. Daha sonra Tanin gazetesi de kapatıldı. Yeni kurulmuş bulunan Terakkiperver Cumhuriyet Partisi de kapatıldı. Ülke bütünlüğünün tehlikeye girdiği, Cumhuriyet ilkelerinin tehdit edildiği, devrimin tamamlanmasının gerektiği bir dönemde ülkenin varlığı daha önemli olduğu görüldüğünden çok partili uygulama erteleniyordu.

Siyasi çok partili yaşamın, devrimin gerçekleşmesi süreci içinde başarılması beklenemezdi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırka'nın kapatılması, iktidarı bu amaçla ele geçirme şansını yitiren eski ittihatçılar, Atatürk'ü öldürerek, iktidarı ele geçirmeye kadar varan bir ihanete itti. Kapatılan partinin de bazı milletvekillerinin katıldığı bu suikast Haziran 1926'da İzmir'de yapılmak istendi. İhbar sonucu suikast ortaya çıktı. Suikastçiler ve Terakkiperver milletvekilleri yargılandılar. Paşalar (Kazım Karabekir, Ali Fuat, Refet, Mersinli Cemal, Cafer Tayyar vd.) beraat ettiler. Rauf Bey Londra'dan dönüp mahkemeye çıkmadı. Gıyaben on yıla mahkum oldu. Partinin bir kısım milletvekili ise suçlu bulunarak, suikastçilerle birlikte asıldılar. İttihatçıların yargılanması Ankara'da yapıldı. Eski Maliye Vekili Cavit Bey de dahil olmak üzere Ankara'da idamlarla İttihat ve Terakki'nin defteri kapandı. Siyasi çok partili uygulama istenmeyen bir ortamda başlamıştı. Vatanın ve ulusun kurtarıcısı Mustafa Kemal'i değil, İnkılâpçı M. Kemal'i öldürmek istemişlerdi. Bu olaydan sonra muhalefet sustu, Terakkiperver milletvekilleri siyasi yaşamdan uzaklaştılar. Birçok ülkede böyle bir tasfiye kanlı biçimde yapılırken Atatürk muhalif arkadaşlarını emekliye sevketmekle yetindi[51]. Bütün bu olağanüstü duruma ve uygulamalara rağmen mahkemeler kıyıcı olmadılar, rejim basın mensuplarına karşı saygılı ve yumuşak davranmaya özen gösterdi[52]. Bu mahkemelerden yalnızca, Cumhuriyet rejimini[53] sarsılmaz temelleri üzerinde yerleştirmek amacıyla yararlanıldı ve 7 Mart 1927 tarihinde de görevlerine son verildi. Takrir-i Sükûn Kanunu ise 1929'da kaldırıldı.

Bu dönem (1923 - 1927) Türkiye'nin devlet yapısının ve sosyal yapının köklü değişiklikler geçirdiği, devletin laik temele oturduğu,

çağdaş hukukun ülkeye girdiği yıllar oldu/ Ceza, Borçlar Kanunları, şapkanın giyilmesi, tekke ve zaviyelerin kapatılışı hep bu yıllarda gerçekleşti. Cumhuriyet'i tehdit eden irticaya karşı önlemler İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmalarından doğdu. Dini ve mukaddesat-ı diniyeyi politikaya alet ederek devlete karşı isyan eden vatan hainlerini cezalandıran İstiklâl Mahkemelerinin bu uygulamaları 163. maddenin de kabulünü hazırladı.

1927 yılından itibaren Cumhuriyete yönelik tehditler yenilmiş, güven ve huzur ortamı doğmaya başlamıştı. Bu sebeple aynı yıl çıkartılan "Af Kanunu" ile bir çok suçlu, başta basın mensupları olmak üzere af edildiler. 1928'de Anayasa'dan devletin dininin "Din-i İslâm" olduğu maddesinin kaldırılması, harf devrimi bu ortamda gerçekleşti.

"Yeni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiçbir ilgisi yoktur. Osmanlı Hükümeti tarihe karışmıştır. Şimdi yeni bir Türkiye Doğmuştur". Tam bağımsız, çağdaş Türkiye kuşkusuz yeni bir temel üzerine kurulacaktır. Bunun için 29 Ekim 1923'de yeni devletin idare biçiminde, 23 Nisan 1920'den beri fiilen uygulanan halk egemenliği sistemi olan "Cumhuriyet olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'ni Osmanlı kurumlarından kurtarmak, Türk toplumunu dünyaca kabul edilmiş sosyal ve kültür değerlerine kavuşturmak gerekiyordu. Atatürk 30 Ağustos 1924'de Dumlupınar'da yaptığı konuşmada "milletimizin hedefi, yani milli mefkuresi, bütün cihanda tam manasıyla medeni ve içtimai heyet olmaktır" sözleriyle anlatıyordu. Ord. Prof. Enver Ziya KARAL bu esasları şöyle belirtiyor:

1. Yeni ve modern bir Türk Devleti'nin kurulması,
2. Din ve mezhep ideolojisinin yerine milliyet ideolojinini milletçe kabul edilmesi,
3. Batı uygarlığını meydana getiren ilim ve vasıtaya bağlanılması,
4. Yeni Türk Devleti kanun ve örgütlerinin dünya ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi,
5. İlmin hayat için tek mürşit kabul edilmesi[54]"

İslâmiyet ise özüne dönüyordu. İnanç (Kelime-i Şahadet) ve onun ayrılmaz parçası olan ibadet serbest idi. Bu bakımdan Atatürk İslâmiyeti, halkın batıl inançlarından ve ulemanın elinde politik araç olmaktan kurtararak, en büyük hizmeti yapıyordu. Türk Devriminin temel ilkelerinden ilki olan ulusalcılık gecikmiş olarak Osmanlı İmparatorlu-

ğu'nda yaşayan tüm unsurların ulusalcılık ilkesi ile bağımsızlıklarını kazanarak ayrılmalarından sonra ortaya çıkmıştı. Uluslaşmayan toplumların çağdaşlaşmıyacağını ileri süren Atatürk'e göre emperyalizm suçunu yalnız Batı uygarlığına yüklemek yetmezdi. Sömürge durumunda olan toplumlar, uluslaşmadıkça, hala çağ gerisi değerlere bağlı kalarak yaşamakta direndikçe, uygar ulusların avı olurlar. Bu uluslar Batı uygarlığı düzeyine çıkacak devrimleri başarmadıkça eşit hak ve güç sahibi iddiasında bulunamazlar. Türkiye'nin uluslaşma eylemi çağdaşlaşma savaşıdır[55]. Bu sebeple, emperyalizme karşı yapılan silahlı ulusal bağımsızlık savaşı tüm dünyanın sömürge uluslarına da örnek olacaktır. Bunu anlayan emperyalist devletler Türkiye'ye aman vermek istememişlerdi. Türk ulusunun bağımsızlık mücadelesi yalnız kendi savaşı değildi. Eğer öyle olsaydı daha az kanlı olurdu diyen Atatürk; savunulan davanın bütün mazlum ulusların, şarkın davası olduğunu belirtiyor[56].

Ulusalcılık, ulusal savaş içinde başarılan birleştirici bir unsur olmuştu. Fakat savaşın kazanılmasından sonra, yeniden kurulma döneminde, Türkiye batı uygarlığına yönelirken temelde yatan yeni ideoloji "laiklik" olacaktır. Türk ulusunu ulusal bilince eriştirmek, bağımsız ulusal ve laik bir devlet kurmak amacında olan Atatürk için din devletinin yıkılması gerekliydi. Laiklik, insan aklının sonsuz gelişimine inanmış, yaşamdaki bütün gerçeğin ilimde ve fende olduğunu gösteren, bunun dışında gerçek aranmayacağını açıkça söyleyen Atatürk için yeni Türk Devletinin devlet sistemi olacaktır. Tanrı haklan sisteminin yıkılarak, insan hakları sistemine dayanan devlet biçiminin olduğu kadar, ulusal egemenlik ve birliğin de ideolojisi olan Laiklik ulusalcılık ideolojisinin tamamlayıcısıdır. Ulus iktidarının, dini iktidardan üstünlüğünü vurgulayan laiklik için en büyük engel olan Hilafet 3 Mart 1924'de kaldırıldı. Atatürk'e ve Türk devrimi'nin bu aşamasına karşı çıkan tüm güçler, O'nun iradesi karşısında ve İstiklal Mahkemeleri aracılığı ile yıkıldılar. 1928'de anayasadaki dini inanç özgürlüğüne ve laikliğe aykırı olan dinle ilgili hüküm de kaldırılınca amaç tamamlanmış oldu. Yeni düzenin temel ideolojisi olan laiklik, devlet sisteminin ve siyasal yapının ve toplumsal ilişkilerin de dinamizmini oluşturuyordu. Türkiye'nin tüm devlet yapısı ile birlikte sosyal yapısı da yeni çıkan yasalarla laikleştirilmeye başlandı. Bu anlamıyla laiklik Türkiye'nin çağdaşlaşmasının da temel ilkesi oluyordu. Bunların içinde Türk toplumunu doğulu toplum olmaktan kurtaran, Türk kadınına eşitlik ve

özgürlük getiren medeni Kanun özellikle önemli bir yer alır. Laiklik ulusal egemenliğin temelini oluştururken, asırlarca sürmüş olan mezhep kavgalarına son vererek, ulusal birliğin de esasını ve geleceğini belirliyordu.

Atatürk, Osmanlının dinsel ideolojisini yıkarak, ulusal ve laik ideolojiyi getirmişti. Osmanlı ideolojisinin devlet biçimi Hilafet idi. Din ve Hilâfet örgütlerinin hukuk sistemi "Şeriat" idi. Bunların eğitimi ise dine dayalı eğitim sistemi olan "medrese" idi. Bunların dayanağı ahlak anlayışı ise din ahlakı idi. Yeni Türkiye'de bu örgütlerin tümü değişti. Din ideolojisi yerine ulusal laik ideoloji, Halifelik ve Saltanat yerine Cumhuriyet, şeriat'ın yerine çağdaş hukuk alındı. Medrese yerine çağdaş eğitim geldi. Din ahlakının yerini de laik ahlak aldı[57]. Böylece, Atatürk Türk Devrimi ile Türk Toplumunu kapalı Orta Çağ toplumu olmaktan açık, sivil, demokratik ve modern bir toplum olmaya, ümmetten ulusa, ulusal devlete, Cumhuruyete ve demokrasiye geçişin; yani doğulu bir toplum olmaktan kurtularak çağdaş uygarlığa[58] yönelten köklü bir değişimin gerçekleşmesini başardı.

Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı

1927 sonrası devrim başarılmış, siyasi ve hukuki kurumlar çağdaş biçime sokulmuşlardı. Fakat halkın, Türk Devriminin getirdiği yeni dünya görüşü ve yaşam biçimi karşısında tutumu ne idi, bilmek zordu. 1929 - 1930 yıllarında dünya ekonomik buhranı, Türkiye'ye ve özellikle Ege bölgesi'ne yansıdı. Üretici büyük sıkıntıya düştü. Diğer yandan C.H.P. bürokratlaşmış, halkla bütünleşemiyordu. Mecliste muhalefetin bulunmaması Atatürk'ü düşündürüyordu. Atatürk, muhalif fakat kendisine bağlı bir partinin kurulmasını istiyordu. Bu şekilde muhalif bir partinin giderek ve Devrim ilkelerini tehdit etmeden Türk siyasi yaşamında yer almasını samimiyetle isteyen Atatürk, 1930 Ağustosunda Paris Elçisi ve eski arkadaşı Fethi Bey'e Yalova'da yaptığı özel bir görüşmeden sonra, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdurttu[59]. Atatürk, devrimin ortaya çıkardığı diktatör görünümünden hoşnutsuzdu. Cumhuriyeti ulus için yaptığını, ölümünden sonra istibdat rejimi bırakmak istemediğini ve yeni kurulan parti ile C.H.P. arasında laik devlet ilkeleri tehlikeye düşmediği sürece tarafsız kalacağını belirtti[60]. Atatürk çok partili demokrasiyi samimiyetle istiyordu. Fakat yedi yaşındaki Cumhuriyet için gerekli sosyo-ekonomik-kültürel taban daha

oluşmamıştı. Fethi Bey'in seçim gezileri, şapkaya tepki nümayişlerine dönüşüyordu. Şeriat isteklileri ortaya çıkmak için bu girişimi fırsat olarak görüyorlardı. Şeriat isteklileri ortaya çıkmak için bu girişimi fırsat olarak görüyorlardı. Parti,C.H.P. ekonomik programına karşı liberal bir programla ortaya çıktı. Ancak yeni partinin başlattığı muhalefet ve İnkılaba olan bağlılığına rağmen, muhalefetin gücü halk arasında giderek yayıldı ve anti devrimci bir görünüm kazandı. İzmir mitingi kanlı bir biçimde sonuçlandı. Laik devlet tehdit altında görünüyordu. Bu durumda Atatürk Serbest Fırka'ya karşı tavır alınca Fethi Bey de ülkenin ihtilallerle sarsılmasının yaratacağı tehlikeleri görerek partiyi kapatma kararı aldı (17 Kasım 1930). Partinin kapatılmasından bir ay kadar sonra Menemen'de Kubilay Olayı oldu, bir grup yobaz şeriat istekleriyle ayaklandı ve bir yedeksubay vahşice öldürüldü. İrtica çok sert bir biçimde bastırıldı. Divan- Harp otuzdan çok insanı idama mahkum ederek astı. Çok partili denemenin başarısızlığı ve ardından irtica, çok partili uygulamayı ertelemek zorunda bıraktı. 1931 Ocak-Şubat aylarında Atatürk, Türk Devriminin ve laik Cumhuriyetin yaşamasındaki kararlılığını ifade ederken milletvekilleri adaylarından "Milli-Laik Cumhuriyet"e samimiyetle sadakat bekliyordu[61]. Atatürk demokrasinin öğretilmesi için, yukarıda belirttiğimiz Medeni Bilgiler Kitabını yazdı ve ortaöğretimde ders kitabı olarak okutulmaya başlandı. Maurice Duverger'in "Vesayetçi, yahut eğitici demokrasi süreci" dediği bu dönemde vatandaşlara "demokrasi ve cumhuruyet"in erdemli bir rejim olduğu öğretilmeye çalışıldı. Halk henüz demokrasiye hazır değildi. Okullardaki öğretimin yanısıra Halk Evleri'nin kuruluşu ve Köy Enstitüleri programlarının hazırlanışı, Atatürk'ün Türk ulusunu çağdaş uygarlığa hazırlama girişimlerinin dünyada örneği olmayan orjinal kurumlarıydılar. Arnold Toynbee, biz batılıların dört yüz yılda yaptığını, ülkesinde dört yılda başaran Atatürk'ü överken, Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu** adlı eseriyle bunu her yönüyle anlatıyordu.

1930-1938 arası Türk Devriminin ilkeleri açıkça belirdi ve Şubat 1937'de altı ilke Anayasa'da yer aldı. Ekonomide ılımlı devletçi ve beş yıllık kalkınma modeli benimsendi. Kadınların seçme ve seçilme siyasal özgürlüğü sağlandı. 1938'de Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü'yü iç ve dış politikada büyük sorunlar bekliyordu. II. Dünya Savaşı ve olağanüstü durum dönemi ve savaş sonrası dünyanın aldığı yeni görünüm, Türkiye'yi çabuk etkiledi.

Demokrat Parti ve Sonrası

II. Dünya Savaşı'nın yarattığı buhran ve Türkiye'nin iki milyon genci silah altına alması[62] ülkenin savaş içinde izlediği sıkı yönetimin yarattığı tepkiler, 1945'de dev gibi büyümüştü. Dış politikada ise Sovyet tehdidi dev bir tehlike olarak ortaya çıktı. Bu şartlar altında yeni çok partili bir denemeye geçildi.

Halk Partisine duyulan muhalefetin çok yaygın ve köklü hale gelmiş olduğu görülüyordu. Bu muhalefet başlıca iki kaynaktan besleniyordu. Bunların birincisi hakim sınıfların artan iktidar arzusu; ikincisi ise halkın yaygın bıkkınlığı idi[63]. 1945'lerde değişen dünya koşullarının, Türkiye'yi ön plana çıkaran değişimi sonucu Türk Toplumunda belirli bir hareketlilik yaratmıştı. En önemlisi olarak Türkiye'de giderek daha da gelişen ticaret ve tarım burjuvazisinin artık tek partinin yönetiminden kurtulmak isteği görülüyordu[64]. Savaş yılları süresince ithalatın büyük ölçüde kısılması sebebiyle karaborsanın alabildiğine yayılması, ticaret burjuvazisi ve toprak ağaları içinde bir grup büyük vurgunlar vurulmasına yol açtı. Bu çevre elde ettiği vurgunu siyasi bir güçle de desteklemek düşüncesindeydi. Çünkü bunlar, Halk Partisi'nin müdahaleci iktisat politikasından tedirgin oluyorlar ve kendilerini güven içinde görmüyorlardı. Diğer yandan, halkın çoğunluğu sefalet içindeydi. Savaş yılları büyük bir yokluk dönemi olmuştu. Köylüler Jandarma baskısından şikayetçiydiler. Sabit gelirli memurlar, fiyatların çok yükselmesinden dolayı iktisaden kötü duruma düşmüşlerdi.

Şeriat taraftarları "Allahsız Parti"yi ilk fırsatta devirmeye hazırdılar. Gayri müslim azınlıklar ise 1942'de uygulanan Varlık Vergisi'ni unutmadılar. Bütün bunlara yirmi yılı aşkın bir iktidarın normal yıpranması da eklenince Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı muhalefetin eriştiği güç açıkça görülür.

Demokrat Parti'nin doğuşunu açıklayabilmek için toplumdan gelen bu güçlü baskının yanısıra başka faktörleri de gözönüne almak gerekir. Cumhuriyetin getirdiği siyasi rejim çok partili uygulama hariç, Avrupa parlamentarizmine oldukça benziyordu. Atatürk bu eksiği gidermek için teşebbüste bulundu. Fakat şartlar elvermediği için bu uygulamadan vazgeçmek zorunda kaldı. Çok partili hayata geçişte bir de İnönü'nün kişisel durumunu görmek gerekir. Atatürk'ün başaramadığı bir işi başarmak arzusu ve bundan duyulacak gurur, onun

yanında ancak ikinci sırayı işgal edebilmiş bu devlet adamının kararında herhalde etkili olmuştur[65].

Bu iç sebeplerin yınasıra bir de dış etkiler vardır. Bunların ne derece bir rol oynadıklarını saptamak zor olmakla birlikte, A.B.D.'nin ülkemizdeki liberalleşmeyi teşvik ettiği bilinmektedir. San Fransisko Konferansı sırasında yoğunlaşan bu etkilerin Türkiye'deki siyasi rejimi etkilediği de göz önüne alınmalıdır[66].

Ayrıca bu dönemde Sovyetlerin Türkiye'den bazı isteklerde bulunması ve Türkiye'yi tehdit etmesi, devlet yöneticilerinin Batı ülkelerine yaklaşmasına sebep olmuştur. Esas olarak Türkiye 1946 yılında bu siyasi tercihini Türk devriminin felsefesine 23 Nisan 1920 ve 29 Ekim 1923 ruhuna uygun olarak ve İsmet İnönü'nün samimi isteklerine de dayanarak Batı yönünde kullandı.

Demokrat Parti, işte bu çok çeşitli iç ve dış hareketlerin birleşmesinden doğan bir siyasi partidir. Bir siyasi partinin kurulması için son derece uygun olan bu şartlardan sonra C.H.P. içerisinde çıkan bir siyasi anlaşmazlık Demokrat Parti'nin doğuşunu hazırladı. 7 Haziran 1945 tarihinde, İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, Kars Milletvekili Fuat Köprülü ve İçel Milletvekili Refik Koraltan daha çok hürriyet ve demokrasi için, gerçekte ise toprak reformuna bir tepki olarak bir öneri hazırladılar. Bu öneri kabul edilmeyince adı geçen milletvekilleri C.H.P.'nden ayrıldılar ve siyasi çalışmalarına hız vererek 7 Ocak 1946'da Demokrat Partiyi kurdular[67].

Demokrat Parti'nin başarılı olmasından şüphesiz ticaret burjuvazisi ile büyük toprak sahiplerinin geniş oranda yaptıkları yardımların payı vardır. Ancak D.P.'nin başarısını sadece bu iki sınıfa maletmek de şüphesiz yanlış bir yargı olur. D.P. bu kesimlerden aldığı desteklerin yanında halkı da siyasi mücadeleye katmayı başarmıştır. Geniş bir halk tabanına dayanmayan bir partinin demokratik koşullarda iktidara gelmesi düşünülemez. Gerçekten de D.P.'nin iktidara gelişi yaygın bir halk hareketi ile mümkün olacaktır.

Demokrat Parti'nin başarı sebeplerinden bir diğeri de iktidara karşı kamuoyunu ustalıkla yanına çekebilmesi ve halkla yüzyüze iletişim kurmasını ve demogoji yoluyla onu yönlendirebilmesinin ilk örneğini vermesidir[68]. C.H.P.'sinin D.P.'ye karşı yürüttüğü iyi düzenlenmemiş politikalar da D.P.'nin yıpratılmasından öte bu partinin daha çok taraftar toplamasına neden olmuştur. Örneğin C.H.P.'nin laiklikten verdiği

tavizle şöyle değerlendirdi: "Bilgisiz köylü yığınlarına "Devrimler dinsizlik getirdi, şimdi bizim uğraşımızla yola gelmeye başlıyorlar" denildi. Atatürkçü aydınlara ise laiklik ilkesinin zedelendiği taktiği yapıldı. Böylece C.H.P.'nin verdiği ödün hem köylü yığınlarını, hem de aydınları kendinden uzaklaştırdı[69].

T.B.M.M. bazı milletvekillerinin de tek parti sisteminin gereklerinden olan yöntemlere karşı muhalefette bulunmaya başlamaları (ki bunların arasında C.H.P.'nin milletvekilleri de vardı) ve başta İstanbul'un büyük gazeteleri olmak üzere kamuoyunun D.P.'yi desteklemesi bu partinin başarı nedenlerinden biri olarak gösterilebilir[70]. Bunlardan başka D.P.'nin geliştirdiği yöntemlerle o zamana kadar ülkemizde geçerli olan siyasi mücadele yöntemlerini büyük ölçüde değişti. Eskiden çok önemli ve ancak uzaktan saygıyla bakılabilecek şahsiyetler olarak görülen milletvekilleri halkın ayağına gelmeye başladılar, devlet adamları politikacılar, oy toplayabilmek için çamurlu köy yollarını aşındırır oldular. D.P. bu yeni yönteminin yararını gördü ve büyük oranda oy aldı[71]. D.P. muhalefeti hayat pahalılığı, vurgunculuk, karaborsa, vergi sisteminin adaletsizliği, demokratik nitelik taşımayan yasa hükümlerinin kaldırılması, insan hak ve özgürlüklerinin güvenceye bağlanması, iktidarın denetimi için gerekli ortamın sağlanması, seçimlerin tek dereceli olması, seçimin dürüst ve güvenli yapılmasını sağlayacak şekilde değiştirilmesi için yoğun bir propaganda çalışmasına girişti[72]. Bu durum da D.P.'nin başarılı olma sebeplerinden biridir.

Gizli oy açık sayımla yapılan 14 Mayıs 1950 seçimlerini Demokrat Parti kazandı. Dış basın seçimleri yakından izliyordu ve hiç kimse C.H.P.'nin yenilgiyi bu kadar kolay kabul edeceğini tahmin etmiyordu. D.P.'nin 4.241.393 oy (% 54.95); C.H.P. 3.165.096 oy (% 41.5); M.P. ise % 9.5 oy aldılar. Seçim sonuçları ise Meclise şöyle yansıdı. D.P. 408, C.H.P. 67 ve M.P. 5 milletvekili çıkarttılar. Gerçekte C.H.P.'nin aldığı oylar 27 yıllık bütün tepkilere rağmen, halkın Atatürk rejimine sahip çıktığını gösteriyordu. D.P.'ne giden oyların da büyük kısmı buna eklenebilir.

14 Mayıs 1950 seçimleri sükun içinde yapılmıştı. Türk ulusu bu suretle de siyasi olgunluğun yeni ve parlak bir örneğini göstermiş oldu. Çeyrek asır sürmüş olan bir iktidarın yerine kanuni yollarla yeni bir partinin gelmesi memleket içinde olduğu kadar memleket dışında da

bir devrim hareketi olarak kabul edildi ve kansız devrim denildi[73]. Seçimlerin kansız şekilde sonuçlanması ve C.H.P.'nin iktidarı kolayca Demokrat Parti'ye devr etmesinde şüphesiz ki Atatürk'ün yakın silah arkadaşı ve Cumhuriyetin ikinci Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'nün çabaları gözardı edilemez. C.H.P.'nin bazı inatçı üyeleri belki de bir ordu müdahalesi ile yerlerini korumayı ummuşlarsa da İnönü büyük prestijini kullanarak böyle bir yola başvurulmasını önledi. Halkın iradesinin kabul edilmesinde ısrar ederek böylece Atatürk'le birlikte uzun zaman düşünü kurdukları demokratik rejimin temelini atmış oldu[74].

Bernard Lewis, 1950 seçimlerini Atatürk sonrası Türkiye'nin demokratik gelişiminde belki de en önemli tek olgu olarak kabul etmektedir[75]. İsmet İnönü'nün "benim en büyük yenilgim, en büyük zaferimdir" dediği 14 Mayıs 1950 seçimlerinin demokrasi adına şerefi herhalde İsmet İnönü'ye aittir. İkinci Dünya Savaşı sonrası İnönü ya Atatürk'ün yolunda gidecekti, ki bu inançta idi veya İspanya ve Portekiz örneğinde olduğu gibi Franko ve Salazar'ın yolunu seçecekti. İnönü'nün Franko ve Salazar'ın yolundan değil de Atatürk'ün yolundan gitmesi O'nun devlet adamlığı ciddiyetinin ve sorumluluğunun çok güzel bir örneği idi.

D.P. güvenlik tedbirlerini aldıktan ve iktidarlarını sağlamlaştırdıktan sonra geçmişe saldırdı. 16 Haziran 1950'de toplanan Meclis, "Arapça ezan yasağı"nı kaldırdı. Halk Partililer, demogojiye son derece müsait olan bu konuda muhalefet etmekten çekindiler. Böylece kanun tüm meclisin oyu ile çıktı ve yeniden Arapça ezan yöntemine dönüldü[76]. Geçmişi tasfiye yolunda atılan ikinci önemli adım 14 Temmuz 1950'de kabul edilen genel af kanunudur. Bu kanunla Halk Partisi devrinde işlenmiş bütün suçlar affedildi.

22 Haziran 1950'de Anayasa'nın ikinci maddesindeki "Devletin resmi dili Türkçedir" tümcesine açıklık getirilmesini isteyen bir önerge verildi. Anayasa komisyonu yanıt raporunda Atatürk'ün dil devrimine saldırıda bulunuldu. Türk Dil Kurumu ve üyelerinin bilimsel yetersizliği ve yetkisizliği ileri sürüldü. Bunun gerekçesi "uydurma dilin" kuşaklar arasında uçurumlar açmasıydı[77]. Bunlardan başka, Başbakan Menderes Meclise sunduğu ilk D.P. programında, "tutan ve tutmayan inkılaplar" ayırımını yapmakta, 1952'de ise soruna tekrar dönerek "inkılap kanunları halk tarafından benimsenmemişse, jandarma zoruna dayanacaksa, milli vicdanın hilafına olan bu kurumları kaldırmak de-

mokratik idarenin başta gelen vazifesi olmak icabeder" demekteydi. Menderes, İzmir Demokrat Parti Kongresi'nde yaptığı konuşmada şunları belirtmiştir: "Şimdiye kadar baskı altında olan dinimizi baskıdan kurtardık. İnkılap softalarının yaygaralarına ehemmiyet vermeyerek Ezan-ı Muhammediye'yi arapçalaştırdık. Mekteplere din dersini kabul ettirdik. Radyoda Kur'an okuttuk. Türkiye devleti Müslümandır ve Müslüman kalacaktır. Müslümanlığın icapları yerine getirilecektir" diyordu[78].

D.P.'nin ekonomi alanında izlediği plansız ekonomi kısa sürede toplumda sancılarını göstermeye başladı. Parti kamuoyunun dikkatini başka tarafa çekmek için yeniden Atatürk devrimlerine döndü. Yani devrimlerinden verilen ödünler ekonomik sıkıntılar arttıkça yoğunlaştı[79]. D.P.'nin ekonomi politikasının iflas ettiği bu dönemde muhalefet de iktidara karşı eleştirilerini yoğunlaştırdı. Bu durum D.P.'ni telaşlandırdı ve anayasadaki boşluklardan yararlanan D.P. hükümeti bir yandan siyasal örgütleri sınırlandırdı, öte yandan meclis içi ve dışı denetimi tüm olarak ortadan kaldırdı. Yargıçlar baskı altına alındı, denetleme görevi yapan basın ve diğer ilerici güçler zor yoluyla susturuldu. Pek çok gazeteci ve aydın hapse atıldı[80].

D.P. döneminde kanunlar vatandaşların siyasi kanaatlerine veya eğilimlerine göre farklı bir anlayış ile yürütüldü. İktidar Partisi mensupları ve taraftarları bu yönden imtiyazlı bir sınıf teşkil ettiler. Demokratik idare için muhalefetin gerekli bir unsur olduğu ve muhalefetsiz bir demokrasi olmayacağı ilkesi unutularak muhalefet partileri liderlerine karşı düşmanca duygularla hareket edildi. Atatürk ilkelerine karşı olanlar iltifat gördü.

Dış politikada ise, Türkiye'nin Nato'ya girişi, A.B.D. ile yapılan gizli ikili anlaşmalar, Bağdat Paktı, Balkan Paktı, Cezayir Bağımsızlık Savaşında Fransa'nın yanında yer alınması, Kıbrıs sorununda izlenen politikalar da bir bakıma 1950 - 1960 arasında iç politikada olumsuz etki yaptı. Fakat D.P.'nin sonunu ve 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesini hazırlayan yine de D.P.'nin kendisi oldu.

D.P. 1950 ve 1954 seçimlerinde oy çokluğu ile iktidardaydılar. Ancak 1957 yılına gelindiğinde artık durum değişmişti. İzlenen sakat ekonomik politika halkın büyük bir kısmının hoşnutsuzluğunu arttırdı. 1957 seçim konuşmaları çok sert ve kırıcı geçiyordu. İsmet paşa iktidarı uyararak şöyle diyordu. "Eğer D.P.'nin şansı varsa benim sağlı-

ğımda çekilmek lütfuna uğrar. Çünkü ileride onları müdafaa edecek tek adam ben olacağım."

1957 seçimleri D.P.'nin lehine sonuçlandı. Zafer artık parlak değildi. D.P. % 50'nin altına inmişti ve C.H.P. tek başına iktidar partisine yakın oy almıştı. Yine de çoğunluk sistemi sayesinde Demokratlar mecliste oldukça rahat bir çoğunluğu koruyabildiler[81]. Meclisteki bu durum gerçekleri yansıtmıyordu. Bu yüzden özellikle C.H.P. başta olmak üzere muhalefet partileri D.P.'ne yaptıkları eleştirileri daha da arttırdılar. D.P. buna karşılık tek parti diktatörlüğünde görülebilecek tedbirler aldı. 1960 yılı Nisan ayında "T.M.M.M. Soruşturma Komisyonu" kuruldu. Bu yolla Meclis her türlü siyasal hareketi denetimi altına alıyordu. D.P. Mecliste çoğunluğu elinde bulundurduğu için her türlü isteğini rahatlıkla yaptırabiliyordu. İnönü Soruşturma Komisyonu'nun kurulmasına çok şiddetli bir şekilde karşı çıktı. 7 Nisan 1960 tarihli D.P. grup toplantısında milletvekili Bahadır Dülger, İsmet Paşa hakkında şunları söylüyordu: "... İsmet Paşa ölür, ama leşi kalır ortada. Tefessüh etmiş leşi, zihniyeti kalır. Onu da bertaraf etmeye mecbursunuz. O halde tahkikat açalım..." Menderes, "Ben sabık başbakan olmayacağım" diyordu. Bu anlayış, demokrasinin ne büyük bir tehlike altında olduğunu gösteriyordu.

1960 yılı Mayısında son haddine varan ekonomik istikrarsızlık devalüasyon ve enflasyon halkın ve ordunun bu partiye olan güvensizliği, öğrenci olayları ile somut bir duruma geldi. D.P. tabandan gelen baskıyı şiddetle bastırma yoluna gitti. Ülkenin gittikçe büyük bir kargaşa içerisine girdiğini gören ve Atatürk ilkelerinin koruyuculuğunu üstlenen Türk ordusu 27 Mayıs 1960 yılında bir hükümet darbesi ile yönetime el koydu. Böylece Demokrat Parti'nin 14 yıllık ömrü de sona erdi.

27 Mayıs Dönemi: Kurucu Meclis

Milli Birlik Komitesinin demokrasiyi yeniden kurma ve sivil kesimle paylaşma eğiliminin bir gösterisi olarak iki kuruluşun yanyana gelmesinden doğan Kurucu Meclis kuruldu; M.B.K. ve Temsilciler Meclisi. Temsilciler Meclisi genel oya dayanan seçimle kurulmadı. Ama o günün koşulları içinde temsil niteliğini yaygın tutabilmek için ne mümkünse yapıldı. 272 üyeli Temsilciler Meclisi'nin yalnızca 10 üyesi Devlet Bakanınca ve 18 üyesi M.B.K.'ca kabul edilmişlerdi. Geri kalan

tüm üyeler, iller (75 temsilci) siyasal partiler (C.H.P. 49, C.K.M.P. 25 temsilci) ve çeşitli kuruluşlara Barolar 6, Basın 12, Eski Muharipler Birliği 2, Esnaf Kuruluşları 6. gençlik kuruluşları 1. işçi sendikaları 6, odalar 10, öğretmen kuruluşlar 6, üniversiteler 12, yargı organları 12) aşamalı bir biçimde seçilecekti. Görüldüğü gibi Temsilciler Meclisine üye gönderebilecek yalnızca iki parti mevcuttu. Bunlar 27 Mayıs öncesi dönemin muhalefet partileriydi. Devrilen iktidar partisi ise kapatılmış, ileri gelenleri Yüksek Adalet Divanı'nda yargılanmaktaydı. Büyük bir toplum kesimini anayasanın yapılışında dışarıda bırakan bu durum 1961 Anayasası'nın daha başlangıçta yara almasına yol açtı.

Kurucu Meclis 6 Ocak 1961'de yeni meclis binasında açıldı. İhtilalci rejim, ilk tasfiye aşamasına giriyordu. Böylece ülkede artık siyasi faaliyetler de başlıyordu.

27 Mayıs ihtilalcileri demokratik yaşama geçildiği sırada C.H.P.'nin karşısında dengeyi sağlayacak, denetimi, eleştiriyi yapacak bir parti istiyorlardı. Nitekim 11 Şubat 1961'de Yeni Türkiye Partisi faaliyete geçti.

Kurucu Meclisin asli görevlerinden biri olan yeni seçim kanunu da 25 Mayıs 1961'de tamamlandı. Anayasa tasarısı da tamamlanarak, nihayet 9 Temmuz 1961'de halk oyuna sunuldu. Oylamaya katılanların % 61.5'i tarafından kabul edilerek T.C. Anayasası oldu. Kurucu Meclisin bu şekilde görevi son bulduğundan 4 Eylül 1961 ve 73 sayılı kararla Kurucu Meclis dağıldı.

1961 Anayasası

1961 Anayası çoğu kez bir tepki anayasası olarak nitelendirilmektedir. Aslında her anayasa düzenlenmesinin önceki döneme tepki niteliği taşıması doğaldır. Ancak 1961 Anayasası'nda ifadesini bulan tepkiler doğrudan doğruya 1924 Anayasasına yönelik olmaktan çok, 1950 - 1960 arasındaki siyasal döneme karşı bir tepki niteliği taşımaktadır. 1961 Anayasası çok partili dönem boyunca ortaya çıkan ve antidemokratik iktidarları frenlemede yetersiz kaldığı görülen eksiklik ve boşlukları gidermek amacını güttü.

"Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegane ve hakiki mümessili olup, millet namına hakkı hakimiyeti istimal eder" diyen 1924 Anayasasına karşı, 1961 anayasası, "millet egemenliğini, anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanır" demektedir. 1961

Anayasası demokrasinin sağlanmasını daha çok parlamentonun kısıtlanmasında, egemenliğin kullanılışı bakımından kurumsal bir değerlendirmenin getirilmesinde görmektedir. 1961 Anayasasıyla T.B.M.M.'nin ulusal egemenliği kullanmadaki rolü azaldı. Buna karşılık, ancak dolaylı bir şekilde seçimden çıkan organlar, örneğin parlamentoca seçilen bir cumhurbaşkanı, parlamentodan güvenoyu alan bir bakanlar kurulu ve nihayet üyelerinin bir kısmı genel oy dışındaki yargı organlarının oylarıyla işbaşına gelen bir Anayasa Mahkemesi, T.B.M.M. ile birlikte egemenliği kullanır duruma getirildiler. Böylece 1961 Anayasası, meclis üstünlüğüne dayanan demokrasi anlayışı yerine yetkileri sınırlandırılmış bir iktidar anlayışı üzerine kurulan bir demokratik devlet ilkesi getirdi[82].

15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerde hiçbir parti gerekli çoğunluğu sağlayamadı. Seçim sonuçlarına milletvekili dağılımı şöyle oldu:

	Aldığı oy yüzdesi	Meclis	Senato
C.H.P.	% 36.7	173	36
A.P.	% 34.8	158	71
C.K.M.P.	% 14.0	54	16
Y.T.P.	% 13.7	65	13
Bağımsızlar	% 0.8		

Yeni meclis 26 Ekim 1961'de çalışmalarına başladı. Yeni meclisin ilk izlerinden birisi cumhurbaşkanını seçmekti. Cumhurbaşkanlığı için A.P.'sinden Ali Fuat Başgil'in aday gösterileceği söylentileri yaygınlaşınca, Komitenin en yaşlı generali Sıtkı Ulay, Ali Fuat Hoca'ya "Ya bu işten vazgeçersin ya da Etlik'e gömülürsün" deyince Cemal Gürsel cumhurbaşkanlığı seçiminde yalnız kaldı. Yapılan oylama sonucunda iki meclisli parlamentonun 607 oyundan 434'ünü alarak Gürsel cumhurbaşkanı seçildi. Askeri yönetimin eğilimi doğrultusunda ihtilal sonrası oluşan yeni düzenin ilk başbakanlığına İsmet İnönü atandı.

1961 Anayasası Cumhuriyet döneminin koalisyon hükümetleri devresini başlatıyordu. İlk koalisyon hükümeti C.H.P. ve A.P.'nin kurduğu hükümet oldu. Bu hükümetin genel amaçları açıklanırken; "uzun bir ayrılık devri içinde biraraya gelmeleri ve bir dilden konuşmaları imkansız sanılan siyasi partiler, anlaşarak bir hükümet kurabilmişlerdir"

denilerek askeri ortamın sağlamaya çalıştığı barış ve kardeşlik duyguları dile getirilmeye başladı.

27 Mayıs müdahalesi kısa sürdü ve 1961 seçimleriyle koalisyon hükümeti kuruldu. Albay Talat Aydemir'in Şubat-Mayıs 1962'de iktidarı ele geçirme girişimleri İsmet İnönü'nün kararlılığı ile önlendi. Aydemir yargılandı ve suçlu bulunarak asıldı. 1965'de A.P. tek başına iktidar oldu. 1971'de 12 Mart müdahalesi için ortada sebep görülmüyordu. Bu bugün de yeterince bilinmemektedir. Ancak 1961 Anayasasında oldukça önemli değişiklikler yapıldı. 1973'e kadar süren "ara rejim" sorunlara çözüm getirmediği gibi, 1973 - 1980 arası partizancılık ve anarşi doruk noktasına ulaştı. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi gerçekleştiğinde halkın büyük çoğunluğu huzur duydu. 1980 - 1983 ara rejimi hakkında karar vermek için kanımca daha bir süre beklemek gerekmektedir.

NOTLAR

(1) H.A.L. Fişher, **A. History of Europe**, Volume I. 15. baskı 1975 Glaskow, England, P.13-20. Karl Popper, Açık Toplum ve Düşmanları, Cilt 1, Çeviren: Mete Tuncay, İstanbul 1989; s.166.

(2) Z. R. Hale, **Renaissance Europe 1480 - 1520**, Onbeşinci baskı, 1976, London, Coğrafi keşiflerin Avrupa'ya sağladığı zenginlikler için, Z.H. Parry, **The Age of Recannaissance**, Üçüncü Baskı, 1964, New York.

(3) Owen Chandvick, **The Reformation**, Yeni Baskı 19877, Aylesburg, England.

(4) Server Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, II. Orta çağ**, İstanbul 1986, s.7-9. Willram H. Mc. Neill, **Dünya Tarihi**, Çeviren: Alaeddin Şenel, İstanbul 1985, s.256-339.

(5) Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Beşinci Basım, İstanbul 1985, s.11

(6) Jacob Ben - Amitay, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Çevirenler: Mehmet Ali Kılıçbay, Levent Körker, Ankara 1983, s.25

(7) **A.g.e.** s.45 - 48.

(8) Arif Müfid Mansel, **Ege ve Yunan Tarihi**, Ankara 1986.

(9) Jacob Ben - Ammittay, s.85 - 87. Popper, c.2, s.30.

(10) Aynı sistem islam dünyasında da işliyordu.

(11) Gökberk, s.361-362. Amittay, 105-106.

(12) Ahmet Arslan, "Ibni Sina ve Spinoza'da Felsefe-Din İlişkileri", **Uluslararası İbni Sina Sempozyumu Bildirileri**, 17-20 Ağustos 1983, Ankara, s.377-412.

(13) Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi** C.8, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara 1962, s.191.

(14) Tarık Tunaya, **İslâmcılık Cereyanı**, İstanbul 1962, s.27.

(15) Karal, **Osmanlı Tarihi** C.8, s.192 - 197.

(16) Mümtaz Soysal, **Anayasa'ya Giriş**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İkinci Baskı, Ankara 1969, s.18.

(17) Karal, **Osmanlı Tarihi**, C 8, s.192.

(18) Tunaya, **İslamcılık Cereyanı**, s.30-31, Karal, **Osmanlı Tarihi** C.8, s.194 - 196.

(19) Soysal, **Anayasa'ya Giriş**, s.19.

(20) Bu tarihe kadar Türkçe'de kullanılan vatan ve millet kelimeleri de yeni anlamlar kazanmaya başladı. Vatan doğum veya oturma yeri (köy, kasaba, şehir) anlamına gelen klasik bir Arapça sözcüğün Türkçeleşmiş şekli idi. Genç Osmanlılar'da ise "Vatan", Osmanlı sınırları içerisinde bulunan tüm toprakları belirleyen bir kavram oldu. Namık Kemal'in "Arş yiğitler vatan imdadına" sözü bunu ifade etmekdeydi. İttihat ve Terakki döneminde oluşan Türkçülük akımında ise "Vatan" tüm türkleri kapsayan ve sınırı çizilemeyen bir kavramdı. "Vatan" kelimesinin, ulusal sınırlarla çizilmesi gerçekçi ve çağdaş anlamını kazanması Atatürk'ün "Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür" ilkesiyle oldu. Arapça'dan gelme millet kelimesi Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk dönemde taşıdığı anlamıyla dini cemaati, özellikle İslam ümmetini belirtiyordu. 19. Yüzyıl içinde ise tüm değişik din ve ulus topluluklarını kapsayarak "Osmanlı Milleti" şeklinde kullanıldı. Genç Osmanlılar tarafından da benimenen bu düşünce, 19. yüzyılın gerçeklerine uymadığı için, değişik unsurların (Yunan, Sırp, Bulgar, Romen, Arap vs) İmparatorluktan ayrılmalarına engel olmadı. İslamcı görüşte ise millet ve milliyet düşüncelerine yer yoktur. İttihat ve Terakki döneminde millet sosyal kültürel ırki bir biçim aldı ve bütün dünya Türkleri için kullanıldı. Sosyal, Kültürel bir gelişmenin sonucu kabul edilen millet kavramı milli devlet kavramının tanımıyla Atatürk tarafından biçimlendirildi ve uygulandı. Atatürk milliyetçiliğinin anlamı bunu ifade etmektedir.

(21) Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, Ankara 1964, C.II, s.3-10.

(22) Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.VIII, s.265 - 268.

(23) E.E.Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, Türkçesi Nuran Ülken, İstanbul 1972, s.150 - 169. Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, Ankara 1964, İttihat ve Terakki için bkz. Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki** Türkçesi, Nuran Ülken, İstanbul 1971, Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul 1945, Tarık Zafer Tunaya **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul 1952.

(24) Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.31.

(25) Kemal Atatürk, **Nutuk**, İstanbul 1938, s.1.

(26) Nutuk, s.9.

(27) Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, s.9.

(28) Sinanoğlu, s.35.

(29) **Nutuk**, s.9-10.

(30) **Karal, a.g.e**, s.12.

(31) Karal, s.42.

(32) Atatürk "ulusu" bir sosyal olgu olarak değerlendirdiği için, şövenizme karşıdır. Bu sebeple "Türkiye halkı" sözü ile bunu belirtir. "Türkiye Cumhuruyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk ulusu denir" şeklindeki tanımlamasıyla bunu açıkça ortaya

koymaktadır. Prof. Afet İnan, **Medeni Bilgiler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1969, s.351.

(33) **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, c.5, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1972, s.97.

(34) Soysal, **Anayasaya Giriş**, s.159.

(35) Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, Bilgi Yayınları, Ankara 1975.

(36) İttihat Terakki bu uğurda Türkiye'yi, I. Dünya Savaşı'na sokmuştu.

(37) **Nutuk**, s.310-2. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Bilgi yayınevi, Ankara 1973, s.435-6.

(38) Sinanoğlu, s.40-41.

(39) Şerafettin Turan, "Atatürk Milliyetçiliği", **Atatürk Konferansları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1970, s.69.

(40) **Türkiye Büyük Millet Meclisi** Z.C. s.III. s.189. Ermenilere karşı niçin harekete geçildiğini bildiren açıklaması.

(41) **T.B.M.M. Z.C.** c.10. s.69-74. Düstür s.2, s.29.

(42) Nutuk, s.493.

(43) E. Z. Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, Ankara 1969, s.44.

(44) Karal, **a.g.e.**, s.140 - 141.

(45) Özer Ozankaya, "Atatürk'ün Demokrasi Dersleri", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt XXXVII. No: 3-4, Eylül-Aralık 1982, s.90-98.

(46) Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, İstanbul 1977, Cilt V, İlhan Başgöz ve Howard E. Wilson **Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk**, Ankara 1968; Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara, 1982.

(47) Yunus Nadi, **Ankara'nın İlk Günleri**, İstanbul 1955.

(48) Atatürk 5 Kasım 1925'te Ankara Hukuk Mektebini Açarken yaptığı konuşmada Türk İnkılabını tanımladı.

(49) Fahrettin Altan, **On Yıl Savaş ve Sonrası**, İstanbul 1970, Atatürk 1909'da İ.T. kurultayında da bu hareket köklü bir inkılaba dönüşmedikçe hiçbir şey başarılamayacağını belirtmiş ve ordunun politikadan ayrılması gerektiğini savunmuştur.

(50) Anadolu İhtilal Komitesi adıyla dağıtılan bildirilerle, halk din ve Hilafet için isyana kışkırtılıyordu. Bunlar yakalanarak İstiklal Mahkemelerince cezalandırılıp, asıldılar. Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri** 1923 - 1927, Ankara 1982.

(51) Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, İzmir 1988. 1933 Af Kanunu ile bütün siyasi suçlar af edildi. Atatürk Rauf Bey'e Konya Milletvekilliğini teklif etti. Fakat Rauf Bey iade-i itibar için İstiklal Mahkemelerinin hakkındaki kararının hukuksuz olduğunun kabulünü istediği için, bu girişim sonuçsuz kaldı.

(52) Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasi Anılar**, İstanbul 1976.

(53) Atatürk Cumhuriyet ve Demokrasiyi bir bütün olarak değerlendirmektedir.

(54) Karal, **Atatürk ve Devrim**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1980, s.45.

(55) **Söylev ve Demeçler**, c.II, s.142. Turan, a.g.m., s.70, Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.435.

(56) Karal, **a.g.e.** s.17.

(57) Karal, **Atatürk ve Devrim**, s.145.

(58) Hüseyin Nailli Kubalı, "Atatürk Devrimleri ve Eski Reformlar", **Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, RCD Semineri Tebliğleri**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1972 s.120.

(59) Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul 1967, s.55-63.

(60) Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, İstanbul 1980, s.392-3.

(61) **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, Ankara 1964, s. 550-552.

(62) Nüfus 19 milyon dolayındadır. Yani nüfusun 1/9'u silah altındadır ve ülke ekonomisi için büyük bir yıkım oluşturmuştur. Bugün 57 milyon olan Türkiye'de nüfusun 1/9'u silah altına alırsak ülke ekonomisinin ne duruma geleceğini düşünmek bile bunun önemini gösterir.

(63) Cem Eroğul, **Demokrat Parti-Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara 1990

(64) Ahmet Yücekök, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İstanbul 1983.

(65) Cem Eroğul, **Demokrat Parti - Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara 1990.

(66) Aynı eser.

(67) İlk kurulan parti Milli Kalkınma Partisi oldu. Ancak tutarsızlığı sebebiyle başarılı olamadı.

(68) Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**, Ankara 1984.

(69) Ahmet Mumcu, **Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İstanbul, 1981.

(70) E. Ziya Karal, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, İstanbul, 1971.

(71) Cem Eroğul, **Demokrat Parti - Tarihi ve İdeolojisi**.

(72) Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**.

(73) E. Ziya Karal, **Türkiye Cumhuruyeti Tarihi.**

(74) Stanford Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, İstanbul, 1993.

(75) Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, 1994.

(76) Aynı Eser.

(77) Gürbüz D. Tüfekçi, **Atatürk'ün Düşünce Yapısı.**

(78) Ahmet Yücekök, **Türkiye'de Din ve Siyaset.**

(79) Ahmet Mumcu, **Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi.**

(80) Aynı eser.

(81) Cem Eroğul, **Demokrat Parti - Tarihi ve İdeolojisi.**

(82) Mümtaz Soysal, **Anayasa'ya Giriş**, Ankara 1969.

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCENİN BOYUTLARI

"Atatürkçü Dünya Görüşünün Temel İlkeleri" başlığı altında neyin ve nasıl incelenmesi konusu, Türk Devriminin veya başka bir deyişle Atatürkçülük'ün altı ilkesi dışında ayrı bir tanımlamayı gerektirmektedir. Bunların tanımlamaları ve açıklamaları, tarihsel oluşumu içinde Atatürk tarafından yapılmıştır. Bu nedenle, konuyu daha değişik bir yorumla, elbette Atatürk'ün yaktığı ışığın aydınlığında incelemeye çalışacağım.

Hareket noktası kuşkusuz O'nun ölümsüz eseri olan Türk Devrimi olacaktır. Atatürk'ün; insan, ulus, devlet, ahlak anlayışını, devletlerarası ilişkileri değerlendirmesini, nasıl bir dünya düşündüğünü, bu dünya içinde Türkiye'ye nasıl bir yol gösterdiğini açıklamaya çalışacağım.

Konuyu felsefi yönden ele almayacağım. Fakat O'nun fikirlerini ele aldığımızda bir düşünürle karşı karşıya olduğumuzu görürüz. Atatürk bir düşünür müydü? Bu soruya mesleki açıdan yanıt verenler genellikle düşünür olmadığını ileri sürerler. Atatürk'ün fikirlerini ve eserini incelediğimizde düşünür olduğunu görürüz. Doğumunun yüzüncü yıldönümünde, ölümünden kırk üç yıl sonra, bütün dünya Atatürk'ü anıyorsa O insanda tüm dünyayı etkileyen, örnek alınacak bir şey var demektir[1]. Yunan Filozofu Platon'un "Krallar filozof olsa ve filozoflar kralların tahtına otursaydı.." dileğinin, iki bin yıl sonra Atatürk'le gerçekleştiğini söyleyen Prof. Herbert Melzig[2], hiç kuşkusuz bu görüşümüzü

bizden yıllar önce açıklamıştı. Atatürk'ün eseri olan Türk Devrimi'nin fikir ve eyleminden ortaya çıkan sisteme Batılı araştırmacılar ve devlet adamları Kemalizm demişlerdir. Bizim deyişimizle Atatürkçülük, yeni bir devlet sisteminin, toplum anlayışının, dünya görüşünün, yaşam biçiminin, ahlak sisteminin tümüdür. Türkiye'ye Bağımsızlık Savaşı ile kazanılmış insanlık ve ulusal onura dayalı bir politika, uluslararası ilişkilerde tüm mazlum uluslara ışık olan bir ülkü, tüm dünyaya barış, insanseverlik ilkesinin getirilmesidir. Bu bakımdan Atatürkçülük yalnızca Türkiye'nin değil, tüm insanların yararlanması gereken çağdaş bir öğretidir[3]. Tüm bu değerler için Atatürk'ün Türkiye'ye getirdiği yeni kavram çağdaş uygarlıktır.

Her Devrim kendi amacını gerçekleştirecek düşünceyi ve bu düşüncenin ürünü olan kurumları, eğitim sistemini getirir. Bu da yeni bir insan modeli eğitmeyi gerektirir. İşte bu insan modeli, ulusçu, laik, hümanist, barışçı değerlere yetiştirilecektir. Eski Türkiye ile hiçbir ilişkisi olmayan yeni Türkiye[4], Atatürk'ün getirdiği düşünce ve bu düşüncenin ürünü olan yeni değerler üzerine kurulacaktır. Atatürk'ün "Çocuk bayramı" ve "Gençlik Bayramı" espirisi de yeni kuşaklara yöneliktir. Çağdaş uygarlık; yaşamda, devlet sisteminde ve tüm değerlerde aklın ve ilmin üstün olduğu bir kavramdır. Çağdaş uygarlığın oluşmasında ilmin yol gösterdiğini, hatta temel olduğunu bilen Atatürk, Türkiye'de bu yeni kavramı açık bir biçimde ortaya koyarken, onu bir ülkü olarak gösteriyordu. Binlerce yıl, gerçeğin din kuralları içinde arandığı bir toplumda, hatta tüm Doğu dünyasında ilk kez bir lider; "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delalettir" diyor, her bilgiye bilimsel yöntemle, aklın yoluyla ulaşmak gerektiğini öğretiyor.

Batı'nın çağdaşlaşması, devlet sisteminde, düşünce biçiminde ve yaşam biçiminde, Rönesans'ın, Reform'un daha sonra aydınlanma çağının ve Fransız Devrimi'nin ortaya koyduğu değerlere, yüzyılların birikiminin bir ürünü olarak gerçekleşmişti. Tüm XIX. yüzyıl, Avrupa'da ulusal egemenlik mücadelelerinin yüzyılı olmuştu. Batı ülkelerinin devlet sistemi, anayasaları, kurumları, dünya görüşleri, yaşam biçimleri çabuk ve köklü bir biçimde değişmişti. Ulusal ve laik devlet sistemi; özgürlükçü demokrasi, laik ahlak, akılcılığın ve bilimin üstünlüğü bu değişimin temelini oluşturmuştu. Oysa Türkiye'de "ahireti hazırlama"ya dönüşmüş olan yaşam felsefesi, hukuk sistemi, teokratik devlet anlayışı bireyi "kul" olarak değerlendiriyordu. Vahdettin'e "Bir millet var

sürü, çobanı da ben" dedirten de bu düşünceydi. Yenilikçi padişahlardan III. Selim bile tahtta bulunuşunu "Vedia-i İlahiye" olarak kabul ediyordu.

Türkiye'nin, çağdaş ülke olmak için yüzyıllarca beklemeye tahammülü yoktu. Batı'da yüzyılların birikimi sonucu ulaşılmış olan "çağdaş uygarlık" düzeyine Türkiye çok kısa bir sürede ulaşmalıydı. Bunun kurumlardaki değişimi 3-4 yıl içinde Atatürk'ün dehasıyla, "Türk Devrimi" bu olayı ile gerçekleşti. Türkiye bu değişimi aşağıdan yukarıya değil, kendi koşullarının gereği olarak, Atatürk'ün önderliğinde yukarıdan aşağı doğru başaracaktır. Bu değişimi kısaca şöyle açıklayabiliriz:

Tanrı hakları sistemine dayalı teokratik devlet yerine, insan hakları sisteminin ürünü olan laik devlet, ümmetten uluslaşmaya geçiş, bilimi tüm yaşamda yol gösterici yapmak. Uluslaşamayan toplumların modenleşmeyi de başaramayacaklarını belirten Atatürk'ün düşüncesinin hareket noktası budur. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu'nun dayandığı çürümüş temeller ve o temeller üzerindeki tüm değerler yıkılıp, yerine yeni Türkiye'nin temelleri atılacaktır. Ulusal ideoloji, ulusal-laik cumhuriyet, laik ahlak ve bunlara dayalı modern eğitim Türkiye'de Atatürk'çü düşüncenin eseri olarak yerleşecektir. Ulusal egemenlik İstiklal Savaşı içinde gerçekleşmişti. "... Kuvvetin, kudretin, egemenliğin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesi, halkın elinde bulundurulması...[5]" ilkesi, 23 Nisan 1923'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin "vücuda getirilmesinde Türkiye halkının gösterdiği çaba[6]" ile başarılmıştı. Ulusal iradenin eseri olarak Saltanat'ın kaldırılışıyla Türkiye'ye yüzyıllardır egemen olan Osmanlı Hanedanı'nın üstünlüğü son buluyordu. Cumhuriyet'in ilanı ve Hilafet'in kaldırılışı ulusal, laik devleti de biçimlendiriyordu. Benim en büyük eserim Türkiye Cumhuriyeti'dir" diyen Atatürk, yeni rejimin devlet tanımında "demokrasi"yi vazgeçilmez bir sistem ve amaç olarak kabul ediyordu. "İrade ve egemenlik ulusun tümüne aittir. Demokrasi prensibi, ulusal egemenlik şekline dönüşmüştür." bir ulusu oluşturan bireylerin o ulus içinde, her çeşit özgürlüğü; yaşamak özgürlüğü, düşünce ve vicdan özgürlüğü güven altında bulunmalıdır. Ulusa efendilik yoktur. Hadimlik vardır. Bu ulusa hizmet eden onun efendisi olur[7], sözleri, Türkiye'de yeni rejimin hangi amaçla kurulduğunu belirtiyordu. Hak ve adalet kavramları özgür ulusların sosyal ve siyasal yapısına biçim verdiğine göre Atatürk, iktidarı "hak ve adalet" olarak tanımlıyordu[8]. Özgürlük olmayan bir ülkede ölüm ve yok olma vardır. Her ilerlemenin ve kurtuluşun anası özgür-

lüktür[9] sözleri bir devrim sonucu kurulan rejimin Türkiye'de demokrasiye ve ulusu bu yönde eğitmeye yönelik amacını ve inancını göstermektedir. "Cumhuruyit rejimi erdemlilik ahlakıdır. Korku ve tehdide dayanan "Sultanlık" ise zelil, sefil insanlar yetiştirir[10]" sözleriyle Atatürk, Türkiye'de yetişen yeni kuşakların özgürlük içinde yetişmelerini istiyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun temelini oluşturan laiklik, yalnızca ulusal egemenlik ve ulusal birlik yönünden değil, insan aklının sonsuz gelişimini ve yaşamdaki tüm gerçeklerin bilimde ve fende olduğunu gösteren çağdaşlaşma ülküsünü ve çağdaş devlet biçimini de Türkiye'nin kuruluş felsefesi olarak biçimliyordu. Açık toplum ve demokrasinin de vazgeçilmez parçası olan laiklik bu sebeple Atatürk ilkeleri içinde en önemlisi olarak yerini alıyordu. Sözünü ettiğimiz ulusçuluk, ilkeler içindeki yeri ve önemi dolayısıyla yanlış anlaşılmamalıdır. Atatürk milliyetçiliği hiçbir zaman şoven veya bağnaz bir milliyetçilik değildir. Türkiye Cumhuriyeti, ulusal sınırlar içinde, cumhuriyete vatandaşlık bağlarıyla bağlı ve Türklük duygusuyla yaşayan herkesin ortak devletidir. Atatürk'ün "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk ulusu denir"[11] biçimindeki tanımı, ulusu sosyal bir olgu olarak değerlendirdiğini açıkça göstermektedir.

Saltanatın kaldırılışıyla başlayan devlet ve toplum yapısını çağdaşlaştırmaya yönelik hareket, görünüşte demokratik değildir. Çünkü bir devrimdir. Fakat bu devrim amaçta demokratiktir. Türkiye halkını tamamen çağdaş, bütün anlam ve biçimiyle uygar bir ulus yapmaktır[12]. Batı'da da özgürlükçü sistemlerin ve düşüncenin Fransız Devrimi ile geldiğini unutmamalıyız. İstiklal Mahkemeleri'nin çalıştığı Takrir-i Sükun Kanunu'nun uygulandığı 1925 yılında Atatürk, cumhuriyetin ve demokrasinin erdemlerini belirtirken, Büyük Nutku'nda da, bu yasalardan, "Yalnız ve ancak bir nokta-i nazardan istifade ettik... O nokta-i nazar şudur: Türk milletini, medeni dünyada layık olduğu yere çıkarmak ve Türkiye Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temellür üzerinde, hergün daha güçlü kılmak"[13] için yararlanıldığını söylüyordu. Hayatına kıyma girişimi bile devrime yönelik olduğu için sert tepki görecektir: "Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet paidar kalacaktır" sözleri bunun sebebini anlatmaya yeterlidir. Türkiye'de çok partili demokrasiyi uygulamada gecikmenin de tek sebebi Türk Devriminin tehlikeye girmesidir. Çok partili demokratik uygulamaya geçiş, kuşkusuz zaman sorunuydu. Ülkenin kültürel birikiminin ve yeni rejimi benimseyen kuşakların yetişmesi gerekiyordu.

Yüzyıllardır sultan-halifeye dinsel ve geleneksel bağlarla bağlı olan bir toplumun dinsel ahlaktan, ulusal - laik ahlaka, "kul" düşüncesinden "özgür insan" düşüncesine geçmesi köklü bir kültür birikimine bağlıydı. Bu birikim henüz çok azdı. İki kez yapılan çok partili deneme bunu açıkça ortaya koydu. Her iki denemede de devrime ve cumhuriyete karşı olanlar bir araya gelmiş ve cumhuriyeti yıkmayı istemişlerdi. İnkılabın ve genç cumhuriyetin tehlikede olduğunu gören Atatürk, öncelikle inkılabın kökleşmesi gerektiği düşüncesiyle bu denemeleri erteledi. Fakat hiç kuşkusuz, rejimin anayasası, sistemi ve kurumları demokratik amaca göre biçimlenmişlerdi. En önemlisi, eğitim sistemi; ulusçu, laik, hümanist, barışçı cumhuriyetçi, özgür insan yetiştirmeyi ilke edinmişti. İlmi hür, irfanı hür, vicdanı hür nesillerin yetiştirilmesinin ülkü olarak benimsenmesi bunun en açık ifadesidir.

Ekonomik uygulamadaysa Atatürkçü düşünce, Türk ulusunu; İstiklal Savaşı içindeki bütünleşmesi örneğinde olduğu gibi "ayrıcalıksız ve sınıfsız olarak bireyleri tümüyle yüceltmek, güçlü ve mutlu kılmaktır."[14] Sınıflararası çatışmaya değil, sınıfların birbiriyle dayanışmasını, yardımlaşmasını ve ülke kalkınmasında iç barışı esas görüyordu. Dolayısıyla ne proleterya diktatörlüğüne dayanan komünizme, ne de zenginler saltanatına dayanan kapitalizme iltifat etmemiştir[15]. Her ikisinin de, Türkiye için yararlı olabilecek yönlerinden, Türkiye'nin "nokta-i nazarından ayrılmamak" koşuluyla yararlanılmıştır. Bu sebeple yeni Türkiye'nin düzeni komünizm ve faşizme hiç benzemediği gibi kapitalizme de benzemez. Kendi bünyesinin ürünü olan bu sisteme "Kemalizm" denmiş olması da bunu doğrulamaktadır.

Türkiye'de Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimin dünyadaki etkisi ve uluslararası önemine geçmeden önce, Atatürk'ün kişiliği ve ahlak anlayışından da kısaca söz etmek istiyorum. Bunun için de önce O'nun asker kişiliğini bilmeliyiz. Karakteri, fikirleri, dünya görüşü vatan ve ulus hakkındaki planları, dünya uluslarıyla ilgili düşünceleri, devrimine başladığı kırk yaşına kadar bütün yaşamını geçirdiği askerlik mesleği içinde oluşmuştur. Bu sebeple, bu kişiliğini ölümüne kadar sürdü. Öldükten sonra bile ilkeleri ve kişiliğiyle etkisini hala sürdürüyor[16]. İnsan, ülke ve ulus sevgisi Atatürk'te bir çoşku halindedir. Bu değerlere kendi varlığından daha üstün önem vermiş ve tüm yaşamı bu değerleri yüceltmek için geçmiştir. Trablusgarb'ta, bir avuç askerle, İtalyanlar'a karşı yapılan savunma ve buradaki üstün hizmetine rağmen, 26 Nisan 1912'de Derne'den yazdığı bir mektupta "Biz vata-

na borçlu olduğumuz fedakarlık derecesini düşündükçe bugüne kadar yapılan hizmeti pek küçük buluyoruz", bir başka satırda da "... Vatan mutlaka selamet bulacak, millet mes'ut olacaktır. Çünkü kendi selametini, kendi saadetini memleketin ve milletin saadet ve selameti için feda edebilen vatan evlatları çoktur"[17] demektedir. Bu yüce ahlak hiç kuşkusuz, Türkiye'nin din ahlakından; ulusal ahlaka geçişinin de ilkesi olarak beliriyordu. Din uğruna kendini feda etme yerine, Atatürk vatanı ve ulusu için fedakarlıktan söz ediyor. Şu sözleri bu yeni ahlak anlayışının daha çarpıcı örneğidir:

"Benim ihtiraslarım var, hem de pek büyükleri, fakat bu ihtiraslar, yüksek mevkiler işgal etmek veya büyük paralar elde etmek gibi maddi emellerin tatminine bağlı değildir. Ben bu ihtiraslarımın gerçekleşmesini vatanıma büyük faydaları dokunacak, bana da liyakatla ifa edilmiş bir vazifenin canlı iç rahatlığını verecek büyük bir fikrin başarısında arıyorum. Bütün hayatımın prensibi bu olmuştur. Ona çocuk yaşamında sahip oldum ve son nefesime kadar da onu muhafaza edeceğim."[18] Hayatta tam zevk ve mutluluğu, ancak gelecek kuşakların şerefli varlığı ve mutluluğu için çalışmakta gören Atatürk[19], çağdaş filozoflara örnek olabilecek bu fikirleriyle Türkiye'de, ahlak anlayışını din anlayışından ayırarak "insanlık, ulusal, laik" değerlere dayandırmaktadır. Tüm dünya devlet adamlarına örnek olacak bu sözlerin Türkiye'de bir ülkü olması ve daima yaşaması kuşkusuz hepimizin dileğidir. Atatürk, kendi idealinde olan değerleri ulusuna layık gören bir devlet adamıdır. 24 Nisan 1921'deki şu sözleri bu anlayışı belirtiyor; "Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir. Ben ulusunun ve büyük cedlerinin en değerli miraslarından olan bağımsızlık aşkı duyan bir adamım. Çocukluğumdan bugüne değin aile içi, özel ve resmi hayatımın her safhasını yakından görenlerce bu aşkım bilinir. Bence bir ulusta şerefin, haysiyetin ve insanlığın bilinip sürebilmesi mutlaka o ulusun özgürlüğüne ve bağımsızlığına sahip olmasına bağlıdır.[20] Ulusunun ve vatanının sorumluluğunu, ulusunda gördüğü değerlere ve başarı azmine inanarak yüklenmiştir. "Sorumluluk yükü her şeyden, ölümden de ağırdır"[21] sözleri, 1919 yılının umutsuzluğu içinde bocalayan Türkiye'de, kimsenin yüklenemediği bu yükü taşıyabilen ve tüm yaşamında sorumluluktan kaçmamış olan Atatürk'ündür. Çünkü başarısızlık diye bir şey tanımaz. "Zafer, zafer benimdir diyenlerindir. Başarı, başarılı olacağım diye başlayanın ve başarılı oldum diyebilenlerindir"[22] sözleri bu inancın ifadesidir.

Meşruluk, Atatürk'ün tüm yaşamı boyunca, yaptığı her işte kişiliğinin bir parçası ve bir ilke olarak belirmektedir. Öyle bir devre eriştik ki burada her şey meşru olmalıdır ilkesi, Bağımsızlık Savaşı'nın da ilkesi olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin varlığındaki ilke de yine meşruluktur. Bunun örneklerini çoğaltmak mümkündür. Buraya kadar ele aldığımız Atatürk'e ait tüm düşüncelerin ve Türk Devrimi'nin dayandığı meşru temeller yeterlidir kanısındayım.

Kin ve nefret, tüm yaşamı boyunca Atatürk'ün duygularında etkili olmamıştır. 30 Ağustostaki Başkomutan Meydan Savaşı'ndan sonra, düşman ordusunun savaş alanında bıraktığı ölüleri göstererek ve düşmanın yaptığı tüm kötülükleri bilmesine rağmen, "Bu manzara insanlık içina bir utanç manzarasıdır. Fakat biz vatanımızı koruyoruz" diyerek, vatan savunması dışında savaşı barbarlık sayan ve Yunan bayrağını çiğnemeyi "Bayrak bir ulusun onurudur. Çiğnenmez" diyerek reddeden Atatürk'ün insanlık ülküsünün yüceliği günümüzde, tüm dünyada aradığımız bir değer değil midir?

Atatürk'ün toplumsal yaşamımıza getirdiği ahlak anlayışına da kısaca değinmek istiyorum. Atatürk, ahlakı; ahlak kitaplarında tanımlandığı veya birtakım ahlak hocalarının tavsiye ettiği şeylerden önce, "çalışmak" olarak tanımlıyor. Çalışmanın yüksek kıymetini, ahlaki vasfını, çalışmak hakkını kutsal hakların başında görmektedir[23]. "Bir lokma, bir hırka" felsefesinin egemen olduğu bir toplumda, bu yeni anlayış, ahlak anlayışında bir reformdur. Atatürk, korkuya dayanan ahlakı, ahlak olarak kabul etmemektedir. Dinsel ahlakla eğitilen bir ülkede, Türk çocuklarına ulusal ahlakın mutlaka verilmesini istiyor. Ulusal ahlakımızın uygarlık ilkeleriyle ve özgür düşünceyle güçlendirilmesi gereği,[24] yeni eğitim sistemimizin de ilkesidir. Bu, Türk öğretmeninin en kutsal görevi olarak, Atatürk tarafından öğretmene gösterilen bir ülküdür. Eğitimdeki bu köklü değişimin temelinde yatan, en açık biçimiyle Atatürkçü düşüncedir. Atatürk bu amaçla Türk öğretmenine, hatta tüm Türk ulusuna şu sözleriyle, 10 ncu Yıl Nutku'nda, din yerine bilimin rehber alınmasını söylüyor:

"Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Türk milleti milli birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Türk milleti ilme bağlıdır, çünkü ilerleme ve medeniyet yoluda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müsbet ilimdir."

Atatürk'ün mütevazi kişiliğinden ve bundan, çıkarılacak ve alınacak derslere değinerek, bu konudaki sözlerimi bitirmek istiyorum. Tüm başarılarını ulusuna mal eden Atatürk, büyük başarılarına rağmen "büyük adam" olmayı şöyle tanımlıyor:

"Büyüklük o dur ki, kimseye iltifat etmeyeceksin, hiç kimseyi aldatmayacaksın, memleket için hakiki mefkûre ne ise onu görecek, o hedefe yürüyeceksin. Herkes senin aleyhinde bulunacaktır, herkes seni yolundan çevirmeye çalışacaktır. İşte sen bunda mukavemetli olacaksın. Önünde namütenai manialar yığılacaktır. Kendini büyük değil küçük, vasıtasız, hiç telakki ederek, kimseden yardım gelmeyeceğine kani olarak bu maniaları aşacaksın, ondan sonra sana büyüksün derlerse bunu diyenlere güleceksin. "Bu sizler O'nun tüm yaşamını anlatmakta değil midir? Burada gösterilen olaylar bizzat kendisinin yaşadığı olaylardır. İşte Atatürk, sonunda kendisine büyüksün diyenlere mütevaziliğin örneğini böyle gösteriyor.

Atatürkçü Görüşte Dış Politika

Atatürkçü görüşün dış politikasını incelemeden önce, Osmanlı Devleti'nin politikasına değinmede yarar var. Atatürk ile Türkiye'ye gelen değerlerin başında insan ve ulus olma onuru vardır. Atatürk'ten önce toplumumuzda insanlık kavramı din çerçevesi içinde kalmıştı. Ulus olma onuru ise ümmet düzeyinde kalmıştı. İslami doğmanın kabul edildiği tarihten itibaren, insanları İslam ve İslam olmayanlar diye ayıran anlayışa göre, tüm Hıristiyan dünyası "kafir" idi. Kafirle olan esas ilişkiyse savaştı. Barış geçici bir dönemdi. Dolayısıyla kafir olan Batı'dan gelen herşey küfürdü. Doğal olarak Batı'nın ilerlemesi ve bu ilerlemenin değerleri de kabul edilemezdi. Yeryüzünü "Dar-ül İslam" ve "Dar-ül Harb" diye ikiye ayırıp din adına savaşı (Cihad) devletin dinsel görevi sayan, Yahudi ve Hıristiyanları dost olarak benimsemeyi yasaklayan inanış, Türklerin Batı uygarlığı ile olan ilişkisini sınırlıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküntüsünün en hızlandığı XIX. yüzyıl ise teslimiyetçi dış politika ile "kafir"in oyuncağı olunduğu bir dönem olacaktır/ İslamcı politika, İmparatorun kurtarılması için son kez şansını Abdülhamid ile deneyecektir/ İttihat ve Terakki'nin, Türkiye'yi Almanya'nın çıkarlarına ve Enver paşa'nın hayallerine kurban etmesiyse başka bir sorundur. Kafirle yapılan siyasal anlaşmalar hep din kuralları içinde açıklanmaya çalışılmıştır. 1798 Osmanlı-Rus ve

1799 Osmanlı-İngiliz anlaşmaları bunun başlangıcı olmuştu. Birinci Dünya Savaşı'na Almanya ve Avusturya yanında giren Osmanlı Devleti, "Cihad-ı Ekber" ilan etmiş, fakat Almanya ve Avusturya'yı İslamın dostu göstermeyi unutmamıştır. Bunun hiç etkisi olmadığını ise çok acı bir şekilde görecektir. Cihadın en son uygulanışı ise kafire karşı değil Milli Mücadele'yi yapanlara karşı olmuştur. Bu kısa açıklamadan, daha doğrusu hatırlatmadan sonra Atatürk'çü görüşün önemi daha iyi anlaşılacaktır. Atatürk, bu iki uygarlık arasındaki ayrılık sürdüğü ve Türkiye Doğu uygarlığı içinde kaldığı sürece, Türkiye'nin çağdaş uygarlığa katılamaycağını görmüştü. Din anlayışının dışında, insanlık ve ulus olma değerine varmanın gereğini biliyordu[25]. Dinin Türk toplumundaki birleştirici önemini bildiği halde, İstiklal Savaşı'nda din ideolojisinin yerine ulusal ideolojiyi birleştirici olarak kullanacaktır. Bütün güçlüklerine ve tepkilere rağmen asla yılmayacaktır. Çünkü Atatürk'e göre İslam dini birleştirici değildir. Türk ulusunun, ulusal bağlarını gevşettiğini belirtmektedir. Emperyalizme karşı yapılan Bağımsızlık Savaşı'nın başarılması ile iç ve dış politikada Türkiye'nin ortaya koyduğu yeni örnek yalnızca mazlum milletleri değil, Batılı ülkeleri de etkileyecektir. Uluslaşmanın başarılmasıyla Atatürk, ulusal ideoloji ile insanlık ülküsünü birleştirerek Türkiye'nin çağdaş dünyadaki yerini almasını sağlayacaktır[26].

Ulusal bağımsızlık savaşını kazanmış ulusun, dış politikadaki örneğini, Batılılar ilk kez Mudanya ve Lozan'da göreceklerdir. Teslimiyetçi Osmanlı delegelerine alışmış olan Batılı devölet temsilcileri, ulusal onurunu siyahı ve kanıyla korunmasını bilen, kararlı, inandığı ilkeleri her ne olursa olsun savunmasını bilen yeni bir türk delege tipiyle karşılaşıyorlardı. Türkiye bağımsızlığını düşmanlarıyla, hem de Büyük Savaş'ın yenilmez kabul edilen devletleriyle savaş alanlarında ve barış masasında bütün varlığıyla savaşarak elde etmişti[27]. Türkiye'nin dış politikadaki birinci prensibi ulusal tam bağımsızlık, olacaktır. Siyasi, iktisadi, adli, askeri, kültürel ve her hususta tam bağımsızlık,[28] Türkiye'nin tüm dünyaya kabul ettirdiği ilk örnek olacaktır. Bağımsızlığın ön koşulu ulusal benliğini bulmaktır. "Milli benliğini bilmeyen milletler başka milletlerin şikarıdır"[29] diyen Atatürk, bunun için İstiklal Savaşı'nda ulusal ideolojiyi, birleştirici tek ideoloji olarak kullanmıştır. Ulusal politika iç politikanın olduğu kadar dış politikanın da temeli olacaktır. Dış politikanın sağlamlığı, iç politikaya bağlıdır diyen Atatürk, içte güven ve huzuru şart görmektedir.

Dış yardım konusunda da yine ulusal bağımsızlık ilkesinden asla ödün verilmez. Mandayı bir ulus için onursuzluk olarak değerlendiren ve bunun gerçekleşmesinin imkansızlığını belirten Atatürk, "Ya İstiklal, ya ölüm" inancıyla bağımsızlığını kazanan bir ulusun her şeyi başaracağını biliyordu. Ya kaybedersek düşüncesi O'nda söz konusu olamazdı. Bağımsızlık Savaşı'nın en buhranlı günlerinde Sovyetler Birliği'nin dış yardımı söz konusu olduğu zaman, ulusal bağımsızlık ilkesinden ödün vermemek, Atatürk'ün "... her ihtimale karşı milli varlığın korunması için dıştan yardım ve kuvvet aramak gerekirse, kendi prensiplerimize bağlı kalmak şartıyla her kaynaktan yararlanmayı kabul ederiz." sözleriyle ilkeleşecektir. "Biz bir milletiz. Kendimize ait adetlerimiz vardır. Prensiplerimiz vardır ve bunların sadıkıyız"[30] sözleriyle, dış yardım karşılığı bağımsızlık ilkesinden asla ayırlamayacağımızı dile getiriyordu.

Dış politikada ihtiras, Atatürk'te yoktur. Ne Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme döneminin ihtirasları, ne çöküntü döneminin kompleksleri ve ne de acizliği, İttihat ve Terakki'nin hayalci ihtirasları Atatürk'te görülür[31]. Osmanlı Devleti'nin son yıllarda uygulamaya çalıştığı, İslamcı ve Turancı politikaların Türkiye'nin başına açtığı büyük sorunları, bunların geçersizliğini belirten Atatürk, büyük hayaller peşinde koşan, yapamayacağı şeyleri yapar gibi görünen sahtekar insanlardan olmadığını söylüyor ve ekliyor "... biz hayat ve istiklal isteyen milletiz. Ve yalnız bunun için canımızı veririz."[32] İç politikada olduğu gibi, dış politikada da ulusal onur, hakka saygı ve barış esas ilkedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının ilkeleri de bunlar olacaktır. Hiç kimsenin hakkına saldırmamak, hiç kimseye de hakkımızı vermemek, komşularla iyi geçinmek, kimsenin iç işlerine karışmamak, hiç kimseyi iç işlerimize karıştırmamak ve tüm uygar dünyanın dostu olmak, Atatürk'ün Türkiye'ye getirdiği dış politikamızın esaslarıdır. Yurtta barış, dünyada barış ilkesi, yalnızca Türkiye için değil bugün tüm dünyanın ulaşmak istediği bir amaç değilmidir? Yurt savunması dışında savaşı barbarlık olarak değerlendiren Atatürk, Türk Ordusuna bu ilkeyi bir ülkü olarak göstermiştir[33].

Toprak büyütmek meraklısı olmayan Atatürk, hakkın alınmasından büyük bir inanç sahibidir. Hatay'ın anavatana katılması sırasında, barışı bozmadan ve kan dökmeksizin başarıya ulaşması, O'nun inançlı, kararlı, gerçekçi ve temel ilkelerini çiğnemeden, sorunları nasıl çözebildiğinin güzel bir örneğidir. Barış ve iyi komşuluk ilkeleri ile

türkiye çevresinde bir güven kuşağı oluşturmayı başarmıştı. yunan ordusunun denize döküldüğü günlerde Türk - Yunan dostluğunu ve barışı dile getirmesi gerçekliğinin bir başka örneğidir.

Mazlum Uluslar ve Atatürk

Bağımsızlık Savaşı'nın emperyalizm ve sömürgeciliğe karşı başarısının, tüm sömürge uluslarını etkilemesi kaçınılmazdı. Bu savaş, ulusal benliğini kazanan bir toplumun "Türk Mucizesi" olarak tanımlanan harikayı yaratmasıydı. Bu tarihte dünyada yaşayan üç yüz milyon Müslüman, sömürge halindedir. Buna Müslüman olmayanlar da katılınca, dünya nüfusunun üçte ikisi sömürgedir. Bunun da tek sebebini, bu toplulukların ulusal benlikten yoksun olmalarında gören Atatürk,[34] "Anadolu bu müdafaasiyle yalnız kendi hayatına ait görevi yerine getirmiyor, belki bütün Doğu'ya yönelik saldırılara bir set çekiyor. Efendiler, bu saldırılar elbette kırılacaktır. Bütün bu saldırılar mutlaka son bulacaktır. İşte o zaman Batı'da, bütün dünyada gerçek sükun, gerçek refah ve mutluluk hüküm sürecektir" sözleriyle bu savaşın anlamını vurguluyordu. Bu savaşın, yalnızca Türkiye'nin değil, tüm mazlum ulusların da savaşı olduğu için bu kadar uzun ve kanlı olduğunu, çünkü Türkiye'nin savunduğu davanın, bütün mazlum ulusların, bütün Doğu'nun davası olduğunu Temmuz 1922'de belirten Atatürk[35] için, ulusal bağımsızlık Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda olduğu gibi tüm mazlum ulusların da en doğal hakkıdır.[36] Atatürk'ün dış politikası yalnızca Türkiye'nin çıkarlarına göre biçimlenmiş, bencil bir politika değildir.[37] Tüm mazlum, ulusların kurtuluşunu istemektedir. mart 1933'te yaptığı konuşmadaki şu sözleri bunu açıkça göstermektedir:

"Şark'tan şimdi doğacak olan güneşe bakınız.

Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün Şark milletlerinin de uyanışlarını öyle görüyorum. İstiklal ve hürriyetine kavuşacak olan, çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki ilerlemeye ve refaha müteveccih vuku bulacaktır. Bu milletler bütün güçlüklere ve engellere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen istikbale ulaşacaklardır.

Müstemlekçilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve işbirliği çağı hakim olacaktır.

Size bu sözleri söyleyen Cumhurreisi değil, sadece Türk milletinin bir ferdi olarak, Mustafa Kemal'dir. Bu hususa bilhassa nazarı dikkatinizi çekerim."[38]

Bu konuşmalarda dikkat edilmesi gereken bir husus, O'nun son satırlarında görülüyor. Bu istekler devletin resmi dış politikasını yansıtmamaktadır. Atatürk'ün kişisel dilekleridir. İyi niyetli dileklerin uygulanması, Türkiye'nin "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesine ve başka ulusların içişlerine karışmamak politikasına ters düşer. Ayrıca Atatürk Türkiye'yi maceralara sürükleyecek bir lider de değildir. İyi niyetli önerileri ve ileri görüşteki isabeti ne kadar haklı olduğunu göstermektedir.

Hindistan'da Gandi, Pakistan'ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah, Tunus'ta Burgiba, Cezayir milliyetçileri, Afrika ve Asya'nın mazlum ulusları için Atatürk bayrak olacaktır. Bütün mazlum uluslara, ulusal bağımsızlıklarının başarılmasının örneği olan Atatürk, kuşkusuz, yalnız Türkiye için değil, tüm dünyanın kabul ettiği evrensel boyutlara ulaşmış bir insandır. O, hem mazlum ulusları sömürge yapanlara karşı "Bağımsızlık Savaşı" verirken, hem de Doğu uluslarının kafasındaki esaret zincirini parçalayan bir liderdir. Mazlum uluslar bağımsızlık savaşı örneği olarak, Atatürkçü düşünceyi benimsemede ve Atatürk'ü kendilerine bayrak yapmada gösterdikleri başarıyı, ne yazık ki, Türk İnkılabı ile çağdaşlaşan Türkiye'nin atılımlarını ve özellikle insan aklının özgürlüğünü getiren laikleşmedeki başarısını örnek alamamışlardır. Bu konuda Atatürk'ün yolunda gitmeye cesaret edememişlerdir. Denemeye kalkışan birçokları da tahtını, hatta hayatını yitirmiştir. Tüm dünyanın İslam ulusları içinde laikleşmeyi başarabilen tek ülkenin Türkiye olması, bunun önemini daha da büyükmektedir.

Atatürk ve Uluslararası İlişkiler

Bir ideal düşünce ve gerçek olarak, Atatürk'ün dünya olaylarına bakışı ve değerlendirişi ilkeler, bugün hala geçerliliğini devam ettiriyor.

Bütün dünya uluslarını akraba kabul eden Atatürk, yalnızca ait olduğu ulusun refahını değil, tüm ulusların refahının birlikte düşünülmesi gerektiğini insan vücudundaki bir organın rahatsızlığının bütün vücudu rahatsız ettiği gibi dünyanın bir yerindeki rahatsızlığın da bütün dünyayı ilgilendirdiğini ileri sürmektedir. Çeşitli bölgeler ve ülkeler arasında var olan yaşam koşullarındaki uçurumun, yavaş yavaş,

fakat mutlaka yok edilmesi inancındadır. Dünyanın açlar ve zenginler diye ikiye bölünmüş olmasına karşı çıkmakta, bunun önünün nasıl alınabileceğini, bugünkü kuşaklar için bile geçerli olacak şekilde öğretmektedir. Dünyada bütün ulusların malı olan bir tek uygarlığın var olduğunu ve bütün ulusları bu uygarlığa, insanlığı ve bu yoldaki gelişmelere katılmaya çağıran Atatürk, ulusların gerçek ve kalıcı mutluluğa, başka uluslar üzerinde egemenlik kurarak değil, birbirleriyle anlaşarak çıkarlarını bağdaştırma yollarını bulup, zengin uluslar ile yoksul uluslar arasındaki yaşam koşullarındaki uçurumun kapatılmasıyla ulaşılabileceğini söylüyor. Bu düşünceyi daha iyi anlayabilmek için O'nun bazı sözlerini aynen aktarmakla yetineceğim:

"Artık insanlık kavramı, vicdanlarımızı tasfiyeye ve hislerimizi ulvileştirmeye yardım edecek kadar yükselmiştir... İnsanları mesut edeceğim diye onları birbirine boğazlatmak insanlık dışı ve son derece teessüfe şayan bir sistemdir... İnsanları mesut edecek yegane vasıta, onları birbirlerine sevdirerek, karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir... Dünya barışı içinde beşeriyetin hakiki saadeti, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve başarılı olmasıyla olacaktır.[39] "Eğer devamlı barış isteniyorsa, kitlelerin durumunu iyileştirerek, uluslararası tedbirler alınmalıdır. İnsanlığın bütününün refahı, açlık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları haset, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde terbiye edilmelidir."[40] Tüm insanlığı, insan severlik duygusunda ve inancında birleştirmeyi amaçlayan Atatürk'ün bu ideal düşünceleri, bugünkü dünya sorunları için hala önemini korumuyor mu? Hayatta en büyük zevk ve saadeti gelecek nesillerin varlığı, şerefi ve saadeti için hizmette gören Atatürk, 1937 yılında bir konuşmasında bu düşüncesini şöyle belirtiyor:

"Bir insan böyle hareket ederken, benden sonra gelecekler acaba böyle bir ruhla çalıştığımı fark ederler mi diye bile düşünmemelidir. Hatta en mesut olanlar, hizmetlerinin bütün nesillerce meçhul kalmasını tercih edecek karakterde bulunanlardır."

İmparatorluk ihtiraslarının en çağlarının kapandığını, tüm Türkleri bir devlet halinde birleştirmenin ulaşılmaz bir hedef, panislamizmin çürümüş olduğunu belirten Atatürk, ırk farkı gözetilmeksizin bütün insanlığı içine alacak devlet kurma girişimlerini üzerinde bile durulmayacak gerçek dışı bir taavvur olarak görmektedir. Proleterya diktatörlüğüne dayalı komünist sistemlere kesinlikle karşıdır. Atatürk'e göre en

gerçekçi yaklaşım, "... milliyet ilkesi aleyhindeki büyük oranda fiili deneylere rağmen yine milliyet hissinin öldürülmediği ve yine kuvvetle yaşadığı görülmektedir" sözleriyle belirtiliyor.[41] Bu sözleriyle sosyal bir olgu olarak ulusçuluk ve ulusal devlet gerçeğinin önemini vurgulamaktadır. Tüm dinlerin üstünde, insanları, kavga, kin gibi ihtiraslardan arındırılmış, insan severlik ülküsünde birleşmiş insanların kuracağı "Birleşik Dünya Devleti"[42] ülküsü ise Atatürk'ün bir ideal olarak nasıl bir dünya düşündüğünü göstermektedir.

Yaşadığı dönemde, özellikle 1930'lu yılların dünyasının durumunu ele alan Atatürk, İkinci Dünya Savaşı'nın niçin, nasıl çıkacağını, nasıl gelişeceğini ve hatta sonucunu 1932 ve 1935 yıllarında yaptığı çeşitli konuşmalarında, kesin çizgileriyle görebilecek kadar ileri görüşlü dahi olduğunu göstermiştir. O'nun bu tarihlerde söylemiş olduğu bu sözlerini aynen aktarmakla yetineceğim.

"Versay Muahedesi Birinci Dünya Harbi'ne sebebiyet vermiş olan etkenlerden hiçbirini bertaraf edemediği gibi bilakis bütün başlıca rakipleri arasındaki uçurumu büsbütün derinleştirmiştir. Zira galip devletler mağluplara barış şartlarını kabul ettirirken bu memleketlerin etnik, jeopolitik ve iktisadi hususiyetlerini asla nazar-ı itibara almamışlar ve sadece husumet hislerinden mülhem bulunmuşlardır. Böylelikle bugün içinde yaşadığımız barış devresi sadece mütareke devresinden ibaret kalmıştır...

... Bence dün olduğu gibi yarın da Avrupa'nın mukadderatı Almanya'nın alacağı vaziyete bağlı bulunacaktır. Fevkalade bir dinamizme malik olan bu 70 milyonluk çalışkanve disiplinli millet, üstelik milli ihtiraslarını kamçılayabilecek siyasi bir cereyana kendisini kaptırdı mı ergeç Versay Muahedesi'nin tasfiyesine başvuracaktır.

Avrupa devlet adamları başlıca ihtilaf mevzuu olan mühim siyasi meseleleri her türlü milli egoizmalardan uzak ve yalnız umumun çıkarına olarak son bir gayret ve tam bir iyi niyetle ele almazlarsa korkarım ki felaketin önü alınmayacaktır. Zira, Avrupa meseleleri İngiltere, Fransa ve Almanya arasındaki ihtilaflar meselesi olmaktan artık çıkmıştır. Bugün Avrupa'nın doğusunda bütün medeniyeti ve hatta bütün beşeriyeti tehdit eden yeni bir kuvvet belirmiştir. bütün maddi manevi imkanlarını topyekün bir şekilde dünya ihtilali gayesi uğruna seferber eden bu korkunç kuvvet, üstelik Avrupalılar ve Amerikalılarca henüz malum olmayan yepyeni geniş metodlar tatbik etmekte ve ra-

kiplerinin en küçük hatalarından bile mükemmel istifade etmesini bilmektedir. Avrupa'da vuku bulacak bir harbin başlıca galibi ne İngiltere, ne Fransa, ne de Almanya'dır. Sadece Bolşevizm'dir. Rusya'nın yakın komşusu ve bu memleketle en çok harp etmiş bir millet olarak biz Türkler orada cereyan eden olayları yakından takip ediyor ve tehlikeyi bütün çıplaklığıyla görüyoruz. Uyanan Doğu milletlerinin zihniyetlerini mükemmelen istismar eden, onların milli ihtiraslarını okşayan ve kitleyi tahrik etmesini bilen Bolşevikler, yalnız Avrupa'yı değil, bütün Asya'yı tehdit eden başlıca kuvvet halini almışlardır.

İtalya, Mussolini'nin idaresi altında şüphesiz büyük bir kalkınmaya ve inkişafa mazhar olmuştur. Eğer Mussolini, müstakbel bir harpte İtalya'nın zahiri heybet ve azametini harb haricinde kalmak suretiyle layıkı veçhile istismar edebilirse, sulh masasında başlıca rollerden birini oynayabilir. Fakat korkarım ki, İtalya'nın bugünkü şefi Sezar rolünü oynamak hevesinden kendisini kurtaramayacak ve İtalya'nın askeri bir kuvvet yaratmaktan henüz uzak olduğunu derhal gösterecektir.[43]

Görünen harbe karşı 21 Mayıs 1938'de şu öneriyi getiriyordu. Eğer harp çok ani bir şekilde çıkarsa, bütün uluslar silahlı kuvetlerini saldırgana karşı birleştirmeli ve bu saldırının yanına kar almayacağını açıkça anlatacak uluslararası bir örgüt kurmalıdırlar.

NOTLAR:

(1) William J. Crowe JR. (Amiral): Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkomutanı 9 Kasım 1981 günü "Uluslararası Atatürk Konferansı"ndaki konuşmasından.

(2) Herbert Melzig; **Atatürk Dedi ki**, Ankara 1943, s.3.

(3) **Atatürk**; Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s.501.

(4) KARAL, Enver Ziya, **Atatürk'ten Düşünceler**, c.III, Ankara, 1969, s.25. (Aralık 1922 konuşması).

(5) **TBMM Zabıt Ceridesi**, c.III, s.189, (14 Ağustos 1920'de Atatürk'ün konuşması).

(6) **Atatürk'ün Söylev ve demeçleri; c.V**, Ankara, 1972, s.97.

(7) İNAN, Afet, **Medeni bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara 1969, s.26-27.
KARAL **Atatürk'ten Düşünceler**, s.132.

(8) KARAL, Enver Ziya; **a.g.e.**, s.63 (Mart 1937 Atatürk'ün konuşması).

(9) **a.g.e.**; s.148

(10) **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**; c.III, Ankara, 1954, s.231.
(11) İNAN, Afet; **Medeni Bilgiler**, s.351.
(12) KARAL, Enver Ziya; s.41, (Nutuk 1927).
(13) **a. g. e**; s.148.
(14) **Atatürk**; Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara, 1980, s. 511.
(15) **a. g. e.**; s. 510.
(16) KARAL, Enver Ziya; **Atatürk ve Devrim**, Ankara, 1980, s.1.
(17) BORAK, Sadi; **Atatürk'ün Özel Mektupları**, İstanbul, 1961, s.11.
(18) a. g. e., s. 22.
(19) **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, c.II, İkinci Baskı, Ankara, 1959, s.281 (Atatürk'ün 17.3.1937'de Romanya Dışişleri Bakanı Antonescu ile konuşmasından).
(20) **Söylev ve Demeçler**; c.III, s.24.
(21) KARAL; **Atatürk'ten Düşünceler**, s. 167.
(22) KARAL, **Atatürk ve Devrim**, s. 19.
(23) İNAN, Afet; **Medeni Bilgiler**, s.20 - 75.
(24) BİNGÖL, Vasfi; **Atatürk'ün Milli Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları**, Ankara, 1970, s. 28.
(25) KARAL; **Atatürk ve Devrim**, s.59.
(26) İNAN, Afet; **Medeni Bilgiler**, s. 21.
(27) KARAL; **Atatürk'ten Düşünceler**, s.15.
(28) **a. g. e.**, s. 8.
(29) İNAN; **Medeni Bilgiler**, s. 25.
(30) KARAL; **Atatürk'ten Düşünceler**, s. 16.
(31) İNAN, Afet; **Atatürk'ün Özel Mektupları**, s.15 (16.7.1912'de Derne'den yazdığı mektup). **Medeni Bilgiler**, s. 25.
(32) **Söylev ve Demeçler**; c.I. Ankara, 1961, s. 201 (Aralık 1921).
(33) **Söylev ve Demeçler**; c.I, s. 184-186 (Sakarya Zaferi dolayısıyla 19 Eylül 1921 tarihli konuşması).
(34) İNAN; **Medeni Bilgiler**, s.196.
(35) KARAL; **Atatürk'ten Düşünceler**, s. 17.
(36) **a. g. e.**; s.11 (4 Nisan 1926 Wilson prensipleri ile ilgili konuşması).
(37) KARAL; **Atatürk ve Devrim**, s. 68.
(38) KARAL; **Atatürk'ten Düşünceler**, s. 17.
(39) **Söylev ve Demeçler**; c.II, s. 273 (25 Ekim 1931'de Balkan konferansı üyelerine yaptığı konuşma).
(40) KARAL; **Atatürk'ten Düşünceler**, s. 131.
(41) **a. g. e.**; s.3.
(42) **Nutuk**; 1927.
(43) **Söylev Demeçler**; s.95-99 (21.6.1935'te Gladys Baker'e verilen demeç).

ULUSLAŞMA VE ÇAĞDAŞLAŞMA LİDERİ ATATÜRK

Türk ulusunun kurtarıcısı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, evrensel boyutlarda büyük insan Atatürk'ün sayısız hizmetlerinden ve başarılarından yalnız biri bile O'na tarihte çok şerefli bir yer sağlayabilirdi. Atatürk, savaşlardaki başarılarıyla büyük bir devlet kurucusu olduğu kadar, görüşlerindeki sağlamlık, doğruluk, gerçekçilik, uluslararası ilişkilerde güvenirlik, kararlılık, barış ve insanseverlik değerleri ile de evrensel bir liderdir. O, emperyalizmi yenerek milli, tam bağımsız bir Türk devleti kuran, kurduğu bu devleti çağdaş uygarlıkdüzeyine çıkartmaktaki savaşı başlatan ve başaran liderdir. Bu yazımızda O'nun özellikle bu iki vasfı üzerinde duracağız.

Yalnız Türk ulusunun değil, bütün dünyanın Atatürk'ten öğreneceği çok şey vardır. O'nun *"Yurtta sulh, dünyada sulh"*[1] ülküsü, bugün insanlığın en büyük özlemi değil mi? Atatürk'ün başarısında mucize yoktur. O'nun başarısında inanç, akıl, bilgi, cesaret, gerçekçilik gibi insana özgü değerler vardır. Başarısının bilinmesi, bizlerin günümüzde ve gelecekte başarılı olmamız için büyük önem taşır.

Tarih, insanların ve toplumların geçmişle olan ilişkisini sağlayan bir köprüdür. İnsan, birey olarak içinde yaşadığı topluluğun değerlerini ancak tarihten öğrenir. Bu husus, bir topluluğun diğer topluluklardan farkını ve kendisinin ne olduğunu öğretir. Atatürk'ün başarısının en önemli yanı, sahip olduğu tarih bilgisi ve bilincidir. Bu konuda, kendisi şöyle diyor: *"Bir milletin ne gibi haslet ve kabiliyetlere malik olduğunu takdir ve tayin edebilme için, o milletin sevk ve idaresine memur edilen kimselerin beşer tarihini ve bilhassa millî tarihini çok okumuş ve*

hazmetmiş olmaları şarttır. Muvaffak olmanın birinci sırrı bunda mündemiçtir. Aksi takdirde idare edenler, hüküm ve kararlarında daima hüsrana mahkûmdurlar. Tarih, bir milletin nelere müstait olduğunu ve neler başarmaya muktedir bulunduğunu gösteren en doğru kılavuzdur."[2]

Atatürk'ten sonra Churchill'in de *"Tarih bilmeyen, iyi bir devlet adamı olamaz"* sözü tarihimize vermemiz gereken önemi gösterir. Atatürk'ün başarısında ulusuna olan inancı, güveni, başarıya ulaşmaktaki azmi ve asla umutsuzluğa düşmemesi en önemli etkenleri oluşturur. Millî Mücadele'de Atatürk'ü başarıya götüren, işte bu inanç ve güvendir. Atatürk'ün *"Ben 1919 senesi Mayısı içinde Samsun'a çıktığım gün, elimde maddî hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevî bir kuvvet vardı. İşte ben bu millî kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım."*[3] sözü Millî Mücadele'deki başarısının kaynağını gösterir. Çağdaşlaşma savaşında da O'nun başarısının kaynağı yine ulustur. Şu sözleri bunu göstermeye yeterlidir: *"Ben, milletin vicdanında ve istikbalinde hissettiğim büyük gelişme istidadını, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak, peyderpey, bütün heyet-i içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim."*[4] Islahatçı padişahlar gibi, hanedan çıkarlarına bağlı olmayan, gücünü tanrısal kaynaktan değil, ulusal iradeden alan Atatürk'ün başarısında, hiç kuşkusuz, batılı olmayan bir toplumun tarihinde ilk kez halka başvurması, bağımsızlığın kazanılmasında, demokratik, ulusal ve laik bir devletin yaratılmasında milletle birlikte çalışmasının rolünü ve milleti buna inandırmak için gösterdiği sabır ve inancı görmekteyiz. Millî Mücadele'de de, çağdaşlaşmada da hareketin dinamizmi "Milliyetçilik"tir. Tarih şunu açıkça göstermiştir ki ulusal devlet kuramayan, ulusal benliğini bulamayan toplumlar, uygarlaşmayı da başaramamışlardır. Atatürk 27 Ekim 1922'de bunu şu sözleri ile belirtiyor: *"Düşman olanlarla mücadele sebep ve vesaitiyle mücehhez olmayan milletler için hakk-ı beka (var olma) yoktur. Hanımlar, Beyler! İtiraf edelim ki biz üç buçuk sene evveline kadar cemaat halinde yaşıyorduk. Bizi istedikleri gibi idare ediyorlardı. Dünya bizi, temsil edenlere göre tanıyordu. Üç buçuk senedir, tamamen millet olarak yaşıyoruz."*[5] *"Bilmeli ki millî benliğini bilmeyen milletler, başka milletlerin şikârıdır (avıdır)."*[6] Türkiye için ulusal devlet sorunu, toplumun eski dar çerçeveyi parçalayıp yeni siyasal-sosyal-ekonomik bir temel kurmasıdır. Ulusal, siyasal benlik ise ulusal kültürle mümkündür. Türk Ulusal

Bağımsızlık Savaşının başarıldığı yıllarda, yeryüzünde yaşayan yüz milyon Müslümanın ve Müslüman olmayanlarla beraber dünyanın üçte ikisinin sömürge hayatı yaşamaları, onların ulusal bilinçten, ulusal terbiyeden yoksun olmalarının bir sonucuydu. Bu sebeple Türkiye'nin çağdaşlaşmasının da ön koşulu Türk ulusçuluğu idi.

Konunun tarihî oluşumuna geçmeden önce Atatürk'ün, ulusçuluk ve çağdaşlaşma hareketinin açık ifadesi olan 1925 yılındaki bir tanımlamasını vermek istiyorum: *"Türk inkılâbı, kelimenin ilk anda akla getirdiği ihtilâl anlamından başka, ondan daha geniş bir değişmeyi anlatır. Bugünkü devletimizin şekli, yüzyıllardan beri gelen eski şekilleri ortadan kaldıran en gelişmiş tarz olmuştur. Milletin varlığını devam ettirmek için efradı arasında düşündüğü müşterek bağ, yüzyıllardan beri gelen şekil ve mahiyetini değiştirmiş, yani ulus, din ve mezhep bağı yerine kişilerini Türk milliyetçiliği etrafında toplamıştır. Türk milleti, milletlerarası genel savaş alanında hayat ve kuvvet sırrı olacak ilim ve vasıtanın, ancak çağdaş uygarlıkta bulunabileceğini değişmez bir gerçek olarak kabul etmiştir. İnkılâpların normal ve zorunlu gereği olarak genel yönetiminin ve bütün kanunlarının anca dünyevî ihtiyaçlardan ilham alınarak yapılmasını bir hayat şartı saymıştır."*[7] Atatürk'ün bu açıklamalarındaki fikirleri şu biçimde özetleyebiliriz:

1– Yeni ve modern bir Türk devletinin kurulması,

2– Din ve mezhep ideolojisinin yerine milliyet ideolojisinin milletçe kabul edilmesi,

3– Batı uygarlığını meydana getiren ilim ve vasıtaya bağlanılması,

4– Yeni Türk devleti kanun ve örgütlerinin dünya ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi,

5– İlmin hayat için tek mürşit olarak kabul edilmesi.[8]

Türk ulusçuluğunun ve çağdaşlaşmasının lideri Atatürk'ün, Türk Bağımsızlık Savaşı'nı başlatması ve olayların gelişmelerine geçmeden önce Bağımsızlık Savaşı'nın anlamını açıklamak istiyorum. "Bağımsızlık Savaşı" deyimi genelde tüm Türk Devrimi yerine kullanılmıştır. Yalnız siyasî ve askerî kurtuluş anlamına gelmez. Osmanlı İmparatorluğu'nun Mondros Mütarekesi ile yıkılıp parçalanması ve yağmalanmaya başlaması üzerine, Atatürk'ün liderliğinde Türk ulusunun her bakımdan bağımsız bir devlet, çağdaş bir toplum (ulus) kurma yolunda yapmış olduğu savaştır.[9]

Atatürk 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastığı gün, ülke işgal ediliyor, düşmanlar tarafından parçalanıyor; padişah ve hükûmet İngilizlerin her istediğine boyun eğiyor, ordular dağıtılıyor; ulus perişan, kurtuluş için umutsuz ve kaderine boyun eğmiş bir durumdadır. İşte bu manzara karşısında Atatürk'e ulusu bağımsızlığa götürecek, ulusal birlik ve bütünlüğü yaratabilecek gücü veren ulusal ülkü oldu. Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri ulusal bağımsızlık ve ulusal egemenlik fikir ve örgütlenmesinin birlikte yürütüldüğü tarihî olaylardır. *"Milleti yekvücut yapıp millî hâkimiyet esasını ve Türk duygusunu hedef kabul ederek"*[10] Türk ulusal birliğini sağlamaya çalışan Atatürk, ulusun kurtuluşunu, ulusun kendi iradesine bağlıyor, *"Kuvay–ı milliyeyi etken ve millî iradeyi hâkim kılarak"* fikrî yönden ulusçuluğu işliyordu. Aynı zamanda askerî, idarî ve siyasî örgütleri de Anadolu'da kendi liderliği altında bir merkezde toplayarak yeni Türk devletinin temellerini atıyordu. Ulusal örgütlenme, ulusal birlik, Atatürk'ün buna ruh vermek için her ulus bireyini ve düşüncesini buna bağlamaktaki üstün yeteneği sayesinde aşama aşama başarılıyordu. Yabancı bir devletin himayesi altında yaşamayı âcizlik kabul eden Atatürk'ün parolası, *"Ya istiklâl, ya ölüm"*dür. *"Esas, Türk milletinin onurlu ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam istiklâl ile sağlanabilir"*[11] diyen Atatürk, yeni Türk Devletini, ulusun silâhıyla, kanıyla, canıyla kurabileceğini, bundan başka bir yol olmadığını gösteriyordu. Sivas'ta kendisine *"Ya başaramazsanız"* diyen bir Amerikalıya Atatürk, *"Bir millet, varlığını ve bağımsızlığını sağlamak için, kabil–i tasavvur olan teşebbüs ve fedakârlıklarda bulunduktan sonra başarılı olur. Ya başarılı olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir"*[12] yanıtını verdi.

Ulusal birlik hareketinin ulaştığı ve Türk Devletinin kuruluşunun, egemenliğin ulusa geçişinin en güçlü aşaması, 23 Nisan 1920 Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması oldu. Atatürk bu olayı, *"23 Nisan, Türkiye millî tarihinin başlangıcı ve yeni bir dönüm noktasıdır. Bütün bir husumet dünyasına karşı ayaklanan Türk halkının, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni vücuda getirmek hususunda gösterdiği harikayı ifade eder"*[13] sözleriyle tanımlamıştır. Görülüyor ki Atatürk, Anadolu'ya ulusal bir lider olarak çıktı. Bağımsızlık Savaşı'nda dinî ideolojiyi değil, ulusu birbirine bağlamak için ulusal ideolojiyi kullandı. Ulusal birliği sağlamak için tüm harekete "ulusal" damgasını vurdu. Mücadele (Savaş) ulusaldır. Bu mücadelenin siyasî programı ulusaldır ve bunun adı

"Misak–ı Millî"dir. Varılmak istenen sınırlar ulusaldır. Hareketin enerji merkezi olmak üzere kurulan teşekküller ulusaldır. Kuvay–ı Milliye, Türkiye Büyük Millet Meclisi[14] gibi. Atatürk dış politikada da ulusal esasları Bağımsızlık Savaşı içinde belirledi. *"Millî sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı sürdürmek"* gerektiğini vurgulayan Atatürk, TBMM'nin açıldığı sırada *"Dış yardım ve kuvvet aramak gerekirse, kendi prensiplerimize bağlı kalmak şartıyla her kaynaktan yararlanmayı kabul ederiz"* sözleriyle de Türkiye'nin ulusal dış politikasını da belirtiyor ve temellerini atıyordu. Atatürk, ulusu *"Millet, dil, kültür ve mefkûre (ülkü) birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği, bir siyasî ve içtimaî (sosyal) heyettir."* şeklinde; Türk milletini de *"Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir"* şeklinde tanımlıyordu.[15]

Atatürk, dış düşmana karşı ulusal ordu kurulurken, ülkeyi, ulusu birbirine düşürerek parçalamak isteyenlere karşı da ulusal birlik ve beraberliği sağlamak ve vatanın selâmeti için olağanüstü dönemin, olağanüstü yetkilerini kullandı. Dış düşmana karşı zafer, ancak ulusal birliğin sağlanmasıyla başarılabildi.

9 Eylül 1922'de Yunan ordusu denize dökülürken ve Mudanya Mütarekesi imzalandıktan sonra Atatürk, iki seçenek ile karşı karşıya idi. Ya eski Osmanlı yapısı sürecek veya eski olan her şey yıkılıp yeni bir Türkiye kurulacaktı. Bu kuruluşun temelleri Bağımsızlık Savaşı ile atılmış, ulusal birlik ve dinamizm sağlanmıştı. Şimdi Türk ulusunun çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma savaşı başlıyordu.

Ulusal Bağımsızlık Savaşını kazanmada, nasıl ki hareketin kaynağı ulusun kendisi olduysa, çağdaşlaşma savaşının kaynağı da yine ulusun kendisidir. Atatürk, ulusal savaşın ve çağdaşlaşma savaşının lideridir. Atatürk, liderliğini yaptığı Ulusal Mücadele'nin ve çağdaşlaşma mücadelelerinin kaynağının ulusun kendisi olduğunu, değişik tarihlerde söylediği şu sözleriyle belirtiyor: *"Millî Mücadele'yi yapan doğrudan doğruya milletin kendisidir, milletin evlâtlarıdır. Millet analarıyla, babalarıyla, hemşireleriyle mücadeleyi kendisine ülkü kabul etti."*

"Türk milletinin son yıllarda yarattığı harikaların, yaptığı siyasal ve toplumsal inkılâpların gerçek sahibi kendisidir. Milletimizde bu istidat ve olgunluk olmasa idi onu yaratmaya hiçbir kuvvet, hiçbir güç yeterli olamazdı."

"Bir millet, bir sosyal toplum, bir ferdin gayret ve çalışmalarıyla bir

adım bile atamaz."

"Millî iradenin hilâfında hareete cüret ve tasaddî edenler, millete karşı âsî, bâgî, haindirler."

Bağımsızlık Savaşı ve çağdaşlaşma savaşı esasta Türk devriminin ifadesidir. Türkiye için, Türk ulusu için var olma, bağımsız ve onurlu yaşama çağdaş uygarlık düzeyine çıkmakla mümkündü. Bu ise ancak bir devrim ile başarılabilirdi. Çağdaş Türkiye Cumhuriyetine ulaşılmada yenilmesi gereken üç şey vardı: Birincisi Türkleri dünya siyaset sahnesinden yok etmeye çalışan ve ona "hasta adam" damgasını vurmuş olan emperyalist devletlerin iradesini ve o iradenin Anadolu'yu işgal etmiş bulunan silahlı kuvvetleri yenmek. İkincisi ise çökmüş, ömrü bitmiş olan Osmanlı Devletini ve onun kurumlarını tasfiye etmek ve üçüncüsü de Osmanlı Devletinin ve kurumlarının yerine çağdaş uygarlığın esasını oluşturan, çağdaş uygarlığı dünya görüşünün ürünü olan yeni devlet ve kurumları getirmekti. Bu güçlüklerin ilki Bağımsızlık Savaşı'nda yenilmiş ve yeni devletin temelleri atılmıştı. Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı ve Hilafetin kaldırılışı üçüncü aşamaya geçildiğini gösteriyordu. Daha sonra tekke ve zaviyelerin kapatılışı, şapka, Medenî Kanun, diğer köklü değişiklikler, çağdaş dünyanın benimsediği yaşam biçimine geçişin esaslarını oluşturuyordu.

Türkiye için çağdaşlaşma, Batının yalnızca tekniğinin alınması değildi. Batının fikir ve yaşam biçiminin benimsenmesiydi. Taklit değil, bütünleşmekti. Batı uygarlığı sistemine dahil olmak, Batı memleketleri ailesinin bir uzvu haline gelmek, Batı hayat felsefesini önemli ana çizgilerinde benimsemekti. Batının asıl başarı sırrının göz kamaştırıcı verimliliğinin ve üstünlüğünün esası bilimdi. Osmanlı İmparatorluğu daha 18. yy.'dan itibaren Batıdan teknik getiriyordu. Fakat Batı daimi, yeni keşifler ve icatlarla dev adımlarla ilerliyordu. Öyle ki Batının 1800'ün başındaki durumu ile 1850 ve 1900 yıllarındaki durumları arasında korkunç bir gelişme vardı. Elektrik, buharlı gemi, telefon, otomatik silahlar, zırhlılar, tıbbi buluşlar vs. ile baş döndürücü bir hızla gelişiyordu. Buna mutlaka ayak uydurmak gerekiyordu.

Atatürk'ün 22 Eylül 1924'te Samsun'daki şu konuşması bu gerçeği dile getiriyordu: "Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delalettir. Yalnız ilim ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekamülünü idrak

etmek ve tekamülü zamanında takip eylemek şarttır."

Onuncu Yıl Nutku'nda da aynı gerçeğe değiniyor ve şöyle diyor: "Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Türk milleti milli birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir."

Fakat bütün bunların gerçekleşmesinde unutulmaması gereken bir şey de "ulusal kültürümüzü" korumak ve çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarmaktı. Ulusal kültürle çağdaş uygarlık arasındaki bağ ise Türk devriminin tanımlanmasında ve gerçekleşmesinde açık ifadesini buluyordu. Türk devrimi, Türk toplumunun siiyasi, ekonomik, sosyal yapısıyla bireylerinin yaşam biçimini ve dünya görüşünü kökten değiştirmeyi, bunları çağdaş düşüncenin ürünü olarak yeniden kurmayı sağlayan bir olaydır. Atatürk'ün Türk toplumuna bu amaçla getirdiği yeni kavram "çağdaş uygarlık" oldu. Atatürk'e göre tek bir uygarlık vardı. Bu uygarlık da halen yaşayan Batı uygarlığı idi. Bu uygarlığın temsilcileri ise Batı ulusları idi. O halde Batı uygarlığının temelinde Batı ulusları, bu ulusların ulusal devletleri, ulusal ekonomileri, ulusal kültürleri vardı. Bununla birlikte uygarlıklar arasında bir ayırım yapmak doğru değildir. İngiliz veya Fransız ulusal kültürü, evrenselleşebileceği ölçüde Batı uygarlığıdır. Batı uygarlığı bir din uygarlığı değildir. Batı ayrıca ne salt bir ekonomi ne de Bilim ve tekniktir. Batı bir bütündür, parçaları birbirleriyle derinden ilişkili bir bütün. Batı bir yaşama tarzı, hayata somut, dünyevi, akılcı bakma tarzıdır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Atatürk, uluslaşma ve çağdaşlaşma lideri olarak daima Türk ulusunun uygar bir toplum olmasını ve bu niteliğiyle çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkmasını amaçlamış ve bu amacı şu sözleriyle ifade etmiştir: "Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkilapların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asri ve bütün mana ve eşkaliyle medeni bir toplum haline eriştirmektir. İnkilabımızın esas prensibi budur."

NOTLAR:

1– **Atatürk'un İlamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, s. 551. (20 Nisan 1931. Seçim dolayısıyla millete beyanname).

2– Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler,** Ankara 1981, s. 158–159.

3– Enver Ziya Karal, **a.g.e.,** s. 182; Söylev I, s. 35; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II,** s. 284. (26.III. 1937) Atatürk 3.3.1931'de C.H.P. Grubu Başkanlığına gönderdiği

yazıda, "Her türlü teşebbüslerimizde ilham ve kuvvet kaynağı olan milletimizin" ifadesiyle aynı görüşü tekrarlıyor. A.T.T.B. c. IV., s. 547. Atatürk 8/9 Temmuz 1919 gecesi askerlikten ayrıldığını açıkladıktan sonra Nutuk'ta tek güven kaynağını şöyle açıklıyor: "Durumu ordulara ve ulusa kendim bildirdim. O günden sonra resmî görev ve yetkiden ayrılmış olarak, yalnız ulusun sevgisine, cömertliğine ve yiğitliğine güvenerek ve onun bitmez uyarıcı ve yaratıcı kaynağından aydınlanıp güçlenerek vicdanımızın gösterdiği yolda görevimizi yapmaya devam ettik."

4- Kemal Atatürk, **Nutuk** I, s. 15–16.

5- **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** c. II, s. 45.

6- Afet İnan, **Medenî Bilgiler ve M. K. Atatürk'ün El Yazıları,** 1969, s. 25.

7- **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** c. II, s. 240.

8- Enver Ziya Karal, **Atatürk ve Devrim** (Konferans ve Makaleler), 1980, s. 45.

9- Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 46.

10- Şerafettin Turan, "Atatürk Milliyetçiliği", **Atatürk Konferansları** 1969, Ankara 1970, s. 70.

11- Kemal Atatürk, **Nutuk,** s. 9–10.

12- Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler,** Ankara 1981, s. 12.

13- **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** c. 5, s. 97.

14- Şerafettin Turan, **a.g.e.,** s. 70.

15- Afet İnan, **Medenî Bilgiler ve M. K. Atatürk'ün El Yazıları,** 1969, s. 18.

16- Ahmet Aslan, "Atatürk ve Çağdaş Uygarlık", **Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi,** sayı: 2, s. 82.

17- **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** c. II, s. 217.

ULUSAL VE LAİK DEVLET KURUCUSU ATATÜRK

Atatürk'ün, benim en büyük eserim dediği "Türkiye Cumhuriyeti" ve Türk Ulusu'nun yapısına en uygun idare biçimi olarak gösterdiği, "Cumhuriyet"in temelleri daha ulusal Bağımsızlık Savaşı içinde atılmıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Türk Ulusunun adı, binlerce yıl sonra ilk kez, kurduğu yeni devlete veriliyordu. Yakın geçmişine kadar, tüm Türk devletleri, kurucu hanedanların adıyla anılmıştı. Devletin adının ulusla bütünleşmesi, egemenlik kavramının kökünden değiştiğini gösteriyordu. Yeni Türk Devleti Osmanlı Devleti'nin dayandığı tüm değerleri yıkarak, kendisinin ortaya koyduğu değerler üzerine kuruluyordu. Bu, Türk ulusunun çağdaş uygarlığa geçişinin köklü bir yapı değişimi oluyordu.

Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşı bir yönüyle işgal kuvvetlerine karşı yurdu kurtarmak için, bağımsızlık, bir yönüyle de Halife–Sultan'a karşı ulusal egemenlik amacıyla yapılmıştı. Ancak savaşın kazanılması ile sorun bitmemişti. Atatürk İzmire girdiği gün savaşımızın ikinci kısmı şimdi başlıyor diyerek; Türkiye'yi Çağdaş uygarlık düzeyine çıkaracak olan "devrim" düşüncesini açıklamıştı. Türk Devrimi'nin temel fikirleri "ulusal ve laik devlet", O'nun daha genç subaylık yıllarından beri düşündüğü bir konuydu. O, Osmanlı İmparatorluğu'nun ömrünün sona erdiğini görmüş, ulusa dayanan çağdaş bir devlet kurulması gerektiğini anlamıştı. Zaferden sonra bunun gerçekleşmesi için savaşa devam edecektir. Bu savaş teokratik devlet yerine laik devlet, ümmet yerine ulus, Osmanlılık yerine ulusçuluk değerlerini getirecekti. Türk Devrimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yüz yıllardan beri gelen eski biçimini

yıkarak, yerine çağdaş olanı getiriyor, din birliği esası yerine "Türk milleti" esasını[1] koyuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nu çöküntüden kurtarmak için yapılan ıslahat hareketleri ve Meşrutiyet dönemleri çabalarının amacı hep Osmanlı'yı yaşatmaya yönelikti. Bu yüzden de hiçbiri başarılı olamadı. Oysa Atatürk Osmanlı'yı ve onun dayandığı tüm değerleri yıkarak, ulusal egemenliğe dayanan bir devlet kurmak amacıyla çalıştığı için başarılı oldu. Sorun bu biçimde kökümden çözüldüğü için de bu bir devrimdi.

Islahatçı padişahlar gibi, hanedan çıkarlarına bağlı olmayan, gücünü tanrısal kaynaktan değil, ulusal iradeden alan Atatürk'ün başarısında hiç kuşkusuz, batılı olmayan bir toplumun tarihinde ilk kez halka baş vurması[2] bağımsızlığın kazanılmasında, demokratik, ulusal ve laik bir devletin yaratılmasında, halkla birlikte çalışmasının rolü ve halkı buna inandırmak için gösterdiği sabır ve inancın yeri tartışılmaz.

Bir devrimin sebepleri ve gerekçesi kendisinden önceki düzenin yapısında bulunmaktadır. Türk Devrimi'ni anlamak için kendisinden önceki ve yıktığı yapıyı bilmek gerekir.

Fransız Devrimi'nden önceki Fransa'yı ve Rus Devrimi'nden önceki Rusya'yı bilmeden bu devrimler anlaşılamayacağı gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküntüsünü görmeden de Türk Devrimi anlaşılamaz. Toplumun gelenekçi yaşam biçimini, fikirlerini ve müesseselerini baştan sona değiştirmek amacını güden bir devlet teorisini belirten[3]; Türk ulusunun yaşayabilmesi ve bağımsızlığına sahip olabilmesi için kaçınılmaz bir olay olan Türk Devrimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun dayandığı tanrı hakları sistemi yerine, Fransız Devrimi'nin ortaya koyduğu insan hakları sisteminin bir ürünü olan ulusçuluk ve laiklik temeli üzerine oturuyordu.

Orta Çağın genel karakterini oluşturan bir devlet biçimi olarak teokratik esasa göre kurulmuş bulunan Osmanlı Devleti'nde temel yasa "Şeriat"dır. Şeriat, dinsel bir inanış biçimi, toplum düzeni, ahlâk sistemi, tarihin açıklaması[4] ve devlet düzenidir. Tanrı ile kul ilişkisine dayanan yaşam biçimi siyasal olunca, egemenliğin kaynağı da buna bağlı olarak ilâhileşmişti. Bütün zamanlar için konmuş, hemen tüm İslâm devletlerinin değişmez anayasası olan Kur'an[5], Osmanlı Devleti'nin de temel yasası idi. Osmanlı Devleti kuruluş yönünden Türk, hukuk sistemi yönünden İslâm idi. Türklerin Araplardan ayrı bir yaşam biçimi ve dünya görüşü olması sebebiyle, Tanrı hukuk yapısı anlayışından çok,

insan hukuk yapısına bağlı olan hareketleri "Örf Hukuku"nun oluşmasını hazırladı. Anca Osmanlı İmparatorluğu çeşitli ırk ve dinlere bağlı halkları bünyesinde bulundurduğundan, İslâm hukuku yalnız müslümanlara uygulanabiliyordu. Her çeşit haklar yönünden müslümanlar eşit kabul edilmiş ve devlet yönetiminde görev alabilmek için de kesinlikle islâm hukukuna tabi olmak gerekmiştir. Müslüman olmayanlar ise kendilerine tanınmış olan haklar çerçevesinde serbest olup, din ve mezhep hakları garanti altına alınmıştır. İslâm hukukundan yararlanamadıkları için de siyasal haklar tanınmamıştı. Devlet yönetimine katılmak hakkına rağmen müslüman olanların da can ve mal güvenlikleri bulunmamaktaydı[6].

Osmanlı Devleti'nde egemenlik, biri tanrısal diğeri ise hanedan hakları olmak üzere iki kaynaktan oluşur. Taht "takdir-i ilâhi"ye açık olması[7] dolayısıyla kutsaldır. Yenilikçi bir Padişah olan III. Selim bile "Tanrı ecdadınızın mirası olan taht-ı hümayunu sana ita ve ihsan etti" espriisiyle[8] tahta çıkmıştı. Tanrıya ya da Tanrı iradesine dayanan bir sistemde otoritenin daha güçlü ve denetimsiz kullanılabilmesi, sorumluluk taşımaması sebebiyle Osmanlı Padişahları ulemanın da etkisiyle, Saltanatlarını, Saltanat hukuku yerine Tanrı hukuku sistemine dayandırmayı tercih etmişlerdir. İslâm teokrasisinde gördüğümüz bu sistem, hıristiyan teokrasisinde de vardır. Bu bakımdan tüm Orta ve Yeni Çağlar da teokratik devlet sistemi hemen bütün Avrupa'da ve İslâm dünyasında egemen olmuştur. İstanbul'un alınması ile birlikte devlet anlayışına, Bizans'ın mutlak otorite anlayışı da girince Osmanlı Padişahlarının yetkileri oldukça güçlenmiştir.

İktidar yetkisini, tanrıdan alan Padişah'ın sorumluluğu da yine tanrıya karşıdır. İktidar Padişah'ın seçtiği Sadrazam ve Şeyhülislâm tarafından yürütülmekte fakat iktidarı temsil yalnızca Padişah'a aittir.

Padişah'ın yalnızca tanrıya karşı sorumlu olması sebebiyle, onun iktidarını denetleyebilecek bir güç ve yasal bir kuruluş bulunmamaktadır. Divan, Padişah tarafından seçilmiş olduğu için onun da denetim yetkisi ve olanağı yoktur. İslâm devlet ve hukuk anlayışında devletin başında bulunanların adil olması gerekmekte, adalet ilâhi bir emir olarak tanımlanmakta; adaletsiz hükümet müstebit ve müstekit olan hükumet anlaksız olarak belirtildiğinden; Halife (veya Sultan) Hak yolundan ayrıldığı takdirde şeriatın tayin ettiği hükümler içersinde kendisini hal veya kati (huruç yahut ihtilâl) bütün müslümanlara vaciptir. İslâm devlet anlayışına göre Osmanlı Devletinde de Padişah, devleti Şeriat'

a göre idare etmek zorundaydı. Ancak bu örgütlenmiş bir sistem değildi. Gerçi Kanunî devrinde konmuş bir kararnamede, Padişah'ın doğru yoldan ayrılması durumunda ulema ve vükelânın ordu reislerini haberdar ederek Padişah'ı tahttan indirerek yerine "Osmanlı Hanedanı"ndan başka birincisini çıkarabileceği belirtilmiştir[9]. Ancak bu uygulamanın nasıl yapılacağı belli olmadığı gibi, zaman zaman Şeyhülislâm fetvasiyle Yeniçeri Ocağı tarafından başvurulan ve yöntem hukuki de değildir. Yeniçeri Ocağının bütün yenilik hareketlerine bu yöntemle karşı çıktığı göz önüne alınırsa, iktidarın denetimi, toplumsal vicdandan doğan bir biçimde değil, Ocağın ve ulemanın çıkarları doğrultusundadır. Padişahlar tahttan indirilmiş, hatta öldürülmüş olmalarına rağmen, Hanedan'ın kutsal bir anlam kazanmış olması sebebiyle, tahta mutlaka Hanedandan biri getirilmiş; hanedanların değiştirilmesi düşünülememiştir.

Görülüyor ki Padişah'ın "keyfi" yönetimini sınırlamak ve denetlemek sağlam bir örgütle değil, "Şeyhülislâm" fetvasına dayanmaktadır. Ancak bu sistemde denetim padişah tarafından atanan Şeyhülislâmların karakteri ile Padişahların insafına ve din korkusuna kalmaktadır[10].

Orta Çağın devlet ve toplum anlayışı olan dinsel esaslar, 1789'da Fransız Devrimi ile yıkılıp, tanrı hakları sistemi yerine insan hakları sistemi kuruldu. Teokratik devlet ve onun dayandığı esaslar çökerken, çağımızı hazırlayan devlet ve toplum anlayışının da temelleri atılıyordu. Ulusal bağımsızlık ve ulusal egemenlik (halk egemenliği) savaşlarının ve mücadelelerinin yüz yılı olan 19. yüzyıl, anayasacılık açısından da, özellikle Avrupa'da, halkların iktidarı seçmek, denetlemek, yani iktidara siyasal katılma için yaptıkları mücadeleler yüzyılı oluyordu. Halkın iktidara katılmak için elde ettiği başarılar, bu yüzyılın anayasalarına da iktidarın yetkilerinin kısıtlanması, daha yaygın bir biçimde halk tarafından denetlenmesi, seçme ve seçilme haklarının en geniş anlamda gerçekleşmesi biçiminde yansımaktaydı. Batıda sosyo-ekonomik yapının bir ürünü olan bu gelişmeler, aynı değişikliklerden geçmemiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nda çok geç ve bu değerlere sahip çıkan, bir sınıfın değil, bir avuç insanın (Genç Osmanlılar) sorunu olacaktır.

III. Selim zamanında başlayan ve Batı'nın prensiplerinden esinlenen, Padişah'ın kendi yetkilerini kullanırken, egemenliğini sınırlayan bir islâmi siyaset sistemi olan "meşveret" usulünü getirmesi, üstten gelen halka dayanmayan Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtarılması için,

Batı kurumlarının örnek alınması ve iktidarın "keyfi" uygulama yerine, denetlenmesi, bunun batılı anayasacılık hareketlerinde gördüğümüz gibi bir metne bağlanarak Tanzimat Fermanı ile ilanı, II. Mahmut'un, gerçekleştirmeye çalıştığı yenilik hareketlerinin bir sonucu idi. Fransız Devrimi'nin ortaya koyduğu "İnsan ve Yurttaş Hakları" bildirisindeki değerler de üstten gelen, fakat toplumun ihtiyacından doğan bir şekilde Türkiye'ye giriyordu. Tanzimat Fermanı'nda yer alan "can, mal, ırz ve namus" dokunulmazlığı, keyfi yönetimin sınırlandırılması, tabiî haklar, eşitlik gibi kavramlar da tanınmaya başlanıyordu ve Islahat Fermanı ile tamamlanıyordu. Fakat bütün bunların herhangi bir yaptırım gücü bulunmamaktaydı. Padişah tarafından bir lütuf olarak veriliyor ve güvence olarak yine Tanrı korkusu gösteriliyordu. Buna rağmen Tanzimat döneminin İmparatorluğun kurtarılması için yeni esaslar kabul eden, İslâmi devlet esasları yerine, batıda demokratik mücadelelerden geçerek kurulmuş olan meşruti bir sistem amaçlayan bir neslin yetişmesini hazırladığı da kuşkusuz gerçektir[11]. 1876 Kanunî Esasi'si de bu neslin çabalarının sonucu oldu.

Kanun–û Esasi ulusal bir ihtilâl sonucu ilân edilmemiş olmakla beraber, tüm halkın siyasî hakları yönünden eşitliği, devlet yönetimine katılması ve denetlemesi, parlâmenter bir sistemle bir temele oturtulmaya çalışılıyordu. Yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki yetki ve görevler belirtilmiş olmakla beraber, aralarında denge yoktur[12]. Genç Osmanlıların çabaları sonucu kabul edilen I. Meşrutiyet Kanun–û Esasi'si devletin monarşik ve teokratik niteliğini değiştirmemiştir. Zaten egemenliğin kaynağının ve devletin teokratik yapısının değiştirilmesi düşünülmemektedir. Hatta Saltanat'ın Osmanlı Hanedanı'na ait olduğu, Padişah'ın kutsal ve sorumsuz bulunduğu esasa bağlanıyordu. Sağlam bir toplumsal temeli olmayan I. Meşrutiyet dönemi, Abdülhamit'in Kanun–û Esasi'yi uygulamadan kaldırması ve istibdat dönemi ile son buldu. Abdülhamit rejimini devirmeye yönelik olan Genç Türk hareketinde de esas, meşrutiyeti yeniden kurmak esasına dayanıyordu. Amaç İmparatorluğun yaşamasını sağlamaktır. Genç Türk hareketi ve Makedonya olayları sonunda Abdülhamit 1908'de Kanun–û Esasi'yi yine yürürlüğe koydu. Fakat bu olayda da egemenliğin kaynağının değiştirilmesi ve ulusa geçmesi prensibi görülmemektedir.

Yeni Meclis kuruculuk vasfını taşımadığı için yeni bir anayasa hazırlamaktansa eskisi üzerinde değişiklikler yapmakla yetindi. Bakanlar

Kurulu'nun Meclis–i Mebusan'a karşı sorumlu oluşu, Padişah'ın yetkilerinin sınırlanışı, halkın denetime katılması önemli bir gelişme idi. Ancak devletin teokratik niteliği varlığını sürdürüyor ve Padişah'ın kutsal ve sorumsuz olduğunu belirten hükümler kalıyordu. Fakat 23 Ocak 1913'de Bab–ı Alî baskınıyla iktidara el koyan İttihat ve Terakki, Padişah yetkilerini genişletirken, ulusal egemenlik kavramından söz etmiyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için Tanzimat sonrası ortaya çıkan, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirleri, ayrı ayrı uygulama olanaklarını da bulmuş olmalarına rağmen, ulusa dayanmayan çağdaş değerleri getirmeyen, yalnızca İmparatorluğun varlığını sürdürme amacına dayanan hareketler olduklarından başarısız oldular. Genç Osmanlılar, İmparatorluğu "Osmanlılık", Abdülhamit ise " İslamcılık" fikri etrafında birleştirmek istiyorlardı. En geç uyanan Türkçülük ise Turancılık biçiminde sınırsız bir amaç güdüyordu. Tüm bu fikirler 1. Dünya Savaşı ile yıkıldılar. Öyle ki 1. Dünya Savaşı sona erdiğinde Türkiye'de ayakta kalan biricik ideoloji de milliyetçilik idi[13]. Ancak bu ideolojiyi çağdaş bir temele ve gerçekçi bir amaca oturtmak gerekiyordu. Atatürk'te ulusal sınırlar kavramı daha 1907 yılında vardı. A.B.D. Başkanı Wilson'un prensipleri de bunu gerçekleştirebilmek için, Mondros Mütarekesi ile çökmüş ve parçalanmış Osmanlı İmparatorluğu yerine yeni bir devletin kurulması için politik ortamı da hazırlıyordu.

Tüm 19. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu, büyük devletler arasındaki rekabetten yararlanarak varlığını sürdürebilmişti. Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünü savunan İngiltere, 1878 Berlin Kongresi'nden sonra bu politikasından ayrılarak bu yağmaya katılmıştı. İmparatorluk, Büyük devletlerin her fırsatta iç işlerine karışması ve azınlıkları korumak için ileri sürdükler bahaneler karşısında aciz kalmış, Islahat Fermanı'nı da bu sebeple yayınlamıştı. Kapitülasyonlar ve 1838 ticaret anlaşmaları ile Batının yarı sömürgesi durumuna düşmüş bulunan İmparatorluk, "Düyun–u Umumiye" ile batının mali denetimi altına girmişti.

Mondros'da, Osmnalı Devleti koşulları ağır bir mütareke imzalamıştı. Müttefikler emperyalist ihtiraslarla "Hasta Adam"ın mirasını yağma etmek için ülkeyi pay etmeğe başlamışlardı.

Atatürk'ün deyişiyle, *"Büyük Harbin uzun yılları süresinde, ulus yorgun ve fakir bir durumda. Ulus ve ülkeyi Genel Savaş'a sokanlar, ken-*

di yaşamlanendişesine düşerek kaçmışlar. Saltanat ve hilafet mevkiini işgal eden Vahdettin, müstereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini düşündüğü denî önlemler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki kabine; aciz, haysiyetsiz, cebin yalnız padişahın iradesine tâbi ve onunla beraber şahıslarını devam ettirebilecek herhangi bir vaziyete razı"[14].

İzmir'in işgali karşısında vatanı koruma görevini yapmayan Padişah'ın yerine ulus *"hukukunu bizzat korumaya"* karar verdi. Padişah'ın aczi ve teslimiyetçi tutumu karşısında ulusun önderliğini yapan Atatürk *"Bu durum karşısında bir tek karar vardı. Ulusal egemenliğe dayanan, kayıtsız ve koşulsuz, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak"*[15] diyerek bağımsızlık savaşının amacını belirliyordu. Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşı yalnızca düşman ordularına karşı yapılmıyordu. Amasya Genelgesiyle belirtilen ulusal egemenliği getiren bir ihtilâldi. Osmanlı İmparatorluğu'nun temeli olan dinsel devlet yerine ulusal ve laik bir devlet kurmanın da savaşı idi. Daha Erzurum'da arkadaşı Mazhar Müfit Bey'e, savaşın kazanılmasından sonra Cumhuriyet'in ilanı, Saltanat ve Hilâfet'in kaldırılacağı ve çağdaş Türkiye'nin esaslarını not ettiren Atatürk, daha işin başında son amacın ne olduğunu kesinlikle saptamıştı. Bu sebeple Türk Devrimi, Atatürk'ün düşüncesinden doğarak, gerçekleşen bir başarılar dizisidir[16].

Amasya Genelgesinde ulusun kurtuluşunun, ulusun kendi iradesine bağlanması, Erzurum Kongresi'nde, *"kuvay–ı milliyeyi etken ve milli iradeyi üstün kılmak"* esasının belirlenmesi ulusal bir ihtilal olarak örgütleniyordu. Gerçi başlangıçta hareket bir askeri ayaklanma biçiminde görülmüştü. Fakat Atatürk'ün meşruluk anlayışı ve ulusa olan inancı hareketi uluslaştırırken; Erzurum ve Sivas kongreleri ile tüm asker ve sivil güçlerin bir otorite altına alınması da başarılıyordu. Ulusal bir örgütlenme, Atatürk'ün buna bir ruh vermek için her ulus bireyini ve düşüncesini buna bağlamaktaki üstün yeteneği[17] sayesinde Anadolu' da Padişah iradesinin yerini alıyordu. Ulusal bağımsızlık için *"Ya İstiklal ya ölüm"* fikrini Atatürk kabul ettirebilmek için Sivas Kongresi sırasında zorlu günler geçirecektir. *"Mandacılar"*ın karşısında yalnız kalan Atatürk'ün kararlığı sonunda üstün gelecektir. Atatürk'e göre *"Esas, Türk milletinin onurlu ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak tam bağımsızlıkla sağlanabilir"*. Yabancı bir devletin himayesi altında yaşamak acizliktir[18], Atatürk için başarısızlık söz konusu değildir. *"Bir millet varlığınıve bağımsızlığını sağlamak için, düşünce sınır-*

larını aşan girişimler ve özverilerde bulunduktan sonra başarılı olur. Ya başarılı olmazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hüküm etmek demektir...[19] diyen Atatürk, Türk ulusu için başarısızlığın söz konusu olamayacağını Sivas'ta bir yabancıya böyle anlatıyordu.

Ulusal Savaş, dış düşmana karşı vatanın kuruluşunu ilk amaç saymakla beraber, savaşı başarıya erdikçe, aşama aşama *"ulusal egemenlik"* idaresinin bütün esasları da tarihi bir zaruret olarak[20], önüne geçilmez bir şekilde gerçekleşiyordu. Bunu anlayan Hanedan, Ulusal Savaşın amansız düşmanı olduğu gibi, Atatürk ile beraber yola çıkmış olanlardan bazıları da, ulusal egemenlik ve devrime doğru gelişmelerde, kendi idrak sınırlarına erdikçe Atatürk'ün yanından ayrılarak karşısına geçmeye başlayacaklardır.

T.B.M.M.'nin açılması ile birlikte, ulusal egemenlik fikrinin meşruluğu tartışılmaz bir biçimde ortaya konurken; Atatürk'ün *"yeni bir Türk Devleti"* ülküsü de gerçekleşiyordu. *"Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur."* hükmü, yeni Türk Devleti'nin egemenlik anlayışını, kaynağını halktan alan insan hakları esaslarına dayandırıyordu. 23 Nisan 1920' de egemenlik İstanbul'dan Ankara'ya (Saltanattan halka) geçmekle kalmıyor, egemenliğin kaynağı ve yapısı da gökten değişiyordu. Yasama ve yürütme yetkilerini elinde toplayan T.B.M.M. bir ihtilal meclisi olarak tarihsel bir sorumluluk yükleniyordu. Meclis'in kurucusu Atatürk bu olayı, *"23. Nisan Türkiye milli tarihinin başlangıcı ve yeni bir dönüm noktasıdır. Bütün bir dünyanın husumetine karşı ayaklanan Türkiye halkının*[21], *Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni vücuda getirmek hususunda gösterdiği harikayı ifade eder"* [22] diyerek; ulusal iradenin eseri olarak gösteriyor. Hatta Meclis toplanmadan önce, ordu toplanmasını sonra gerekirse bir meclis toplanmasını ileri sürenlere; *"meclis halk iradesinin meşru temsilcisidir, önce meclis sonra ordu. Asker ve vergi toplamak için kararı halk temsilcileri verebilir"* yanıtını vererek ulusal iradeye ve egemenliğe olan inancını belirtiyordu. Türk ulusu uzun savaş yılları içinde bitkin ve perişan düşmüştü. Türkiye'de yaygın bir biçimde düşman işgali kabulleniliyordu. Yöresel direnmeler ise yeterli olamıyordu. Padişah tahtını kurtarabilmek için düşmanla işbirliği yapıyordu. Padişah iradesinin yüzyıllardır kökleşmiş dinsel ve geleneksel etkisinde olan, bu iradenin dışında bir irade bilmeyen Türk ulusu, Padişahın ihanetinden habersiz olduğu için başlangıçta Ulusal Savaş ile bütünleşmiyordu. Ancak, Atatürk'ün ulusu savaşa kazandırmakta ve yeni bir devlet kurmadaki dehası bütün zorlukları yenecektir.

20 Ocak 1921 tarihinde *"Teşkilât–ı Esasiye Kanunu"*nda *"Türk Devleti"* sözü yer alıyordu. Atatürk'ün devlet kuruculuğundaki çabaları ve inancı başarıyla sonuçlanıyordu. Böylece *"ulus egemenliği"*, *"halk egemenliği"* ilkesine dayanan yeni bir devlet kurulurken; Yasa'nın 2. maddesinde yer alan *"Yürütme kudreti ve yasama yetkisi miletin yegâne temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır."* ilkesiyle, egemenliğin kaynağının halka geçtiği, ulusun kendi iradesi olarak belirleniyordu. Olağanüstü tehlike karşısında B.M.M. yasama ve yürütme kuvvetlerini kendinde toplarken, ihtilâl mahkemeleri olan İstiklâl Mahkemeleri kurarak da yargı yetkisini de kendinde bulunduruyordu[24]. Olağanüstü tehlike karşısında başvurulan bu kuvvetler birliği sistemi, Atatürk'ün bu durumda uygulanabilecek tek yol olarak gördüğü çözümdür.

Ulusal devlet ilkesine dayanan devletin temelleri atılırken, onun ayrılmaz bir parçası olan lâiklik ilkesi ise ancak savaşın bitmesi ve ayrı bir savaşımla başarılabilecektir. Uluslaşmayı başaramayan toplumların modernleşemeyeceğini (çağdaşlaşamayacağını) belirten Atatürk için uluslaşmak ve ulusal devlet kurmak ve ulusal bağımsızlığı kazandırmak, savaşın birinci bölümüdür. Emperyalizmin askerî işgalinden kurtulmakla sorun bitmeyecektir. Asıl önemlisi, Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine erişmesidir. Ulusal Savaş içinde temelleri atılan *"Atatürk Milliyetçiliği"*, sosyal bir ulusçuluktur. Osmanlı İmparatorluğu döneminin tüm tutumlarının hiç birini, Yeni Türkiye'nin siyasal yapısının tutacağı yol olarak görmeyen Atatürk, ulusun güçlü, mutlu ve sürekli yaşaması için devletin tüm ulusal bir siyasa izlemesi ve bu siyasanın iç örgütlere uygun ve dayalı olması gerektiğini belirterek, Yeni Türkiye'nin ulusal siyasasını şöyle açıklıyor: *"ulusal sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı sürdürmek; ulusun ve ülkenin gerçek mutluluğuna, kalkınmasına, çalışmak... gelişi güzel büyük özlemler peşinde ulusu uğraştırmamak, harcamamak*[25]*.... Uygarlık dünyasından insanca karşılık ve dostluk görmeyi beklemek..."*[26]

Ulusal Savaş, ulusal benliğin idraki, Türk halkının Atatürk'ün önderliğinde ümmetten ulus haline geçişinin tarihidir. Atatürk, Türk ulusunun ortak duygusu olan din duygusunu sömürmekten özenle kaçınmıştır. Ulusçuluk duygusunu sarsılmaz bir inançla kullanmış ve halkı bu yeni değer etrafında birleştirmeyi ve Türk askerini bu inançla savaştırmayı başarmıştır.[27] Osmanlı İmparatorluğu'nda, *"Osmanlılık"* her şeye damgasını vurmuştu. Toprak *"Memalik-i Mahrusa-i Osmaniye"* devlet

"Devlet–i Âl–i Osmaniye", hatta sanat ve tüm değerler bu şekilde konmuştur. Savaşlar bile halkın değil, Osmanlı'nın savaşı olmuştur. Ulusal Savaş ile tüm bu değerler yıkılıyordu. Atılan her adım, her girişim, başına bir sıfat alıyordu. *"Milli sıfatı, Mücadele millidir. Mücadelenin siyasi programı millidir. Misak–ı Milî. Varılmak istenen sınırlar millîdir. Hareketin enerji merkezi olmak üzere kurulan teşekkül millîdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi"*[28] Savaş millîdir. Halkın kendi savaşıdır.

Atatürk milliyetçiliği, ırkçılığı kesinlikle red eden, halk (ulus) egemenliği ilkesine dayanan birleştirici bir ilkedir. 14 Ağustos 1920'de, daha savaşın başında yaptığı konuşmada izlenen politikanın, kuvvetin, kudretin, egemenliğin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesi olan *"halkçılık"* olduğunu belirtirken; Türk Milliyetçiliğinin esaslarını da bütün milletlere hürmet ve riayet eden, bütün milletlerin gereklerini tanıyan *"hodbin ve mağrurane olmayan"* bir milliyetçilik biçiminde açıklıyordu[29].

Din temeline dayanan Osmanlı İmparatorluğu'nda halkı birleştiren en önemli değer de yine din olduğu için, bayramlar da dinsel bayramdır. Oysa tüm Batı'da ulusal bağımsızlık ve egemenlik hareketleri ulusların bayramları olarak kutlanmaktadır. Ulusal bağımsızlık ve egemenlik savaşı yapan Türk ulusunun iradesinin eseri olan Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ulusal bayram olması da kaçınılmazdı. Bu amaçla bir yıl sonra, yani 23 Nisan 1921'de Atatürk'ün yanında olanlar bu büyük günün *"İyid–i milli"* olarak kabulü için bir yasa önerisinde bulundular. Öneriyi yapanlar ulusal bayramın üzerinde hiç bir bayram olmayacağını belirtirken buna karşı çıkan meclis içindeki gericiler *"böyle nümayişlerin bayram olmamasını ve dinî itikadlar varken millî bayrama ihtiyaç olmadığını"*... ileri sürüyorlardı. Gericilerin azınlıkta kalması üzerine, yapılan bir öneri ile de *"İyid–i millî"* sözü Türkçeleştirilerek *"Millî Bayram"* önerisi kabul edildi[30].

Büyük Zaferden sonra toplanacak barış konferansına Osmanlı Hükümeti'nin katılmak istemesi, Saltanat sorununu ortaya koyuyordu. Atatürk Sadrazam Tevfik Paşa'ya yolladığı yanıtta, Türkiye Devleti'nin kuruluşundan beri ancak T.B.M.M. Hükümeti'nin var olduğunu, İstanbul'un siyasi varlığının bulunmadığını kesin bir dille belirtiyordu[31]. 1 Kasım 1922'de Saltanat'ın kaldırılışı ile altı yüz yıllık Osmanlı egemenliği sona ererken; bu sırada Atatürk'ün şu tarihi sözleri O'nun ulusal egemenlik konusundaki kararlılığını belirtiyordu: *"Egemenlik, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk milleti-*

nin egemenlik ve saltanatına el koymuşlardı; bu tesallutlarını altı asırdan beri devam ettirmişlerdi. Şimdi de Türk Milleti bu saldırganların hadlerini ihtar ederek, hakimiyet ve saltanatını, isyan ederek kendi eline bilfiil almış bulunuyor. Bu bir olup bittidir. Söz konusu olan, millete saltanatını, egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız? meselesi değildir. Mesele zaten bir olup bitti gerçeği açıklamaktır. Bu mutlaka olacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseleyi tabiî görürse, fikrimce uygun olur. Aksi takdirde, yine gerçek usulü dairesinde ifade olunur. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir[32]. Ulusal egemenlik bu güçlü iradenin eseridir. Atatürk bundan asla ödün vermez. Ulusal egemenliğin ve laik devletin en büyük engeli olan Saltanat–Hilâfet makamının siyasal gücü yok edilmişti. Türk Devriminin ikinci bölümü olan Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma eylemi başlıyordu. Atatürk Meclis içinde ve dışında bu oluşuma karşı çıkanlara Halifeye siyasal güç kazandırmak isteyenlere kararlılığını, 23 Ocak 1923'te bir yurt gezisinde yaptığı *"İnkılâbın kanunu mevcut kanunların üstündedir. Bizi öldürmedikçe, bizim kafamızdaki cereyanı boğmadıkça, başladığımız devrim ve ilerleme bir an bile durmayacaktır"*. 27 Ocak'ta İzmir'de annesinin mezarı başında milletin bu kadar kan dökerek elde ettiği egemenliğin korunması uğruna annesinin yanına gitmekte bir an bile duraksamayacağını belirten sözleriyle açıklıyor; 20 Mart 1923'te Konya'da yaptığı bir konuşmada da gericilere karşı tek başına kalsa dahi *"yine tepeler ve yine öldürürüm"* sözleriyle, dönülmez yolun anlamını vurguluyordu[33].

"Yeni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiç bir ilgisi yoktur. Osmanlı hükümeti tarihe karışmıştır. Şimdi yeni bir Türkiye doğmuştur"[34]. Tam bağımsız, çağdaş Türkiye kuşkusuz yeni bir temel üzerine kurulacaktır.Bunun için 29 Ekim1923'te yeni devletin idare biçiminde, 23 Nisan 1920'den beri fiilen uygulanan, Halk egemenliği sistemi olan *"cumhuriyet"* olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'ni Osmanlı kurumlarından kurtarmak, Turk toplumunu dünyaca kabul edilmiş sosyal ve kültür değerlerine kavuşturmak gerekiyordu. Atatürk 30 Ağustos 1924'de Dumlupınar da yaptığı konuşmada *"Milletimizin hedefi, yani milli mefkûresi, bütün cihanda tam manasıyla medeni ve içtimai heyet olmaktır"*[35] sözleriyle anlatıyordu. Ord. Prof. Enver Ziya KARAL bu esasları şöyle belirtiyor:

1- Yeni ve modern bir Türk Devletinin kurulması,

2- Din ve mezhep ideolojisinin yerine milliyet ideolojisinin milletçe

kabul edilmesi,

3- Batı uygarlığını meydana getiren ilim ve vasıtaya bağlanılması,

4- Yeni Türk Devleti kanun ve örgütlerinin dünya ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi.

5- İlmin hayat için tek mürşit kabul edilmesi[36]

İslamiyet ise özüne dönüyordu. İnanç (Kelime–i Şahadet) ve onun ayrılmaz parçası olan ibadet serbest idi. Bu bakımdan Atatürk İslamiyeti, Halkın batıl inançlarından ve ulemanın elinde politik araç olmaktan kurtararak, en büyük hizmeti yapıyordu. Türk Devrimi'nin temel ilkelerinden ilki olan ulusçuluk, geçmiş olarak, Osmanlı İmparatorluğu' nda yaşayan tüm unsurların ulusçuluk ilkesi ile bağımsızlıklarını kazanarak ayrılmalarından sonra ortaya çıkmıştı. Uluslaşmayan toplumların çağdaşlaşamayacağını ileri süren Atatürk'e göre "emperyalizmin suçunu yalnız Batı uygarlığına yüklemek yetmezdi. Sömürge durumunda olan toplumlar, uuslaşmadıkça, hala çağ gerisi değerlere bağlı kalarak yaşamakta direndikçe, uygar ulusların avı olurlar. Bu uluslar Batı uygarlığı düzeyine çıkacak devrimleri başarmadıkça eşit hak ve güç sahibi iddiasında bulunamazlar. Türkiye'nin uluslaşma eylemi çağdaşlaşma savaşıdır[37]. Bu sebeple, emperyalizme karşı yapılan silahlı ulusal bağımsızlık savaşı tüm dünyanın sömürge uluslarına da örnek olacaktır. Bunu anlayan emperyalist devletler Türkiye'ye aman vermek istememişlerdir. Türk Ulusunun bağımsızlık mücadelesi yalnız kendi savaşı değildi. Eğer böyle olsaydı daha az kanlı olurdu diyen Atatürk; soyunulan davanın bütün mazlum ulusların, şarkın davası olduğunu belirtiyor, bunun günün ağarışı kadar keskin olduğunu inançla açıklıyor[38].

Ulusçuluk, ulusal savaş içinde başarılan birleştirici bir unsur olmuştu. Fakat savaşın kazanılmasından sonra, yeniden kurulma döneminde, Türkiye Batı uygarlığına yönelirken temelde yatan yeni ideoloji *"laiklik"* olacaktır. Türk ulusunu ulusal bilince eriştirmek, bağımsız ulusal ve laik bir devlet kurmak amacında olan Atatürk için din devletinin yıkılması gerekliydi. Laiklik, insan aklının sonsuz gelişimine inanmış, yaşamdaki bütün gerçeğin ilimde ve fende olduğunu gösteren, bunun dışında gerçek aranamayacağını açıkça söyleyen Atatürk için yeni Türk Devleti'nin devlet sistemi olacaktır. Tanrı hakları sisteminin yıkılarak, insan hakları sistemine dayanan devlet biçiminin olduğu kadar, ulusal egemenlik ve birliğin de ideolojisi olan Laiklik ulusçuluk ideolojisinin ta-

mamlayıcısıdır. Ulus iktidarının, dinî iktidardan üstünlüğünü vurgulayan laiklik için en büyük engel olan Hilâfet 3 Mart 1924'de kaldırıldı. Atatürk'e ve Türk Devrimi'nin bu aşamasına karşı çıkan tüm güçler, O'nun iradesi karşısında ve İstiklâl Mahkemeleri aracılığı ile yıkıldılar. 1928'de anayasadaki dinî inanç özgürlüğüne ve laikliğe aykırı olan dinle ilgili hüküm de kaldırılınca amaç tamamlanmış oldu. Yeni düzenin temel ideolojisi olan Laiklik, devlet sisteminin ve siyasal yapının ve toplumsal ilişkilerin de dinamizmini oluşturuyordu. Türkiye'nin tüm devlet yapısı ile birlikte sosyal yapısı da yeni çıkan yasalarla laikleştirilmeye başlandı. Bu anlamıyla laiklik Türkiye'nin çağdaşlaşmasının da temel ilkesi oluyordu. Bunların içinde Türk toplumunu doğulu toplum olmaktan kurtaran, Türk kadınına eşitlik ve özgürlük getiren Medenî Kanun özellikle önemli bir yer alır. Lâiklik ulusal egemenliğin temelini oluştururken, asırlarca sürmüş olan mezhep kavgalarına son vermek, ulusal birliğin de esasını oluşturuyordu. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusçulukla birlikte esasını ve geleceğini belirliyordu.

Atatürk, Osmanlının dinsel ideolojisini yıkarak, ulusal ve laik ideolojiyi getirmişti. Osmanlı ideolojisinin devlet biçimi Hilâfet idi. Din ve Hilâfet örgütlerinin hukuk sistemi "Şeriat" idi. Bunların eğitim sistemi ile dine dayalı eğitim sistemi olan "Medrese" idi. Bunların dayanağı ahlâk anlayışı ise din ahlâkı idi.

Yeni Türkiye'de bu örgütlerin tümü değişti. Din ideolojisi yerine ulusal ideoloji, Halifelik ve Saltanak yerine Cumhuriyet, Şeriat'ın yerine çağdaş hukuk alındı. Medrese yerine çağdaş eğitim geldi. Din ahlâkının yerini de laik ahlâk aldı [39]. Böylece, Atatürk devrimi ile, Türk toplumunu kapalı Ortaçağ toplumu olmaktan açık, sivil, demokratik ve modern bir toplum olmaya, ümmetten ulusa, ulusal devlete, Cumhuriyete ve demokrasiye geçişin; yani doğulu bir toplum olmaktan kurtularak çağdaş uygarlığa[40] yönelten köklü bir değişimin gerçekleşmesi başarılıyordu.

Bunlar başarılırken Atatürk, Türkiye'de demokrasiye geçişin temellerini de atıyordu. İstiklâl Mahkemelerinin çalıştığı, Takrir–i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte olduğu, karşı devrimin silahlı ayaklanma çıkardığı bir sırada Atatürk, kent kent dolaşarak *"cumhuriyet rejiminin"* yararlarını ve *"demokrasinin"* faziletini anlatarak Türkiye'nin siyasal modelini belirtiyordu. İstiklâl Mahkemelerini ve Takrir–i Sükûn Kanunu'nu kast ederek bu yasalardan *"yalnız ve ancak bir nokta–i nazardan istifade ettik... O nokta–i nazar şudur: Türk milletini, medeni cihanda, lâyık ol-*

duğu mevkie çıkarmak ve Türkiye Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temeller üzerinde her gün daha çok güçlendirme..."[41] için yararlanıldığını belirtiyordu. Başarılan bütün sonuçları ise Nutuk'da Türk gençliğine emanet ediyordu.

Her devrimin, kendi amacını gerçekleştirecek yöntemleri, kurumları, ilkeleri ve buna yönelik bir eğitim sistemini getirmesi bir devrim yasasıdır. Yeni Türkiye'nin yetiştireceği insanlar da Türk Devrim felsefesine uygun olarak esasları Atatürk tarafından saptanmış olan ulusal, laik, demokratik, halkçı, hümanist ve barışçı eğitimle yetiştirilecektir. Türkiye Cumhuriyeti yeni kuşaklar üzerinde yükselecektir. Atatürk'ün, Cumhuriyeti gençliğe emaneti, hatta 23 Nisan Ulusal Egemenlik Bayramı'nı çocuklara armağan edişinde espiri bu düşüncenin eseridir.

NOTLAR:

1– Atatürk'ün 1925'de Hukuk Mektebini açarkşn yaptığı konuşmadan naklen Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, üçüncü baskı, Ankara 1969, s. 41.

2– Suat Sinanoğlu, **Türk Hümanizmi,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1980, s. 36.

3– Kemal H. Karpatl, **Türk Demokrasi Tarihi,** İstanbul 1967, s. 1.

4– Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi C.** 8, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1962, s. 191.

5– Tarık Tunaya, **İslâmcılık Cereyanı,** İstanbul 1962, s. 27.

6– Karal, **Osmanlı Tarihi** C. 8. s. 192–197.

7– Mümtaz Soysal, **Anayasa'ya Giriş,** Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İkinci Baskı, Ankara 1969, s. 18.

8– Karal, **Osmanlı Tarihi** C. 8, s. 192.

9– Tunaya, **İslâmcılık Cereyanı,** s. 30–31; Karal, Osmanlı Tarihi C. 8, s. 194–196.

10– Soysal, **Anayasa'ya Giriş,** s. 19.

11– Karal, **Osmanlı Tarihi** C. 8, s. 227–228.

12– Karal, **Osmanlı Tarihi** C. 8, s. 228–229.

13– Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi,** s. 31.

14– Kemal Atatürk, **Nutuk,** İstanbul 1938, s. 1.

15– **Nutuk,** s. 9.

16– Sinanoğlu, s. 35.

17– Karal, **Atatürk'ten Düşünceler,** s. 9.

18– **Nutuk,** s. 9–10.

19– Karal, **a.g.e.** s. 12.

20– Karal, s. 42.

21– Atatürk, ulusu sosyal olgu olarak değerlendirdiği için, şovenizme karşıdır. Bu sebeple "Türkiye halkı" sözü ile bunu belirtir. "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk ulusu denir" şeklindeki tanımlamasıyla bunu açıkça ortaya koymaktadır. Prof. Afet İnan, **Medeni Bilgiler,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1969, s. 351.

22– **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** c. 5. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1972, s. 97.

23– Soysal, **Anayasa'ya Giriş,** s. 19.

24– Ergun Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri,** Bilgi Yayınları, Ankara, 1975.

25– İttihat Terakki, bu uğurda Türkiye'yi, I. Dünya Savaşı'na sokmuştu.

26– Nutuk, s. 310–2. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma,** Bilgi Yayınevi, Anka-ra 1973, s. 435–6.

27– Sinanoğlu, s. 40–41.

28– Şerafettin Turan, "Atatürk Milliyetçiliği", **Atatürk Konferansları,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970, s. 69.

29– **Türkiye Büyük Millet Meclisi Z.C.** s. III s. 189. Ermenilere karşı niçin hareete geçildiğini bildiren açıklaması.

30– **T.B.M.M. Z.C.** c. 10, s. 69–74. **Düstur.** s. 2, s. 29.

31– **Nutuk,** s. 493.

32– **Nutuk,** s. 495.

33– Karal, **Atatürk'ten Düşünceler,** s. 72.

34– Karal, **a.g.e.** s. 25.

35– **Söylev ve Demeçler.** c. II, s. 181.

36– Karal, **Atatürk ve Devrim,** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1980, s. 45.

37– **Söylev ve Demeçler,** c. II, s. 142. Turan, **a.g.m.,** s. 70, Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma,** s. 435.

38– Karal, **a.g.e.,** s. 17.

39– Karal, **Atatürk ve Devrim,** s. 145.

40– Hüseyin Naili Kubalı, "Atatürk Devrimleri ve Eski Reformlar", **Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, RCD Semineri Tebliğleri,** Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1972, s. 120.

41– **Nutuk,** s. 643–5.

HALKÇILIK

Atatürkçü dünya görüşünün (ideoloji) demokratik olma özelliğini belirleyen "Halkçılık" İkinci Meşrutiyet döneminin bir akımı olarak ortaya çıkan, Millî Mücadele'de biçimlenen ve temel ilke halini alan ilkelerinden biridir.

Halkın sözlük anlamı Arapça, "mahlûk"tan gelmedir. Türkçe karşılığı "yaratılmış" olan bu Arapça kelime, aynı topraklar üzerinde yaşayan insan topluluğu anlamında kullanılmıştır. Ortaçağ ve Yeni Çağ boyunca devlet şekline bakılmaksızın insan topluluklarını ifade eden bu kelimenin, mülkiyet ve servet sahibi olmak ayrıcalıklarını belirtmeyen, siyasî olmayan tanımı, 18. yüzyılda aydınlanmacı yazarların etkisi ile değişmeye başladı. Fransız Devrimi ile birlikte eski Yunanca'da kullanılan siyasî-sosyal-dinsel terimler literatürüne girerek 19. ve 20. yüzyıl yaşamında belirleyici anlamlar yüklendiler: Demokrasi, republik, lâiklik, liberalizm v.b sanayi devrimi ile birlikte toplumsal yaşamın değişmesi ile birlikte, işçi sınıfı, sermaye, sosyalizm, komünizm terimleri ve yine aynı yollarda ırk ve buna dayalı görüşler ortaya çıktı. Yeni dünyanın sosyo-ekonomik-siyasal yapısı, yeni teknolojik buluşlarla birlikte değişirken, bu değişimin ürünü olan ideoloji, doktrin ve bunlara bağlı yeni terimler kavramlar da oluşuyordu. Avrupa'daki bu yeni kavramlardan birisi de "Halkçılık" oldu.

Milli Mücadele'nin en etkin düşünce akımı olarak "Halkçılık" 1920 yazında gündeme geldi. Avrupa'da ve özellikle Rusya'da halkçılık (Narodnik hareket) 19. y.y'da önem kazanınca Jön Türkler'in de içinde bu harekete ılımlı bakanlar oldu. Balkanlardaki ulusal hareket

"Halkçılık" düşüncesinin Osmanlı İmparatorluğu'nda etkinlik kazanmasını hızlandırdı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra "Yeni Felsefe" ve "Genç Kalemler" gibi Selanik'teki aydınların oluşturduğu dergiler "Hürriyet" rejimini demokrasi olarak niteleyip halk kavramın savundular. Toplumsal görüşün etkinliğini savunan bu düşünce "Yeni Hayat"ı doğurdu. Yeni Hayat Sosyalist düşünceyi, Genç Kalemler de "Halkçı" düşünceyi savundular. Genç Kalemler halkı aydınlatmak için halkın yalın diliyle halka ulaşmak gerektiğini savunarak "Halka Doğru" hareketini başlattılar. Aynı dönemin etkin ideolojisi Türkçülük, halkçılık hareketinin önüne geçti. Ziya Gökalp, Fransız etkisinde özellikle Durkheim'ın kalarak halkçılık hareketini "Solidarist (Dayanışmacılık)" biçime dönüştürdü. "Siyasette mesleğimiz Halkçılık, harsta mesleğimiz Türkçülük" diye özetlenecek yorumla Ziya Gökalp ile yeni bir boyut kazanan "Halkçılık", Birinci Dünya Savaşı'nda köylünün, halkın mesut edilmesi anlamını da kazandı. Halk kitlelerinin politika ile ilgilenmesini hazırlayan bu hareket, sınıfsal çelişki yerine, toplumsal dayanışma anlamına dönüştü, Türk milliyetçiliğinin ve özellikle ulusal egemenliğin yerleşmesini hazırladı.[1] Mustafa Kemal Amerikan ve Fransız devrimlerinin özgürlük, eşitlik, güvenlik konularındaki diğer yargılarından esinlenerek ve demokrasi adına önemli bir adım gördüğü halkçılığı 1920 yılında gündeme getirdi.[2] Teşkilat-ı Esasiye Kanunu çalışmaları içine alınan halkçılık programı, tanım ve amacını Mustafa Kemal'in 14 Ağustos 1920'de B.M.M.'inde yaptığı konuşmada belirliyordu: "... kuvvetin, kudretin, hakimiyetin, iradenin doğrudan doğruya halka verilmesi." 13 Eylül 1920'de B.M.M.'i başkanlığına "Halkçılık Programı sunuldu. "Heyet'i Vekilenin siyasi, sosyal, askeri nokta-i nazarlarını telhis (kısaltma) ve idari teşkilat hakkındaki mukarreratını" kapsadığı belirtilerek, "Halkçılık" programına Hükümet programı niteliği verildi. Oturum başkanı da önergeyi Meclis'e "Hükümetin Beyannamesi" olarak sundu. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi bu program için olumlu yayını ile Mustafa Kemal'in bu programa verdiği önemi gösterdi; Üç bölüm ve 31 maddeden oluşan "Halkçılık Programı", T.B.M.M.'nin ulusal sınırlar içinde bağımsız yaşamak, Hilafet ve Saltanat kurumlarını kurtarmak amacıyla oluşturulduğu usulen dile getirildikten sonra, Hükümetin amacının yalnızca halkın özgürlüğünü kurtarmak olmayıp, halkı emperyalizm ve kapitalizmin baskı ve zulmünden kurtararak onu, yönetim ve egemenliğin tek sahibi yapmayı amaçladığı belirtiliyordu. "T.B.M.M. halkın ötedenberi

karşılaştığı sefalet nedenlerini, yeni araç ve gereçlerle kaldırarak, yerine dirlik, düzenlik ve mutluluk getirmeyi başlıca amaç"[3] saydığı bildirinin hazırlayıcısı Mustafa Kemal, bu sefaletin sebebi olarak, bilgisizlik, kara bağnazlık, ekonomik geriliği görüyordu. Sınıflaşmanın olmadığı, ekonomik bakımdan çok geri kalmış ve halkın bütününün ezildiği bir ülkede halkın bütünlüğünü kapsayan bir dayanışma programı olan "Halkçılık"[4] programı, aynı zamanda İslami egemenlik sistemini de temelinden sarsarak, siyasal iktidarın bir bütün olarak halka ait olduğunu savunuyordu.[5] Mustafa Kemal (Atatürk) Türkiye Cumhuriyetinin temelini Ulusal Savaş içinde atıyordu. Toplum, devlet meclis ve siyasi-sosyal-ekonomik sistem hakındaki görüşlerini ve yeni devletin program ve sınırlarını kesin bir açıklığa kavuşturuyordu. Bir yandan "ümmet"çi diğer yandan Rusya'dan esen "sosyalist" etkilere karşı koyarak, halkçılık düşüncesini bir programın ötesine geçirerek Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na yerleştiriyordu. Mecliste Ali Şükrü (Trabzon) Bey'in bu programda "bir kayd-ı ilahi olan din hususuna" yer verilmediği ve sosyalizme gidip gitmeyeceği eleştirileri karşısında Mustafa Kemal ve arkadaşları her fırsatta verdikleri yanıtlarla programın Türkiyeye'ye özgü olduğunu ve bolşeviklikle ilgisi olmadığını belirttiler. Öğüt Gazetesi 18 Eylül 1920'de, halkçılıkla komünizmin birbirine zıt olduğunu, halkçılığın komünizmi yıkacağını, Yeni Gün 14 Eylül'de, halka tepeden bakan Bab-ı Ali sisteminin yıkıldığını ve Halk Hükümeti sisteminin kurulduğunu yazıyordu.[6]

Meclis'teki tepkiler ve Konya isyanının yarattığı tehlike sebebiyle, 18 Eylül'de, incelenmek için komisyona gönderilen "Halkçılık Programı" Hükümet'in isteklerini benimsemeyen komisyonun çalışmaları uzaması sebebiyle iki ay sonra tekrar gündeme gelebildi. Özel komisyon sonunda, Programı ikiye ayırarak amaç ve öğreti bölümünü T.B.M.M. bildirisi olara yayımlamayı, diğer kısımları ise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na konulmasını benimsedi.[7] Teşkilat-ı Esasiye Kanunu uzun ve sert tartışmalar sonucu 20 Ocak 1921'de kabul edildi. Böylece "Halkçılık Programı" konusu da büyük ölçüde başarıldı. Teokratik-monorşik Osmanlı egemenlik sistemi yıkılırken, egemenliği halkın bütününe veren demoktari bir esas benimsedi. Misak-ı Milli sınırla içindeki toprakların "Türkiye" olarak adlandırıldığı ve bu topraklar üzerinde kurulacak devletin adının Türkiye Devleti olması öngörüldüğü bu hareket, Türkiye Cumhuriyeti ile hedefine ulaşmak için büyük başarı sağlayacaktır. [8]

Yönetim sistemi olarak, memur otokrasisine karşı ve toplumsal devrim ve milli anlayış olarak Halkçılık daha Milli Mücadele içinde biçimlendi. Yüzyıllardır Osmanlı yönetimi altında egemenliğini kullanamamış ve emeğinin karşılığını alamamış olan halka, ekonomik ve sosyal yaşantısını düzeltecek esasları tanıyan bir sistem oluşturularak, bu sisteme bizzat halkın kendisinin sahip çıkması amaçlanıyordu.[9] Halk niçin vergi verdiğini ve verdiği vergilerin nerelere, niçin ve nasıl harcandığını bilecek ve buna kendi karar verecekti. Halk yönetime sahip olacaktı. Vilayetlere, yörelerinin refahını arttırmak için "bir çeşit özerklik")[10] verilmesi de bu program ile benimsenerek Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda buna yer verildi. memurların halka tepeden bakan, kendini halkın hizmetinde değil, halkı kendi hizmetinde gören anlayışı yıkılmaya çalışılıyordu. Son olarak toplumsal ve ulusal devrimin sahibi halk kendisi olmalıydı. Halk tarafından benimsenmeyen bir devrim yaşayamazdı.

Halkçılık hareketi Millî Mücadele'de bir program olarak belirirken, ulus egemenliği, demokrasi fikirleriyle özdeşleştiriliyordu. Millî Mücadele sonunda Atatürk'ün Müdafaa-i hukuk hareketini partileştirmeye başlaması ve 6 Aralık 1922'de "Halk Fırkası" kurulacağını duyurması ve 9 Eylül 1923'de de "Halk Fırkası"nın kuruluşu ile halkçılık hareketi de açık bir siyasi hareket halini aldı. Halk Fırkası (Parti) tüzüğünde halk sözü şöyle tanımlanıyordu: "Halk Fırkası" nazarımda halk mefhumu (kavramı) herhangi bir sınıra münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz idiasında bulunmayan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir müsavat (eşitlik) kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılık, hiçbir ailenin hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunları vaz'etmekteki mutlak hürriyet ve istiklâli tanıyan fertlerdir.[11] Sınıf, aile, cemaat v.s imtiyazları red edip halkın kanun önünde eşitliğini savunan Halk Fırkası Türk siyasi yaşamına damgasını vuruyordu. Daha sonra Cumhuriyet kelimesinin de eklenmesiyle adı "Cumhuriyet Halk Partisi" olan bu parti, parti teşkilatını ve yapısını halkın bütün katmanlarına dayandırmayı ve Partiyi bir siyasi okul haline getirmeye yöneldi. Ülkenin aydın kadrolarının kaynağı asker-sivil bürokratlardan oluşması sebebiyle partinin oluşumunda bu etkiyi de görmekteyiz. Asker-sivil bürokrat oluşum yalnızca C.H.P 'ye özgü değildi. Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı ve aydın kaynağının asker-sivil bürokrasiye dayanması sebebiyle, Terakkiperver Cumhuriyet Parti, Serbest Parti ve daha sonra Demokrat Parti, Adalet Parti v.b

birçok parti bürokratların başkanlığında oluştular.

Halkçılık, tek başına düşünülemez, Milliyetçilik kimliğini belirlerken, lâiklik ve Cumhuriyetçilik siyasal modeli ve Devletçilik de ekonomik yapıyı belirliyordu. Bu sebeple Halkçılık tek başına değerlendirilemeyeceği gibi, diğer ilkeler de birbirinden ayrı ve Halkçılık dışında değerlendirilemez. Halkçılık Türkiye'nin siyasî-sosyal-ekonomik yaşamını biçimlendiren Türk Devriminin bütünlüğünü tamamlar. Sistemin kurucusu Atatürk'ün 7 Şubat 1923'de yaptığı konuşmadaki açıklaması bu sebeple ayrı bir önem taşır.

"Güya bizim memleketimizde de ayrı sınıf varmış gibi teessüs eden siyasi fırkalar yüzünden şahit olduğumuz neticeler malumdur. Halbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dahildir. Biliyorsunuz ki bu memleketimiz çiftçi memleketidir. O halde memleketimizin ekseriyet-i azimesi çiftçi ve çobandır. Bu böyle olunca buna karşı büyük arazi ve çiftlik sahipleri varid-i hatır olur. Bizde büyük araziye kaç kişi maliktir. Bu arazinin miktarı nedir? Tetkik edilirse görülür ki memleketimizin vuslatına nazaran hiç kimse büyük araziye sahip değildir. Binaenaleyh bu arazi sahipleri de himaye edilecek insanlardır. Sonra sanat sahipleriyle, kasabalarda ticaret eden küçük tüccaran gelir. Bittabi bunların menfaatlerin halveatilerini temin ve muhafaza mecburiyetindeyiz. Çiftçilerin karşısında olduğunu farz ettiğimiz büyük arazi sahipleri bu ticaret erbabının karşısında da büyük sermaye sahibi insanlar yoktur. Kaç milyonerimiz var? Hiç! Binaenaleyh biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Bilakis memleketimizde birçok milyonerlerin, hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız. Sonra amele gelir. Bugün memleketimizde, fabrika, imalathane vesaire gibi müessesat çok mahduttur. Mevcut amelelerimizin mevcudu yirmi bini geçmez. halbuki memleketi teali eylemek için çok fabrikalara muhtacız. Bunun için de amele lazımdır. Binaenaleyh tarlada çalışan işçilerden farklı olmayan ameleye de himaye ve siyanet etmek icab eder. Bundan sonra münevveran ve ulama denilen zevat gelir. Bu münevveran ve ulema kendi kendilerine toplanıp halka düşman olabilir mi? İşte ben milletimizi böyle görüyorum. Binaenaleyh mevaliki muhtelife erbabının menafii, yekdiğerine memsuve olduğundan onları sınıflara ayırmak imkanı yoktur. Ve heyeti umumiyesi halktan ibarettir."[12]

"Bizim halkımızın menfaati yek diğerinden ayrılır sınıf halinde değil, bilakis mevcudiyetleri ve muhasala-i mesaisi yek diğerine lazım olan

sınıflardan ibarettir. Bu dakikada samilerin çiftçilerdir, sanatkârlardır, tüccardır, ameledir. bunların hangisi yekdiğerinin muarızı olabilir? ... "Bizim fırkamız her sınıf halkın menfaatlerini müsavi bir surette bir diğerini mutazarrır etmeden temin etmeyi istihdaf eden bir teşekküldür. Bunu tavrı hareketimiz istihdaf etmektedir. bundan sonra da böyle olacaktır. Diğer memleketlerde bu teşebbüsün bir müşabihini aramaya lüzum yoktur.[13]

C.H.P Türk ulusunu, ulusal ülküsüne (çağdaşlaşma) götürecek olan ana yolları üçüncü ve dördüncü kurultayında son şeklini alan Halkçılık ilkesinde açıklıyordu:

"İrade ve hakimiyet kaynağı milletdir. Bu irade ve hakimiyetin devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşı olan vazifelerini tamamiyle yerine getirmek için kullanılması başlıca prensiplerdendir. Kanunlar önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa imtiyaz tanımayan yurttaşları halktan ve halkçı olarak kabul ederiz. Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil, fakat ferdi ve içtimai hayat için işbölümü bakımından türlü hizmetlere ayrılmış, bir cemaat saymak esas prensiplerimizdendir. Çiftçiler, küçük sanat sahipleri, sanayi er- babı tüccar ve memurlar türk millî varlığının başlıca çalışma unsurlarıdır. bunların birinin çalışması, öbürünün ve hepsinin hayatı ve refahı için bir mecburiyettir. Partimizin bu prensiple gözönünde tuttuğu gaye sınıf kavgaları yerine, içtimai nizam ve tevanüdü elde etmek ve menfaatler arasında birbirlerine zıt olmayacak surette ahenk koymaktır. Menfaatler liyakat ve faaliyet derecesine göre olur. Bu cümleleri tahlil edersek anlarız ki inkılâbımızın halkçılık prensibi:

a) Demokratlık,

b) Herhangi bir fert veya zümreye umumi hakları haricinde imtiyaz tanımamak,

c) Sınıf mücadelelerini kabul etmemek, unsurlarından terekküp eder. Mıntıka menfaati, derebeylik, ağalık, aile imtiyazı, fikirleri yoktur. Bir taraftan işçilerin çokluğu ve beraberlik kuvvetine dayanan iddialarla, millî çalışma ahengini bozacak zorlu harekétlerine, öbür yandan sermaye sahiplerinin para ve varlık gücüne dayanarak işçilerin haklarını çiğnemelerine yol bırakılamaz. Bunun için sınıf kavgası ve tahakküm yoktur.

Bu manada anlaşılan halkçılık prensibine sahip olarak, milliyetçiliği

en temiz ve saf bir kıymete yükseltebiliriz. Yalnız milliyetçilik, Türk vatanının sınır içinde dil birliği, kültür birliğiyle, mazi hatıralarına ve gelecek zamanın emellerine bağlılıkta birleşme yapar. Fakat bu anlayışta birleşmiş olsa da, içinde sınıf, imtiyaz çarpışmaları bulunan, yani halkçı bir duygu ile birleşmemiş olan bir millet; hak ve şerefte müsavi fertlerle kurulmuş bir millî birlikvücuda getiremez. Onun için Kemalizm'in kabul ettiği milliyetçilikte halkçılık zorunlu bir unsurdur."[14]

Halkçılık ilkesi, birbirini tamamlayan üç evrensel unsuru kapsıyordu: "Halkın özgür iradesi ile kendini yönetme biçimi olan siyasî demokrasi, kanun önünde eşitlik ve toplumsal eşitlik." Yurtta barışın da ayrılmaz bir parçası olarak "Halkçılık" önemli bir ilke olarak vazgeçilmez bir yer alıyordu.

Atatürk birçok konuşmasında açıkça belirttiği gibi Halkçılık'ı demokrasi olarak tanımlıyordu. Cumhuriyeti de demokrasi ve erdemlilik rejimi olarak tanımlayan Atatürk, Türkiye'yi ırk, din, sınıf farkı gözetmeksizin Batı Avrupa'nın demokrasi rejimlerinin örneğinde bir ülke düzeyine çıkartmayı amaçlıyordu. Ancak 1923'de Cumhuriyet'in kurulduğu yılların Türkiye'si büyük savaşlardan (1912-1922) çıkmış, harap, perişan, kişi başına düşen ulusal geliri 67 dolar olan, sanayisi olmayan, teknik kadroları bulunmayan, ortaçağ üretim ilişkileri düzeyinde, sömürge olmaktan kurtulma savaşı vermiş bir ülke idi. Bu sebeple teoride istenen bu hedeflere varabilmek "sosyo - ekonomik - demokratik - kültürel" birikimlere bağlıydı.

Türkiye'nin kalkınmasını, insanının bilinçlenmesini bir programla yürüten Atatürk, Halkçılık ilkesinin başarılmasında, en önemli bir kesim olarak köylüyü görüyordu. Nüfusun %80'inin köylü olduğu Türkiye'de "Milletin efendisi köylüdür" sözü, âşarın kaldırılışı bu programın aşamalarıydı. Daha sonra Köy Enstitüleri'nin kurulması, ağalık kurumunun kaldırılarak, feodalitenin yıkılmaya çalışılması bu amacın en önemli aşamalarıydı.

Halkçılık ilkesinin veya Atatürkçülüğün bütün ilelerinin 1938'de tamamlanmış ve hedefe ulaşılmış olduğu ileri sürülemez. Atatürk, çağdaşlık ülküsünü, akıl ve ilim yolunu açmış, Türk Devrimi ile temelleri başarıyla amıştır. Önemli olan 1938 sonrası yanlışların ve noksanlarının doğru tesbiti ve doğru çözüm politikalarını üretebilmektir.

NOTLAR :

1. Zafer Toprak, "II.Meşrutiyette Solidarist Düşünce: Halkçılık" **Toplum ve Bilim**, S.1, s.92-120. Cahit Tanyol, **Atatürk ve Halkçılık,** İstanbul 1981, s.68-70. Anıl Çeçen, "Atatürk ve Halkçılık" **Bekir Balta'ya Armağan,** Ankara 1974, s.2 Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizme.**
2. Halil Berktay, **Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü,** İstanbul 1983, s.55 Suna Kili, **Atatürk Devrimi**, Ankara 1981, s.247
3. Tarık Zafer Tunaya, **Devrim Hareketleri içinde Atatürk ve Atatürkçülük,** İstanbul 1981, s.97 İhsan Güneş, **a.g.e.**, s.156-159
4. Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri,** İstanbul 1974, s.158
5. Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası,** Ankara 1971, s.138
6. İhsan Güneş s.160
7. İhsan Güneş s.161., **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi,** C.4, s.363-369
8. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilk dört maddesi şöyledir:

   a) Hakimiyet bila kayd-ı şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.

   b) İcra kudreti ve teşrii selahiyeti milletin yegane ve hakiki mümeslili olan Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder.

   c) Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" ünvanını taşır.

   d) Büyük Millet Meclisi, Vilayetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir.
9. **Yeni Gün**, 3 Kanun-u Evvel 1920 ve 1 Haziran 1921 sayıları. **T.B.M.M. Z.C.,** C.6, s.359,485-489. İhsan Güneş, s.162. Suna Kili, s.36.
10. Metinde muhtariyet olarak geçmektedir. Burada kast edilen özerklik, etnik farklılık gözetilerek kabul edilmemiştir. Belediye işlerinin iyi yürümesi ve yörelerin sosyal-ekonomik gelişmesinin sağlanması amacını taşır.
11. Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası,** Ankara 1971, s.138.
12. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri C.II.**
13. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri C.II.**
14. Ergün Aybars, "Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Durum Tespiti", **E.Ü. Tarih İncelemeleri Derneği,** C.III. S.73 - 74.

ATATÜRKÇÜ POLİTİKADA DEVLETÇİLİK

Türkiye'de devletçilik, bir ilke olarak ve bir ekonomik model (sistem) olarak, Türk Devrimi'nin bütünlüğü içinde, bir anlam ifade eder. Türk Devrimi'nin bütün ilkeleri gibi teorisini ve pratiğini yapan Atatürk'tür. Atatürkçü dünya görüşü veya batı dilindeki ifadesiyle ideolojisi altı ilkedir ve her ilke bütünün bir parçası olarak ayrı önem taşır. Cumhuriyetçilik, milleyetçilik, laiklik nasıl siyasi ideolojik bir temel esas oluşturuyorsa, halkçılık ve devletçilik de sosyo-politik esası belirlemekte, inkılapçılık da kurulan bu sistemin ilmi metodlarla çağın gerçeklerine uygun olarak değişmesinin ve gelişmesinin yolunu çizmektedir.

Atatürk profesyonel anlamda ne bir filozof ve ne de bir sosyologtur. Ancak başardığı devrim O'nun eseridir ve Türk Devriminin düşünce sistemi ve pratiği incelendiğinde, Atatürk'ün bu sistemin teorisinin de düşünürü olduğunu ve Türk toplumunun yapısını çok iyi anlamış olması bakımından da sosyoloji ilmine de yakın olduğunu görürüz. Atatürk'de idealizm ve realizmle, uygulama iç içedir. O bu niteliğiyle büyük politika ve devlet adamlarından ayrılır. Atatürk geleceğe dönük yönüyle idealist, geçmiş ve gününün şartlan içinde realist ve pragmatiktir.[1] Birçok düşünür veya sosyolog ve ekonomist gibi önceden yazdığı teori kitabı yoktur. Asker olduğu için böyle bir teori kitabı yazması, hele o dönemin şartları içinde olası değildi. O teorisini bir sır olarak saklamış ve zamanla olgunlaştırarak 1919 Mayıs'ında aşama aşama uygulamaya koymuştur. Bu bakımdan her ilke önce uygulamada başarılmış ve teori olarak ondan sonra adı konmuştur. Nasıl ki Bağımsızlık Savaşı içinde ulusal egemenlik bir sistem olarak doğup,

doğal akışı sonunda Saltanatı ve Hilafeti kaldırıp, laik, milli bir cumhuriyet sistemine geçmiş ise, ekonomik uygulamaların sonucunda da, gerek Türkiye'nin özel şartları, gerekse 1930 dünya ekonomik bunalımı sebebiyle doğan genel şartlar sonucu Türkiye'de devletçi model oluşmuştur ve bu uygulama devletçilik ilkelerinin de adını koymuştur.

Devletçilik, batı ülkelerinde gördüğümüz, ekonomik sistemin gelişmesi sonucu (markentalist, ticaret kapitalizmi, sanayi kapitalizmi) ortaya çıkmadığı gibi, ekonomik bunalımlara karşı, örneğin Keynes'in ortaya koyduğu, batının 1930 ekonomik bunalımına çözüm olarak düşünülen ekonomik reçetesine de benzemez. Diğer yandan Rusya'da 1917 Ekim devrimiyle uygulanan Marksist modele de benzemez. Çünkü Türkiye'nin gerek tarihi aşamaları, gerekse 1930'lu yıllardaki sosyo-ekonomik yapısı her iki örneğe de benzemez.

1922 sonunda Türkiye on yıl süren (Trablus, Balkan, birinci Dünya, Milli Mücadele) savaştan çıkmıştı. Bu savaşlarda İtalya, Balkan devletleri ve İngiltere, Fransa, Rusya, Yunanistan gibi devletlerle savaşmıştı. Osmanlı İmparatorluğu son ikiyüz yılda, batının yarı sömürgesi (kapitülasyonlar) ve mali tutsağı (Duyun-u Umumiye) durumunda idi. On yıl savaş sonunda Türkiye'nin durumu her yönüyle çok korkunçtu. Toprakları küçülmüş, nüfusu azalmış (yaklaşık 12 milyon) savaşlarda genç nüfusunun önemli bir kısmını yitirmiş, salgın hastalıklar (kolera, tifüs, sıtma) ve verem, frengi, bel soğukluğu, açlık ve buna bağlı olarak oluşan hastalıklar, savaşta harabeye dönmüş, yanmış, yıkılmış bir ülke,fakir bir ulus görünümünde olan Türkiye'ye bütün bu meseleler çözüm bekliyordu. Diğer yandan Devrim yapılıyordu ve bunun zorlukları ile Lozan sonrası süren Türk, İngiliz-Fransız-Yunan gerginliği ve yeni savaş tehlikeleri ile karşı karşıya bulunuluyordu.

Devletçilik, Türk Devriminin karakterini oluşturan Atatürkçü dünya görüşünün pragmatik-demokratik idealinden de ayrı düşünülemez. Bu sebeple ekonomik bir model olarak, Türkiye'nin ileride alacağı özgürlükçü siyasi model ile de uyumlu olmak durumundadır. Ancak Türk ulusunun sosyal adalet içerisinde sınıflar arası dayanışma anlayışı ile kalkınmasını sağlayacak bir model olarak devletçilik yalnız bir ekonomik sistem değil, aynı zamanda sosyal bir politikayı da içermektedir. Bu bakımdan devletçilik ekonomik sıkıntıların sonucunda o sıkıntıları aşmak için (A.B.D.de 1930'lu yıllarda bunalımı aşmak için uygulanan New Deal) düşünülmüş geçici bir yöntem de değildir. Türkiye'yi geri kalmış yarı sömürge ekonomisinden kurtarmak, siyasi kültürel

bağımsızlığını ekonomik bağımsızlığına dayandırmak için; Türkiye'nin kendi özel şartları ve dünyanın 1930 yılında yaşadığı ekonomik bunalımın genel şartları sonucunda devletçilik modeli ortaya kondu. Bu yönüyle nasıl ki Türk devrimi Türk ulusu için Atatürk tarafından düşünülüp uygulanmışsa, devletçilik de Türkiye için düşünülmüştü. Fakat Türk devrimi bütün geri kalmış, sömürge uluslar (mazlum milletler) için çok önemli bir örnek idi.

Türk Devrimi dünyadaki tüm devrimlerden daha güç şartlar altında başarıldı. Bir yandan emperyalizmin Türkiye üzerindeki siyasi-askeri-ekonomik üstünlüğüne son vermek ve bunun için silahlı bir bağımsızlık savaşını kazanmak, diğer yandan eski sosyal-ekonomik- siyasal yapıyı yıkıp yerine moden bir yapı kurmak gerekiyordu. Atatürk, gerek Milli Mücadelenin (ulusal bağımsızlık savaşının) başarısıyla emperyalizme, gerekse ulusal egemenlik savaşının başarısıyla da halife-padişahda somutlaşmış bulunan teokratik-ümmetçi sistemi yıkmayı başardı. İç ve dış bütün güçlüklerin yenilmesinin, yeni devlet ve ulus olmanın metodu ise türk devrimi idi. Ord. Prof. Enver Ziya Karal bu olayı şöyle tanımlıyor: "Türk Devriminin amacı, tümcü bir özellik gösterir. Tümcülükle anlatılmak istenen şudur: Türk Devriminin alanı ve ele almış olduğu konular çağdaş devrimlerinkinden çok daha geniş ve çok daha kabarıktır. Türk Devrimi genel anlamda yalnız siyasal, yalnız sosyal ve yalnız ekonomik bir devrim değildir. Bunların ayrıntılı bölümlerinde ve bunların üstünde bir devrimdir, devlet ve toplumun bütün dallarında bireylerin yaşantı ve hayat görüşlerinde de köklü bir değişmedir."

Devletçilik ilkesinin ve uygulanmasının anlaşılması için özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sebepleri ve son yüz elli yıllık sosyo-ekonomik tarihini görmek gerekiyor. Atatürk tam bağımsızlığı tanımlarken ekonomik bağımsızlığı temel almaktadır. Bu sebeple Türkiye'de "Devletçilik" çok yönlü bir işlevi olan sosyal-ekonomik bir ilke olduğu gibi dünyada uygunan bu biçimde ilk model olması sebebiyle de orjinaldir. Daha sonraki yıllarda batıda bazı ülkelerin benzer uygulamaları (İsveç ve Avusturya gibi) ve günümüzde doğu blokunun karma ekonomik model arayışı Atatürk'ün Devletçilik ilkesinin önemini daha da büyükmektedir.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN YAPISI

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü esasta bir sistem meselesi idi. Kendi çağının en ileri kurumlarına sahip olan Osmanlı İmparatorluğu batının Rönesans, Reform ve Hümanizm çağının akılcı ilmi gelişmesine, ticaret kapitalizmi, coğrafi keşifler ile ulaşılan büyük gelişme ve sanayi kapitalizme geçişinin gerisinde kaldı ve kendisinin orta çağ sistemini ve kurumlarını yenileyemedi. Bu sebeple de batının sömürgesi olup, güdümüne girdi. Dağıldı ve parçalandı. Atatürkçü sistemin önemini ve konumuz dolayısıyla devletçiliği anlayabilmek için Osmanlı sosyo-ekonomik yapısını iyi anlamak gerekir.

Osmanlı İmparatorluğu çeşitli ırk ve dinlere bağlı halkları bünyesinde bulundurduğundan, temel yasası olan İslam hukuku yalnız müslümanlara uygulanıyordu. Her çeşit haklar yönünden müslümanlar eşit idi. Devlet yönetiminde görev alabilmek için kesinlikle İslam hukukuna bağlı olmak gerekiyordu. Müslüman olmayanlar ise kendilerine tanınmış olan haklar çerçevesinde serbest olup, din ve mezhep hakları garanti altında idi. İslam hukukuna tabi olmadıkları içinde siyasal hakları bulunmuyordu. Devlet yönetimine katılmak hakkına rağmen, müslümanların da hiçbir hukuki garanti ve özgürlükleri olmadığı gibi can ve mal güvenlikleri de yoktu.[2] İmparatorluğun güçlü olduğu dönemlerde bu sistem adil bir biçimde yürütülebilmişti. 16. y.y.ın sonunda adalet sistemi de bozulmaya başladı.

Tüm yöneticilerin, devlet yapısı gereği biri tanrıya, diğeri padişaha karşı iki çeşit sorumluluğu varken, padişahın yalnız tanrıya karşı sorumluluğu vardı. Padişahın yetkilerinin ve yönetiminin hukuki bir denetimi olmaması, hukuki olmayan denetim biçimini doğurmuştu. Bu denetim ulema ve Yeniçeri ocağının baskılarıyla çoğu kez kanlı biten bir denetimdi. Yeniçeriler yönetimden hoşnutsuz olduğu durumlarda At ve Et meydanlarında toplanarak Şeriat hükümlerinin dışına çıkıldığına dair, çoğu kez Şeyhülislam veya ilmiyeye mensup başka birinden alınan fetva ile Hükümet veya Padişah değiştirilir hatta öldürülürdü. Hukuki olmayan bu yöntem daha çok ulema ve yeniçerilerin çıkarları için yaptıkları hareket olup, gericilik olaylarının da kaynağı oluyordu.

Toprak mülkiyetinin bozulmaya başlaması, toplumsal yapıda giderek artan bir bunalıma yol açtı. Pahalılık, hammadde darlığı ve Avrupa mallarının Osmanlı pazarlarını işgali, köydeki nüfus patlaması sonucu köy ekonomisinin besleyemediği işsiz levendlerin şehirlere akması,

şehirlerdeki işsizlik, 1555 yılından itibaren başta İstanbul olmak üzere, büyük şehirlerde kahvehanelerin ve bekar hanlarının kurulmasını hazırlarken, eşkiyanın da yaygınlaşmasına sebep oldu. Avrupa mallarının Osmanlı pazarlarını işgali, altının yurt dışına gitmesine yol açtı ve ticaret yollarının değişmesi ile devletin önemli bir gelir kapısı kapındı. Bir zamanlar fetihler yoluyla dolan Osmanlı hazinesi, fetihlerin durması ve feth edilen birçok yerin devlete yük olması ile boşalmaya başladı. Devlete büyük gelir sağlayan seferler 1550'den sonra büyük harcama kapısı oldu ve enflasyonun da hızlanmasına yol açtı. Bu gelişme karşısında devletin masrafları arttıkça, gelir kaynağı olarak başvurduğu tek yer toprak oldu. Toprak geliri de masrafları karşılayamayınca "İltizam" usulüne başvuruldu. Bunun sonunda, toprak üretimi düşerken, çökmeye başlayan sosyo-ekonomik yapı toplum temelini sarstı. Devleti oluşturan kurumları bozdu. İmparatorluğun bozulan ve daralan ekonomisi, pahalı bir üst yapıyı beslemek zorunda kaldı. Devlet kurumlarındaki rüşvet ve yolsuzluk, bürokratik ahlak çöküntüsünü getirdi. Bu kurum toplumun diğer kesimlerine de hızla yayıldı. Toprak gelirini toplamak için getirilen "iltizam" sistemi ise köylüyü sefalete ve devlete karşı güvensizliğe itti. 17. ve 18. yüzyıllarda başlayıp hızlanan çöküş II. Mahmut zamanında daha da hızlandı. Bu çöküşe şimdi bir de bağımsız devlet kurarak İmparatorluktan ayrılmak isteyen Sırp ve Yunan ayaklanmaları eklenmişti. Müslüman bir vali olan Mehmet Ali Paşa ayaklanması da yine aynı bir devlet kurma amacına dayanıyordu. İmparatorluğun dıştan yağmalanmak, içten parçalanmak tehlikesi karşısında II. Mahmut, 1826 yılında "Yeniçeri Ocağının" kaldırılmasından sonra batılı örneğe dayanarak yenileşme (batılılaşma) hareketine girişti. Devletin temel yapısı olan İslami esaslara ve padişahlığın Allah vergisi olduğu inancına dokunulmadan batı kurumlarının örneklerine bakıldı. II. Mahmut ıslahatının temelinde, devletin sarsılan otoritesinin yeni önlemlerle ve kurumlarla yeniden sağlanması amacı yatmaktaydı.[3] Bu sayede mutlak monarşik bir devlet sistemi kurmaya çalıştı. Doğunun düşünce sisteminden ayrılmadan yapılan ıslahat hareketlerine karşılık Tanzimat Fermanı ile Batı düşünce sistemiyle temasa geliniyordu. Bunu 1856 yılında yayınlanan ve azınlıklara eşit haklar sağlayan "Islahat Fermanı" izledi. İngiltere'nin isteği ile hazırlanan bu fermanın da imparatorluğun çöküntüsünün durdurulmasında etkisi olmadı.

1853-1856 yılında yapılan Kırım savaşında Osmanlı Devleti İngiltere ve Fransa'nın müttefiki olarak Rusya'ya galip geldi. Fakat 1856 yılında yapılan Paris Barış Andlaşması da Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünün büyük devletlerin garantisine verilmesini getirdi. Yine Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti ilk kez Avrupa'dan borç aldı. Bu borçlanma giderek çoğaldı ve saray yapımı, düğün ve bunun gibi lüks harcamalara gitti. Her alınan borcu bir yenisi izledi. Borçların faizini ödemek için yeniden borç alma durumuna düşen Osmanlı Devleti, giderek Avrupa büyük devletlerinin mali kontrolüne girdi. Paris Andlaşması ile Osmanlı topraklarının bütünlüğüne kefil olan devletler bu hakkı İmparatorluğun içişlerine karışmak için kullandılar. Sonunda 1881'de Abdülhamid zamanında mali iflas ve Düyun-u Umumiye geldi. Mali tutsaklık demek olan Düyun-u Umumiye'nin koruyuculuğu altında yabancı sermaye özellikle madenleri ve diğer hammadde kaynaklarını sömürmeye başladı. 1838 ticaret Andlaşması ile başlamış olan demiryolu yapımı şimdi daha da önem kazanıyordu. Diğer yandan Düyun-u Umumiye'yi tamamlayan Osmanlı Bankası da Osmanlı Devleti üzerinde geniş mali denetime sahipti.[4] Geniş yetkilerle Devletin Merkez Bankası niteliğini kazanan Osmanlı Bankasının karşısına 1888'den sonra en büyük rakibi olarak Deutsche Bank çıktı. İngiltere'nin himaye politikasından uzaklaşması üzerine, denge politikasını sürdüren Osmanlı Devleti Almanya'ya yaklaştı. 1890'dan sonra sömürge ve yayılma için kendine yaşam alanı arayan Almanya "Doğu'ya doğru" sloganı ile Osmanlı İmparatorluğu'na yöneldi. Bu yönelişin bir ürünü olan "Bağdat Demiryolu Projesi"ni kabul ettirdi.

Emperyalizm ve emperyalist terimlerini kullanmadan Osmanlı İmparatorluğunun 19. ve 20. yy. tarihini yazmak ve büyük devletlerin politikalarını açıklamak olanaksızdır.[5] Öyleki emperyalist devletlerin rekabetlerinin yoğunlaştığı en önemli yörelerin başında Osmanlı İmparatorluğu gelir. Osmanlı İmparatorluğu'nun egemen olduğu bu yöreye batılı yazar ve devlet adamlarının "Orta Doğu" ve "Yakın Doğu" demeleri de emperyalist tutkularının sembolü oldu. Süveyş Kanalı'nın açılması, pamuk üretimindeki önemi ve diğer hammadde kaynaklarının bulunması ve büyük devletler için önemli bir pazar olması dolayısıyla özellikle 19. y.y.ın sonunda Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki ekonomik rekabet çoğaldı. 20. y.y. başında petrolün ekonomide kazandığı önem ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimindeki topraklarda zengin petrol kaynakları bulunması, büyük devletlerin

arasındaki rekabeti, buralara egemen olmak mücadelesine dönüştürdü. Büyük devletler Osmanlı İmparatorluğu'na kendi çıkarları açısından bakıyordu.

Balkan Savaşı yenilgisi Osmanlı İmparatorluğuna sosyal-ekonomik-siyasal büyük bir yıkım getirdi. İktidarda bulunan İttihat ve Terakki Birinci Dünya Savaşı çıktığında, Almanya'nın yanında yer alınırsa, Balkan Savaşı kayıplarının geri alınacağı, Rusya'nın çökmesi sonucu Turan'a ulaşılacağı gibi siyasi-ideolojik çıkarlar yanında büyük ekonomik çıkarlarda bekliyordu. İttihat ve Terakki'nin bu savaşta Almanya'nın yanında yer almasını hazırlayan ekonomik sebep, "Kapitülasyonlar" ve "Duyun-u Umumiye"den kurtulmak idi.

İttihat ve Terakki bu sebeple iktisadi politika arayışına girdi. İktisadi milliyetçilik konusunda İttihat ve Terakki'ye ve o dönem aydınlarına en çok etki Alman örneğinden geldi. Almanya'da ilerlemenin ve yükselmenin kaynağı "milliyetçilik" ilkesiydi. Alman malı olan milli iktisadı örnek alan aydınlar, Alman milli iktisat ekolünün önemli kişisi Friedrich List'in etkisinde kaldılar. İktisadiyet mecmuası, Türklerin Alman ulusunu örnek alması gerektiğini ileri sürerken, milli iktisatçılar "Bir ülkede ihtiyaç ve menfaat ortak bir nitelik taşımalı, birey ortak çıkar uğruna her türlü özveride bulunabilmelidir" diyorlardı. Ziya Gökalp'e göre Birinci Dünya Savaşı dolayısıyla, Osmanlı ülkesi dışa kapanarak kendi yağı ile kavrulacağından, sosyal bir bütünlük kazanacak, hem tarım, hem sanayi ülkesi olabilecekti.[6] Bunun gerçekleşebilmesi için savaş içinde "Milli Türk Burjuvası"nı yaratabilmek amacıyla ekonomik bir uygulamaya gidildi. Yabancıların tekelinde bulunan ticaretin Türk tüccarının eline geçebilmesi için çeşitli yollara baş vuruldu.[7]

Milli Mücadele

Birinci Dünya Savaşı'nda ülkenin gençleri üretim alanından alınıp cepheye gönderilince, bu nüfusun tüketici duruma gelmesi sebebiyle üretimde büyük düşüş oldu. Her ne kadar kadınlardan üretimde yararlanmak yoluna gidildiyse de ihtiyacı karşılayamadı. Savaş ekonomisi kuralları uygulandığı için, ülkenin bütün kaynakları ordunun ihtiyaçlarında kullanıldı. Yatırımlar durdu. Bunun yanısıra mali çöküntü, enflasyon daha çok arttı. Savaş bittiğinde "Kapütilasyonlar" ve "Duyun-u Umumiye" yeniden devreye girdiler.

Mondros Mütarekesinden sonra ülkenin en verimli toprakları ve gelişmiş şehirleri işgal edildiler. Yunanlıların da İzmir ve Ege bölgesini işgal etmeleri üzerine, bu şehir ve yörelerin üretimden ve vergilerinden yararlanma olanağı bulunamadı. Böylece nüfus kaynağının yetersizliği yanısıra, en verimli ve zengin ticari şehirlerin de düşman işgalinde bulunması yüzünden, İstiklal Savaşı boyunca ordunun insan kaynağı ve bunların beslenmesi, giydirilmesi, her türlü bakımı, silah ve cephane sağlanması, maaş ve diğer masrafların karşılanması için geri kalan, çoğu yoksul, üretimi çok düşük topraklardan ve küçük ticari işletmelerin bulunduğu şehirlerin kaynaklarından yararlanıldı. İnsan ve çeşitli üretim mallarından yararlanılan vilayet ve sancaklar çok azdı. Doğu Anadolu'dan (Birinci Dünya Savaşı'nda Rus ve Ermeni işgaline uğramış, nüfus içerilere göç etmiş olduğu için perişan durumda idi) yararlanmak mümkün olmadı.

İstiklal Savaşı çok büyük yokluklar içinde başladı. Ekonomik çöküntü B.M.M.'nin açıldığı sırada Meclis'in para bulmakta büyük sorunlarla karşılaşmasına yol açtı. Mebusların oturduğu yerler bile bin türlü güçlükle sağlanabildi. Yemekleri askerlere pişen yemek ile aynıydı. Cephedeki askerin sıkıntı çekmemesi için her türlü sıkıntıya göğüs geriliyordu. Meclis tutanakları, dilekçe kağıtlarına yazılıyor, mektup zarfları defalarca kullanılıyordu.

Meclis açılır açılmaz ele alınan konuların başında gelir kaynağı bulmak geliyordu. Ancak vergi ve asker toplanabilmesi için, Meclisin Anadolu'da otoritesinin kurulması gerekliydi. Oysa Meclis'in açıldığı tarihte Anadolu'nun birçok yerinde iç ayaklanmalar çıkmık ve sürmekteydiler. Bu sebeple buralardan vergi almak mümkün olmuyordu.

Sovvetler Birliği ile ilişki ve dış yardım konusu gündeme geldiğinde 3 Temmuz 1920'de Meclis'te gizli oturumda M. Kemal Paşa, "Pek ziyade memüldür ki (umulmakta) Sovyet Cumhuriyeti bize tasavvur ettiğimiz muavenetleri (yardım) ifa etsin (yerine getirsin)... Biz kendi mevcudiyetimizi (varlığımızı) yine kendi mevcudiyetimizle müdafaa ve muhafaza edecek tarzda hareket etmeliyiz ki hiç bir surette nevmid (ümitsiz) olmayalım."[8] sözleriyle, Sovyet yardımına bağlanmamak, kendi kaynaklarımızla hazırlanmak gerektiğini, çünkü Sovyet yardımının gelmemesinin ümitleri yok edebileceğini belirtti. Dış yardım, doğal olarak bu tarihte Sovyet yardımı söz konusu olunca M. Kemal'in ortaya koyduğu ilkeleri, yardım ve dış ilişkilerin bu ilkeler içinde biçimlendiğini görüyoruz. Bu bakımdan M. Kemal, tam bağımsızlık temeli

üzerine oturttuğu temel politikasını dış yardım konusunda da bu esastan ödün vermeden kabul etmektedir. Dış yardım bir araçtır, oysa bağımsızlık amaçtır. Bağımsızlığın herşeyden önce ulusun kendi öz kaynaklarına dayanmasına dış yardımın himaye biçimine girmemesine dikkat etmektedir. Batılı devletlere karşı bağımsızlık savaşı verilirken, Sovyetler'in Türkiye'nin iç işlerine karışmasına kesinlikle karşıydı. Türk Ulusal Savaşı anti-emperyalist olduğu kadar anti-bolşeviktir, çünkü ulusçudur.[9]

İzmir İktisat Kongresi

Lozan görüşmelerinin bunalımlı bir şekilde sürdüğü sırada, Türkiye içeride ekonomik bir hamleye başladı. Batılı devletlerle savaş bitmişti, siyasi-ekonomik sorunlar Lozan'da tartışılıyordu. Batı, Türkiye'nin alacağı durumun ne olacağını merak ediyodu. Bu şartlar altında, iktisat vekili Mahmut Esat (Bozkurt)'ın girişimiyle 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında bir kaç ay önce Yunan istilasından kurtarılmış bulunan İzmir'de İktisat Kongresi toplandı. İzmir İktisat Kongresinde Ticaret temsilcilerinin isteklerinin ağırlığı hissedildi. Kongre'de bir yandan Kazım Karabekir'in ahlakçı etkisi ile rüşvet, hırsızlık ve yolsuzluğa, tembelliğe karşı mücadele istekleri dile getirilirken, diğer yandan yabancı sermayeye karşı olunmadığı, özel teşebbüsün ve milli sermayenin yaratılmasının önemi belirtildi. Misak-ı İktisadi kararı alındı.[10] Hiç kuşkusuz Kongreyi açış konuşmasını yapan Gazi Mustafa Kemal'in sözleri çok anlamlıydı ve gelecek için bazı şeyleri de ima ediyordu. Gazi şöyle diyordu: "yeni Türkiye devleti bir devlet-i iktisadiye olacaktır". "Siyasi askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi muzafferiyetler ile tetviç (taçlandırma) edilemezlerse husule gelen zaferler payidar olamaz, az zamanda söner. Bu itibarla en [illegible] vetli ve parlak zaferimizin dahi temin edebildiği ve daha edebileceği semerat-ı nafiayı (yararlı sonuçları) tesbit için iktisadiyatımızın hakimiyet-i iktisadiyemizin temin ve tarsin (sağlamlaştırmak) ve tevsii (genişletmek) lazımdır.

"Arkadaşlar! Bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zaferler süngü zaferleri değil, iktisat ve ilim zaferleri olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar istihsal ettiği muzafferiyetler memleketimizi halas-ı hakikiye sevketmiş sayılmaz. Bu zaferler ancak müstakbel zaferimiz için kıymetli bir zemin hazırlamıştır. Muzafferiyat-ı

askeriyemizle mağrur olmıyalım. Yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım"

"Bizim halkımız menfaatleri yekdiğerinden ayrılır sınıf halinde değil; bilakis mevcudiyetleri ve muhassalai mesaisi yekdiğerine lazım olan sınıflardan ibarettir. Bu dakikada samilerim çiftçilerdir, sanatkarlardır, tüccarlardır ve ameledir. Bunların hangisi yekdiğerinin muarızı olabilir. Çiftçinin sanatkara, sanatkarın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsine, yekdiğerine ve ameleye muhtaç olduğunu kim inkar edebilir.

Bugün mevcut fabrikalarımızda ve daha çok olmasını temenni ettiğimiz fabrikalarımızda kendi amelemiz çalıştırılmalıdır. Müreffeh ve memnun olarak çalışmalıdırlar ve bütün bu saydığımız sınıflar aynı zamanda zengin olmalıdır. Ve hayatın lezzeti hakikisini tadabilmelidir ki, çalışmak için kudret ve kuvvet bulabilsin. Binaenaleyh programdan bahs olunduğu zaman adeta denebilir ki, bütün halk için bir "Sa'y Misak-ı Millisi"dir. Ve böyle bir sa'y misak-ı millisi mahiyetinde olan program etrafında toplanmaktan hasıl olacak olan şekli siyasi ise, alelade bir fırka mahiyetinde tasavvur edilmemek lazım gelir"[11]

Atatürk ekonomi konusuna en baştan beri büyük önem veriyor ve bütün ekonomik konuları ve programları yakından izliyor ve yön veriyordu.[12] Daha Milli Mücadele yıllarında ve hemen sonrasında iktisadi konulara bakışında, sağlam ekonomik ve sosyal bilgi temeline dayandığını görmekteyiz. Bu sebeple Atatürk'ün bazı konuşmalarına dikkati çekmek istiyorum.

"İktisat demek her şey demektir. Yaşamak için, mesut olmak için, mevcudiyeti insaniye için ne lazımsa kaffesi demektir. Ziraat demektir, soy demektir, her şey demektir.

Bence halk devri, iktisat devri, mefhumu ile ifade olunur. Öyle bir iktisat devri ki, onda memleketimiz mamur olsun, milletimiz müreffeh olsun ve zengin olsun. Bu noktada bir felsefeyi size hatırlatayım. "El kanat-ü kenzi lâ yüfnâ" Kannaati, kenzi lâ yüfnâl farzetmek fakı fazilet bilmek felsefesine de iktisat devri artık hitam versin.

Efendiler, bu felsefeyi, mutlaka yanlış tefsir etmek yüzünden bu millete, bu memlekete çok büyük fenalık edilmiştir. Biliriz ki, Allah dünya üzerinde yarattığıbu kadar nimetleri, bu kadar güzellikleri insanlar istifade etsin, mütenaim olsun diye yaratmıştır ve azami derecede müstefit olabilmek için de bütün kainattan esirgediği zekayı, aklı insanlara vermiştir. Eğer vatan denilen şey kupkuru dağlardan, taşlardan,

merzagi sahalardan, çıplak ovalardan ve vatan; şehirler, köylerden ibaret olsaydı, onun zindandan hiçbir farkı olmazdı. Ve filhakika bu dediğimiz felsefenin sahipleri bu kıymetli vatanımızı böyle zindan ve cehennem yapmaktan başka birşey yapmamışlardır. Halbuki bu vatan evlat ve ahfadımız için cennet yapılmaya layık, elyak bir vatandır. İşte bu memleketi böyle mâmure haline, cennet haline getirecek olan esbab ve avâmil-i iktisadiye ve faaliyet-i iktisadiyedir. Binaenaleyh öyle bir iktisat devri lazımdır ki, artık milletimiz insanca yaşamasını bilsin, insanca yaşamanın neye mütevakkıf olduğunu öğrensin ve o esbaba tevessül etsin. Cümlemizin arzumuz şudur ki, bu memleketin efradı ellerinde nümuneleriyle ziraatin, sanatın, sâyin, hayatın bir mümessili olsun. Ve artık bu memleket böyle fakir ve bu millet hakir değil, belki memleketimize zengin memleketi, zenginler memleketi, bu yeni Türkiye'nin adına da çalışkanlar diyarı denilsin. İşte millet böyle bir devrin içinde bulunuyor ve böyle bir devri ila edecektir. Ve böyle bir devrin tarihini yazacaktır. Ve böyle bir devirde, böyle bir tarihte en büyük makam, en büyük hak çalışkanlara ait olacaktır".

Bugünkü sefalet-i iktisadiyeye mahkum eden mülga kapitülasyonların fecaatini hatırlamadan geçemem. Malumunuzdur ki memleketimiz iktisadi teşkilat ve muhit itibariyle kuvvetli bir halde bulunmuyordu. Ferdi iktisat kıymetleri de serbest mübarezeye mukavemet edebilecek dereceye vasıl olmamıştı. Tanzimatın açtığı serbest ticaret devri Avrupa rekabetine karşı kendisini müdafaa edemiyen iktisadiyatımızı bir de iktisadi kapitülasyon zincirleri ile bağladı. teşkilat ve ferdi kıymet nokta-i nazarlarından iktisat sahasında bizden çok kuvvetli olanlar memleketimizde, bir de fazla olarak, imtiyazlı mevkilerde bulunuyorlardı. İstedikleri zaman istedikleri eşyayı, istedikleri şeriat tahtında memleketimize sokuyorlardı. Bütün şuabat-ı iktisadiyemize bu sayede hakim-i mutlak olmuşlardı.

Efendiler: Bize karşı yapılan rekabet hakikaten çok gayr-ı meşru, hakikaten çok kahir idi. Rakiplerimiz bu surette inkışafa müsait sanayiimizi de mahvettiler. Ziraatimizi de rahnedar eylediler. İnkışaf ve tekâmül-ü iktisadi ve maliyemizin önüne geçtiler"

Atatürk yabancı sermaye için de şöyle diyor: "Bizim memleketimiz vasidir; çok vasi sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza riayetkar olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sayimize ve serveti sabitemize intizam etsin. Bizim için

ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi değil. Filhakika mazide ve bilhassa Tanzimat devrinden sonra, ecnebi sermayesi memlekette müstesna bir mevkie malik oldu. Ve ilmi manasıyla denebilir ki, devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapamamıştır. Artık her medeni devlet gibi, yeni Türkiye dahi buna muvafakat edemez. Burası esir ülkesi yapılamaz.[13]

Kongre kararlarına uygun olarak, 26 Ağustos 1924 tarihinde İş Bankası kurulmuş, 1927'de Milli Bankasıyla birleşmiştir. Banka, milli kuruluşların kredi ihtiyaçlarını sağlamak, tasarruf ve mevduatı yönlendirmek, milli bankacılığı yaratmak ve geliştirmek gibi görevleri üstlenmiştir.(YÜ, Al, s.88)

19 Nisan 1925 tarihinde kurulan Türkiye Sanayi ve Maden Bankası, eski devlet girişimlerini geçici olarak yönetmek ve yenilerini kurmakla yükümlü kılınmıştı. 3 Temmuz 1932'de Sanayi ve Maden Bankası elindeki fabrikaları Devlet Sanayi Ofisine devretmiştir. 1925'te eski reji idaresi satın alındı. Tütün İdareyi Muvakkatesi kuruldu. 1926'da İspirto ve alkollü içkiler tekeli, 1927'de Devlet Demiryolları ve Limanları İdaresi, 1926'da İstatistik Genel Müdürlüğü kuruldu. Ziraat Bankası, 1924 yılında her türlü banka işlemleri yapmaya yetkili kılındı. 1926'da Emlak ve Eytam Bankası kuruldu. İlk bütçe 1 Mart 1924'de, 120.000.000 dolaylarında, uygulamaya kondu. 1929'da Gümrük Tarife Kanunu yürürlüğe kondu. Aynı yıl, yabancı hisse senedi ve tahvil işlemlerini Maliye Bakanlığı iznine bağlayan, ilk kez döviz kontrolü getiren Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu çıkarıldı. 1930'da Türk Parasını Koruma Kanunu çıkarıldı. (YÜ, Al, s.91).

Para piyasasını düzenlemek, hazine işlemlerini görmek, hükümetle birlikte çalışarak para istikrarını sağlayacak önlemleri almak görevleri ile ilgili Merkez Bankası Kanunu 1930'da kabul edildi. İhracata verilen önem nedeniyle yurt içinde ve dışında satılacak malların denetim görevini hükümete veren "Ticarette Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakabe ve Korunması Hakkında Kanun" çıkarıldı 1930. 1927'de Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılarak, yeni kurulacak özel teşebbüs ve maden işletmelerine büyük avantajlar sağlandı. Yine toplam devlet gelirlerinin % 20'sini aşan ve ilk bütçeye 27 milyon lira gelir sağlayan Aşar Vergisi 1925'te kaldırıldı, çiftçi rahat bir soluk aldı.

Devletçiliğe Geçiş

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda, Osmanlı'dan aldığı ülke ve ekonomik miras tam bir enkaz idi. İzmir İktisat Kongresi'nde belirlenen ekonomik amaçlara ulaşmak çok zor görünüyordu. 1923'de sermaye, bilgi ve teknolojik birikim yoktu. İşletmeler yabancıların elinde idi. Milli sermaye, milli tüccar-sanayici yoktu. Oysa sanayi yatırımları, altyapı yatırımları, bankacılık, demir ve karayolları yapımı, deniz taşımacılığı temel sorunlar olarak bekliyordu. Bir yandan devrim gerçekleştirilirken, diğer yandan bunların başarılması gerekirken köylünün kurtulması ve zirai üretimin artması için aşar kaldırıldı.[14] Milli bankacılık için İş Bankası ile bir girişim başladı. Demiryolları yapımı, yabancı işletmelerin millileştirilmesi, kabotaj hakkının alınması, şeker ve dokuma fabrikalarının yapılmaya başlanması hep devlet tarafından başarılıyordu. Öyle görülüyordu ki Türkiye sanayinin ve hizmet sektörünün altyapısını devlet üstlenmişti.

1929-1930 yıllarında Türkiye'de bu gelişme sürerken, A.B.D.'de borsada başlayan iflas paniği kısa sürede Avrupa ve bütün dünyaya yayıldı. Kapitalist ekonomi büyük bir bunalıma girdi. Bu bunalım Türkiye'de de kendini gösterdi. Özellikle Avrupa'ya satılan üzüm, tütün, incir, pamuk v.b. gibi mallar elde kaldı. Üretici ve tüccar özellikle Ege bölgesinde çok zor durumda kaldı. Türkiye bu şok etkiden kurtulmak isterken, aynı sırada çok partili bir uygulamayı denedi. 1930 Ağustos'unda, Atatürk arkadaşı Fethi Bey'e Serbest Cumhuriyet Fırka'yı kurdurttu. Serbest Fırka liberal bir politika izleyecekti ve muhalefet yapacaktı. Atatürk bu partiden laiklik ilkesine sadakat bekliyordu. Fethi Bey laikliği benimsemiş insan olmasına rağmen, yeni kurulan partinin irtica için bir fırsat olduğunu ve bunun da ülkede buhrana yol açacağını görünce, Atatürk'ün de uyarısını göz önüne alarak partiyi kapattı. Türkiye yeni bir karar alma döneminde bulunuyordu. Atatürk bu kararın alınmasını Türkiye'nin kendi koşulları içinde değerlendirdi ve devletçi sistemi seçti. Adını da "Mutedil Devletçilik" olarak koydu.

Milli Mücadele zaferiyle Lozan'da bağımsızlığını kabul ettiren Türkiye yarı sömürge durumundan kurtulup, hızlı kalkınma yoluyla çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak, Türk ulusunun mutluluk ve refahını sağlamak zorunda idi. Bir ülkenin çağdaş düzeyde insanca yaşaması uluslararası alanda onurlu bir yere sahip olabilmesi iktisadi kalkınmasına bağlıdır. Bu sebeple Türkiye İktisadi kalkınmasını yaparken bunu en kısa zamanda başarmak durumunda idi. Yalnız kalkın-

mak değil hızlı kalkınmak gerekliydi.[15] Bu sağlanırken de halkın ezilmemesi önemliydi. Atatürk, Milli Mücadele'ye başladığında ilk yaptığı şey, ulusun bağımsızlığını, hakkını ve güvenliğini korumak görevi olan Osmanlı Devleti'nin bunu yapmadığını Amasya Genelgesi ile ilan etmek ve Erzurum-Sivas Kongreleri ve en son B.M.M.'nin açılışıyla Ankara'da ulusal egemenliğe dayanan yeni bir Türk Devleti kurmak oldu. Dolayısıyla devlet ulusun varoluşunun en önemli aracı idi. Atatürk devleti bir yana iten ve tüm hakları ferde veren liberal ekonomik sistem ile, devleti ferdin üstünde tutan sosyalizmi[16] ve ferdi devletin kölesi durumuna sokan faşizmi benimsemedi. İttihatçılar da iktisadi egemenliğe sahip olmanın önemini kavramışlar, ulusal iktisat ve tüccar-sanayici yaratmak için çalışmışlardı. Fakat onlar bunun için sosyal-siyasal devrimi yapamamışlardı. Atatürk devlet-hukuk sosyal yapısını köklü bir biçimde değiştirdikten, sistemi sağlam bir esasa bağladıktan sonra başarılı oldu. Atatürk, sistemini oluştururken önce devletten işe başladı ve modern bir devlet kurdu. "Geçmiş sistemlere takılanlar ve an'anelerinden sıyrılamayanlar hiç bir zaman modern bir devlet bina edemezler". Osmanlı Hanedanı'nı "bir saltanat-ı şahsiye" olarak değerlendiren[17] Atatürk, ulusun mutluluğunu ancak ulusun kendi iradesinin belirleyeceğine inanıyor ve devleti de pragmatik-demokratik esasa dayandırıyordu. 13 Ağustos 1923'te T.B.M.M.'de "Yeni Türk Devleti bir halk devletidir, halkın devletidir. Müessesat-ı maziye ise bir şahıs devleti idi, eşhasın devleti idi".[18] Milli Mücadele; Cumhuriyet ve Saltanat Hilafet'in kaldırılışı, "Milli-Laik Cumhuriyet"in kurulması "eşhas devleti"nin yıkılıp yerini "halkın devleti"nin alması idi.[19] İktisadi alanda da yapılacak herşey gelişme ve refah ancak Türk uusunun mutluluğu içindi. Bu sebeple 1931 yılında Devletçilik bir ilke olarak belirirken bunda hem Atatürk'ün devlet-birey anlayışı, hem de Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartlar etkili oldu. Demokrasi'den uzaklaşmadan devlet ve özel girişim arasında uyumlu bir ekonomik sistem bu şekilde doğmaya başladı. Altı ilke belirirken Atatürk, biz saltanatı yıktık, Cumhuriyet kurduk, ilk ilke Cumhuriyetçilik diyordu. Misak-ı Milli, milli vatan ve milli devlet demekti. İkinci ilke milliyetçi, Devletçi, Halkçı, Laik, İnkılapçı" olmak şeklinde belirtenen altı ilke Atatürk'çü düşünce sistemini de artık ortaya koyuyordu. Atatürk'ün adını koyduğu biçimiyle "Mutedil Devletçilik formulü şimdiye kadar yaptığımız işlerden, yani hadiselerin gidişinden meydana çıktı. Şimendiferleri (demiryolu kastediliyor) devletin yapması, devletin iktisadi

teşebbüslere girişmesidir ki 'Devletçilik' vasfını rejime damgaladı."[20] Türkiye'nin sosyo-ekonomik şartlarının bir sonucu olarak tarihi oluşumu sebebiyle Atatürk, iktisadi alanda devletin düzenleyici ve belirleyici olacağı, olması gerektiği inancında idi. "Her halde devletin siyasi ve fikri hususlarda olduğu gibi iktisadi işlerde de düzenleyiciliğini ilk olarak kabul etmek uygun görülmelidir."[21] Atatürk'ün daha 1922 yılında "İktisadi siyasetimizin önemli amaçlarından biri de, genel çıkarları doğrudan doğruya ilgilendirecek kurumlar ve iktisadi ve teşebbüsleri mali ve teknik gücümüzün izni oranında devletleştirmedir"[22] sözleriyle 1931'e kadar yapılan ekonomik uygulamaların tutarlı bir biçimde amaca doğru gittiğini gösteriyordu.

Atatürk tarafından gerçekleştirilen devletçilik konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için, bu ilkenin kabulü ve uygulanmasındaki amacı bilmek gerekir. Atatürk devletçiliği şöyle tanımlamaktadır: "Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi 19. asırdan beri sosyalizm nazariyelerinin ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş Türkiye'ye has bir sistemdir."

Devletçiliğin bizce manası şudur:

Fertlerin, hususi teşebbüslerini ve şahsi faaliyetlerini esas tutmak; fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve çok şeylerin yapılmadığını gözönünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline almak.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türkiye vatanında asırlardan beri ferdî ve hususi teşebbüslerle yapılmış olan şeyleri bir an evvel yapmak istediğini; ve görüldüğü gibi kısa bir zamanda yapmaya muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz bu yol görüldüğü gibi liberalizmden başka bir sistemdir" [23].

"Devletçilik bilhassa sosyal, ahlâksal ve ulusaldır. Millî servetin tevziinde daha mükemmel bir adalet ve emek sarfedenlerin daha yüksek refahı millî birliğin muhafazası için şarttır. Bu şartı daima gözönünde tutmak millî birliğin mümessili olan devletin mühim vazifesidir.

Umumî menfaate hizmet eden umumî müesseselerin çoğalması devletin, ehemmiyetle gözönünde tutacağı bir meseledir. Bu sayede sırf menfaatperest faaliyetler sınırlandırılır. Bu hal vatandaşlar arasında ahlâkı tesanüdün gelişmesine yardım eden önemli bir etkendir.

Yurtta her nevi üretimin çoğalması için kişisel teşebbüsün, devletçe çok lüzumlu olduğunu kaydettikten sonra, beyan etmeliyiz ki "Devlet ve fert birbirine karşıt değil birbirinin tamamlayıcısıdır."

Bizim izlenmesini uygun gördüğümüz mutedil devletçilik prensibi, bütün üretim ve dağıtım araçlarını fertlerden alarak, milleti bütün başka esaslar dahilinde tanzim etmek gayesini takip eden sosyalizm prensibine müstenid kollektivizm yahut komünizm gibi hususî ve ferdî iktisadî teşebbüs ve faaliyete meydan bırakmayan bir sistem değildir[24].

Başbakan İsmet (İnönü) şöyle diyor: "Biz, iktisatta devletçiliği, gelişmek için ve yeni düzeni kurmak için de verimli ve olumlu, en etkili araç sayıyoruz." İktisat Bakanı Celal Bayar ise şöyle diyordu: "Ülkenin sanayileşmesini ve ulusun muhtaç olduğu refahı bazı özel kuruluşların dayandığı sermayeye bırakmak gerekirse, enaz ikiyüz yıl daha bekleme devresi geçirmekliğimiz gerekir".[25] Cumhuriyet Halk Fırkası programında ise bu ilke şöyle belirlenmişti: "Fırkamızın takip ettiği program... iktisadi nokta-i nazardan devletçidir... Halkımız tab'an devletçidir ki her türlü ihtiyacı devletten talep etmek için kendisinde bir hak görüyor. Bu itibarla milletimizin tebayii ile fırkamızın programında tamamen bir mutabakat vardır"[26]. Görülüyor ki, hem Atatürk'ün sözleri, hem İnönü ve Bayar'ın sözleri ve hem de C.H.F. programında devletçilikle ilgili husus, "Devletçiliğin" ortaya çıkışını Türk ulusunun tarihine bağlamakta, hızlı kalkınma, sosyal adalet ve refahı sağlamak için bir yöntem olarak görülmektedir.

Atatürk'ün "Devletçilik" ilkesini şu esaslarda toplamak mümkündür:

1. Siyasi, kültürel bağımsızlık ekonomik bağımsızlığa dayanmalıdır.

2. Model tümüyle Türkiye'nin yapısına, gereksinimlerine ve koşullarına uygun, halkın istek ve özlemlerine karşılık veren, toplumu, keskin sınıf farkları ve çatışmaları yaratmadan dengeli biçimde kalkındıracak ve refaha ulaştıracak bir model olmalıdır.

3. Bu ekonomik model hem siyasal, hem de sosyal hak ve özgürlükleri bağdaştırmalıdır.

4. Nasıl Atatürk kurduğu siyasal sisteme önce "Halk Hükümeti" demişse ve daha sonra bunu "Cumhuriyet" ve "Demokrasi" olarak ilan etmişse aynı biçimde başlangıçta Atatürk yeni ekonomik modele "Halk

İktisadı" adını vermiş, daha sonra "Milli İktisat" demiş"[27] ise Devletçilik halkın milli menfaatlarına dayanmalıydı. Atatürk bunu şu sözleriyle kısaca açıklıyor: "... devletçilik hususiyle içtimai, ahlaki ve millidir".[28] Atatürk'ün ekonomik kalkınma modelinin bir sonucu olarak beliren "devletçiliğin" uygulanmasında şu özellikleri tespit etmekteyiz.

"1. Atatürk ekonomik kalkınmayı "sistem yaklaşımı" ile ele almıştır.

2. Atatürk'ün ekonomi doktrini, kendinden önce uygulanmış ideolojilerden farklıdır.

3. Bu kalkınma modelinin amaçları çağdaş kalkınma planlarının amaçlarından farklı değildir.

4. Refahın sağlanması açısından toplumun kesimleri arasında imtiyazlı kişi, grup, zümre yada sınıfların oluşması önlenmeli, kalkınmanın sonuçları bütün kesimlere adil dağıtılmalıdır.

5. Ekonomi, pazar ekonomisinin kurallarına göre işletmeli, pazarları denetlerken, yönlendirirken ve doğrudan endüstri ve ticaret işleri yaparken Devlet pazar ekonomisinin kurallarına uymalıdır.

6. Kişisel girişim gücü korunmalı ve desteklenmelidir.

7. Devlet, özel girişim alanını izlemeli, denetlemeli ve temel ekonomik amaçlara yöneltmek için teşvik etmelidir.

8. Kişisel girişimin engellenmesini önlemek için devletin doğrudan yardımlarına ve devlet işletmesinin ekonomi çindeki rol ve önemine sınırlar çizilmesi çok önemlidir.

9. Devlet yatırım ve işletmeleri için en uygun alanlar, altyapı yatırımlarıdır ve bu tür yatırımlar, devlet için en yüksek önceliğe sahip olmalıdır. Devletçe yatırım, yatırım harcamaları yaparlarken, devletin temel işlevleri ile ilgili öncelikler unutulmamalıdır.

10. İktisadi işler için yukarıda sayılan sağlıklı kaynaklardan elde edilecek fonlar da bir öncelik sırasıyla harcanmalıdır.[29]

11. Enflasyonsuz kalkınma

12. Dış borçlanma ve yabancı sermayenin ulusal bağımsızlıkla dengelenmesi,

13. Halkın kalkınmaya katılımı."[30]

Sonuç:

Devletçilik bir iktisat siyaseti midir? Devletçilik bir sistem midir? gibi soruların yanıtını iktisatçılara bırakarak devletçiliğin Türkiye'nin kalkınması ve bunun sağlanmasında sosyal adaleti de uygulamaya çalışan bir rejimin sosyo-ekonomik uygulanmasının kendine özgü şartlarıyla devletçiliği doğurduğu bir gerçektir. Prof. Dr. Mustafa Aysan bu konuda şu yorumu yapıyor: "Atatürk'ün ayrıntıları ile düşünülmüş karma ekonomik düzeni içinde hızlı ve dengeli bir ekonomik kalkınmapolitikası, stratejisi ve taktiğine sahip bulunduğu ve bunun çağdaş kalkınma politikası ve stratejilerine yön verici özellikler taşıdığı"nı belirttikten sonra "Atatürk düşüncesi ve devrimleri ile içiçe yetişmiş bizim nesli bile şaşırtacak derecede olgun, tutarlı, uygulanabilir ve önümüzdeki birçok yüzyılda gelişmiş, gelişmemiş, sosyalist, kapitalist bütün dünya ekonomilerine, toplumlarına, politikacılarına ve devlet adamlarına ışık tutucu, yol gösterici, bir ekonomi politikasının, Atatürk'ün yönetiminde geliştirildiğini ve uygulandığını" ileri sürmektedir.[31] Prof. Dr. Nevres Turhan da şöyle diyor: "Atatürk'ün iktisadi sisteminin temsil ettiği devletçilik anlayışı, Liberalizmi ve Sosyalizmi reddederek, gerice ülkelerin gereksinmelerine özgü bir üçüncü kalkınma yolunu ve yöntemini saptamıştır. Bunun uygulama aracı ise İktisadi Devlet Teşekkülleri'dir".[32]"

Türkiye'de devletçiliği kendine özgü, orijinal ve geri kalmış ülkelere örnek olabilecek bir örnek olduğu, emperyalizmi silahlı bağımsızlık savaşı ile yenen bir ülkenin, iktisadi bağımsızlığık savaşında da yine aynı başarıyı gösterdiği görüşü oldukça yaygındır.[33]

"Türkiye, dünyada geri kalmış ülkeler içerisinde beş yıllık kalkınma planıyla ilk sanayi ve kalkınma planı yapan ülke oldu. İlk kalkınma planı 1928'de Sovyetler Birliği'nde uygulanmaya konmuştu, fakat Sovyetler Çarlık Rusyası'ndan çok büyük bir ekonomik miras devr almıştı. Oysa Türkiye az gelişmiş bir ekonomik yapıda ilk kez plan uygulayan bir ülke idi. Türkiye'nin uyguladığı plan (1933-1938) ilk beş yılında büyük başarı sağladı. Enflasyonsuz ve % 8'e ulaşan bir kalkınma hızı sağlandı. Sümerbank, Etibank gibi İktisadi Devlet Teşekküllerinin kuruluşu, demiryolu ağının yapılışı,[34] tarımda devlet çiftlikleri örnekleriyle köylüye örnek ve destek sağlanması, özel teşebbüsün yatırımlarının teşvik edilmesi dönemin başarıları olarak açıkça görülüyordu." Atatürk'ün kurduğu İ.D.T. daha sonraki yıllarda ihmal edilmelerine rağmen bugün hala güçlü olarak ve piyasada rekabet yaratarak tüketici lehine

varlıklarını sürdürmektedirler.

Atatürk'ün kurduğu yeni Türk Devleti'nin geriinde Atatürk'ün attığı teorik bir temel vardır. Atatürk'ün başarısını küçük göstermek isteyenler, O'nun teorisyen olmadığını ileri sürerek, Türk Devrimi ve onu oluşturan ilkelerin ayrı ayrı ve bütün olarak oluşturdukları orjinal teoriyi görmezlikten gelirler. Oysa her ilkesi başlı başına bir teori içerdiği gibi, ilkelerin bütünlüğünün oluşturduğu Türk Devrimi de bir teorik temel üzerinde inşa edilmiştir. Bu yönüyle Atatürkçülük bütünüyle bir ideoloji olduğu gibi, ki batılı bilim adamları bu teoriji 1930'lu yıllarda "Kemalizm" olarak isimlendirmişlerdir, konumuz olan "Devletçilik" de bir teoriye dayanmaktadır.

Başta belirttiğimiz gibi Atatürk'ün devletçiliği O'nun "Medeni Bilgiler" kitabında ortaya koyduğu özgürlükçü demokrasi anlayışına bağlıydı ve bu sebeple demokrasinin içinde bulunan özel teşebbüs ile kamunun yararını gözeten devlet müdahaleciliğini birleştirerek karma bir sistem kurmayı başardı. Bir yandan kalkınma devlet ve özel teşebbüsçe yapılacak, diğer yandan ulusal gelir dağılımında adalet sağlanacaktı.

Türkiye'nin siyasal, sosyal, ekonomik temelleri Atatürk tarafından atıldı ve bugün de Anayasa'nın özünü, bunu sağlayan ilkeler oluşturmaktadır.

NOTLAR:

1) Cahit Tanyol, **Atatürk ve Halkçılık**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984, s.94 - 95.
2) Karal, C.8, s.191-192.
3) Karal, C.5, s.143.
4) Donald G. Blaisdel, **Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi**, Çev. Ali İhsan Dalgıç, İstanbul 1979, A. du Velay, **Türkiye Mali Tarihi**, Ankara 1978. Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Ankara 1968, s.67-8.
5) Yale, s.52, Thomas G. Kavanedes, **The Middle East**, New York, 1969, s.1.
6) Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)** Ankara 1982, s.25.
7) I. Meşrutiyet döneminin Ziya Gökalp aracılığı ile gündeme gelen program "solidarizm (bağlılık)" oldu. Türkiye Cumhuriyeti'nin "Halkçılık" ve "Devletçilik" ilkelerinde etkisini göreceğimiz solidarist hareketin öncüsü olan Gökalp'in üzerinde de Fransız solidarist hareketinin etkisi büyüktür. Skolastik islam felsefesine bir tepki olarak doğan pozitivist felsefi ve sosyolojik düşünce Türk toplumunun (ulus) yapısını ve tarihini ilmi yönden incelenmesini gerçek anlamda II. Meşrutiyetle başlatabilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşunun sosyo-ekonomik reçetesini arayan Gökalp bu

sebeple Fransız sosyologlarının ve Alman ekonomistlerin etkisinde kaldı. "Solidarizm, teşebbüs serbestiyeti ve mülkiyetin dokunulmazlığına gölge düşürmeden liberalizmle sosyalizm arası bir "orta yol" aramayı amaçlayan, ekonomide devlet müdaheleciğini öneren, sosyal mevzuatı gündemine alan, toplumsal yaşamda sınıf çatışmasının gereksizliğine inanan, çelişkiden arınmış, uzlaşma esasına dayalı organik dayanışmayı (tesanüdü) benimseyen, laik eğitimi savunan, pasifist, uzlaşmacı bir ideoloji olarak tanımlanabilir". Program siyasi, sosyal ve ekonomik olarak uygulama başarısı bulamamakla beraber Cumhuriyet döneminin "Halkçılık" ve "Devletçilik" ilkelerine belirli ölçüde etkili olmuştur.

Zafer Toprak "II. Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık", **Toplum ve Bilim**, Bahar, 1977, sayı: 1, s.92-95.

8) **Gizli Zabıt Ceridesi**, C.1 s.74.

9) İttihat Terakki, Almanya güdümünde bir politikaya girmişti. Rusya'da bulunan Enver Paşa şimdi de Sovyet yanlısı görülerek Sovyetlerin desteği ile iktidarı ele geçirmeyi umuyordu.

10) **İzmir İktisat Kongresi**, Hazırlayan: Gündüz Ökçün, Ankara 1971, Korkut Borotav, **Türkiye'de Devletçilik**, Ankara 1982, s.14-18. Yabancı Sermaye konusunda ilk örnek iki ay sonra gündeme geldi. Musul Petrolleriyle 1908'den beri ilgilenen A.B.D.li Chester, Bir programla, İngiltere'ye rakip olarak başvurdu. 1914'de savaş çıktığında Musul Petrolleri üzerindeki imtiyaz İngiltere'ye verildi. Savaş sebebiyle uygulanmadı. Milli Mücadele sonrası Chester gurubu ile B.M.M. hükümeti adına Londra'da bir sözleşme imzalandı. T.B.M.M. bunu 8 Nisan 1923'de onayladı. Büyük imtiyazlar veren anlaşma daha sonra Petrol bölgeleri Türkiye'de kalmadığı için, uygulanmadı. Borotav, s.27.

11) Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, İstanbul 1981, s.102-104.

12) Mustafa Aysan, **Ekonomik Görüşüyle Atatürk**, İstanbul 1984, s.17.

13) Karal, s.102-105.

14) Atatürk köylü konusuna çok önem veriyordu. "Türkiye'nin sahib-i hakikisi, hakiki müstahsil olan köylüdür. O halde herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak... olhan köylüdür. "sözü O'nun bu düşüncesini açıklar. Karal, s.107 (Mart 1922).

15) Yüksel Ülgen, **Atatürk ve İktisat**, İş Bankası Yayınları, Ankara 1984, s.29.

16) Orhan Türkdoğan, **Kemalist Modelde Fert ve Devlet İlişkileri**, Erzurum 1977. s.4.

17) Metin Heper, **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, Atatürk'te Devlet Düşüncesi, Eczacıbaşı Vakfı Yayını, İstanbul... s.216-218.

18) **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**, s.320.

19) Metin Heper, s.223.

20) Ahmet Hamdi Başar, **Atatürk'le Üç Ay**, İstanbul 1945., s.46-47.

21) Yüksel Ülken, s.30. Medeni Bilgiler kitabından alınarak.

22) Yüksel Ülken, s.30-31.

23) Karal, s.105-106 (Ocak 1936).

24) Medeni Bilgiler, s.444-449.

25) Yüksel Ülken, s.33.

26) Korkut Boratav, Devletçilik, s.59.

27) Metin Heper, s.259-260.

28) Medeni Bilgiler, s.65.

29) Mustafa Aysan, **Atatürk Ekonomik Görüşü**, Atatürk Yolu, s.71-85.

30) Yüksel Ülken, s.220-227.

31) Mustafa Aysan, **Ekonomik Görüşüyle Atatürk**, İstanbul 1984, s.13.

32) Nevres Turhan, **İktisadi Kemalizm, K. Atatürk'ün İktisadi Milliyetçilik Sistemi**, İzmir 1980, s.15b

33) Yüksel Ülken, s.226-227. Johannes Glasnech, Y. N. Rosaliyev, D.N. Dantsing'in Görüşleri.

34) Demiryolu Yapımı Devletçiliğin bir simgesi oldu. Bugün başta, A.B.D. Almanya, İngiltere, Fransa, Japonya gibi gelişmiş ülkelerde kara taşımacılığı ağırlıklı olarak demiryolları ile yapılmaktadır.

ATATÜRK VE İNKILÂPÇILIK

Osmanlı İmparatorlu'nun son iki yüz yılı "Devletin nasıl kurtulacağı" arayışı ve mücadelesiyle geçti. Hemen her yönetimin en büyük sorunu bu oldu. Lale Devri'nden itibaren sürdürülen bu arayış ve çabalar sebebiyle, bu hareketlere genel bir ad verildi: Islahat Hareketleri veya başka bir deyişle ıslahatlarda örnek alınan hedef dolayısıyla "Batılılaşma" hareketleri dendi. Bu dönemin ilk batılı ıslahat örneği Nizam-ı Cedid oldu. Türkçesi Yeni düzen olan bu ıslahat, batı kurumlarından geniş anlamda etkilenen bir hareketti ve bu sebeple kurulan "Nizam-ı Cedid" ordusu ve ıslahatı sebebiyle döneme Nizam-ı Cedid devri de dendi. Batılılaşma hareketinin bu ilk önemli adımı Kabakçı ayaklanması ile kapandı. 1826'da Yeniçeri Ordusunun kaldırılmasıyla II. Mahmut ıslahat hareketini daha da etkili bir duruma soktu ve bu gelişme 1839'da Tanzimat ile sonuçlandı. Batının insan hakları prensipleri, laik devlet kurumları ve yaşayış ve dünya görüşü benimsenmeye başlandı. Edebiyat, tiyatro, gazete, güzel sanatlar ve çok geniş bir alanda köklü bir değişim başladı. Bu dönem Tanzimat olarak tarihimize geçti. Tanzimat'ın yetiştirdiği yeni kuşak (Genç Türk) ilk kez siyasi örgütlenmeyi yaptı ve sonuçta 1876'da Anayasalı Meşruti bir sistem kuruldu. 1877 - 78 Osmanlı - Rus Savaşı ve ağır yenilginin yarattığı sosyal-ekonomik çöküntü, Abdülhamid'in istibdadı ile sonuçlandı. 1881'de Abdülhamid'in yayınladığı Muharrem Kararnamesi ile Osmanlı Devleti mali iflasını ilan etti ve kurulan Duyun-u Umumiye ile batılı devletlerin mali tutsağı durumuna geldi.

20. yüzyılın başında, dünya politikası, Üçlü İttifak ve Üçlü İtilafın rekabeti ile belirleniyordu. Bu rekabetin bir ucu da Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına uzanıyordu. Bu bölgeye yeni isimler konmuştu.

"Yakın Doğu" veya "Orta Doğu". Gerçekte bu isimler batılı emperyalist devletlerin 1902'de bölgede bulunan petrol zenginliklerini ele geçirme ihtiraslarının da bir simgesi oluyordu. Osmanlı Devleti'nin Almanya ile imzaladığı "Berlin-Bağdat Demiryolu" projesi, İngiliz-Alman rekabetinin Türk toprakları üzerindeki etkisini çok arttırdı. 1907'de İngiliz Kralı Reval'de Rus Çarı ile anlaşıp, Balkanları Slav (Rus) egemenliğine terk etti. İşte Abdülhamid'in baskı rejimi ve Balkanlar üzerindeki bu dış tehlike karşısında Makedonya'ya başlayan Genç Türk ayaklanmasıyla 1908 (23 Temmuz) da II. Meşrutiyet ilan edildi. Genç Türkler ve siyasi bir organ halini alan İttihat ve Terakki siyasi mücadele ile uğraşmakla kısır bir yol izlediler. 31 Mart (13 Nisan 1909) irtica olayının bastırılması ile II. Meşrutiyet kurtuldu ve Abdülhamid tahttan indirildi. Fakat İttihat ve Terakki köklü reformlara gitmeye cesaret edemedi. Mustafa Kemal (Atatürk) 1909 parti kongresinde köklü inkılap yapılmadıkça hiçbirşeyin başarılamayacağını söylüyordu, ama önerisi kabul edilmedi. Enver'in baskısıyla da önemli görev alamadı. İttihat Terakki 1909'da yaptığı anayasa değişiklikleriyle Padişah'ın yetkilerini sınırlamakla beraber "egemenlik" kavramının ve kaynağının ulus olduğunu ortaya koyamadı.

İttihat ve Terakki'nin perde arkasından ülkeyi yönetmesi ve siyasi tecrübelerinin bulunmayışı, hürriyet ortamının kısa zamanda bir iç siyasi anarşiye dönüşmesi, partizancılık ve bunun sebep olduğu milli birliğin parçalanması yüzünden dışta arka arkaya felaketlerin gelmesine yol açtı. Bosna Hersek'in Avusturya tarafından ilhakı, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilanı, bir süre sonra Trablusgarp ve Balkan savaşları yenilgileri felaketin yaklaştığını gösteriyordu. 1914'de Birinci Dünya Savaşı'na girmekle de İttihat Terakki Osmanlı İmparatorluğunun ölüm fermanını imzalamış oldu.

1909-1913 arasında içte "Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık" akımları siyasi-ideolojik bir mücadeleye girdiler. Ziya Gökalp bunları birleştirip, ortak noktalarını bularak bir ideolojik sentez yaratmak istedi. "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" biçiminde tanımlanan bu sentez, 20. yüzyılın akılcı, gerçekçi ve ilmi ölçülerine uymadı. Çünkü ideolojik olan İslamcılık, hem Türk milliyetçiliğine (Türk Milli Devletine) hem de modernleşmeye engeldi. Ziya Gökalp bu gerçeği 1919'dan sonra görerek Atatürk'ün politikasını benimsedi.

II. Meşrutiyet'in hazırlayıcısı ve 1918'e kadar Türkiye'yi yöneten İttihat ve Terakki bütün hatalarına rağmen Türk sosyal ve ekonomik

yaşantısında büyük bir değişimin de temelini atmıştır. Siyasette "Milliyetçilik" ilkesini savunan İttihat ve Terakki, ekonomide de "milli ekonomi" düşünce ve eylemini de başlattı. Fakat kuşkusuz 1911 yılında 160 milyon altın dış borcu olan, kapitülasyonlar altında ezilen ekonomik mirası devralan İttihat ve Terakkinin "milli ekonomi" politikasını uygulama zamanı olmadığını, 1912'den 1918 sonuna kadar devamlı savaşlarla yaşandığını ve bu sebeple hep savaş dönemi ekonomisi esaslarının uygulanması gerektiğini göz önünden uzak tutmamalıyız. Geri kalmış ülke ekonomisinin en büyük gereksinimi olan barış ve dış ekonomik yardım, 1908-1918 arasında hemen hiç gerçekleşmedi.

İktisadi milliyetçilik konusunda İttihat ve Terakki'ye ve o dönem aydınlarına en çok etki Alman örneğinden geldi. Almanya'da ilerlemenin ve yükselmenin kaynağı "milliyetçilik" ilkesiydi. Alman malı olan milli iktisadi örnek alan aydınlar, Alman milli iktisat ekolünün önemli kişisi Friedrich List'in etkisinde kaldılar. İktisadiyet Mecmuası, Türklerin Alman ulusunu örnek alması gerektiğini ileri sürerken, milli iktisatçılar "Bir ülkede ihtiyaç ve menfaat ortak bir nitelik taşımalı, birey ortak çıkar uğruna her türlü özveride bulunabilmelidir." diyorlardı.

İttihat Terakki 1914-1918 arasında "milli burjuva", "milli tüccar ve sanayici" yetiştirebilmek için, ordu ve büyük şehirlerin beslenmesi için, başvurulan yöntemle, devlet eliyle sermaye birikimi sağlama olanağını verdi. Özellikle demiryolu taşımacılığı Topal İsmail Hakkı Paşa'ya verildi. İstanbul halkının beslenme ve diğer tüketim mallarının sağlanmasıyla görevlendirilen Kara Kemal Rum ve Ermeni tüccarlara karşı, Türk tüccar yetiştirilmesinin en açık örnekleriydiler. Biri taşımacılığı, diğeri de tüketim malları dağıtımını büyük karlarla yaptıkları için kısa zamanda savaş zengini olan örneklerdi. Bu sebeple "Harp tüccarı", "spekülasyon erbabı", "muhtekir" gibi sıfatlarla anılan yeni bir zengin kesim oluşmaya başladı. Türk-Müslümana tanınan bu ticari haklar, köklü sermaye birikimi ve tecrübesi olmayan bu tüccarların büyük kısmının komisyon karşılığı, Rum, Ermeni, Yahudi tüccarların aracısı durumuna gelmesine yol açtı.[1]

Fakat bütün bu sıkıntılara ve ekonomide, savaşın etkisiyle uğranılan başarısızlığa rağmen, İttihat ve Terakki eğitim, sanat, laikliğe doğru ilerleme, kadın hakları, gibi konularda ileri adımlar attı. Takvim ve alfabelerin değiştirilmesine çalışıldı. Fes yerine orduda yeni bir başlık giyildi. Kur'an Türkçeye tercüme edildi ve "cuma hutbeleri" Türkçe yapıldı, gerici yayın susturuldu.

Eğitime gerçekten çok önem veren İttihat Terakki savaş boyunca öğretmenleri askerlikten muaf tuttu. Türkçe ve Türk tarih ve coğrafyasının öğretilmesine önem verildi. Kızların lise ve üniversiteye gitmesi sağlandı. Çarşafın kaldırılması için yoğun bir kampanya açıldı. Bu sayede peçenin kalkması sağlandı. Kadına çalışma hayatında yer verildi. Yeni kuşakların yetişmesinde mütevazi Türk öğretmeninin çok hizmeti geçti. Batı sanatına ve müziğine yöneliş için önemli uygulamalar yapıldı. Türk kadınlarının sahneye çıkabilmeleri sağlandı. Din ve devlet işlerinin birbirlerinden ayrılmasının uygulanması ve yeni adliye kanunu Şubat 1917'de, bütün tepkilere rağmen kabul edildi. Gregoryan takviminin kabulü, ağırlık ve uzunluk ölçülerinde birlik için önemli adımlar atıldı. Enver Paşa eski harflere bağlı kalmakla beraber orduda bir harf reformu denedi. Fakat İttihat Terakki'nin yaptığı tüm bu yenilikler, Mondros Mütarekesi sonrası, iktidarı ele geçiren ve milliyetçiliğe karşı olan gerici çevrelerin partisi, Hürriyet İtilaf tarafından kaldırıldı. Fakat 1914-1918 yılları arasında, Türkiye'de ulusal inançla yetişen bir taban oluşmuştu. Bu taban Türk İstiklal Savaşı sırasında özellikle "Müdafaa-i Hukuk"un oluşmasını sağlayacaktır.

Mondros Mütarekesinin uygulanması ile Osmanlı İmparatorluğu artık tarihe gömülüyordu. Şimdi Türk yurdunun kurtulması söz konusu idi. Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastığında, geride kalan başarısız politikaların yerine, 20. yüzyılın gerçeklerine uygun akılcı, ilmi bir politika getiriyordu. Türk milli varlığını, yine Türk ulusunun azim ve iradesi kurtaracaktı. Egemenlik yurdun sahibi olan ulusun kendisine ait olacaktı. İşte bu Türk İnkılabı'nın ilk adımıydı. Atatürk'ün "inkılapçılık" ilkesini anlayabilmek için, Türk Devriminin hangi aşamalardan geçerek olgunlaştığını görmek gerekir. Yoksa yalnızca bu prensibi açıklayan cümleleri vermek yeterli olmaz. Çünkü Türk Devrimi ilkeleriyle eylemini birarada ortaya koyan ilk örnektir. Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun dediği gibi "Atatürk'ün önderliğinde başarılan inkılap, Türk milleti için, akla ve ilme dayalı evrensel bir medeniyet olan Batı medeniyeti ile kaynaşma, zengin bir senteze ulaşma yollarını açmıştır. Akla ve ilme dayalı evrensel bir medeniyete yönelmek, bazı çevrelerin yüzelli yıldan beri iddia ettikleri gibi, "dinden ve milliyetten çıkmak" değildir. Tam aksine, Atatürk ile, bir yandan Batı medeniyetine yaklaşırken, aynı zamanda "Türklüğe", milli benliğe de kavuşulmuştur." Cumhuriyet, laiklik, milliyetçilik, halkçılık (demokrasi) gibi bütün ilkelerin kaynağı Fransız Devrimi ve onun bütün Avrupa'ya olan etkileriydi.

Atatürk'ün Milli Mücadele'de ilk uyguladığı ilke "Milliyetçilik" oluyordu ve bu milliyetçilik hümanist ve barışçı olma özellikleriyle Atatürk tarafından tanımlanıyor, Eylül 1920'de Meclis'te kabul edilen halkçılık programıyla da demokratik özellik kazanıyordu. Savaşın Büyük Zaferle sonuçlanması ile ulus egemenliğine en büyük engel görülen ve milli mücadeleye karşı düşmanla işbirliği yapmış bulunan Osmanlı Saltanatı 1 Kasım 1922'de kaldırıldı. Lozan'ın imzalanmasından sonra da 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilan edildi. 3 Mart 1924'de Hilafet'in kaldırılması ve Tevhid-i Tedrisat (Eğitimin Birleştirilmesi) Kanunu ile laiklik yolunda büyük adımlar atıldı. 1928 yılında da Anayasada yapılan değişiklikle Türkiye Cumhuriyeti laik bir devlet oldu. 1930'da Dünya ekonomik buhranı ve bunun Türkiye'de yarattığı tehlike karşısında "Devletçi" ekonomik model ve en son "İnkılapçılık" ortaya kondu. Bütün bu aşamaları ve ortaya konan ilkeleri Türk Devrimi'nin bütünlüğü içinde değerlendirmek gerekir. Bu sebeple "İnkılapçılık" ancak Türk Devriminin bütünlüğü kavranırsa anlam kazanır.

1. İNKILÂBIN TANIMI

Konuyu ele alırken önce "İnkılâp" terimi üzerinde durmak istiyorum. Yeni bir dünya görüşüne dayanan "İnkılâp" Türkçe'de, Fransızca'da kullanılan "Revolution" karşılığı olarak alındı. Yuvarlamak, devrilmek anlamında kullanılan latince "Revelvere" kelimesinden gelen "Revolution"un, geniş bir anlam kazanarak "ani, şiddetli ve köklü bir gelişmeyi göstermek için, ekonomik, sosyal ve siyasi köklü bir değişmeyi tanımlaması, 1789'da gerçekleşen büyük olay ile oldu. Fransa'da bu olaya "Revolution" dendi. Türkiye'de ise bu olaya Fransız İnkılabı denir. Bu oluşumu belirttikten sonra inkılabın tanımını yapalım. Hukukçular, sosyologlar, tarihçiler değişik tanımlamalar yapmakta iseler de genel olarak, köklü ve kuvvet yoluyla ani bir değişimi esas kabul etmektedirler.

1934 ders yılından itibaren Üniversitede Türk İnkılap Tarihi dersi okutan Recep Peker devrimi (İnkılap), bir sosyal bünyeden geri, eğri, fena, eski, haksız ve zararlı ne varsa, bunları birden yerinden söküp onların yerine, ileriyi, doğruyu, iyiyi ve faydalıyı koymuştur"[3] şeklinde tanımlamaktadır. Sosyolog Emre Kongar "Devrim, siyasal, toplumsal, ekonomik ilişkiler düzeninde hızla değişmeye yol açan olaydır" demektedir. İhtilâl kelimesinde inkılap anlamı, inkılap kelimesinde de ihti-

lal anlamı yoktur. Revolution kelimesinin sözlükteki Türkçe karşılığı "İhtilal ve inkılap"tır. Dolayısıyla inkılap kelimesi tek başına, revolution kelimesini pek karşılayamaz diyen Yavuz Ercan, Cumhuriyet döneminde türetilen "devrim" kelimesinin içinde hem ihtilal hem de inkılap anlamlarının bulunduğunu, bu sebeple de revolution kelimesinin tam karşılığı olduğunu ileri sürüyor.[5] 1789'dan II. Meşrutiyete kadar Fransa'daki büyük olayı Osmanlı tarihçileri ve devlet adamları "Fransız İhtilal-i Kebiri" veya "Fransız İnkılabı Kebiri" diye tanımladılar. 1909'da İttihat Terakki kongresinde Yüzbaşı Mustafa Kemal, "Yaptığımız bir ihtilaldir, köklü bir inkılaba dönüştüremezsek başarılı olunamaz" diyerek, ihtilal ile inkılap arasındaki anlam farkını dile getiriyordu. Atatürk 1925 yılında Türk inkılabını tanımlarken "... Bu inkılap, kelimesinin ilk anda akla getirdiği ihtilal anlamından başka, ondan daha geniş bir değişmeyi anlatır,.." sözleriyle ihtilalin, inkılabın eylem aşaması olduğunu belirtiyordu. İnkılap (devrim-revolution) "1. Düşünce, 2. Eylem, 3. Yerleşme, kurumlaşma ve gelişme" aşamalarını içerir. Bu sebeple Türk İnkılabının düşüncesi Atatürk'ün ilkeler haline getirdiği bir dünya görüşüdür (ideoloji). Eylem aşaması 1919-1927 arasıdır. Kurumlaşması ve gelişmesi 1919-1938'e kadar sürer. Bugün de bu mücadele "karşı devrimcilere karşı" sürmektedir.[6] Bizim tanımlamamıza göre "İnkılap" tüm kurumları, devlet biçimi ve sosyal yapısı, ekonomik ilişkileri eskimiş, yaşam biçimi gelişmeyen bir sosyal-ekonomik-siyasi düzenin ani olarak yıkılıp, yerine yeni bir dünya görüşünün ürünü olan gelişme, yaşama olanağı bulunan bir düzenin kuvvet yoluyla gelmesidir. Bu anlamıyla inkılabı, ihtilal, darbe, reform ve evrim kelimeleriyle karıştırmamak gerekir. İnkılap, ilerleme hak ve adalet düşüncesinden kaynaklanır. Doğal olaylarda canlı yapısının gelişmesi, devamlı ve yavaş bir biçimde olur, düzgün ve dengeli bir yol izler. Bu olaya "Evrim" denir. Canlı yapısında görmediğimiz ani ve köklü bir değişiklik olan inkılap ise bu sebeple beşeri ve sosyal bir olaydır.[7] İster "İnkılap", isterse "devrim" kelimesini kullanalım, önemli olan hangi tarihi olayı tanımlayacağımızdır. Burada ele alınan konu Türk İnkılabı (devrimi) ve bunun düşünce sistemi olan Atatürkçülüktür. Atatürkçü dünya görüşü (ideoloji7nün yaşama uygulanması olan Türk inkılabının (revolution) özelliği, çok kısa sürede olması, ani ve kuvvet kullanılarak başarılması ve eski kurumları tasfiye ederek, yeni kurumlar getirmesi yönlerinde açıkça görülür. Özünde akılcı, ilim ve hümanist değerler taşıdığı ortak bir kanıdır.

2. TÜRK İNKILÂBININ ÖNEMİ

Atatürk'ün benim en büyük eserim dediği Türkiye Cumhuriyeti, Bağımsızlık Savaşı ve onu tamamlayan Türk İnkılabının temel ilkeleri üzerine kuruldu. Bu, 1919 - 1938 yılları arasındaki bir tarihin oluşumudur. Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazı içinden yeni, bağımsız ve çağdaş bir Türk devletinin kuruluşunu Atatürk, "Yeni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiçbir ilgisi yoktur. Osmanlı Devleti tarihe karışmıştır. Şimdi yeni Türkiye doğmuştur.[8] sözleriyle öz bir biçimde tanımlamaktadır. İşte bu büyük olay Türk İnkılabı idi. Türk İnkılabı Atatürk'ün tarihi bir oluşum içinde aşama aşama ortaya koyup, hayata uyguladığı altı temel ilkeden ve bunları tamamlayan ve yine Atatürk'ün fikirlerinden oluşan bir bütündür. Öyleyse Türk İnkılabının düşünürü ve uygulayıcısı da Atatürk olmuştur. Bu altı ilke şunlardır. "Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Laiklik, Halkçılık, Devletçilik ve İnkılapçılık" Konumuz "İnkılapçılık" olduğundan yalnızca bunun üzerinde duracağım. Özellikle Atatürk'ün inkılabı, Türk inkılabını tanımlaması ve "İnkılapçılığı" için bir ilke kabul ettiğini açıklayacağız.[9]

Tarihte gördüğümüz hiçbir inkılap, Türk inkılabının güç koşulları içinde başlamamış ve gelişmemiştir. Örneğin Fransız inkılabı kendi iç bünyesinde başlamış ve başarıya ulaşmıştır. Oysa Türk inkılabının başarılması için yenilmesi gereken üç büyük engel vardır. Birincisi: Birinci Dünya Savaşında galip olan büyük devletlerin ve batı kamuoyunun yüzyıldan beri süren Türklerin istiklalden yoksun bırakılması düşüncelerinin sonucu olarak Türkiye'yi işgal eden ve yağmalayan askeri, moral gücünü yenmek gerekiyordu. İkincisi: İşlevini yitirmiş olan Osmanlı kurumlarını tasfiye etmek, yaşam kalmamış eskiyi devam ettirmeye çalışan paslanmış gelenekleri kaldırmak ve en son bütün bunların yerine çağdaş dünya ihtiyaçlarını karşılayacak yeni kurumlar getirmek. Bu güçlüklerin yenilerek başarıya ulaşılmasının sonucu olan çağdaş Türk Devletinin kurulmasını batılılar bu sebepten dolayı "Türk mucizesi" olarak nitelendirdiler.[10]

3. ATATÜRK'E GÖRE İNKILAP VE INKILAPÇILIK

Atatürk'e göre "mücadele ve müsademe (çatışma) demek olan hayatta, insanların dünyada yaşayabilmeleri için tabiata hakim" olmaları zorunludur. Tabiata hakim olmasını bilmeyen yaratıkların varlıklarını koruyamadıklarını vb. tabiatın içinde ezildiklerini yok olduklarını belir-

tir. İnsanların tabiatla mücadeleleri ve çatışmaları "devlet hayatında, fikir hayatında, iktisat hayatında yapabilecekleri şeylerin toplamı" olan uygarlığı doğurmuştur. "Memleketler çeşitlidir, fakat medeniyet birdir ve bir milletin ilerlemesi için de bu yegane medeniyete katılması lazımdır", diyen Atatürk fikrini şöyle açıklıyor: "... medeniyet yolunda başarı yenileşmeye bağlıdır. Toplumsal hayatta bilim ve fen alanında başarı kazanmak için yegane tekamül ve ilerleme yolu budur. Hayat maişete (geçim) hakim olan ahkamın zaman ile değişmesi, gelişmesi ve yenileşmesi zaruridir. Medeniyetin buluşları, fennin harikaları cihanı değişmeyen değişmeye uğrattığı bir devirde yüzyıllık köhne zihniyetlere, maziperestlik (geçmişseverlik) ile varolmak mümkün değildir.[11]

Görülüyor ki, Atatürk gelişme, davranış ve tarihi bir oluşumun toplumu değiştirdiğini ve koşullar değiştikçe, yerleşmiş eski kuralların da yenilenmesi, değiştirilmesi gerektiğini belirtiyor. Atatürk İnkılapçılığının çok önemli bir yanı sürekli değişme ve gelişmesidir. Bu olmazsa toplum yaşama olanağını kaybeder. Bu gecikmeyi ortadan kaldıran yol ise inkılaptır. Eskiye bağlılığın kötülüğünü ve yenileşme gereğini de şöyle açıklıyor: Mantıki hiçbir delile dayanmayan bir takım geleneklerin, akidelerin korunmasında ısrar eden milletlerin ilerlemesi çok güç olur, belki de hiç olmaz.

İlerlemede kayıt ve koşulları aşmayan milletler hayatı makul ve pratik göremezler, hayat felsefesini geniş tutan milletlerin hakimiyeti altına girmeye mahkumdurlar.[12] Öyleyse uygarlaşmak için ilerlemek şarttır. Yoksa uygar ulusların avı olunur. İşte bu sebeple Atatürk memleketi medenileştirmek ve batılı bir devlet ve ülke yapmak için çalışmaktadır. "Memleket mutlaka çağdaş, medeni, müreffeh olacaktır. Bizim için bu hayat davasıdır. Bütün fedakarlıklarımızın semere vermesi buna bağlıdır" sözleriyle Türkiye'nin çağdaş ve medeni bir ülke olmasının tek çözüm olduğunu, toplumsal gelişmeyi bilimsel gelişmeye bağlayarak, her toplumun bilimsel gelişmelerin yeniliklerini izlemesi ve uygulaması gerektiğini vurgulamaktadır. "... dünyada her topluluğun varlığı, değeri, özgürlük ve bağımsızlığa hakkı, yaptığı ve yapacağı medeni eserlerle oranlıdır. Medeni eser yaratmak kabiliyetinden yoksun olan topluluklar özgürlük ve bağımsızlıklarını kaybederler. İnsanlık tarihi baştan başa bu dediğimizi doğrulamaktadır. Medeniyet yolunda yürümek ve başarıya ulaşmak bir hayat koşuludur. Bu yol üzerinde duralayanlar yada ileriye değil geriye bakmak bilgisizliği ve gafletinde bulunanlar topyekün medeniyetin coşkun seli altında

kalırlar." "... dağları delen, göklerde uçan göze görünmeyen zerrelerden yıldızlara kadar herşeyi gören, aydınlatan ineleyen medeniyetin yüceliği ve kudreti karşısında ortaçağ zihniyetleriyle ilkel hurafelerle yürümeye çalışan milletler mahvolmaya hiç olmazsa tutsak ve zelil olmaya mahkumdurlar..."

Atatürk başka bir konuşmasında da Türkiye'nin mutlaka ileriye gitmesini ve bunun varlığımızın hayat şartı olduğunu da şöyle belirtiyor. "Artık duramayız. Behemehal ileri gideceğiz. Geriye ise hiç gidemeyiz. Çünkü ileri gitmeğe mecburuz. Millet açıkça bilmelidir. Medeniyet öyle bir kuvvetli ateştir ki, ona kayıtsız olanları yakar ve mahveder.[13]

Yeni Türk devletini ve bu devletin kurucusu için Türk ulusunu çağdaş, uygarlık düzeyine çıkarmak, varolmak savaşıdır. Atatürk çağdaş uygarlık düzeyine çıkışın tek yolu olarak da "inkılap" yöntemini görmektedir. "... atılan adımlar, bundan sonra atılması gereken adımların başlangıcıdır." sözleriyle Bağımsızlık Savaşı sonrası yapılacak köklü değişikliklerin gerekliliğini belirtir.

Bağımsız, çağdaş bir devlet ve ulus olmanın şartını uygar olmakta gören Atatürk, Türkiye'nin uygarlaşabilmesini ani ve köklü bir değişmede görmektedir. O bu düşünceye daha Bağımsızlık Savaşı öncesinden sahipti. Arkadaşları ile yaptığı bir konuşmada bu görüşünü şu açık sözleri ile belirtmektedir. "Benim elime büyük yetki ve güç geçerse ben sosyal hayatımızda istenilen inkılabı bir anda bir "coup" (darbe) ile yapacağımı zannederim. Zira ben bazıları gibi halkı ve ulemayı yavaş yavaş benim görüşlerim derecesinde görmeye ve düşündürmeye alıştırmak suretiyle bu işin yapılabileceğini kabul etmiyor ve böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor. Ben bu kadar yıllık yüksek öğrenim gördükten sosyal ve uygar hayatı inceledikten ve özgürlüğü tatmak için ömür harcadıktan sonra neden halk seviyesine ineyim? Onları kendi seviyeme çıkarırım." Genç bir subayken sahip olduğu inkılapçı düşüncesini 19 mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastıktan sonra aşama aşama uygulamaya başladı. Gerek Bağımsızlık savaşında ve gerek onu izleyen yıllarda Atatürk'e inkılap inancını veren, milletin vicdanında ve istiklalinde ihtisas etti büyük ilerleme istidadı idi. Bunu bir milli sır olarak vicdanında saklayan Atatürk sırası geldikçe inkılabın bütün ulusa tatbik etmek yoluna gitti. Atatürk ıslahatçı padişahlar gibi gücünü Tanrısal haklardan değil, ulus iradesinden aldığı ve bütün inkılap hareketlerini halk ile bütünleştirdiği için başarılı oldu" İdare-i Maslahatçılar esaslı inkılap yapamaz" sözleriyle

inkılapçılık tutumunu da ortaya koymaktadır. "Hakiki inkılapçılar onlardır ki gelişme ve ilerleme inkılabına sevk etmek istedikleri insanların ruh ve vicdanlarındaki gerçek eğilimlere nüfus etmesini bilirler. Bu münasebetle şunu da beyan edeyim ki Türk milletinin son senelerde gösterdiği harikaların yaptığı siyasi ve sosyal inkılapların sahibi kendisidir"

İnkılabı ulusun kendisine bağlayan Atatürk, İnkılabın ancak bu şekilde başarılabileceğini ve yaşayabileceğini görmekte, "İnkılabın hedefini kavramış olanlar daima onu korumaya muktedir olacaklardır."[14] sözleriyle de inkılaba inanmış insanlar gereğini belirtmektedir. 1934-1935 yılında inkılap kürsüsünde der veren Recep Peker "... arkadaşlar yeniyi koymak yeterli değildir. Onları öylece koyduktan sonra büyük bir sıcaklıkla davaya yapışıp, sökülen şeylerin geri dönmemesini, konan şeylerin yaşamasını, yerleşmesini temin edecek bir sistem kurmak ve istemek de inkılabın değişmez şartıdır"[15] diyerek, inkılapçı inancı gençliğe öğretmekteydi. Türk inkılabının "karşı ihtilalci" hareketlerle sarsılmaya ve yıkılmaya çalışıldığı 1925-1927 yılları arasında İstiklal Mahkemeleri bütün bunları tasfiye etmeyi başardı. Tarihimizin her ilerici, yenilikçi hareketine karşı oluşan bu karşı hareketin adı irticadır. Atatürk irticayı, "ileriye, doğruya yönelen harekete karşı çıkan kuvvet irticadır" diye tanımlar. Bütün müstebit (despot) hükümdarların hep dini menfaatlarını araç edindiklerini, Muaviye'nin askerlerinin Hz. Ali'ye karşı yenilirken mızraklarına Kur'an taktıkları gün, dinin siyasete alet olduğunu belirten Atatürk, dini siyasete alet edenlerin dine ve ulusa en büyük kötülüğü yaptıklarını sık sık söylemektedir. 1453'de İstanbul'u feth eden Türk kudretinin, bir çağ değiştirebildiğini, ama aynı yıllarda icat edilmiş olan matbaayı üçyüz yıl kullanamadığına dikkati çeken Atatürk, bu gecikmeye sebep olan kuvveti irtica diye tanımlamaktadır. "Artık Türkiye, din ve şeriat oyunlarına sahne olmaktan çok yüksektir." "Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en hakiki tarikat, medeniyet tarikadır. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan olmak için kafidir"[16] sözleriyle Atatürk, Türk inkılabı için en büyük tehlikenin de ne olduğunu gösteriyordu. Bu sebeple Atatürk gerek 1925 yılında çıkan irtica ayaklanmalarında, gerekse 1930'da Kubilay'ın başını keserek katleden irtica olayında, inkılabın yasasını en sert şekilde uygulamakla, inkılaptan ödün vermedi. Bu bir bakıma inkılap, inkılap yöntemi ve inkılapçılığın bir ilke olarak bütünlü-

günü de göstermektedir. "Kabil olduğu kadar süratle, yolda durmayarak ve zamanı dev adımlar ile aşarak hareket etmek"[17] gereğini dile getiren Tekin Alp, Atatürk'ün "durmak, geri gitmektir" sözünü kitabında "inkılapçılık" başlığı altında incelemektedir. Bu bakımdan inkılapçılık, devamlı ilerleme ve gelişmeyi ifade ettiği gibi, bu gelişme ve ilerlemeye karşı çıkan kuvveti ve kurumların da tasfiye edilmesini içerir. Yeni Türkiye bizzat inkılabın ta kendisidir. Onun için inkılapçıdır, Türkiye'nin inkalıba koruması her canlının kendi hayatını koruması gibi tabiidir. "Yeni Türkiyenin temeli değişen yeni kıymetlere dayanır. Ahlakta yeni kıymet, hukukta yeni kıymet, iktisatta yeni kıymet, hatta dilde yeni kıymetler, bizim hakikaten inkılap içinde olduğumuzu göstermektedir... İnkılap davası yeni kıymetlerin, eski kıymetlere karşı zaferi demektir diyen Sadri Etem de inkılapçılık ilkesinin önemini açıklamaktadır. Atatürk'ün, 1927 yılında Büyük Nutku'nun sonunda Türk İnkılabını Türk gençliğine emanet edişinin sebebi de budur. Atatürk'te inkılabın gayesinin yalnızca ulusun yükselmesi olduğunu görüyoruz İnkılap ancak inkılapçı bir kararlılık ve tutumla başarılabilir. Bu sebeple Atatürk Türk İnkılabının başarılmasında, ulusun yükselmesi ve bunun gerçekleşmesinde kararlılığını ve inancını şu sözleriyle belirtiyor. "Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılapların gayesi Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağdaş ve bütün mana ve eşkaliyle medeni bir sosyal topluluk haline getirmektir. İnkılabımızın esas ilkesi budur. Bu hakikati kabul edemeyen zihniyetleri terümar etmek zorunludur". "İnkılabın kanunu mevcut kanunların üstündedir. Bizi öldürmedikçe, bizim kafamızdaki cereyanı boğmadıkça başladığımız inkılap ve yenilik bir an bile durmayacaktır. Bizden sonraki devirlerde de böyle olacaktır."[19] Atatürk, inkılabın başarılmasındaki bu kararlı, inkılapçı yöntemini Saltanat'ın kaldırılışı sırasında da açıkça göstermişti. Hatta, Samsun'a çıktığı zaman ulusun kurtuluşunu, istiklal ve milli egemenlik için uyguladığı yöntemi yine Nutuk'ta şöyle belirtiyor: "Osmanlı Hükümeti'ne Osmanlı Padişahına ve müsliminin halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmek lazım geliyordu"[20]

Bunun sebebini de Amasya Genelgesinde açıklıyor. Ulusun hak ve hukukunun, bağımsızlığını savunmasını elinde bulunduran, ulusun egemenliğinin temsilcisi olan Padişah ve Hükümet güçsüz onursuz, korkak ve yalnızca kendilerini düşünmektedirler. Bu sebeple ulusun egemenliğine ve bağımsızlığına yine ulusun ilerleme gelişme, müreffeh, zengin olmak yolunda yaptığı meşru bir davranışı olarak nitelendirmektedir.

ATATÜRK'E GÖRE TÜRK İNKILABI

Buraya kadar Atatürk'ün inkılap konusundaki görüşlerini ve Türkiye'nin çağdaşlaşmasının tek aracı olarak inkılabı gördüğünü açıkladık. Şimdi Atatürk'ün Türk İnkılabı'nı tanımlaması ve değerlendirmesi üzerinde duralım. "Türk İnkılabı nedir? Bu inkılap kelimesinin ilk anda akla getirdiği ihtilal anlamından başka, ondan daha geniş bir değişmeyi anlatır. Bugünkü devletimizin şekli asırlardan beri gelen eski şekilleri bertaraf eden en gelişmiş şekli olmuştur.", "... büsbütün yeni kurumlar vücuda getirerek eski hukuki esasları temelinden yıkmak teşebsüsündeyiz."[21]

Bazı yazarlar "Türk İnkılabı yerine Atatürk İnkılabı (Devrimi) başlığını da kullanmaktadırlar. İnkılap beşeri bir olaydır. Siyasal, sosyal, ekonomik toplumsal değişmeyi belirler. Bu sebeple kişilerin adıyla anılmaz. Fransız İnkılabı, Rus İnkılabı gibi, aynı şekilde Türk ulusunun siyasal, sosyal, ekonomik köklü bir değişimini ifade ederken de Türk İnkılabı (Devrimi) denilmesi gerekir. Atatürk, "Atatürk İnkılabı" sözünü red eder, "Türk İnkılabı" derdi. Atatürk'ün ölümünden sonra, "Atatürk İnkılabı" ve daha sonra da "Atatürk Devrimi" sözleri kullanılmaya başlandı. Hatta "Atatürk Reformları" sözü bile çevrelerce benimsendi. Atatürk'ün Türk ulusuna mal etmeye çalıştığı ve bir bütün kabul etmiş olduğu "Türk Devrimi" O'nun şahsına bağlamış, bütünlüğü de parçalanmıştır. Tutucular bundan faydalanarak "Atatürk Devrimlerini" kök tutanlar ve tutmayanlar diye sınıflandırmaya kalkışmışlardır. Ulusun bünyesine uymadığı direnişi ile de bunların tasfiyesini sağlamaya koyulmuşlardır... Gericilerin Atatürk'ün heykel vebüstlerine saldırıları bunun açık delilidir.[22] Batılı bilim adamları ve politikacılar Atatürk'ün önderliğinde başarılan Türk İnkılabının düşünce sistemine "kemalizm" dediler. 1928 yılına kadar Türk yazarlar da bu kelimeyi kullandılar. Daha sonraki yıllarda aynı anlamı vererek Atatürkçülük kullanılmaya başlandı.

Türk inkılabının II. Meşrutiyet'le hiçbir benzerliği olmadığını, Türk inkılabının, milletin hürriyet ve egemenliğini fiilen ve maddeten eline aldığı bir olay olduğunu belirten Atatürk, Türk inkılabının Fransız Devrimi ile olan karşılaştırmasını şöyle yapıyor: "Fransız ihtilali bütün dünyaya hürriyet fikrini yaymıştır ve bu fikrin halen esas ve membaı bulunmaktadır. Fakat o tarihten beri insanlık gelişmiştir. Türk demokrasisi Fransa ihtilalinin açtığı yolu izlemişti, lakin kendisine has seçkin özelliğiyle gelişmiştir. Zira her millet inkılabını sosyal çevresinin etki ve

ihtiyacına bağlı olan hal ve duruma ve bu ihtilal ve inkılabın ortaya çıkış zamanına göre yapar."[23] Öyleyse Atatürk'e göre Türk İnkılabı Fransız İnkılabından etkilenmiştir. Fakat kendi koşullarının ve çağının ürünü olup, kendine özgü bir inkılaptır. Taklit değil, yaratıcı ve örnek bir inkılaptır. Türk Bağımsızlık Savaşı nasıl ki, sömürge halinde yaşayan ezilen uluslara bağımsızlık örneği ise, Türk İnkılabı da çağdaşlaşma örneği ile tüm dünyanın takdirini kazanmıştır. Bu başarıyı sağlayan Atatürk UNESCO tarafından 1963 ve 1981'de yaptığı inkılapla bütün insanlığa hizmeti dolayısıyla bütün dünyada saygıyla anılmıştır.[24]

İnkılabı, ulusun kurtuluşu için hak ve adalet adına ve demokratik bir hükümet kurulması sayesinde yapıldığını belirten Atatürk için en önemli amaç, inkılabın yerleşmesi kadar daima ileri gitmesidir. "Büyük davamız, en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli inkılap yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa zamanda başarmak için fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz..." sözleri bunu açık bir şekilde belirtmektedir. Görülüyor ki Atatürk inkılabı, hem fikir hem de hareketin birlikte yürümesi ve daima ileriye, yeniye, mükemmele doğru gelişme olarak kabul etmektedir. İnkılabın yaşamasının, inkılabı anlayan ve onu savunacak inançlı insanlarla sağlanacağını ve bunun da inkılabın gençlere ve bütün millete öğretilmesiyle gerçekleşeceğini belirten Atatürk, "İşaret ettiğim umdeleri Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, Üniversitelerimiz ve Yüksek Okullarımıza düşen başlıca vazifedir."[25] sözüyle de bunu ortaya koyuyordu. Bu amaca ulaşmak için 1933-34 ders yılında, Cumhuriyetin onuncu yılı ve üniversite reformunun yapıldığı yıl üniversitelerde İnkılap Enstitüleri kuruldu ve son sınıf öğrencilerine "Türk İnkılap Tarihi Dersleri" okutulmaya başlandı. İnkılabın kendi yöntemiyle başarıya ulaşmasından sonra Atatürk, türk İnkılabının bir yerde durmaması, daima gelişmesi ve ilerlemesi için sürekliliğini ilmin rehberliğinde bir ilke haline getirdi. İnkılapçılık bir ilke olarak 1931 yılında diğer ilkelerle beraber belirlendi ve altıncı ilke olarak açıklaması yapıldı. Milletin birçok fedakarlıklarla yaptığı inkılaplardan doğan ve gelişen ilkelere sadık kalmaya ve onları savunmaya esas tutan "İnkılapçılık" ilkesi diğer ilkelerle beraber T.M.M.M.'nin 5 Şubat 1937 tarihli toplantısında "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" (Anayasa)'nın ikinci maddesine şu şekilde kondu:

Madde 2: Türkiye Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçıdır. Resmi dili Türkçedir. Makarrı (başkenti) Ankara şehridir.

İNKILAPÇILIK

Atatürk için inkılabın ulusal bir enerji ve çağdaşlaşma için bir dinamizm olduğunu görüyoruz. Böylece Atatürk, inkılapçılığı bir ilke olarak belirtmekle çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak çabasında, inkılapçı uygulamalara sahip çıkılmasını, korunmasını, geliştirilmesini ve yeni ihtiyaçlar karşısında ise yeni inkılapçı çözümlere gidilmesini ön görmektedir. O'nun inkılapçılığı, yapılanın yalnızca "muhafazası"nı değil, kalıplaşıp, kemikleşmeyi ve işlevini yitirmeyi değil, çağın ve toplumun gerisinde kalmayı önlemek, başka bir deyişle çağın ve toplumun değişen ve gelişen ihtiyaçlarına göre gelişen dinamik bir inkılapçılık anlayışını ortaya koymaktadır. Toynbee'nin de vurguladığı gibi, Atatürkçülük eskiye değil, daima ileri yönelmiştir. Bu sebeple toplumsal, siyasal, teknik her çeşit yeniliğe açık olmak gerektiği kadar, inkılapılık ilkesi barışçı ve demokratiktik. Çağdaş olmada sürekliliği esas alan Atatürkçü inkılapçılık ilkesi, Atatürkçülüğü donmaktan, doğma olmaktan kurtaran bir ilkedir. Toplum yaşayan, bir varlık olduğu için zamana ve duruma göre ihtiyaçlar değişir, bu değişmeye göre gelişmek ve değişmek gerekir. İşte dinamik bir ilke olan "inkılapçılık" durgunluğu, doğmayı engelleyen, daimi gelişmeyi öngören bir atılımcılıktır. Türk inkılabının sonuncu ilkesi olan "İnkılapçılık" tüm inkılabın yaşaması ve gelişmesinin, çağın gelişmesi doğrultusunda, ilmin klavuzluğunda Türkiye'nin daima ileriye gitmesini sağlayacak bir ilkedir. Atatürk'ün şu sözleri bu açıklamalarımıza açıklık getirmektedir: "İstiklal Savaşı ve Türk İnkılabı, her hamlesinde milletimizin yüksek siyasi ve medeni karakteri ile memleket ideolojilerindeki şuurlu birliğe dayanarak muvaffak olmuştur. Cumhuriyet hükümetinin icraati ancak milletimizin bu yüksek ahlak ve hasletinde (huy) mesnet (dayanak) bularak hergün feyizli bir eserini göstermektedir. Dün ve bugün olduğu gibi yarın dahi memleket ve millet için yegane kudret, ikbal ve refah kaynağı olan inkılap prensiplerinin ve cumhuriyet rejiminin tatbikatı üzerinde fikir ve elbirliğinin tezahürleri görülecektir.[26]

Atatürk inkılapçılığı, belirli bir yöntemle aşama aşama başarıya gidiştir. Atatürk, inkılabı çok önceden düşünmüş ve amaca giderken karşılaşılacak güçlükleri önceden görerek, önlemlerini almış ve programını yapmıtır. Bir yöntem olarak inkılabın yasası bütün yasaların üstündedir. Çünkü "İnkılap" Türk ulusu için uluslaşma ve çağdaşlaşmanın en kısa zamanda gidilecek, en rasyonel yoludur. İnkılabın gerçekleşmesinde kaynak ulustur ve en sağlam yol ulusun bilinçlendirilmesidir. Türk İnkılabı kendine özgüdür. Dolayısıyla yöntemi de diğer inkılaplardan farklıdır. İnkılap idare-i maslahatçılıkla yapılmaz. İnkılabın yerleşmesi için devletin güçlü ve ülkenin huzur içinde olması gerekir. İnkılap bir noktaya varıp, orada durmaz, süreklidir, yaşam koşullarına ve çağın gereklerine uygun biçimde gelişmeye açıktır.

Türk İnkılabı kendine özgü bir dünya görüşü olduğundan, özellikleri yöntemini de oluşturmaktadır. Bu bakımdan Türk İnkılabı, ulusu dogmatizm ve ölü geleneklerden uzaklaştırır. Gerçekçi ve pratiktir. Taklitçi değildir. Ulusal birlikle amaca gidilmesini kabul eder. Birleştirici ve bütünleştiricidir. Görüldüğü gibi Türk inkılabının yöntemi orjinaldir. İlkeler olaylara aktarılmaktan çok, olaylar ve ilkeler birlikte gelişmiştir. Türk İnkılabı soyut mantık noktasından değil, ilmin esasını oluşturan, çağın gereksinmeleri ve koşullarının etkisinde, ilmi bir kaynaktan hareket ile vücut bulmuştur.[27] İnkılabın tanımını yaparken, kuvvet yoluyla yapılan köklü değişiklik demiştik. Türk inkılabının amacının demokrasi olduğunu Atatürk'ün açıklamaları ile vermiştik. Ancak birşeye dikkat çekmek isterim, inkılap ve demokrasi birlikte olmaz. İnkılap Türkiye'de demokrasinin sebep ve hazırlayıcısı ve demokrasi inkılabın sonucu olmaktadır. Biri diğersiz açıklanmaz.[28]

Türk inkılabının buraya kadar açıkladığımız özelliği Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasasının ruhunu da oluşturur.[29]

"Madde 2: Türkiye Cumhuriyeti toplumunun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir."

TÜRK İNKILABININ GERİ KALMIŞ ÜLKELERDE ETKİLERİ ve İNKILAPÇILIK

Türk Bağımsızlık Savaşı, batılı devletlerin ikiyüz yıllık emperyalist ihtiraslarına karşı yapılmıştı. Türkiye'yi işgal eden İngiliz, Fransız,

İtalyan, Yunan orduları 19. yy.'dan beri "Hasta Adam" olarak gördükleri Osmanlı İmparatorluğu'nu yağmalamak için gelmişlerdi. Büyük Taarruz ile bir bakıma Haçlı İhtirasları, İngiliz, Fransız (İtalyanlar 1921'de kendilerini Anadolu'yu terk etmişlerdi) emperyalizmi, Yunan Megali İdeası yenilmiş, bunların askeri güçleri Mudanya'da Türk ordusunun zaferini kabul etmişlerdi. Lozan'da ise Türkiye'yi yağlamalam isteyen ve "Hasta Adam" düşüncesinde olanların iradesi yenilmişti. 1922'den günümüze dek, Türkiye'ye karşı bir askeri saldırı yapılamıyor ve "Hasta Adam" düşüncesi yaşatılamıyorsa, bu, Atatürk'ün Milli Mücadele zaferi ve Türk Devrimi'nin başarılarının batılılar üzerindeki üstünlüğünün sonucudur.

Atatürk Milli Mücadele sırasında Türk Bağımsızlık Savaşının mazlum uluslar üzerindeki etkisini şöyle dile getirdi: "Anadolu bu müdafaasiyle yalnız kendi hayatına ait vazifeyi ifa etmiyor, belki bütün Şarkta müteveccih hücumlara bir sed çekiyor. Efendiler, bu hücumlar elbette kırılacaktır. bütün bu tasallutlar mutlaka nihayet bulacaktır. İşte ancak o zaman Garpta, bütün cihanda hakiki sükun, hakiki refah ve insaniyet hüküm sürebilecektir.". "... Türkiye'nin bugünkü savaşının yalnız Türkiye'ye ait olmadığını, bütün arkadaşlarımız ifade etmiş iseler de bunu bir defa daha teyid etmek lüzumunu hissediyorum. Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye azim ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün Şarkın (Doğunun) davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan Şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir. Türkiye şimdiye kadar mevcut tarih kitaplarının icabatını (gereklerini) değil, tarihin hakiki icabatını takip edecektir. Fil hakika (gerçekten) mevcut tarihlerin kaydettiği hadisat (olaylar) milletlerin hakiki efkar ve amal-i, harekatı (fikir ve isteklerinin davranışları) değildir. 1933'de aynı konuda ve aynı tutarlıkta olan gerçekçi düşüncesini de yine şöyle açıklıyordu: "Şark'tan şimdi doğacak olan güneşe bakınız", "Bu gün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün şark milletlerinin de uyanışlarını öyle görüyorum. İstiklal ve hürriyetine kavuşacak olan çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki terakkiye ve refaha müteveccih vuku bulacaktır. Bu milletler bütün güçlüklere ve bütün manilere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen istikbale ulaşacaklardır.

Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine, milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve işbirliği çağı hakim olacaktır.

Size bu sözleri söyleyen Cumhur reisi değil, sadece Türk milletinin bir ferdi olarak, Mustafa Kemal'dir. Bu hususa bilhassa nazarı dikkatinizi celbederim.[30]

Atatürk'ün belirttiği gibi Türk İstiklal Savaşı emperyalizme karşı silahlı bir savaşın kazanılacağı örneğini verdi. İngiltere'yi ve Fransa'yı en çok korkutan da bu idi. Onlar sömürgelerinde bu örneğin etkisinden çok korkuyorlardı. İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza'da sömürgelerin kendilerini kovacağını belirtmişti ama, Mussolini bunun tam tersine hareket etti. Milli Mücadele'nin başarıları tüm Asya ve Afrika'nın, Müslüman ve Müslüman olmayan ulusları üzerinde etkili oldu. Ancak hiçbiri silahlı mücadeleye, hemen başlayamadılar. Hindistan'da Gandi pasif direniş metoduyla ve Kuzey Afrika'da Cezayir ve diğerleri ancak, II. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlıklarını kazanabildiler.

Fakat bu ülkeler ve özellikle Müslüman olanlar Atatürkçü düşünce sisteminin modernleşme ve onun temelinde yatan laiklik ilkesini benimsediler. Geleneksel-dinsel yapılarını korudular. Bu sebeple Türkiye'ye karşı da tavır aldılar. Bazı ülkelerde (Afganistan ve Irak) modernleşme girişimlerinde bulunduysa da başarısız oldu ve isyanlarla iktidarlar devrildi.

Uluslaşamayan, modernleşemeyen ve uygarlaşamayan toplumların başkalarının avı olacağını dile getiren Atatürk, batı uygarlığının ilim ve akil metodunu "hayatta en hakiki mürşit ilim ve fendir.." sözleriyle dile getirip, Türkiye'de Türk Devrimi ile yaşama geçirildi. İnkılapçılık ilkesini de bu esasa bağladı. bugün petrol zengini, fakat uygar olamamış topluluklar Atatürk'ün ne kadar gerçekçi ve haklı olduğunu kanıtlamaktadırlar.

Arnold J. Toynbee, Türk Devriminin önemini anlatabilmek için şöyle diyor: "bir an için tahayyül ediniz ki, Batı dünyasında, Rönesans, Reformasyon, 17. yüzyıl sonundaki bilim ve düşünce ihtilali, Fransız devrimi ve sanayi devrimi, bir insan ömrünün içine sığdırılmıştır..." Paul Gentizon Çar Petroyla başlayan ve uzun zaman alan Rusyadaki modernleşmenin Türkiye'de Mustafa Kemal ile ancak yirminci yüzyılda çözülebildiğini; Ge'rard Tongars, Kemalizm'in halkı yücelten özellikleri sebebiyle, on asırlık işin on yıla sığdırıldığını ileri sürerlerken, Geor-

gesi Duhamel, Türk ulusunun "Bilim felsefesini", "Düşünce yöntemini", kaderini değiştiren Atatürk'ün başardığı işin, başka inkılapçılar tarafından İngiltere'de, Fransa'da veya Rusya'da gerçekleştirilen bütün değişikliklerden daha derin ve hayret verici olduğunu belirttikten sonra: "Çok kabiliyetli, güçlü ve sağlıklı bir millet olan Türk milleti barış ve hürriyet içinde çabalarını sürdürmeyi başarırsa, gelecek için insan toplumlarına büyük bir ders verecektir" diyerek, Atatürk'ün düşünce sisteminin Türk Devrimi ile ortaya koyduğu örneğin yalnızca geri kalmış ülkeler için değil, aynı zamanda büyük devletler için de önemini vurgulamaktadır. "Bugün dünyanın hiç bir yerinde devletadamlığı bakımından Atatürk'ten üstün bir kimse yoktur... bir kurtarıcı, bir yeniden canlandırıcı, bir milli kahraman ve dünya çapında bir devlet adamı" diyen A.B.D. Ankara Büyükelçisi Charles H. Sherill, O'nun dünya çapında örnek bir insan olduğunu vurguluyor.[31] "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" sözü ve bunu siyasi hayatta uygulayan Atatürk bugün de aynı önemini ve değerini korumaktadır. UNESCO 1963'te Atatürk'ün ölümünün 25. yılında, O'nun bütün dünyada insanlığa yaptığı hizmet için örnek insan göstererek anılmasını sağladı. UNESCO'nun, Türkiye Devletinin kurucusu Atatürk'ün doğumunun 100. yıl dönümüne katılma konusunda aldığı karar, Atatürk'ün dünyada tanınmış olduğu kadar, düşünce ve tutumuyla da insanlığın değer verdiği konularda beğenilip onaylandığının bir kanıtıdır. UNESCO'da, 17 Kasım 1978'de üye devletlerin hemen hemen ittifakla aldığı kararın bilinmesinde yarar vardır: Bu karar şöyledir: "UNESCO Genel Konferansı: Uluslararası anlayış, işbirliği ve barış yolunda çaba göstermiş üstün kişilerin gelecek kuşaklar için örnek olacakları inancı ile, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümünün 1981 yılında anılacağını hatırlayarak, UNESCO'nun üzerinde çalıştığı tüm alanlarda olağanüstü bir devrimci olduğunu gözönünde tutarak, özellikle sömürgecilik ve emperyalizme karşı inancıyla, dünya ulusları arasında karşılıklı anlayışın, sürekli barışın öncülüğünü yapmış olduğunu, tüm yaşamı boyunca insanlar arasında hiçbir renk, din, ırk ayrımı gözetmeyen bir uyum ve işbirliği çağının doğacağına inancını unutmadan; genel konferans, eylemi her zaman barış, uluslararası anlayış ve insan haklarına saygı yönünde gerçekleşen Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Atatürk'ün kişiliğini ve eserinin çeşitli yanlarını belirtmek amacıyla, giderleri Türk hükümetince karşılanmak üzere, 1981 yılında düzenlenecek uluslararası bilimsel toplantı konusunda düşün-

sel bir teknik planda UNESCO'nun işbirliği etmesine karar verdi.

Bu kararın uygulanması için gereken tüm düzenlemelerin gerçekleştirilmesini Genel Direktörden rica eder.

Görüldüğü üzere, tüm dünya uluslarının çoğunlukla aldığı bu kararda, dünya uluslarınca değer verilip, üzerinde çalışmalar yapılan ve çaba harcanan konularda Atatürk'ün samimi ve ülkücü davranışları onaylanmakta ve O, insanlık dünyasının bir evladı olarak anılmaktadır.[32]

NOTLAR:

(1) Zafer Toprak, s.233-344. Ahmet Emin, 143-167.

(2) Turhan Feyzioğlu, **Akılcı, Bilimci, Gerçekçi Yol Atatürk Yolu**, İstanbul 1981, s.55. Dergiyi okuyuculara özellikle öneririm.

(3) Recep Peker, **İnkılap Dersleri**, 4. baskı. İstanbul 1984, s.18.

(4) Emre Kongar, **Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk**, İstanbul 1983, s.23.

(5) Yavuz Ercan, Atatürk Devrimi, **100. Yıl Atatürk Konferansları**, Ankara 1981, s.58.

(6) Ergün Aybars, Durum Tesbiti, **Tarih Sempozyumu**, Elazığ. 1984.

(7) Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Cilt 1, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları 32, İzmir 1984, s.3-4.

(8) Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, Ankara 1969, s.25.

(9) **Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti**, İstanbul 1931, s.187.

(10) E. Z. Karal, **Atatürk ve Devrim**, Ankara 1980, s.57.

(11) **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II**, Ankara 1959, s.181 (30 Ağustos 1924).

(12) Aynı kitap, s.44 (27 Ekim 1922).

(13) E. Ziya karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, s.54-55 (Atatürk'ün 1924-1925 yıllarında konuşmalarından)

(14) E. Z. Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, s.54-55 (Ağustos 1925)

(15) R. Peker, s.18.

(16) **Atatürk'ten Düşünceler**, s.69-79.

(17) Tekin Alp, **Kemalizm**, İstanbul 1936, s.329.

(18) Sadri Etem, **Türk İnkılabının Karakteri**, İstanbul 1933, s.130-133.

(19) E. Z. Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, (Atatürk'ün 1925 ve 1923 yıllarındaki konuşmalarından).

(20) **Nutuk - Söylev**, Cilt I, s.276.

(21) **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt II, Ankara 1959, s.237.

(22) Enver Ziya Karal, **Atatürk ve Devrim**, Ankara 1980, s.46.

(23) E.Z. Karal, **Atatürk'ten Düşünceler.**

(24) UNESCO'nun kararı ileride daha ayrıntılı verilecektir.

(25) E. Z. Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, s.55 (Kasım 1937)

(26) E. Z. Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, s.47 (1938 yılındaki konuşması).

(27) E. Z. Karal, **Atatürk ve Devrim**, s.198.

(28) **Aynı kitap**, s.203.

(29) **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Kanun No: 2709, Kabul Tarihi: 18.10.1982.

(30) Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, s.89-90. Tam metinler için, **Atatürk'ün söylev ve Demeçleri**, I, II, III, V.

(31) Turhan Feyzioğlu, **Atatürk Yolu**, s. XVIII - XIX.

ATATÜRK EĞİTİM İLKELERİ

Toplumların gelenekçi yaşam biçimlerini, fikirlerini ve kuruluşlarını tümüyle değiştirme amacını güden ve bu amacı sağlayabilmek için yeni bir devlet teorisini getiren devrim, özellikle yapıları devrimi gerektiren toplumların, çöküntü ve yıkılmalarına karşı yaşayabilmeleri için kaçınılmaz bir olaydır.

Her devrim, kendi amacını gerçekleştirecek ideolojisini, yöntemlerini, kurumlarını, ilkelerini ve buna yönelik yeni bir eğitim düzenini getirir. Bu da, gerçekleştirilen devrimin amacına uygun yeni görüş, düşün, anlayış, davranış, yaşam görüşü ve biçimi demektir. Böylece her devrimin kendisine uygun insan modeli yetiştirmesi en önemli sorunlarından biridir. Her devrim yeni bir devlet kurma savaşıdır. Devrim, devlet kurma eylemini başarınca kendi ideolojisini öğretmeye başlar. Bu ideoloji kurumların biçimlenmesinde temel kanakter rolünü oynar. Devrimin başarısı olan devlet, siyasal yapıda esas rolü oynayan, sosyal, ekonomik, siyasal ve hukuksal temellerini öğretmek ve yaşatmak zorundadır.

Türk Devriminin bir eseri olan Türkiye Cumhuriyeti, kendi devrim ideolojisinin şahsiyetine uygun bir "Devlet" idealine sahiptir. Atatürk'ün değişiyle "Yeni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiç bir ilgisi yoktur. Osmanlı Devleti tarihe karışmıştır. Şimdi yeni Türkiye doğmuştur." [1] Türk devrimi Türk toplumunu siyasal, ekonomik, toplumsal yapısıyla ve bireylerinin yaşam biçimini ve dünya görüşünü kökten değiştirmeyi, çağdaşlaştırmayı amaç edinen bir olaydır. Bu bakımdan, Türk Devrimi "Türk toplumuna kapalı, orta çağ tipi, askerî ve zirai bir toplum olmaktan

açık, sivil, sınai. demokratik ve modern bir toplum olmaya; ümmet olmaktan millet, milli devlet olmaya... Doğulu bir toplum olmaktan kurtararak, çağdaş, Batılı bir toplum olmaya, sömürge ülkesinden, ileri ve tam bağımsız bir ülke yapmağa yönelik, kültür ve uygarlık değiştirme olayıdır. Bunun gerçekleşmesinin her şeyden önce bir "insan yetiştirme" davası olduğunu bilen Atatürk, kaybedilmiş yüzyılları kısa zamanda aşarak çağdaş uygarlığa ulaşmak için eğitime büyük önem veriyordu [2].

Atatürk'ünTürk toplumuna getirdiği yeni kavramlardan birisi de "çağdaş uygarlık"dır. Çağdaş uygarlık düzeyine çıkmak ve geçmek ulusal bir üyküdür [3]. Bu ülküye erişmenin amaçları yenileşme, ilerleme, kısaca belirttiğimiz köklü bir değişmedir. İşte bu olay "Türk Devrimi"dir. Atatürk için Bağımsızlık Savaşı'nın kazanılmış olması yalnızca başlangıçtır. Esas önemli savaş, Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine erişme savaşı, yeni başlamıştır. Tam bağımsız bir Türkiye bu sayede gerçekleşebilirdi. "Siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, harşî ve ilah" [4] her yönüyle tam bağımsızlık savaşı, düşmanın denize döküldüğü noktada Atatürk tarafından başlatılmıştır. Lozan Barışı'nın imzalandığı tarihte bile Atatürk'ün aklında yalnızca "Uygar Türkiye" düşüncesi vardır. Bugüne kadar elde edilen başarılar Türkiye'ye ancak ilerleme ve uygarlığa doğru bir yol açmıştır. Henüz amaç başarılmamıştır. Uygar bir ülke olmak en büyük ilkedir. Bundan yoksun olan ülkeler hürriyet ve bağımsızlıklarından yoksun kalır. Çağdaşlaşmaya engel olmak isteyenlere ise asla aman tanınmayacak ve Atatürk'ün değişiyle mutlaka tard edileceklerdir. Çünkü dünya büyük bir hızla ilerlerken Türkiye yerinde duramaz [5].

Bir yönüyle dış düşmana karşı silahlı bağımsızlık savaşı olan İstiklâl Savaşı diğer yönüyle de Osmanlı yönetimine karşı ulusal egemenlik savaşı idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun dayandığı temel ve değerler mutlaka yıkılmalı ve yeni Türkiye kendisini çağdaş uygarlığa ulaştıracak değerler ve temel üzerine kurulmalıydı. Bunun en büyük engeli olan Saltanat'ın kaldırılışı, Cumhuriyet'in ilanı ve daha sonra Hilâfetin kaldırılışı, Türk Devrimi'nin en önemli adımlarıdır. Bu adımların atılmasında bile Atatürk'e karşı direnmeler, yanından ayrılıp karşısına geçenler olmuştur. Fakat O, önderliğini yaptığı "Türk Devrimi"nin gerçekleşmesinde, kararlı ve bu yolda tek başına dahi kalsa sonuna kadar savaşarak canını vermekte bile tereddüt etmeyecektir. Bu, O'nun için "vicdan ve namus borcudur" [6].

Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine çıkması amacındaki felsefe, kuşkusuz yalnızca teknik değildir. Ondan da önemlisi sosyal bir değişimdir. Türk toplumunu batı felsefesinin ürünü olan düşünceye, yaşama biçimine, siyasal modeline kısaca batı ailesine sokmaktır. Atatürk bu işe girişirken, kaybolmuş yüz yılları kısa zamanda alabilmek için önce siyasal yapıyı ele aldı. Batıda Fransa Devrimi ile başlamış ve 19. yüzyıl boyunca yapılan mücadeleler sonucunda başarılmış olan, insan hakları sistemi ve onun ürünü olan ulusal egemenlik ve laiklik Türkiye'de Atatürk'le gerçekleşecektir. Demokratik, laik ve ulusal devletin Türkiye'de gerçekleşebilmesi kuşkusuz Atatürk'ün dehasının bir eseridir. Hele bunu 3-4 sene gibi bir zamana sığdırılmış olması "Türk Mucizesi"nin bir başka yönüdür.

Yeni bir devlet, yeni bir toplum gerektiriyordu. Batıda çağdaş devlet sistemi, toplumların birbirleriyle yaptıkları ulusal bağımsızlık ve yönetimlerine karşı yaptıkları ulusal egemenlik savaşı sonucunda gerçekleşmişti. Filozoflar yeni bir sistemin esaslarını ve öğretisini yapmışlardı. Türkiye'de ise bu durum aşağıdan yukarı değil, yukarıdan aşağı gerçekleşiyordu. Bu bakımdan çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak bir eğitim sorunuydu.

Tanrı hakları sistemine dayalı teokratik devlet yerine, insan hakları sisteminin ürünü olan laik devlet; ümmetten uluslaşmaya geçiş çağdaşlaşmanın temelini oluşturuyordu. Bu temelin atılması için yeni Türk Devleti, Osmanlı Devleti'nin ideolojisini yıktı; yerine kendi ideolojisini kurdu. Osmanlı ideolojisi din ve hanedan esaslarına dayanıyordu. Devlet biçimi teokratik, Padişah-Halife devletin başı olup; tanrısal ve geleneksel otoriteyi temsil ediyordu. Hukuk sistemi ise "Şeriat" idi. Dolayısıyle bu yapının eğitim sistemini de dinsel olup, kurumu ise "Medrese" idi. Bu sistem ise dinsel ahlâk temeli üzerine kurulmuştu. Atatürk'ün kurduğu yeni Türkiye'de tüm bunlar değişti. Ulusal ideoloji, modern devlet biçimi olan laik cumhuriyet, modern hukuk, modern eğitim geldi. Dinsel ahlâkın yerini de laik ahlâk aldı [7].

Dini Osmanlı Devleti'nden Laik ve Ulusal Türk Devletine geçişte, din, öz din olarak kalmakta, dinin çıkarlara ve politikaya araç kılınmasının önü alınmaktaydı.

Dinî Osmanlı Devleti	*Laik ve Ulusal Türkiye Cumhuriyeti*
1- Dinî İdeoloji	1- Ulusal ideoloji
2- Halife - Padişah (otorite)	2- Cumhuriyet

3-Şeriat hukuku (Tanrısal olup değişmez ve değiştirilemez. Doğmatiktir.)	3-Modern hukuk. (İnsan hakları sisteminin ürünü olup, evrenseldir. zamanın ihtiyaçlarına göre değişir.)
4-Medrese (Dinsel eğitim)	4-Modern Eğitim
5-Geleneksel (Yaşam biçimi ve devlet şekli).	5-Devrimsel
6- Kelime-i Şahadet	6-Kelime-i Şahadet.
7-İbadet (zorunlu)	7-İbadet (özgür).

Görülüyor ki yeni Türk Devleti dini bir vicdan sorunu kabul edip, lâik devletin gereği olarak özgür bırakmıştır. Demokratik özgür ülkelerde lâiklik ve vicdan özgürlüğü devlet sisteminin bir parçasıdır. Böylece Türkiye'de din,

1) Halkın eski gelenekleri ile kanştırarak ve bilgisizce oluşturduğu,

2) Ulema veya din görevlisi iken, giderek din adamı durumuna gelen ve İslamiyette yeri olmayan bir sınıfın, kendi çıkarlarına göre yorumladığı (Türkiye'de tüm gerici olayların kaynağı),

3) Politikacının politik çıkarlar uğruna kullandığı din anlayışından kurtuluyor; Kur'an ve hadislere dayanan öz din oluyordu.

Böylesine köklü bir değişme ise hiç kuşkusuz bir eğitim sorunuydu. Ortaçağ İslâm dünyasının ünlü öğretim kurumlan olan, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve gelişmesi döneminde henüz canlılıklarını koruyan "Medrese"ler, XVI. yüzyıl sonlarından itibaren yeni ilimlere kapılarını kapamakla kalmayıp, programdaki felsefe, matematik, tıp gibi dersleri de kaldırmıştı. Yalnızca Şer'î ilimlerin öğretildiği dinî birer öğretim kuruluşu oldular. Akla ve bilime dayanmayan, deneysel eğitim yerine naklî ve din bilgisine dayanan bu eğitim çağın çok gerisinde, ortaçağ düşüncesinde insanlar yetiştiriyordu [8].

Türk diline, Türk duygusuna, Türk düşünce ve inanışına dayanmayan bu kurumun hiçliği daha II. Mahmut zamanında anlaşılmış ve bir yana bırakılarak yeni okulların açılmasına başlanmıştı [9]. Bu sebeple eğitimde başlayan eski-yeni ikiliği, düşüncede, yaşam biçiminde, ideolojide iki ayrı neslin oluşmasına yol açtı. Bu ikilik ancak, 3 Mart 1924'te öğretimin birleştirilmesiyle kaldırılabildi. Türkiye'de akılcı. ulusçu, lâik ve demokratik eğitimin temelleri atıldı.

Türk toplumunda Tanzimat'tan sonra en aydın kişilerinin Harp Okulu ile Tıp Okullarından yetişmiş olmaları bir raslantı değildir. Çünkü yalnızca bu kurumlar, özellikle batı eğitim kurumlarını örnek tutmuş; batılı fikirler bu okullara girmiştir. 20. yüzyıl Türkiye tarihine yön veren kişilerin bu okullarda yetişmiş olması, buradaki eğitimin başarısını anlatmaya yeterlidir [10]. Harp Okulundan yetişmiş olan Atatürk, daha 1905 yılında, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökeceğini, esas davanın bu İmparatorluktan bir Türk devleti çıkartmak olduğunu kavramıştı [11]. Bunun için de daha Cumhuriyet'in ilanından önce yeni Türkiye'nin temellerini ancak "akılcı ve ulusçu bir eğitim" ile sağlanabileceğini görmüştü [12].

Uluşal Savaş içinde, Türkiye halkının tek temsilcisi T.B.M.M.'nin açıldığı günlerde hakla aydın arasında kopukluk ve hatta yabancılık, eğitim sorununun, daha savaş yılları içinde en önemli sorunlar arasında yer almasını hazırladı [13]. 16-21 Temmuz 1921 günleri arasında Ankara'da yapılan Türkiye Milli Eğitim İşleri ilk ve resmi toplantısı bu sorunun önemini belirtmektedir. Yüzyıllarca sürmüş bir umursamazlığın açtığı yaraları sarmak için, gerekli çabaların en büyüğünün eğitim alanında gösterilmesi gerektiğini belirten Atatürk; savaş içinde bunulumasına rağmen, eğitim için her olanaktan yararlanılması ve geleceğe yönelik eğitim temellerinin atılmasını öngörüyordu. Eski ve köhnemiş eğitim yöntemlerinin terk edilerek, yeni kuşakların tinsel değerler arasında kuvvetli bir erdem aşkıyla yetişmesini, yeni bir sanat ve bilim yolu bulmak ve ulusa göstermek gerektiğini açıklıyordu [14]. Ulusların manevî güçlerinin özellikle bilim ve inançla en yüksek ölçüde gelişeceğini savunan Atatürk, Hükümetin en verimli ve en önemli ödevinin milli eğitim olduğunu [15] söylerken, henüz zafer kazanılmamıştır. Diğer yandan dinsel eğitim kurumlarının Türkiye için köhnemiş kurumlar olduklarını görüyor, fakat bunlarla ilgili işlem için zamanı erken buluyordu. 1 Nisan 1922'de Konya'da medreseyi gezen Atatürk acı bir gerçekle karşılaşır. kendisini karşılayan iyi bakımlı öğrencilerin hocaları, Atatürk'ten medrese sayısının arttırılmasını ve medrese öğrencilerinin askere alınmamalarını istemişti. Atatürk'ün yanıtı, Türk ulusunun bağımsızlık savaşı için varını yoğunu ortaya koyduğu bir sırada bu öneriyi yapanları sindirmiştir. Bu olaydan sonra bütün bu öğrenciler de askere alındılar. Yine aynı gezide küçük çocuklara Arapça öğretilmesine kızan Atatürk, Türkiye'nin gerçeklerinin öğretilmesi gerektiğini belirtmişti [16].

Eğitimin yeni Türkiye'nin çağdaş uygarlığa ulaşabilmesinin vazgeçilmez tek aracı ve ulusal birliğin en önemli unsuru olduğunu gören, eğitimde birliğin mutlaka gerçekleştirileceğini, yeni kuşağın öğretmenlerin eseri olacağını söyleyen Atatürk, yeni Türkiye'nin, genç kuşakların omuzlarında yükseleceğini görüyor, Türk Devrimi'ni gençliğe emanet ederken hiç kuşkusuz eğitimi en önemli sorun olarak değerlendiriyordu [17]. Ulusun iki parça halinde yaşayamayacağını dile getiren Atatürk, hiç kuşkusuz eğitimde önce ulusalcılık temelini öngörüyordu. Bunun için ulusal eğitimde öğrencilere ulusuna ve Türkiye devletine bağlılık bilincinin öğretilmesi gerekiyordu [18]. Tarih şunu açıkça belirlemiştir ki ulusal devlet kuramayan, ulusal siyasi benliğini bulamayan toplumlar, modernleşmeyi de başaramamışlardır. Milli devlet sorunu Türkiye için toplumun eski dar toplumsal çerçeveyi parçalayıp, yeni bir siyasal-sosyal temel kurmasıdır. Yeni bir ulusal siyasal benlik ise ancak ulusal bir kültürle mümkündür. Yeryüzünde yaşayan üç yüz milyon müslümanın, Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın yapıldığı yıllarda sömürge olarak yaşamaları, onların ulusal eğitim ve bilinçten yoksun olmalarının bir sonucuydu. Ulusal benliğini bulamayan toplumların başka toplumların esiri olacağını belirten Atatürk, Türk ulusçuluğunu çağdaşlaşma ve birlik konusunda başarılması gereken ilk ilke olarak görüyordu [19]. Türkiye'nin bağımsızlık savaşı tüm mazlum uluslara örnek olacağı için daha kanlı oldu. türkiye'nin davası bütün doğunun davasıydı. Emperyalizm ve sömürgecilik Türkiye'nin örneğini ortaya koyduğu ulusal bağımsızlık savaşı ile yıkılıyordu. Bu sebeple Atatürk'ün başlıca hedefi Türk Ulusunu, ulusal bilince ulaştırmak ve devleti bağımsız ulusal ve lâik bir hale getirmiştir [20]. Ulusun kuruluşunda en önemli unsurun din birliği değil, ulusal birlik olduğunu ileri süren Atatürk, İslâm dininin birleştirici olmadığını ve tam tersine Türk ulusunun ulusal bağlarını gevşettiğini, ulusal duygu ve heyecanını oluşturduğunu belirtiyor. Türk ulusu, ulusal duygusuyla, insanî duyguyu yan yana düşünür, çünkü Türk ulusu medeni dünyanın ve insanlık ailesinin bir parçasıdır [21]. Bu sebeple Atatürk, Türk ulusunun ortak duygusu olan din duygusunu ne kadar büyük bir etken olduğunu bildiği halde, sömürmekten kesinlikle kaçınmış, Ulusal Savaş'ta ulusal duyguyu birleştirici olarak kullanmıştır. Tüm direnmelere

karşın ulusal bilincin uyanması için yılmadan çalışmıştır [22]. Yeni Türkiye'nin eğitim ilkelerinin başında kurkusuz ulusalcılık gelecektir. Yetişecek çocuklara ve gençlere görecekleri öğrenimin sınırı ne olursa olsun, en önde ve her şeyden önce, Türkiye'nin bağımsızlığına, kendi benliğine ve ulusal geleneklerine düşman olan bütün unsurlarla savaşmak gereği öğretilecektir [23]. Türkiye'de Ulusçuluk uygulamasında geç kalınmış ve bu yüzden zararları fazlasiyle çekilmiş bir konudur. Ancak buna rağmen ulusçuluk öğretisi hiç bir zaman şövenist ve ırkçı bir öğreti değildir. Çünkü ulus bir ırk olayı değil sosyal bir olaydır. "Türkiye Cumhuriyeti, ulusal sınırlar içinde Türklük duygusuyla yaşayan herkesin ortak devletidir. Türk ulusu da Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Türkiye halkıdır [24]. Böylece Atatürk, medeni bir ülke olmayı ulusal bir ülkü olarak gösterirken, ulusçuluğu çağdaşlaşmanın ön koşulu saymakta; diğer yandan ulusçuluğu ulusal birliğin temeli yapmaktadır.

Eğitimin ülke yüzeyine dağılımında, yetişmiş insan gücü kaynağı olan üniversitelerin kuruluş ve gelişmelerinde ülkeyi üç ana bölgeye ayrıyor.

1- Batı bölgesi, İstanbul Üniversitesi olup; burada gerçekleştirilen "Üniversite Reformu" örneği ile çağdaş üniversiteyi kurmak.

2- Merkez bölgesi için Ankara Üniversitesi kurmak,

3- Doğu bölgesi için Van gölü kıyılarının en güzel bir yerinde ilk okullarıyla ve üniversitesiyle bir kültür şehri yaratmak [25].

LAİK EĞİTİM

Kuşkusuz eğitimin amacı önce ulusaldır. Fakat bu ulusal eğitim laiklikle bütünleşen bir eğitimdir. Bu bakımdan Atatürk bunları birbirlerinden ayrı düşünmemektedir. Yüzyıllardır Türk ulusunun kafasını demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kurtulmak gerektiğini belirten [26] Atatürk, doğu toplumlarının kendine özgü teokratik yapısından kurtulmak kurtulmak için dinsel kökenli eğitimin yerine, çağdaş laik eğitimin gelmesini istemektedir. Laik eğitim insan aklının sonsuz gelişimine inanmış, yaşamdaki bütün gerçeğin ilimde ve fende olduğunu gösteren ve bunun dışında gerçek aranamayacağını açıkça söyleyen Atatürk'ün, yeni Türkiye'nin temelini oluşturan en büyük ilkelerden biridir. Çağdaşlaşmanın, ulusal egemenliğin

ve ulusal birliğin temelinde laik eğitim vardır. Çünkü yeni düzenin temel ideolojik prensibi olan laiklik, Türkiye Cumhuriyetinin devlet sisteminin, siyasal yapısının ve toplumsal kurumlarının tümünü oluşturmuştur. Rasyonel, gerçeğe, denemeye, araştırmaya dayanan ve çağdaş düşüncenin Türk toplumunda yerleşmesini sağlayacak olan laiklik ilkesi ile açık toplum ve demokrasi arasından doğrudan bir bağlantı vardır [27] Laik olmayan toplumlar özgür de olamazlar. Laiklikte yalnızca devlet din ilişkileri birbirinden ayrılmıyor, toplumun yaşam biçimi değişiyor, bireyin düşünce yapısı, dünya görüşü, aile ilişkileri tümüyle değişiyor. Bunun sonucu medeni hukuk geliyor. Düşünce özgürlüğü sağlanıyor.

Laik eğitimin gereği olarak tekke ve zaviyeler kapatılırken en gerçek ilerleme yolunun uygarlık olduğu ortaya koyuluyordu. Dinsel bir yapısı olan Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın eğitimi düşünülmeyen bir konuydu. İslâm hukuku ve yaşam biçimi kadını toplum dışında bırakıyordu. Laik Türkiye'de kadının eğitimi de kuşkusuz erkekle eşit olmalıydı. Türk kadınının hukuki ve sosyal yaşamda erkekle eşitliğini savunan Atatürk, Türk kadının Ulusal Savaş'ta yorulmak bilmeyen bir coşkuyla yaptığı hizmetleri takdirle ve hayranlıkla işlemişti. "Dünyada hiçbir milletin kadını "Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halâsa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar hizmet gösterdim" diyemez" [28] diyen Atatürk, Türk kadınının erkeğinden daha çok aydın olması ve bu sebeple kadının mutlaka eğitilmesi gerektiğini belirtiyor; Türk kadınının sosyal, kültürel ve iktisadi haklarını savunuyor; bunun doğal sonucu olan siyasal haklarını yerine getirilmesini de sağlıyordu. Toplumun yarısı bütün olanaklardan yoksun yaşadıkça gerçek anlamda bir devrim yapılamayacağı gibi, uygarlık ailesi içinde de yerimizi alamazdık. Yalnız erkeğin eseri olan bir uygarlık ise düşünülemezdi.

EĞİTİM VE İLİM

Atatürk'ün temelini attığı yeni toplumda eğitimin ve yaşamda en büyük gerçeğin bulunmasının tek yolu ilim ve fendir. Binlerce yıl, gerçeğin din kuralları içinde arandığı bir toplumda, hatta tüm doğu dünyasında bir lider, yalnızca kendi ulusuna değil, tüm doğu uluslarına "Hayatta en gerçek mürşit ilimdir, fendir" diyor. Çağdaş uygarlığın oluşmasında hiç kuşkusuz yüzyıllarca ilim ve din arasındaki çatışma-

dan ilimin üstün çıkmasının önemini bilen Atatürk, her bilgiye bilimsel yöntemle ulaşmak gerektiğini öğretiyor. Türkiye'nin çöküntüden kurtulması, çağdaş uygarlık düzeyine bilim ve tekniğin gösterdiği yolda ilerlemekle mümkündür. Bilim ve tekniğin öğretileceği tek yer ise "Okul"dur. "Ulusumuzun politik, toplumsal yaşamında, ulusumuzun düşünce eğitiminde önderimiz bilik ve teknik olacaktır" diyen Atatürk, milli eğitimde mutlaka başarıya ulaşılmasını eğitimin;

1- Toplumsal yaşamamızın gereklerine uyması,

2- Çağımızın isteklerini karşılaması, koşullarına bağlıyor [29].

Cumhuriyetin X. yıl nutkunda, ilme bağlı olan Türk ulusunun üstün değerlerini dile getirirken, ilerleme ve uygarlık yolunda Türk ulusunun elinde ve kafasında tuttuğu meşalenin müsbet ilim olduğunu bir ülkü olarak gösteriyordu.

DEMOKRATİK EĞİTİMDE BARIŞ VE EVRENSELLİK

Atatürkçü eğitimde ilim Türk toplumuna yol göstericidir. Ulusal ve lâik ülke ise temeldir. Ancak bu temel üstünde yeni toplumun demokratik, barışçı ve evrensel değerlerle yetişmesi öngörülmektidir.

Devlet tanımında demokrasiyi vazgeçilmez bir sistem kabul eden Atatürk "İrade ve egemenlik ulusun tümüne aitir. Demokrasi prensibi, ulusal egemenlik şekline dönüşmüştür". "Bir ulusu oluşturan bireylerin o ulus içinde, her çeşit özgürlüğü; yaşamak özgürlüğü, çalışmak özgürlüğü, düşünce ve vicdan özgürlüğü altında bulunmalıdır" sözüyle yeni Türkiye'nin demokratik temellerini de atıyordu [30]. Hak ve adalet kavramları özgür bir toplumun sosyal yapısına vücut verdiğine göre; Atatürk Türkiye'de iktidarı hak ve adalet olarak anlıyordu. Öğretisinin temelinde yatan değerler içinde bu düşünce bulunuyordu. Bu sebeple meşruluğunu yitirmiş Osmanlı Devleti'ni ve sistemini yıkmakla kalmıyor; yerine meşru ve batı düşüncelerinin eseri olan yeni değerler ve kavramlar getiriyordu. Lâik devlet öğretisi yanısıra modern hukuk ve öğretisi için gereken hamleler yapılıyordu. Rejimin kuruluş biçimi bir devrim ve diktatörce bir görünümdeyse de, Türkiye'nin yapısı bunu gerektiriyordu. Buna rağmen kurulan rejim, demokrasi ilkelerine inancını açıkça ilan eden ve toplumu demokratik ideale göre eğitmeyi amaç edinen bir rejimdir [31]. Cumhuriyet rejimi erdemlilik ahlâkıdır. "Korku ve

tehdide dayanan "Sultanlık" ise zelil, sefil insanlar yetiştirir" [32] diyen Atatürk, erdemli insanların ancak özgür yetişen insanlar olduğunu belirtir. Yeni rejim ve öğretisi, Fransız Devrimi ile ortaya çıkan bu yeni devlet biçimine dayanır. "Ulusa efendilik yoktur, Hizmet vardır" [33] sözü yeni rejim anlayışını da belirlemektedir. Ulusların yöneticilerine körü körüne bağlanmasını red eden Atatürk, Türk halkının Padişaha olan dinsel-geleneksel bağlılığının acı anılarını silmek için, kendisine de körü körüne bağlanılmasını şiddetle red ediyor; tüm yurttaşların ulusal onuru herşeyden üstün tutmalarını istiyordu [34].

Eğitim de demokratik evrensel prensibi kabul eden yeni rejim, amaçta erdemli insan yetiştirmek ilkesini eğitimin de önemli bir unsuru kabul ediyordu. Dinsel ahlâk anlayışından lâik ahlâka geçiş kuşkusuz çok güçtü. Fakat mutlaka başarılmalıydı. Atatürk, ahlâki, ahlâk kitaplarında tanımlandığı veya birtakım ahlâk hocalarının tavsiye ettikleri şeylerden önce, çalışmak olarak tanımlıyor. "İş, teorinin hakimi ve amiridir. Ahlâk kaidelerinin nasıl yapılması lazım geleceği, ahlâklılık olduğu anlaşılan işler görüldükten, denendikten sonra anlaşılır... ahlâki işler, aynı zamanda hem mecburi ve hem de şayan-ı arzu olan işlerdir". Atatürk, çalışmanın yüksek kıymetini, ahlâki vasfını, çalışmak hakkını, kutsal haklar içinde hatta başında görüyor [35]. Yeni rejimin okullarında ders kitabı olarak okutulan ve Atatürk tarafından yazılmış olan "Medeni Bilgiler" kitabı bu ahlâk anlayışını öğretmektedir. Korkuya dayanan ahlâkı, ahlâk olarak kabul etmeyen Atatürk, Türk çocuklarına ulusal ahlâkın mutlaka verilmesini istiyor. Ulusal ahlakımızın, uygarlık ilkeleriyle ve özgür düşünce ile güçlendirilmesi [36] gereği daha Cumhuriyetin ilânıyla başlatılan bir prensiptir. Bu görevi yüklenen öğretmenler, yeni rejim için bu prensip doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti'ne "fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" [37] kuşaklar yetiştireceklerdir.

Osmanlı Padişahları'nın tanrısal hakka dayanan iktidarları, Atatürk'le yıkılıyor ve insan haklarına dayanan iktidar kuruluyordu. Atatürk'ün ortay koyduğu ahlâk felsefesi, yeni Türkiye'nin eğitim felsefesi oluyordu. Bu bakımdan Prof. Dr. Herber Melzing'in, Büyük Yunan filozofu Platon'un "krallar filosof ve filosoflar kralların tahtlarına otursaydı..." temennisinin iki bin yıl sonra Atatürk'le gerçekleştiğinin söylenmesi [38] kuşkusuz yerinde bir tanımlamadır.

Ulusal Savaşın Başkomutan'ı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk ile gelen yeni ahlak anlayışı, O'nun şu sözleriyle daha da

açıklık kazanıyor. "Benim ihtiraslarım var; hem de pek büyükleri, fakat bu ihtiraslar yüksek mevkiler işgal etmek veya büyük meblağlar elde etmek gibi adi emellerin tatminine teallük etmiyor. Ben bu ihtirasların gerçekleşmesini vatanıma büyük faydalar dokunacak bana da liyakatla ifa edilmiş bir vazifenin canlı iç rahatlığını verecek büyük bir fikrin başarısında arıyorum. Bütün hayatımın prensibi bu olmuştur. Ona "bu büyük fikre" çok genç yaşımda sahip oldum ve son nefesime kadar onu muhafaza etmekten geri kalmıyacağım [39] . Hayatta tam zevk ve mutluluğu, ancak gelecek kuşakların şerefli varlığı, mutluluğu için çalışmakta gören Atatürk'ün bu fikirleri çağdaş filozofların insanlık sevgisi öğretilerini tamamlamaktadır. Türkiye'ye giren bu yeni siyasal ahlak görüşü de O'nun eseridir.

Yalnızca iç barışı değil dünya barışını da ülkü olarak benimseyen Atatürk, toplum yaşamında savaş değil, işbirliği ve dayanışmayı asıl sayarak her kesimin toplumda yeri olduğuna inanarak, hiçbir sınıfa veya kişiye ayrıcalık, üstünlük tanımamıştır. Toplum barışını esas aldığı için de, ekonomik kalkınmada sınıfların birbirini sömürmesini engellemeye çalışmıştır.

Atatürk, Türk ulusunu, dünya ulusları dışında onlara yabancı değil, devletler ailesinin içinde kabul ediyordu. Atatürk'e gelinceye kadar Türk toplumunda İslâm doğmatizmi egemen olduğundan, İslâm-hristiyan ayırımı, hatta İslâm olmayanın "kâfir" kabul edildiği bir görüş vardı. Bunun sonucu da Türkler, batıdaki gelişmenin dışında kalmıştı [40] . İşte bu sebeple dış barış ilkesi, dış politikanın dışında olduğu kadar eğitimin de önemli bir ilkesi olmuştu. Daha Büyük Zafer'in kazanıldığı sırada Yunan bayrağını ayaklar altına serdirmeyen Atatürk, Türk-Yunan dostluğunun kurulmasına büyük önem vermişti. Yalnızca Yunanistan değil, tüm ülkelerle ilişkide temel ilke barış ve dostluk olmuştur.

Atatürk, bütün dünya uluslarını akraba kabul ettiği için, yalnızca ait olduğu ulusun refahı değil, tüm ulusların refahının birlikte düşünülmesi, dünyanın bir yerindeki rahatsızlığın, insan vücudundaki herhangi bir organın rahatsızlığının bütün vücudu rahatsız ettiği gibi, bütün dünyayı ilgilendirmesi görüşündedir. İnsanları mesut edeceğim diye savaş çıkarmak, insanlık dışı bir davranıştır. "İnsanları mesut edecek yegane vasıta onları birbirine yaklaştırmak, onları birbirine sevdirmek" [41] olduğunu söyleyen Atatürk, eğitimin barışçılık ilkesini şu sözleriyle belirtiyor: "Eğer devamlı barış isteniyorsa, kültlelerin vaziyetini iyileştirerek uluslararası önlemler alınmalıdır. İnsanlığın bütününün refahı, açlık ve

baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları, kıskançlık, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde terbiye edilmelidir" [42].

İnsanlık sevgisi ve barışı ülkü olarak gösteren Atatürk, vatan savunması dışında savaşı barbarlık olarak nitelemektedir. Bu sebeple de Türk ordusu istilalar amacıyla değil, yurt savunması ülküsüyle eğitilmektedir. Türk ordusunun görevi yalnızca ülkeyi dıştan ve içten Türk'e tehlikelere karşı korumaktır.

Tüm bu değerleri Türk toplumuna getiren Atatürk'ün, doğumunun 100. yıldönümünde, devlet adamları için ilk kez olmak üzere, Unesco'nun aldığı bir kararla tüm dünyada anılması kararlaştırıldı. Uluslararası anlayış, işbirliği ve barış yoluyla çaba göstermiş kişilerin örnek olacağı inancıyla Unesco'nun Atatürk için aldığı bu karar çok anlamlıdır. Unesco'nun üzerinde çalıştığı tüm alanlarda, olağanüstü bir devrimci olarak kendi ülkesinde başarılı olan Atatürk, tüm dünyanın geri kalmış ülkelerine de örnek oluyordu. Bu büyük insan doğmunun 100.yılında, kendi kişiliği sayesinde Türkiye'ye bir kez daha hizmet ediyordu.

EĞİTİMDE HALKÇILIK

Eğitimde tüm ilkelerin ve istenen amaca yönelik programların uygulanabilmesi için olduğu gibi, halkçılık ilkesinin uygulanabilmesi de olanak sorunudur. 1923'de Cumhuriyet'in ilan edildiği yılda yeni Türkiye'nin tüm insan kaynakları uzun savaş yıllarında tükenmiş, ülke yakılıp yıkılmıştı. Bu bakımdan Türkiye'nin sorunlarının başında yetişmiş insan yokluğu yer alıyordu.

Türkiye'nin üretimini sağlayan ve ulusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylü ise, en bilinçsiz kesim olarak yaşıyordu. Ortaçağ karanlıkların da yaşayan köylü, Osmanlı Devleti'nin asker ve para kaynağını oluşturuyor; fakat devlet kendisine hiç bir şey vermiyordu. Ulusal Savaş'ın bütün yükü de yine büyük ölçüde Anadolu köylüsünün omuzlarına binmişti. Bu gerçekleri bilen Atatürk, daha savaş içinde bu sorunu ele almıştı. "Bu memleketin asıl sahibi ve toplumumuzun esas unsuru" olan köylü'nün eğitilmesi, izlenecek ulusal eğitimin de temelini oluşturacaktır. Bu amaca varmak, ulusal eğitim tarihimizde kutsal bir aşama kabul edilecektir [43].

1923-1924 öğrenim yılından 1928 yılına kadar Türkiye'de meslek okullarına ve liselere olan istek hızla artarken, din eğitimi yapan okulların öğrenci sayısı da aynı orantıda azalmıştı [44].

Ulusun yaygın öğrenimini kolaylaştıracak en büyük hamle, "Harf Devrimi" başarıldıktan sonra, 1 Ocak 1929 da tüm Türkiye'de eğitim bayramı ilan ediliyor ve "Millet Mektepleri" kuruluyordu. Halk kitlelerinin okuma yazma öğrenmesini amaçlayan bu hamle bir süre sonra yeterli başarıyı veremedi. Çünkü okuma yazma öğrenmek bile başlı başına sorunu çözemedi. Halkın, özellikle köylünün bilinçlenmesi, çağın sorunlarını ve müsbet bilimle eğitilmeleri gerekiyordu. Türkiye'nin bir çok yerinde etkin olan feodal-ekonomik ilişkiler sürdükçe bunun başarılması olanaksızdır. Daha 1925 yılında Şeyh Sait ayaklanmasının bastırıldığı tarihte bu gerçek anlaşılmış ve ilk aşamada; bu ekonomik yapının ürünü olan tekke ve zaviyeler kapatılmıştı. Millet Mektepler denemesinin yeterli olmaması, 1933 yılına kadar ekonomik ve toplumsal alanları kapsayan bir kalkınma stratejisi bulunmayışı, bu tarihten itibaren devletçi ekonomik sistemi gündeme getirdi. Diğer yandan köylüyü şeyh-ağa baskısından kurtarmak girişimleri başlatıldı. Köylerimizin toplumsal yapısını değiştirmek, tarım kültürünü arttırmak, küçük sanayiyi geliştirmek, eğitim yolu ile yetişmiş insan gücünü arttırmak, sağlıklı yaşam koşullarını sağlamak, toprak ve tarım reformlarını başarmak, köyün ulaştırma sorununu çözmek, kısaca köy ve köylüye ilgili ekonomik ve toplumsal sorunları yenmek için yeni bir eğitim sistemi düşünüldü [45]. Bu amaçla Atatürk'ün önderliğinde, il ve kazalarda "Halkevleri" kurulmasına gidilirken, köy sorunu içinde "Köy Enstitüleri" nin temelleri atıldı. Halkçılık ilkesinin önemli atılımları olan bu girişimler, ne yazık ki, Atatürk'ün ölümünden sonra terk edildiler.

Bugün, Atatürk'ün 100. doğum yılı. Türkiye halâ geri kalmıştık sürecinden çıkamamış, iç çalkantılarla düşmüş ve halâ demokrasiyi tüm kurumlarıyla ve düşünce sistemiyle benimseyememiş ise; bunun sebeplerini 10 Kasım 1938 sonrasından günümüze dek geçirdiğimiz dönemde, Atatürk ilkelerinden ayrılışımızda aramalıyız.

NOTLAR :

1. Enver Ziya Karal, **Atatürk'den Düşünceler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Üçüncü baskı, Ankara 1969, s.25, Aralık 1922'de Atatürk'ün yaptığı konuşmadan.
2. Hüseyin Nail Kubalı, Atatürk Devrimleri ve Eski Reformlar, **Atatürk Önderliğinde Türk Kültür Devrimi,** Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1972, s.120. Vedat Nedim Tör, Atatürk Devriminde Kültür Maarif ve Yayın, **Çeşitli Cepheleriyle Atatürk,** İstanbul 1964.
3. Ceyhun Atıf Kansu, **Atatürkçü Olmak,** Varlık Yayınları, İstanbul 1966, s.45.
4. Karal, **Atatürk'ten Düşünceler,** s.8.
5. **Atatürk'ten Söylev ve Demeçler,** C.I. İkinci Baskı, Ankara 1961, Atatürk'ün 13 Ağustos 1928'de konuşması; C.III Ankara 1954, s.71, 4.12.1923 te Tercuman-ı Hakikat'a demeç. C.II İkinci Baskı, Ankara 1959, s.181. 30 Ağustos 1924 de Dumlupınar'da konuşması.
6. Atatürk'ün bu konudaki kararlılığını, Saltanat'ın kaldırılışı, annesinin mezarı başında yaptığı ve 20 Mart 1923 de Konya'da yaptığı konuşmalarda açıkça belirtilmiştir.
7. Karal, **Atatürk ve Devrim,** Ankara 1980, s.145.
8. Şerafettin Turan, Tevhid-i Tedrisat, **Atatürk Önderliğinde Türk Kültür Devrimi,** Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1972, s.79.
9. Karal, a.g.e., s.204.
10. Suat Sinanoğlu, **Türk Hümanizmi,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1980, s.38.
11. Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk,** İstanbul 1967, s.108.
12. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** c.II., s.99-115.
13. İlhan Başgöz, Howard E. Wilson, **Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk,** Ankara 1968, s.58-65.
14. **Atatürk'ün Milli Eğitimimizle ilgili Düşünce ve Buyrukları,** Bugünkü dile aktaran Vasfi Bingöl, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1970, s.7-9.
15. A.g.e., s.11, 1. Mart 1922 Meclis açış konuşması.
16. S.I. Aralov, **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları,** Burçak Yayınevi, İstanbul 1967, s.105-9.
17. **Atatürk'ün Milli Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları,** s.26-28.

    1 Mart 1924 Meclisi açış konuşması ve 25 Ağustos 1924 Ankara'da Öğretmen Kurultayı'nda konuşması.
18. Söylev ve Demeçleri, c.II, s.45.
19. Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1969, s.25. Söylev ve Demeçler, c.II, s.196.
20. Karal, **Atatürk ve Devrim,** s.204.
21. **Medeni Bilgiler,** s.21.
22. Sinanoğlu, s.41.
23. **Söylev ve Demeçler,** c.I, s.223.
24. **Söylev ve Demeçler,** c.I, s.101; c.II, s.142.

25. A.g.e. c.I, s.386
26. A.g.e. c.II, s.251.
27. Suna Kili, Atatürk ve Lâiklik, **Çeşitli Cepheleriyle Atatürk,** Robert Kolej yayınları, İstanbul 1964, s.87.
28. Karal, **Atatürk'ten Düşünceler,** s.52-56.
29. **Atatürk'ün Milli Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları,** s.14-15.
30. **Medeni Bilgiler,** s.26-27.
31. Sinanoğlu, s.42, Karal, **Atatürk'ten Düşünceler,** s.63.
32. **Söylev ve Demeçler,** c.II, s.231.
33. Karal, **Atatürk'ten Düşünceler,** s.312.
34. **Söylev ve Demeçler,** c.II, s.196.
35. **Medeni Bilgiler,** s. 20-75.
36. **Atatürk'ün Milli Eğitimle İlgili Düşünce ve Buyrukları,** s.28.
37. **Söylev ve Demeçler,** c.II, s.173.
38. Herbert Melziğ, **Atatürk Dedi ki,** Ankara 1943, s.3.
39. Karal, **Atatürk'ten Düşünceler,** s.132.
40. Karal, **Atatürk'ten Düşünceler,** s.69.
41. Karal, **Atatürk'ten Düşünceler,** s.130-131.
42. A.g.e., s.131.
43. İsmet Parmaksızoğlu, **Türkiye'de Din Eğitimi,** Ankara 1966, s.25.
44. Şevket Gediklioğlu, **Köy Enstitüleri,** Ankara, 1971, s.11-13.

ATATÜRKÇÜLÜK ve KARŞI GÖRÜŞLER

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bir sözüyle konuya girmek istiyorum. "Tarihçinin çilesi budur. Tarihçi olmayan herkes tarih hakkında konuşur". Uğur Mumcu, Mehmet Altan ile T.V.'den 6 Haziran 1992'de yaptığı tartışmada "Bilgi sahibi olmadan fikir üretme hastalığı" bulunduğundan söz ediyordu. Son yıllarda Türkiye'de Atatürkçü düşünce sistemi ve ona dayanan Türk Devrimi ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik, bilimsel olmaktan çok ideolojik saldırılar gözlenmektedir. Bilimsel düzeyde eleştirilerden çok, saldırı biçiminde yapılan bu tek yönlü propaganda çoğu kez gerçekleri saptırmakta veya hiçbir kanıt göstermeden ileri sürülen iddialara dayandırılabilmektedir. "İkinci Cumhuriyet"çi, "Yeni Osmanlı"cı, "Şeriat"çı ve hatta yeni bir aydın tipi ki "entel" diyerek de bazı kesimlerce isimlendirilen görüşler bu yöntemi kullanıyorlar. Sağ ve sol çevrelerin bu yaklaşımlarında Türkiye'de "resmi ideoloji"ye dayalı "resmi bir tarihçilik" olduğu için olayların gerçekleri öğrenilemiyor suçlamaları ile bir çeşit baskı yaratılarak, Atatürkçülüğü red etmenin övgüsü yapılıyor. Diğer yandan baskı ile olumlu bir yaklaşım içindeki yazarlar resmi tarihçi gibi sunulmaya çalışılıyor. Yine bu çevrelerin kullandıkları saptırıcı yanıltıcı bir iddia da "Atatürkü koruma kununu" var da o sebeple Atatürk eleştirilemiyor sözleridir. Bu konularda yayın dünyamızda çoğalan yayınlar ve konferans, panel, sempozyumlar oldukça dikkati çekiyor. Bu yöntemin Atatürk'e saldıranı meşhur ettiğine hiç şüphe yok. Ancak Türkiye'de sosyal bilimler ve özellikle tarihçilik hakkında olumsuz kuşkulara yol açmaktadır. Bilimin ve bilim adamanın görevi gerçekleri ortaya koy-

maktadır. Pozitif bilimlerde rastlanmayan subjektif yargılar, sosyal bilimlerde, ideolojik amaçlarla çokça yapılmaktadır. Kişisel yorumdan kaçınarak olayın sebep-sonuç ilişkisi içinde, belgeleri ile kanıtlanarak, sağlam bir bilgi temeline dayanması gerekir. Bilim adamı tarihi bir olayı, hangi siyasal, askeri, sosyal, ekonomik, hatta psikolojik etkenlerle oluştuğunu ve ne gibi sonuçlar doğurduğu ortaya koyar. Fransız devrimini inceleyen bir araştırmacı, olayın bütün etkenlerini derinlemesine inceler, bu sonucu şu sebepler hazırlamıştır diyerek, özel yargıya değil, objenin kendi olgusuna göre bir sonuca varır. Türk Devriminin incelenmesinde aynı yöntemin uygulaması gerekir.

Türkiye'de Türk Devrimi üzerine kişisel yorum yapan, çoğu kez kulaktan dolma yanlış ve noksan bilgilerle konuşan veya kasıtlı olarak saptıran çevreler bulunduğu gibi üniversite öğretim üyesi olup, bu konularda yorumlar yapan, dönemin kaynaklarını yukarıda belirttiğimiz gibi, incelememiş çok örnek göstermek mümkündür. "Bilgi sahibi olmadan fikir üretme" konusunda Uğur Mumcu'yu haklı çıkartan bir örnek, Uğur Mumcu ile Mehmet Altan arasında 6 Haziran 1992'de TV'de yapılan "II. Cumhuriyet" tartışması oldu. Mehmet Altan bu tartışmada "Türkiye'de İstiklal Mahkemeleri konusunda hiç kimsenin araştırma yapmadığını..." 1925-1927 yıllarını kast ederek İstiklal Mahkemelerince 30 (Otuz) bin kişinin asıldığını" ileri sürdü. Uğur Mumcu Prof. Dr. Ergün Aybars'ın bu konuda kitabı vardır yanıtını verdi.[1] Sayın Mehmet Altan'ın bu konuda doktora ve doçentlik tezi hazırlandığını ve bunların kitap olarak yayınlandığını bilmemesi, bu konuda fikir ürettiğine göre bağışlanamaz. Yazar Abdülkadir Dilipak, Hürriyet Gazetesinin 2 Şubat 1992 günlü sayısında Kurtuluş Savaşı'nda 12 bin kişi öldü, İstiklal Mahkemeleri'nde 120 (yüz yirmi) bin kişi asıldı diyor. Murat Belge, Sol Kemalizme Bakıyor başlıklı kitapta (s. 111), şapka giymedi diye bazen insanların İstiklal Mahkemeleri kararıyla asıldığını" ileri sürüyor. Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal iki yıl önce Manisa'da yaptığı bir konuşmada aynı sözü kullanıyordu. Milletvekili Mezarcı ise Uğur Mumcu ile yaptığı TV tartışmasında 500 (beş yüz) bin kişinin öldürüldüğünden söz ediyordu. Buradaki ortak nokta bu iddiaların hiçbir kanıta dayanmayan, subjektiv yargılar ve dolayısıyla yanlış olduğu idi.

İstiklal Mahkemeleri Milli Mücadele'de vukuatlı asker kaçağı (ırza tecavüz, cinayet, soygun suçulsu ve ıslah-ı nefs olmayacak) casus, bozguncu, eşkiya, düşmanla işbirliği yapan vb. suçlardan dolayı azami

1500 (bin beş yüz) kişiyi idam etmiş, 2827 kişinin idamını uygulamayıp, son bir hak tanıyarak cepheye sevk etmiş, 40.000 dolayında asker kaçağını kaçtığı sayı çarpı on hesabıyla dayak cezaları ile cepheye sevk etmiştir. Cumhuriyet döneminde ise 7 Mart 1925 - 7 Mart 1927 arasındaki idam sayısı ise 350 kişi kadardır. Şapka giymediği için idam edilen olmamıştır. Şapkayı bahane ederek dini kışkırtıcılık aracı yapıp, şeriatı ve Halifeyi getirmek için silahlı isyan ve isyanı kışkırtma suçlarından 26 kişi idam edilmiştir. Görülüyor ki İstiklal Mahkemeleri konusunda doğru bilgiye dayanmayan bu konuşmalar kamuoyunda yanıltıcı sonuç doğurmaktadır.

Türkiye'de Türkiye Cumhuriyeti ve özellikle Atatürk hakkında yazı yazan, iddialı suçlamalarda bulunan, Atatürk'ü diktatör olarak değerlendiren önemli sayıda yazarın Atatürk tarafından 1931 yılında yazılıp o tarihten itibaren ortaöğretimde ders kitabı olarak okutulan "Medeni Bilgiler" kitabından ve Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinden haberleri olmaması konuya nasıl yaklaştıklarının açık bir göstergesidir. "Atatürk'ü Koruma Kanunu" olduğu için Atatürk'ün eleştirilemediği ise asılsız ve kasıtlı bir saptırmadır. 1950 yılında iktidara geçen DP'nin varlığından cesaretlenen ve taviz verilmiş olan Radikal İslamcı akımların Atatürk'ün heykellerini kırıp, küfürlerle saldırmaları üzerine D.P. bunu engellemek için Atatürk'e söven ve heykellerini tahrip edenlere bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası getiren bir yasa çıkarttı. 25.7.1951 tarihinde T.B.M.M.'inde kabul edilen yasa 31.7.1951 gün ve 7872 nolu Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Bu yasanın birinci maddesi şöyledir.

MADDE 1: Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veyahut Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası verilir..."

Yasa, görüleceği üzere Atatürk'ü eleştirmeyi engelleyici bir özellik taşımamaktadır.

"Cumhuriyeti numaralandırmak, eski tepeden inmeci alışkanlıklara dayalı bir söylem tarzıdır" diyen [2] İlber Ortaylı ve "önemli olan Türkiye Cumhuriyeti'nin daha demokratik, refahlı, özgür olabilmelidir" diyen Uğur Mumcu'nun yaklaşımları sağlıklı bir yaklaşım örneği olarak görülüyorlar. "Başta SHP, siyasi partiler artık darbecileri hukuk önüne

çıkartma talebini seslendirmelidirler. Darbeciler, onların kurdukları hükümetlerde yer alanlar, kurucu meclislerine katılanlar, velhasıl darbe ile işbirliği yapan tüm kadrolar özel bir mahkeme ya da bir parlamento komisyonu tarafından yargılanacaktır" diyen [3] Asaf Savaş Akat'ın bu yeni darbeci yöntemi ile Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Kenan Evren ve silahlı kuvvetlerin hemen bütününü, Danışma Meclisi, 12 Mart Dönemi, 27 Mayısçılar, Kurucu Meclis, C.H.P. İsmet İnönü, Bülent Ecevit başta olmak üzere Tarık Zafer Tunaya, Enver Ziya Karal, H.N. Kubalı, S.S. Onar, Muammer Aksoy ve daha bir çok isim yargılanacak. İş o kadarla da bitmeyecek Rusya'dan Fransa'ya ve İngiltere'ye kadar bütün ihtilalciler ve George Washington da yargılanacaklar.

Atatürk döneminin tarihini incelemeden, teori üretip, eleştiriler getirenler, çoğu kez bu dönemin üzerine araştırmalarıyla tanınan yazarları da görmemezliğe geliyorlar. Tarık Zafer Tunaya, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Niyazi Berkes, Enver Ziya Karal, Çetin Özek, Uğur Mumcu, vb. birçok Türk araştırmacının yanısıra Bernard Lewis, Arnold Toynbee, Lord Kinross, Maurice Duverger, Stanford Show, Feroz Ahmad, vb. birçok yabancı araştırmacının eserlerini incelemeden Türk Devrimi ve Atatürk üzerine eleştiri getiren yazarları görmekteyiz.

Bir zamanlar Atatürk'ü komünist olmadığı için "Burjuva Mustafa Kemal" sıfatı takarak eleştirenlerin, kimi demokrat görünüm altında yine eleştirmek ve yıkmak çabaları, Oktay Akbal'ın (Milliyet, 2 Mart 1993) dediği gibi açıkça görülebiliyor. İlhan Selçuk'un "Köftehor Sevimli de..." yazısında (Cumhuriyet 27 Temmuz 1992) belirttiği "68'li kuşaktan İşçi Partili Hızlı Sosyalist... Marksist? Leninist? Demokratik devrimci? Olmadı mı? Maocu?..." ve şimdilerde (1992 yılı), Çankaya'nın telefonu ile II. Cumhuriyeti kurduğunu" belirttiği kimselerin tezleri, bilimsel olmaktan çok; ideolojik ve kişiselliği ile ilgili görünüyor.

Son zamanlarda Atatürk'e saldırarak meşhur olma modasını da gözden kaçırmamak gerekir. Milletvekili Mezarcı, A. Dilipak şöhreti bu şekilde elde etmeyi başarırlarken, Mehmet Altan da 2. Cumhuriyet Sloganı ile meşhur olmayı başardı. Çetin Altan (Sabah Gazetesi 4 Mart 1992) Çanakkale Kahramanının Mustafa Kemal olamayacağını ifade ediyor, Oktay Akbal (Milliyet 10 Mart 1992) verdiği yanıtta, Ruşen Eşref'in 1918'de Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal ile olan mülakatını belirttikten sonra, "Yaşı uygundur Altan da bilir. Bilir ama özgün olmak, kimseye benzememek de var! Ne var ki öyle çok özgün

bir görüş de değil, yazdıkları yıllardır bu konuları geveleyen gericilerin kaleminden çıkmış gibi!.

Çarpıtma, yakıştırma denilen bir şey varsa o da budur" diyerek önemli bir noktaya dikkat çekmektedir. Son yıllarda Atatürk'e ve T.C.'ye karşı eski aşırı solcuların ve aşırı sağcıların bugünkü saldırıları, hedefle ve amaçla birleştiklerini gösteriyor. Seyfi Öngider (Sol Kemalizme Bakıyor s.155) kitabında "Cumhuriyet tarihi boyunca Kemalistler başlıca üç şeyi karşılarına aldılar: Kürtleri, İslamcıları ve Komünistleri. Birkaç yıl önce, Türkiye'de Murat Belge başta olmak üzere bazı solcu aydınlar, İslamcılarla solcular arasındaki ilişkilerin dostça bir çerçeve içinde, bir tür ittfak ilişkisini içeren bir çerçevede kurulması gerektiğini ileri sürdüler, bazı ilişkiler geliştirmeye çalıştılar" diyerek çok önemli bir noktayı dile getiriyor. Bu ittifakın ne anlama geldiğini ciddiyetle düşünmek gerekir.

Devletler arşivlerindeki belgeleri, yetkili ekiplerince tasnif ettikten sonra araştırmacılara sunarlar. Açıklanması uygun görülmeyen belgeler ise saklanır. Canlılığını koruyan olayların belgeleri açıklanmazlar. Bu durum bugün de gelişmiş ülkelerde de sürmektedir. Diğer yandan, gizli servislerin belgelerini ise hemen hiç açıklamıyorlar. "Irangate" olayı bir tesadüf sonucu ortaya çıktı. Türkiye açısından bir diğer sorun da arşivlerimizi modern hale getirmeyi hala başaramadık. Bazı arşivlerimiz ise düzgün bir şekilde açık değil.[4] 1930'larda Dünya tarihçiliği de oldukça basit düzeyde idi. Anel ekolü yeni kurulmuştu ve II. Dünya Savaşı bütün gelişmeleri durdurmuştu. II. 1930-31 yıllarında resmi tarihçilik denemesi yapıldıysa da, kısa sürede vazgeçildi. 1960'lardan sonra Türk Devrimi ve Atatürk üzerine yurt içinde ve yurt dışında çok sayıda araştırma eserleri yayınlandı.

Tarihi olayları biçimsellikle ele alarak yorumlayanlar, sebep-sonuç ilişkisini ve şartları, başlangıçta belirttiğimiz gibi incelemeyenler, subjektif yorumlarını bilimsel sonuçlarmış gibi ortaya koyanların, II. Cumhuriyet tezlerini hangi yapısal değişikliğe ve yönteme dayandırdıkları, bunların nasıl gerçekleştirileceği hala açıklık kazanmış değil. İi. Cumhuriyetçi görüşü savunanların bir kısmının 1970'li yılların aşırı solcuları iken, bugün demokrat olmaları da ayrıca dikkat çekiyor. Bu tezin hemen arkasından başkanlık sistemi ve eyalet sisteminin ileri sürülmesi de her iki görüşün aynı merkezden çıkmış olabileceği kuşkusunu yaratıyor.

Mehmet Altan "İkinci Cumhuriyet" Nedir, Ne Değildir? başlıklı yazısında[5] biçimsel bir yaklaşımla konuyu ele almaktadır. İleri sürdüğü görüşler, kanıtlardan yararlanılmadan yapılmaktadır. "1923 Cumhuriyet'i de gerçek bir halk egemenliğinin oluşmasını sağlayacak olan "demokratik" özden kopuk olarak ilan ediliyor" şeklindeki yorum, biçimsel bir yaklaşım ve subjektiv bir yorumdur. 1978 yılında Mete Tunçay'ın "Atatürk'e Nasıl Bakmak" başlıklı yazısında, bugün Mehmet Altan'ın benzer yaklaşımla yaptığı yöntemi, eleştiren Niyazi Berkes Cumhuriyet Gazetesinde (28 Ocak 1979) şu yöntem eleştirilerini getiriyor: "Bunlar yalnız tarihsel yaklaşım yoksunluğu ile konunun ele alınmış olmasından ileri gelen yetersizlikler değil, aynı zamanda basit tarih olaylarının değerlendirilemeyişinden doğan yanlışlıklardır." Mete Tunçay'ın, Mustafa Kemal'i diktatör olarak niteleyen ve Hitler, Mussolini vb. diktatörlere benzeten yorumuna (ki bugünkü II. Cumhuriyetçilerin de aynı biçimsel yaklaşımda oldukları açıkça görülüyor) ise Niyazi Berkes yine aynı yazısında şu eleştiriyi getiriyor: "Bunların hiçbirisinin Mustafa Kemal Türkiyesi koşulları ile en küçük bir ilişkisi ve benzerliği bile yok. Mustafa Kemal'in diktatörlüğünü önce, kimi Türkiye ile uzlaşamamış olan emperyalist devlet adamları yaygınlaştırdı. Sonunda yumuşamaya başladı." Atatürk'ün büyük adam olmasının eseriyle kanıtlandığını belirten N. Berkes (Cumhuriyet, 31 Ocak 1979) Atatürk'ün milletvekillerini kendisi seçiyordu yolundaki eleştirilere de "Halka rağmen" olmayıp, "Halka uyarak" yapılan, örnek olarak Pakistan'ın durumunu gösterip, el kesme cezasının doktor nezaretinde yapılışını anlatıyor.[6] Türk Devriminin örneğin Saltanatın, Hilafetin kaldırışı, Cumhuriyetin ilanı, laik kurumların getirilişi en basitinden şapka giyilmesi, vb. halka sorulsa idi, ne olacağını kestirmek hiç zor değildir. Niyazi Berkes, bu gerçekten hareketle "Halka rağmen" olmasının Türk Devriminin başarılı bir özelliği ve gerçekçi bir yöntem olduğunu belirtiyor. Mehmet Altan ile Tunçay'ın görüşlerindeki benzerlikleri görmek için (Toplum ve Bilim, sayı 5, Kış 1978) sayısında Mete Tunçay'ın yazısını ve yine aynı yazarın (Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931, Yurt Yayınları 1 Ankara 1981) kitabını okumalarını öneririm.

Nutuk'u eleştirenlere de N. Berkes, "Nutuk, gerçekte bir Söylev değil bir kitaptır. Yazılı bir yapıt. Yazarı onu Kurultayda okuduğu için "Söylev" denmiştir demekte ve onun bilimsel bir eser olduğunu vurgulamaktadır. Nutuk'ta, 1- Anti emperyalist savaşın açıklanışını, 2- Kurumuş Osmanlı Hükümdarlığı kurumunun niçin yıkılması ve ulus egemen-

liğinin kurulması gerektiği, 3- İslamcı-Turancı ideolojilerin tarihsel hiçbir olurluğunun bulunmadığını belirtmektedir. Nutuk ile Atatürkçülüğü açıklamak çok noksan bir yaklaşımdır. Nutuk, Türk Devriminin ve Atatürkçülüğün yalnızca bir kaynak kitabıdır. Atatürkçülüğü bütünlüğü ile ele almak ve Türk Devrimini sebep-sonuç ilişkileri ile değerlendirmek gerekirken yüzeysel ve biçimsel yaklaşımlar dikkati çekmektedir.

"İnsan Hakları Evrensel Bildirisi"nin B.M. tarafından 1948'de yayınlanmasından bu yana Helsinki Sonuç Belgesi ve Paris Sözleşmesi ile ulusların demokratik haklar konusunda ne kadar yol alındığı tartışılır. Asya-Afrika Latin Amerika gibi bölgelerde insan haklarının ne derece etkili olduğu söylenebilir? Sanayileşmiş, modern toplumun refah sorunlarını çözmüş, A.B.D. Batı Avrupa, Japonya gibi birkaç ülkenin dışında küç ülkede demokrasinin işlediğini söyleyebiliriz. Kişi başına düşen ulusal geliri 2-3 bin dolar altında olup da, demokrasiyi yaşatmaya çalışan kaç ülke vardır. Eğer demokrasiyi çok partili bir sistem olarak görürsek ve yetinirsek, Pakistan'da da demokrasiden söz edebiliriz. İşsiz sayısı 4 milyonu aşan, anarşi ve terörün tırmandığı, ulusal geliri kişi başına 3 bin doların altında ve dengesiz dağılan, yolsuzluk, partizanlık, liderlerin sen ben kavgası içinde olan bir ülkenin demokrasiyi yaşatabilmek konusunda ısrarı ve azmi var ise, geçmişteki anarşik olaylara ve askeri müdahalelere, rağmen, her askeri müdahale en kısa sürede tekrar demokrasiye dönüyorsa bunun sebeplerini doğru olarak görmek gerekir. 1960, 1971 ve 1980 askeri müdahalelerinin sorumluluğunu Türk Silahlı Kuvvetlerine yüklemek kendi sorumluluğundan kaçan, kolay ve ucuz bir yöntemdir. Sosyal-Ekonomik-Siyasal-Psikolojik etkilerini incelemeden yapılan yorumlarda kişiye özel yönlerinin yanlışlıkları açıkça görülmektedir. Demokrasi bir sivil toplum sistemidir. Siyasal partiler, parlamento, iktidar, basın, üniversite, yargı organı, barolar, sendikalar, dernekler vb. demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Herşeyden önce bütün bu organlar kendilerini öz eleştiriden geçirip, demokrasinin müştereklerini yaşatmada ne gibi sorumlulukları olduğunu ve kusurlarını ortaya koymalıdırlar. Ucuz ve kolay yöntemlerle bir yere varılamaycağı gibi, bundan sonra geçmişin deneylerini akılcı, gerçekçi, ilmi yöntemlerle değerlendirerek aynı yanlışlara düşülmemesi bilincinde olmak gerekir.

Konuya Yaklaşım:

Türk tarihini hem kendi özgün koşulları içinde özelde ve Dünya tarihi içinde örnek ve kıyaslama ile genelde ele almak gerekir. Türkiye'yi Cumhuriyeti hazırlayan sebeplerden soyutlayamayacağımız gibi, batı dünyası ile ilişkisinden de soyutlayamayız.

Batı Uygarlığı (Rönesans-Hümanizma-Reform-Kapitalizm-Aydınlanma-İngiliz (1648 ve 1688), Amerikan (1776), Fransız (1789-1848) Devrimleri-Sanayi Devrimi) temelleri üzerine kurulmuştur/ Modernleşme Uluslaşma olgusunu yaşayan bu ulusların ortak bir uygarlığa mensup olmaları sonuçları itibarıyla aynı siyasal sistemleri getirmemiştir. İngiltere ve A.B.D.'nde demokrasi, Fransa'da Cumhuriyet + demokrasi gelirken, geç ulusal devlet kuran İtalya (1861) ve Almanya (1870)'da totaliter rejimler kurulurken, Rusya Çarlık baskı rejiminden, komünist rejime geçmiştir. 19. yüzyılda Avrupa'daki ulusal bağımsızlıkçı ulusların öncelikli sorunu demokrasi değil, bağımsızlığını kazanmak olmuştur. Yunan, Sırp, Romen, Bulgar, isyanları ve bağımsızlıkları bunun açık örnekleridirler. 1918-1940 arası Avrupasında görünen tablo totaliter rejimlerin yaygınlığıdır. Türkiye Cumhuriyeti bu ortam içinde tercihini yapacaktır. /

İngiliz "Halklar Bildirisi" ile 1688 devriminin getirdiği İngiliz sisteminde demokrasinin, halk egemenliğine ulaşması, sınıf ve cinsiyet farkı olmaksızın siyasi-hukuki eşitliğin sağlanabilmesi, kadınların oy hakkını kazanmalarının 1917 yılında gerçekleşmesi gözönüne alınırsa, oldukça yakın bir tarih olduğu görülür. A.B.D.'nin kuruluşunu hazırlayan ve Jefferson'un kaleminden çıkan bildiride: "Biz şu hakikatleri aşikar telakki ederiz: Bütün insanlar eşit yaratılmışlardır, onları yaratan Allah kendilerine vazgeçilemez bazı haklar bağışlamıştır, bu haklar arasında hayat, hürriyet ve saadetini arama hakları yer alır; bu hakları korumak için insanlar arasında meşru iktidar hak ve yetkisini idare edilenin rızasından alan hükümetler kurulmuştur. Herhangi bir hükümet şekli bu gayeleri tahrip eder bir maliyet alırsa onu değiştirmek veya kaldırmak ve temelleri kendi emniyet ve saadetlerini sağlamaya en çok elverişli görünecek prensipler üzerine dayanan ve kudret ve yetkiyi aynı amaç ile teşkilatlandıran yeni bir hükümet kurmak o halkın hakkıdır." Hak idaresi felsefesini bu kadar açık ortaya koyan bu bildiri ve buna dayanarak hazırlanan Amerikan Anayasası ve A.B.D.'nin kuruluşuna rağmen bu ülküye ulaşılması 150 yıldan çok sürecektir. "Amerika'da yoksul-zengin, kadın-erkek, zenci-beyaz arasındaki

birçok eşitsizlik vardı. Fakat bir cemiyetin yaşayışında bir ideali tamamiyle gerçekleştirememiş olması bu ideali değerden düşürmez, bir kere ilan olunan eşitlik inanışı, Amerikan düşüncesinde bir maya gibi daima etkisini göstermiştir" diyen[7] Allan Nevins çok önemli bir noktaya dikkati çekmektedir. A.B.D.'nde "Birleşik Devletlerin hiçbir organı ne Başkan ve ne de mahkemeler Anayasa'nın vermediği bir hak ve yetkiyi kullanamazlar" ve "biz Harbi Anayasaya göre teşkilatlanmış bir millet olarak yapıyoruz. Federal otoriteler, barışta olduğu gibi, harpte de yetkilerini yalnız anayasadan alırlar"[8] görüşüne rağmen 1917'de Başkana gıda maddelerine el koyma, sınai tesisleri kontrol ve zaruri maddelerin fiyatlarını tesbit etme yetkisi tanındı. II. Dünya Savaşında ise olağanüstü tehlike boyutlarına göre Başkana geniş yetki tanıma anlayışı daha da kuvvetlendi. Başkan Roosevelt Başkomutanlık yetkilerini çok geniş bir biçimde uyguladı, kongre kendisine olağanüstü yetkiler tanıdı. 1 Aralık 1941'de Kongre Başkana "Harp Yetkileri Kanunu" ile sansür uygulama yetkisini tanıdı. Bunların da ötesinde batı kıyılarında yaşayan A.B.D. vatandaşı, Japon asıllı yaklaşık 100 (yüz) bin kişi güvenlik sebebiyle "tehcir ve tecrit" olundu.[9]

Fransız Devriminin "Hürriyet, Eşitlik, Adalet" esasına dayanan bildirisine rağmen Fransa, devrim-karşı devrim süreci, cumhuriyet-krallık mücadelesi Fransa'nın 1789-1870 arasında geçen 81 yıllık dönemin tarihini oluşturur. Demokrasi'nin Fransa, A.B.D. ve İngiltere'ye bir günde gelmediği bu kadar açıkken Türkiye'de bunu hemen beklemek ne derece gerçekçidir? "Demokrasi Alaaddin'in Lambasından çıkmaz... bir gecede kurulmaz" diyen Prof. Bernard Lewis ve Prof. Feroz Ahmad, Kemalizm'in Türkiye için demokrasi şartı olduğunu vurguluyorlar.[10] Regis Debray[11] "Cumhuriyetçi misiniz, Demokrat mi?" başlıklı yazısında "Fransız ihtilalinden çıkmış olan Cumhuriyet kavramıyla anglo-sakson tarihin oluşturmuş olduğu biçiminde demokrasi kavramını birbirine karıştırmanın fiyatını, hepimiz bugün inkar edilmez bir zihinsel karışıklıkla ödüyoruz. Bu kavramları eşanlamlı zannediyor ve birini diğerinin yerine kullanıyoruz." "Mesala başındaki örtüyü vestiyere bırakmadığı sürece genç bir müslüman kıza ders salonuna girişi yasaklamayı ele alalım. Cumhuriyetçi "iyi bir davranış" diyerek bunu alkışlayacak, buna karşılık "hayır, kötü bir davranış" diyerek demokrat bundan incinecektir. Biri buna "laiklik" diyecek diğeri "hoşgörüsüzlük" diyecektir. Bunlar kelime kavgası mıdır? Hayır, ilkeler üzerinde bir anlaşmazlık" diyen yazar, demokratça davranmaksızın cumhuriyetçi

olunabileceği (Fransa) gibi, anayasalı monarşiklerin (Belçika v.b.) cumhuriyetçiliğin tarihi bir boyut olduğunu ve demokrasinin zamanla cumhuriyetle bütünleştiğini anlatmaktadır. Cumhuriyetçinin vatandaş yaratma, devlet ülke bütünlüğü sorumluluğu müşterek eğitim merkezi ve üniter yönetimci olmasına karşılık, "çoğulcu kültür içinde gelişen demokrasinin her topluluğun kendi doğal liderini isteyen" yamalı bohça görünüşünü ele alan yazar, 1958 Fransız Anayasası'nın "bölünmez, laik, demokratik ve sosyal bir cumhuriyet" olma özelliğinin önemini vurgular ve cumhuriyetçiliğin Fransa için bir yaşayış gereği olduğunu savunur.[12] Bu açıdan Türkiye için de "Cumhuriyet" modernleşmenin ve uluslaşmanın hem siyasal güvencesi, hem de vatandaşı eğiterek, demokrasiyi hazırlayan bir okuldur. Türkiye'de "Cumhuriyet" demokrasi karşıtı veya dışında bir rejim değil, demokrasiyi hazırlayan bir geçiş sürecidir. Maurice Duverger[13] "... Türk tek partisinin yapısında totaliter bir taraf yoktu. Bu yapı ne hücrelere, ne milise, ne de gerçek anlamda ocaklara dayanıyordu. Parti kütlelere siyasi eğitim vermek amacıyla bir çok açık toplantılar; halk meclisleri ve kongreler düzenlemişti. Üyelik herkese açıktı. İhraç ve temizlik mekanizması mevcut değildi, üniformalar; geçit rejimleri ve sert bir disiplin yoktu. Gerçekte parti içi demokrasi de oldukça ileri görünmekteydi." .../"Faşist rejimlerde hergün rastlanan otorite savunucusunun yerini, Kemalist Türkiye'de demokrasi savunucusu almıştır./Türk tek parti sistemi hiçbir zaman bir tek parti doktrinine dayanmamış, tekele resmi bir nitelik vermemiş, liberal demokrasiyi ortadan kaldırma arzusuyla meşrulaştırmaya çalışmamıştır" diyerek, sistemin amacını vurgulamaktadır. "Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" kuşaklar yetiştirme ilhamını Tevfik Fikret'ten alan Atatürk'ün "Türk demokrasisinin" Fransız Devriminin açtığı yolu izleyerek, kendi özgün şartları ile Dünyanın değişen şartlarına göre kurulmakta olduğunu vurgulayan açıklaması, yukarıdaki görüşleri tamamlamaktadır. Atatürk 1931 yılında yazdığı "Medeni Bilgiler"[14] kitabında demokrasi, hürriyet, insan hakları, vatandaşlık, devlet, ulus kavramlarını işlemektedir. Bu kitap 1930-1940 arası ortaöğretim ders kitabı olarak okutulmuştur. Halkevlerinin, Köy Enstitülerinin kuruluşundaki amaçlar da bunu hazırlamaya dönük olmuştur. Ancak devletin kuruluş aşamasında, olağanüstü tehlikeler karşısında Atatürk için, zorunlu olan öncelik Cumhuriyet ve sonra demokrasidir. Türk devrimi özgürlük için, bağımsızlık için yapılmıştır. Sosyal-ekonomik ve demokratik kültürel taban Cumhuriyetle sağlanacaktı. Atatürk'ün "Çağdaş uygarlık düzeyi-

ne ulaşmak" olarak özetlenebilecek temel hedefinin içinde, batılı anlamda modern. millî, güçlü ve demokratik bir devlet kurma özlemi de dahildir. Anti-demokratik akımların dünyada en güçlü oldukları 1930'larda bile Türkiye'de hiçbir zaman otoriteciliğin övgüsü yapılmamış, sürekli bir otoriter rejimin özlemi duyulmamıştır. Tek-parti rejimi, bir ideal olarak değil, devrimleri gerçekleştirme ve yerleştirme ihtiyacının ortaya çıkardığı geçici bir zorunluluk olarak algılanmıştır" [15] diyen Prof. Ergun Özbudun da yukarıdaki görüşlerimizi desteklemektedir. 20 Nisan 1931 tarihinde Atatürk'ün seçim için yayınladığı iki bildiride, milletvekillerinde aranan vasıfların "lâik, Cumhuriyetçi, milliyetçi ve samimi" olmasını vurgularken, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" için çalışıldığını da özellikle belirtir [16]. Görülüyor ki bu özelliği ile Fransa'nın Ulusal-lâik-cumhuriyetçi özelliğine benzeyen Türk Devriminin, düşünce, sistem ve yöntem (İhtilâl Mahkemeleri) bakımından kaynağı Fransız Devrimidir. 1958'de De Goul'ün Fransa'da iktidara gelişi bir askeri ayaklanma ile olmuştu. 1970'li yıllara kadar da Fransa'da askeri müdahale tartışmaları yapılıyordu.

Almanya ve İtalya, Rönesans, Reform, kapitalizm, aydınlanma, sanayi devrili ile uluslaşma-modernleşme gelişmesini tamamlamış olmalarına rağmen, demokrasiye II. Dünya Savaşı'nda yenildikten sonra A.B.D., İngiltere yönetimi altında geçtiler. Japonya, A.B.D.'ye kayıtsız şartsız teslim olduktan sonra demokrasiye geçti. Doğu Almanya ve Doğu Avrupa ise Sovyet işgali ile komünist rejime geçtiler. Görülüyor ki, sanayi devrimini yaşamış uluslaşma-modernleşmeyi tamamlamış ülkelerde mutlaka demokrasi gelmiyor. 19. yüzyılda Avrupa'da sanayi devrimi bir yandan komünizmi bir ideoloji olarak hazırlarken, aynı yıllarda (1848, 1854) ırkçılığa dayanan ideolojiler de oluşuyordu. I. Dünya Savaşı sonrası bu ideolojiler, komünist ve faşist rejimler olarak Avrupa'nın büyük bölümüne yayıldı. Bu ülkelerin çoğu, başta Almanya, İtalya, Japonya kendi iç dinamikleriyle demokrasiye geçmediler.

Türkiye kendisinin sömürge olmasına, on yıl savaş (Balkan, I. Dünya Savaşları ve Milli Mücadele 1912-1922) sebebiyle, harap bir ülke, hastalıklar, sosyal çöküntü, ümmet düzeyinde bir toplum; ortaçağ kurumlan ve gelenekleri ile yaşayan, sanayi devrimini ve rönesansı yaşamamış bir toplum olmasına rağmen demokrasiye, çok partili sisteme kendi iç dinamikleriyle geçebildiyse, bunun sebebini, özgün koşullarını iyi değerlendirmek gerekir.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun temel sorunu varlığını koruyabilmek idi. Bir yandan Rusya, Avusturya, İngiltere, Fransa, İtalya tarafından toprakları yağmalanıyor (Rusya, Kafkasya ve Balkanlara; Avusturya Balkanlara, İngiltere; Mısır, Kıbrıs, Fransa, Cezayir, Tunus, İtalya, Trablus'u ele geçirdiler), diğer yandan Balkanlar'da Hristiyan azınlık ulusalcılıkla ayaklanarak bağımsız devletler kuruyorlardı (Yunan, Sırp, Bulgar, Romen, Karadağ). Kapütülasyonlar, iki büyük savaşın mali yükü (Kırım Savaşı ve 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı), ekonomik ve mali tutsaklıkla (Duyun-u Umumiye 1881) sonuçlandı. Bu korkunç tablo içinde çözüm arayan ıslahatçı hareketler, modernleşmeyi reçete olarak belirlediler. Modernleşmeci olan hareket, Tanzimat'ın yetiştirdiği Osmanlı Aydınları, modernleşmenin sağlanması için Sultan-Halifenin iktidarının sınırlandırılması ve gemenlik alanına halkın katılması tezini savundular. I. Meşrutiyet (Kanun-i Esasi ve Meclis-i Mebusan) bunun sonucunda oluştu. 1877-8 Osmanlı Rus Savaşı'nın getirdiği büyük yıkım, İstibdadı hazırladı. Abdülhamit, İmparatorluğun kurtuluşunu İslamcı reçetede aradı. 1908 II. Meşrutiyet ile bu sayfa kapandı. İttihatçılar Osmancılık, Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık arasında bocaladılar, sentez yapmaya çalıştılar, Türkçülüğe, ekonomik milliyetçilik ve turancılıkla yöneldiler. 1918'de bu sayfa da kapandı.

Mustafa Kemal 1919-1922 arasında emperyalizme karşı silahlı bağımsızlık savaşını, egemenliğin ulusa ait olduğu ilkesiyle halk-ulus tabanında örgütlerken, karşısında emperyalizmle işbirliği yapan Padişah-Halife'yi buldu. Padişah -Halife dinsel otoritesinin gücü olan "Fetva" ile geleneksel otoritesinin gücü olan "Ferman"ı milliyetçi, anti emperyalist ve anti monarşik, milli hakimiyetçi T.B.M.M.'ne karşı kullandı. Sonuçta emperyalizm ile Padişah-Halife birlikte yenildiler. 1922 Ekim ayı sonunda Türkiye'nin önünde asas sorun "Osmanlı sistemi sürecke mi, yoksa yeni bir sistem kurulmalı mıydı?" noktasında düğümlenmeniyordu. Islahatçılar gibi düşünmeyen Atatürk, sorunun sistemi kökten değiştirmekte olduğunu görüyordu. Çağdaşlaşmanın yöntemi devrimdi. Teokratik yapının yerine laik bir yapı, ümmet yerine ulus, kul yerine vatandaş bu değişimin esasını oluşturuyordu. Saltanat-Hilafet'in kaldırılışı, Cumhuriyetin ilanı, laik hukuk, laik devlet, çağdaş dünyanın tüm sistemi (hafta tatili, uzunluk-ağırlık ölçüleri, şapka, yeni harfler) ile entegre olunacak değişim, 1922-1928 arasının canlılığını gösterir. Musul sorunu, dış borçlar, mübadele, Türkiye'nin 1925-26 arasında İngiltere-İtalya-Yunanistan ile savaşa girmesi tehlikesi, eko-

nominin temelinin atılması ve milliteşme, demiryolu yatırımları, salgın hastalıklarla ve eşkiya ile mücadele meseleleri vb. hep aynı yılların sorunları idi. 1923-24 ders yılında Darülfünun'da öğrenci sayısı 2100 (200'ü kız), kişi başına düşen ulusal geliri 70 dolar olan Türkiye'nin karşı devrimi Şeyh Sait isyanı ile de ekonomik, mali durumu çok sarsıldı. 1925 yılı bütçesi 75 (yetmişbeş) milyon lira ile bağlanmıştı. Şeyh Sait isyanının bastırılması için 25 (yirmi beş) milyon lira harcandı. Bu ortam içinde kurulmuş ve kapatılmış bulunan "Terakkiperver Fırka" olayı da çok partililiğin zamanlama hatasından dolayı uygulanamadığını gösterir. 1930 Serbest Cumhuriyet Fırkası olayının da benzer ortamı vardır. Ama 1950'de Türkiye'de iktidar olağan bir seçimle el değiştirebildiyse, anayasa değişikliğine gerek kalmadan bu başarıldıysa, hiç kuşkusuz 1923 felsefesinin etkinliğindendir.

Sonuç Kemalizmin ülküsü çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmaktır. Örnek aldığı siyasal model ise Fransız Devrimi ile gerçekleşen, "İnsan haklarına dayalı ulusal-laik ve demokratik bir cumhuriyettir" Atatürkçülüğün gelişmeye çok açık olmadığını ileri sürmek, "İnkılapçılık"ın ne olduğunu görmemezliğe gelmektir. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesini Atatürkçü bir engel görenler ise bu olayı yüzeysel ve biçimsel olarak gösterip olayın sosyal-ekonomik-siyasal-psikolojik etkenlerini incelemeden ucuz-kolay suçlama yolunu yeğleyenlerdir. İkinci Cumhuriyet başkanlık ve eyalet sistemlerinin arkasında yatan, eğer Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal bütünlüğünü parçalayıp, federasyon adı altında gizli bir oyunu hazırlamak ise, Türkiye'de buna izin verilemez. Fransa veya başka ülkeler bu konuda ne kadar duyarlı ise Türkiye de o kadar duyarlıdır. Ekonomik-teknolojik-sosyal refahçı-daha özgür ve bireyin haklarının daha güvenceli olduğu bir Türkiye, Atatürk'ün ve Atatürkçüler'in de dinamik idealidir. /

NOT :

1. Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri I**, 1920-1923, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975,
   - Ergün Aybars, **"İstiklâl Mahkemeleri II, 1923-1927**, Kültür Bakanlığı, Ahkara 1982. Her iki kitap da birleştirilerek 1988'de Dokuz Eylül Üniversitesi yayını olarak yayınlandı.
2. **Türkiye Günlüğü,** Sayı 20, s.15.
3. **Sol Kemalizme Bakıyor,** s.76.

4. 1970 yılında T.M.M.M. Arşivine girmek için başvurduğumda, kütüphane müdürü, bunların gizli olduğunu söylemişti. Birşey bilmediğini anladığım için C.H.P.'li Başkanlık Divanı üyesi Trabzon Milletvekili (ismini maalesef hatırlamıyorum) ne durumu bildirdim ve bana yazılı izin verdi. O izin ile 1979 yılına kadar doktora ve doçentlik tezlerimi hazırladım. Kendisine teşekkür ederim.
5. **Bülten,** Türk Demokrasi Vakfı Yayın Organı, sayı 13, Aralık 1992, Ankara, s.2-7. **Türkiye Günlüğü**, sayı 20. Güz 1992, Ankara, s.10-14.
6. Pakistan'da ceza ile konu kesilenin, sonradan tıbbî müdahale ile yerine dikilip elin kurtarılmasının Şeriat'a aykırı olup almadığı tartışıldı.
7. Allan Nevins, Herny Steele Commager, **Amerika Birleşik Devletleri Tarihi,** Çeviren: Halil İnalcık, Varlık Yayınları, İstanbul 1961, s.96-97.
8. Bülent Daver, **Fevkalade Hal Rejimleri,** Ankara 1961, s.40-47.
9. Dâver, s.48.
10. **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1992, s.6.
11. 68'li kuşağın Marksist-Leninist, Guevera ile yanyana savaşmış ve Fransa'nın müdahalesi ile idamdan kurtulmuş, Metterand'ın danışmanı olan bir yazar.
12. Regis Debray, **"Cumhuriyetçi misiniz? Demokrat mı?"** Çeviren : Ahmet Arslan, **Yeni Forum**, Nisan 1990, s.35-43.
13. Maurice Duverge, **Siyasi Partiler,** Çeviren : Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, Ankara
14. **Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları,** Prof. Dr. Afet İnan, T.T.K. Yayınevi, Ankara 1969, s.550
15. Ergun Özbudun, **Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi, Türkiye'de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişmesi,** Yayına hazırlayan Hüsnü Erkan, İzmir 1990, s.68.
16. **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri,** Ankara 1964, s.548-552.

SOL KEMALİZME BAKIYOR (MU?)

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazı içinden doğdu. Bu doğuşun en buhranlı yılları 1919 - 1927 arasıdır. Bir yandan emperyalizme karşı bağımsızlık savaşı verilirken, diğer yandan köklü bir yapısal değişim yaşanmıştır. Başka bir deyişle ulusal bağımsızlık ve ulusal egemenlik savaşı bütünleşerek, Mustafa Kemal (Atatürk)'in önderliğinden yeni bir devlet, hukuk, toplum düzeni yaratmıştır. Bu büyük değişimin adı Türk Devrimi'dir; Milli Mücadele, Saltanat'ın kaldırılışı, Cumhuriyetin ilanı, Hilafet'in Kaldırılışı ve tepkiler; başka bir deyişle devrim, karşı devrim 1919 - 1927 yıllarının tarihini oluşturur. Kısaca bu dönem ulusal-laik Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumunun tarihidir. 1927 sonrası ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kurumlarının yerleşmesi ve sistemin oturması dönemidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, şüphesiz 1919'la başlamaz. Özellikle Tanzimat, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet dönemleri, sosyal, ekonomik, siyasi, askeri yönleriyle iyi incelenirse, Milli Mücadele ve yeni Türk Devletinin bunların sonu olduğu görülür. Atatürk bu tarihi oluşum içinde yetişen ve Türkiye'nin kurtuluşunun akılcı, gerçekçi kurtuluş reçetesini bulan, uygulayan; yalnızca askeri bir kurtarıcı değil, düşünce sistemi yaratan bir liderdir.

Tarihi bilim yapan, olayların belgelerle kanıtlanması özelliğidir. Tarihcinin görevi gerçeği ortaya koymaktır. Yakın dönem tarihini inceleyen tarihçinin, karşılaştığı en büyük güçlük, belgelerin açıklanmaması ve olayların hala canlılığını korumasındadır. Birçok devletin arşivlerinin bazı bölümleri hala kapalıdır. Örneğin, Şeyh Sait ayaklanması konusunda, İngiliz Dışişleri ve İngiliz Gizli Servis belgeleri açıklanma-

dığı sürece olayın dış ilişkilerini saptamak çok güçtür. Tarihçinin tarafsız olabilmesi, tarihi yazanın, tarihi yapana sadık kalması, en çok aranan şeydir.

Bu yazımda özellikle Türkiye Cumhuriyeti Tarihini (Türk Devrimini de kapsayacak) yaklaşımları, metodları ve metodsuzlukları, göz önüne alarak inceleyeceğim. Türkiye'de son yıllarda aşırı sol ve aşırı sağ çevre ve bunların yayın organlarında özellikle Atatürk'ün şahsına ve dolaylı olarak bu dönemin tarihini saptırıcı ve çarpıtıcı yazılar sıkça yayınlanmaktadır. Atatürk ve Türk Devrimi üzerine incelemeler ve yayınlar olumlu ise bu çevrelerde, "resmi tarih" suçlaması ile karalama yoluna buşvurularak yıptarılmaya çalışılıyor. Olayların kendisinin doğruluğu ve olayın şosyal - ekonomik - siyasi - askeri yönleri göz ardı ediliyor. Olayın hangi tarihi şartlar içinde yaşandığı ortaya konmadan, bilinçli ve kasıtlı bir yanıltmaca yapılıyor. "Atatürk eleştirilmelidir, tabu değildir" ifadesi kullanılarak, Atatürk'ün ve eserinin hiç eleştirilmemiş olduğu izlenimi yaratılmak isteniyor. Atatürk ve Türk Devrim Tarihinin tüm konuları yerli ve yabancı bilim adamlarınca incelenmekte ve bilimin gereğince de özgürce eleştirilmektedir. Kendi savundukları fanatik düşünceleriyle eleştiriye tahammülü olmayan çevrelerin, demokrat görünüş arkasında saklanarak yaptıkları bu davranışlar dikkati çekecek kadar yoğunluk kazanmıştır. İdeolojik saldırı, bilimsel ölçünün önüne geçmiştir. Enver Ziya Karal, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Tarık Zafer Tunaya, Niyazi Berkes, A. Toynbe, B. Lewis, L. Kinross, Ş. Show ve daha birçok yazarın çalışmaları kasıtlı olarak göz ardı ediliyor.

Sol Kemalizm'e Bakıyor (Röportaj: Levent Cinemre - Ruşen Çakır, Metis Yayınları, İstanbul 1991) adlı kitapta onüç yazar Atatürk'e ortak bir bakış sergiliyorlar. Bu kitabı okurken ilgimi çeken bir nokta, gerek bu kitapta olsun gerekse Murat Belge, Mete Tunçay, Ahmet İnsel'in başka yayın organlarında çıkan yazılarında olsun, islamcı kesimin yayınları arasında adeta bir paralellik görülmesi oldu. Örneğin islamcı yayınlarda İstiklal Mahkemeleri'nin şapka giymeyenleri astığı iddiasını, Murat Belge de ileri sürüyor (s. 111). Abdurrahman Dilipak'ın Hürriyet Gazetesinin 2 Şubat 1992 Pazar günkü sayısında yayınlanan röportajında Dilipak, Kurtuluş Savaşı'nda 12 bin kişinin öldüğünü, İstiklal Mahkemeleri'nde 120 bin kişi asıldığını söylerken, radikal islamcı kesim ise İstiklal Mahkemelerinin 1925 - 1927 yıllarında onbinlerce insan astığını ileri sürüyor. İstiklal Mahkemeleri Kurtuluş savaşında

asker kaçağı iken cinayet, soygun, ırza tecavüz suçlarını işleyen ve casus, bozguncu, düşmanla işbirliğiyapan ve Yunan ordusuna katılan Osmanlı tebaası Rumları vatana ihanet suçundan dolayı 14 İstiklal Mahkemesinde 55 binden çok kişi yargılandı ve bunlardan saydığım suçlardan 1350 kişi idam edildi. Cumhuriyet döneminde ise şapka giymediği için kimse idam edilmedi. Erzurum, Rize ve Malatya'da "Şapka kafirliktir, şeriat isteriz" diye silahlı isyan çıkartanların ele başlarından Erzurum'da Divan-ı Harp kararıyla 6 kişi, Malatya ve Rize'de ve Ankara'da yapılan yargılamalarda Ankara İstiklal Mahkemesi kararı ile, "Dini politikaya alet ederek, Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkmak için silahlı isyan çıkartmak" suçundan 18 kişi olmak üzere 24 kişi asıldı. İstiklal Mahkemelerinin 1925 - 1927 yılları arasında, Şeyh Sait isyanı suçluları (48), İzmir Suikastı suçluları (18), Saltanat ve Hilafeti geri getirmek için isyan ve isyana teşvik suçlarından (40) kişi; firar, soygun, öldürme, ittihatçıların yargılanması sonucu idam cezaları 350'yi bulmaktadır.[1] Durum böyleyken gerçekleri göz ardı eden bu yayınlar insanı düşündürüyor. Bu genel kısa açıklamadan sonra daha özel olarak "Sol Kemalizm'e Bakıyor" başlıklı kitaptan örnekler vermek istiyorum.

Sayın Mete Tunçay "Sol Kemalizm'e Bakıyor" başlıklı kitapta, Kemalizm'i "Jakoben, tepeden inmeci yöntemlerle çağdaşlaşmayı gerçekleştirmeye çalışan ve bunu biçimsel öğelere ağırlık vererek düşünen bir harekettir... Esas itibariyle bir ekonomi politikası yoktur" (s. 14) ve "kemalistler"in tek parti diktatörlüğü çerçevesi içinde herhangi bir muhalefete, bu arada da sol muhalefete, komünistlere karşı da tahammülleri yoktu" (s. 16) sözleriyle genel kanısını açıklıyor. Diğer çalışmalarıyla da bildiğimiz Sayın Tunçay'ın tarihçinin belge sorumluluğuna dayanmayan bu yargısı insafsızca gözüküyor. 1981 yılında yayınlanan "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923 - 1931)" başlıklı kitabında da aynı metodu görüyoruz. Yazar Atatürk'ü sanki demokrasiyi yıkan bir lider gibi göstererek 1923 - 1931 yıllarının şartlarını göz önüne almıyor. Laik, ulusal Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu, çağdaş bir ülkenin temellerinin devrimle atıldığı Türkiye'nin karşı devrimci şeriatçı ve etnik ayırımcı güçler tarafından içten Musul sorunu dolayısıyla İngiltere ve fırsat kollayan İtalya ile yunanistan tarafından dıştan tehdit edildiği, bu en buhranlı yılların olağanüstü koşullarını göz önüne almıyor. "Lütfi Fikri bey Halife yanlısı olduğu için mahkum edildi" diyen yazar, doçentlik tezimi büyük ölçüde

özetleyerek yazdığı kitabının bu kısmında, Lütfi Fikri Bey'in Halifeyi isyana kışkırtmak, 1 Kasım 1922 tarihli Saltanat'ın Kaldırılmasıyla ilgili karar aykırı davranışa teşvik etmek suçundan beş yıla mahkum ve hapse girmeden af edildiğini bilmiyor olamaz. Ama yazarın konuyu sunuş biçimi yanlış izlenim yaratıyor. Sayın Tunçay, İsmet İnönü'nün Sakarya Savaşı sonrası almış olduğu madalyayı da, ciddi bir biçimde araştırmadan, Vahdettin tarafından verilmiş olduğunu ileri sürmüştü. Prof. Dr. Zeki Arıkan başkanlığında verdiğimiz ve Tarih ve Toplum dergisinin 87. sayısında (Mart 1991) yayınlanan yanıtımızda madalyonun T.B.M.M.'nce verildiğini kanıtlamıştık. Sayın Tunçay, yaklaşık 30 yıldır Atatürk'ü ve Kemalizm'i eleştirir, bir bilim adamı olarak da bu onun hakkıdır. Kemalizm eleştirilmiyor iddiasında olanlara sayın Tunçay'ın eserlerini okumalarını öneririm.

Sayın Levent Köker'in Atatürk'ün ulusal egemenlik ve cumhuriyetçiliği şahsi iktidarı için bir formül olarak kullandığı ve "Mustafa Kemal'in ya da Kemalistler'in" demokrat olmadığı yolundaki yorumu, insaf sınırlarını çok aşıyor (s.34). Devrim demokrasi ortamında gerçekleşmez. Ancak Türk Devrimi demokrasi için, Fransız devrimine çok benzer düşünsel ve yöntem benzerliği ile gerçekleşti. Hem çok partili bir rejim, hem devrim örneği hiç olmadı. Ama Türk devrimi çağ gerisi, sosyal ve ekonomik perişanlık içinde bulunan, savaşlarla harabe olan bir ülkede gerçekleştirildi. Yazarın Mete Tunçay'ın adı geçen kitabından esinlerek ileri sürdüğü, "Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal siyasi bir taktisyen olduğu için mi, yoksa o tarihte öyle mi inanıyordu bilmiyorum. 1921'de (doğrusu Mayıs 1920) Mecliste yaptığı bir konuşmada "Türk deyiniz, Çerkez deyiniz, Kürt deyiniz; bu toplumda çeşitli unsurlar vardır, ama bunların hepsi anasırı islamdır" diyor. Yani Kürt, Türk, Laz, Çerkez, v.s. milletler vardır ama bunların hepsini birleştiren birim müslümanlıktır, hepsi müslümandır. Zaten Kurtuluş Savaşı da müslümanlığın kurtuluşu için mücadeledir, o tarihlerde Kurtuluş Savaşı denmiyor. Zaten islami mücadele anlamında Milli Mücadele deniyor. Sonra tek parti döneminde bu farklı unsurların tümünü kucaklayan yeni bir milletten söz edildiğini görüyoruz" iddiası gösteriyor ki, yazar dönemin tarihini bilmeden, yorum yapıyor. Çünkü Türk Devrimi ve Atatürk konusu incelenirken, yalnızca bir cümle veya olayların bir kesiti alınamaz. bütünlüğü ve geçirdiği aşamalar, tüm ilişkileri ve koşulları içinde incelenerek değerlendirilir. Konuyu bilen bir kişi Mustafa Kemal'in o konuşmayı 1 Mayıs 1920'de Türk ulu-

salcılığına karşı beliren tepkileri yatıştırmak ve kurulalı 9-10 gün olan B.M.M.'nün bütünlüğünü korumak için bir taktik olarak yaptığını görür. "Milli" kelimesini islami cemaat ve "millet" kelimesini Osmanlı milletleri ve cemaatleri olarak görenler elbette o gün de vardı, bu günde var. Ancak, B.M.M.'nin başına "Türkiye" sözünün Milli Mücadele'de Meclis-te nasıl konduğunu bilmek gerekir. Sayın Tunçay'ın adı geçen kitabında (s. 30) Milli mücadele islami gösterilerek yapılan yanlış, Sayın Köker'i de yanıltmışa benziyor. Milli Mücadele'nin emperyalizme karşı bir ulusal bağımsızlık modeli olması ve Türk kimliği esas özelliğini oluşturur. Yazarın Sosyalizmin, komünizmin Türkiye'de benimsenmeyişini, sanki dünya benimsemiş ve günümüzde Komünizmin bir model uygulaması olarak başarısızlığı söz konusu değilmiş gibi, Kemalizm'e yüklemesi ilginç.

Sayın Taha Parla, Kemalizm'in, "yetmiş yıl sürebilmiş olması"nı hayretle karşılıyor (s. 43). sayın Parla'nın bu hayreti de beni hayrete düşürdü. Batının Rönesans, hümanizm, aydınlanma, kapitalizm (ticari-sanayi) Fransız Devrimi aşamaları sonucu ulaştığı düzeyin, komünizm ve faşizm modellerini red edip, İngiliz - Fransız demokrasisini örnek alan Türkiye'nin başarısının hayret edilecek bir yönü yok. Önce Cumhuriyet'i sağlam temelleri üzerine yerleştirme sorunu çözülmeliydi, sonra demokrasiyi uygulama sorunu. Bütün güçlüklerine, iki bin dolar altında kişi başına düşen ve adaletsiz dağılan ulusal gelire rağmen Türkiye'de demokrasi kurumlaşmaktadır. Askeri rejimlerin, sonunda yine çoğulcu yönetime iktidarı bırakmaları Kemalizm sistemin sağlamlığını gösterir. Atatürk'ün ve düşünce sistemini, Nutuk'un sınırları içinde aramak noksan bir yaklaşımdır. 27 Mayıs'ı, hele getirdiği Anayasa, yargı bağımsızlığı, düşünce özgürlüğü, grev hakları v.s. ilkelerini ciddi ele almamız gerekir. 12 Mart ve 12 Eylül hareketlerinin, laiklik konusundaki yanlışlarını, Kemalizm'e bağlamamak gerekir. Bu dönemlerle ilgili yazılacak çok şey vardır.

Türk Devrimi ve onun dayandığı Atatürkçü ideolojiyi bütünlüğü içinde ele almadan, terimoloji tartışmaları yapanların en büyük noksanı, tarihi yönteme başvurmamalarından kaynaklanıyor. Dönemin tarihini bilmeden teoriler üretenlerin, belirli şablonlarla yaptıkları tahliller çoğu kez olay ile uymayan sonuçlar oluşturuyor.

Sayın Kürşat Bumin'in Türk Devrimi'ni tahlili üzerinde durmaya bu bakımdan gerek görmedim. Ama Asaf Savaş Akat'ı "Başta SHP- siyasi partiler artık darbecileri hukuk önüne çıkartma talibini seslendirmeli-

dirler. Darbeciler, onların kurdukları hükümetlerde yer alanlar, kurucu meclislerine katılanlar, velhasıl darbe ile işbirliği yapan tüm kadrolar özel bir mahkeme ya da bir parlamento komisyonu tarafından yargılanacaktır... 27 Mayıs karşısında siviller ve CHP direnseydi, Türk tarihi çok farklı olurdu" ifadesi ile Milletvekili Mezarcı'nın Atatürk'ü yargılama ihtirasının benzerliği insanı düşündürüyor. Askeri müdahalelerin hangi şartlar sonucu oluştuğunu göz ardı eden bu tek yanlı suçlama sonucu Prof. Dr. Enver Ziya Karal hocam ile birlikte (Prof. Dr.) Tarık Zafer Tunaya, Bahri Savcı, Sıddık Sami Onar, Hüseyin Nail Kubalı, kısaca Sayın Akat'a düşünce özgürlüğünü hazırlayan birçok bilim adamının yanısıra, CHP'nin de yargılanmasına tanık olacağız. Sayın Akat'ın mantığı ile Fransız Devrimi'nden, Cromwel'e kadar işi uzatmak ve kıcasa "Krallar yaşasın" demek gerekecek.

Sayın Şirin Tekeli'nin kadın zaten Osmanlı'da da Üniversiteye gitmeye başlamıştı ifadesiyle, Atatürk'ün kadın hakları konusunu ve özellikle Medeni Kanun ile başarılan olayı küçük görüşünü üzülerek okudum./Kaç kadın ve hangi makamların özel izinleriyle Osmanlı'da okuyabildi./ Halide Edip, Latife Hanım gibi bir iki imtiyazlı aileninin kızının okuması ölçü olamaz/. Halkının müslüman olduğu hangi ülkede Türkiye'de kadının sahip olduğu hukuki özgürlükler geçerlidir? Laik hukuk ve ahlak Türkiye'ye Atatürk'le gelmiştir. /

Sayın Ahmet İnsel'in "Olağanüstü durumlar yaratarak iktidarlarını korumaya çalışanların (Cumhuriyet 9 Ocak 1992)" şeklindeki senaryo olabilecek ifadesi, tarihçileri şaşırtmaktan da öte bir yorum, "Olağanüstü durum) Türkiye tarihinin son iki yüzyıllık tarihinin bir parçasıdır. Nizam-ı Cedid'i başlangıç alırsak, dağılan ve çöken bir imparatorluk, savaşlar, ıslahatlar, meşrutiyet, istibdat, devrim (II. Meşrutiyet), karşı devrim (31 Mart), İttihat Terakki, Balkan Savaşı, 1. Dünya Savaşı, Milli Mücadele, devrim, karşı devrim 1918'e kadar Osmanlı'nın son yüzyılının ana sorunu, varlığını kurtarmaktır. Bunu sağlayabilmek için de yöntem modernizasyon oldu. Bir aşama sonra "Hürriyet" ve demokrasi düşünceleri de katıldı./Türkiye'nin bütün bu olağanüstü tehlikeler karşısında demokrasi yolundaki ilerleyişi küçümsenemez/ Sanayileşme, ekonomik refah, sosyal adalet, kültürel birikim sağlanmadıkça demokrasinin var olamayacağını onlar da en az benim kadar bilirler ama görülüyor ki "maksat bağcı dövmek".

(1) Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, (1920 - 1927) D.E.Ü. yayını İzmir, 1988.